

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Faysal MAYAK

**TANİN GAZETESİNE GÖRE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI-ALMAN
İLİŞKİLERİ (1910-1912)**

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Salih TUNÇ

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya , 2008

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Faysal MAYAK'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr. İsmail KURTEPEKİ
Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Sadık TUNÇ
Üye : Prof. Dr. İzzettin TIZLAK

Tez Konusu:

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : .../.../200

Mezuniyet Tarihi : .../.../200

Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK
Müdür

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	iii
Özet.....	iv
Abstract.....	v
Önsöz.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
1910 Borçlanması ve Almanya ile Yakınlaşma.....	5
1.1 Osmanlı Devleti'nin Borçlanma Yapmasını Gerektiren Sebepler.....	6
1.2 Maliye Nazırı Cavit Bey'in İstikraz Çalışmaları ve Bununla İlgili Tanin'de Çıkan Haber ve Makaleler.....	8
1.3 Maliye Nazırı Cavit Bey'in Fransa'dan Borç Alma Girişimleri.....	11
1.4 Cavit Bey'in Fransız Bankerleriyle Yaptığı Anlaşmanın Paris Borsası Tarafından Kabul Edilmemesi.....	16
1.5 Maliye Nazırı Cavit Bey'in İstikraz İçin İngiltere Finans Çevreleriyle Temasları.....	27
1.6 Osmanlı Devleti ile Almanya Arasında Yapılan Borçlanma Anlaşması.....	32
1.7 1910 Borçlanmasının Osmanlı Devleti ve Avrupa Üzerine Etkileri.....	38
1.7.1 Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 1910 Borçlanmasına İlişkin Yorumlar ve Dış Politikaya Etkileri.....	38
1.7.2 1910 Borçlanmasının Osmanlı Dış Politikasına Etkileri.....	47
II. BÖLÜM	
Bağdat Demiryolu Projesinin Osmanlı Devleti ile Avrupa Devletleri Arasındaki İlişkilere Etkileri.....	58
2.1 Potsdam Görüşmeleri ve Osmanlı-Alman İlişkilerine Etkileri.....	59
2.2 Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Potsdam Tartışmaları ve Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın Açıklamaları.....	69
2.3 Basra Körfezi'nde İngiltere-Osmanlı Devleti Anlaşmazlığı.....	74
2.4 İngiltere'nin Basra Körfezi Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar.....	83
2.5 Osmanlı Devleti ile Almanya Arasında İmzalanan Demiryolu Anlaşması.....	94
2.6 Osmanlı Devleti'nin Demiryolları Politikasında Fransa'nın Oynadığı Rol.....	103

III. BÖLÜM

Osmanlı Devleti'nin Avrupa Büyük Güçleriyle İlişkileri	110
3.1 Girit Sorununun Çözümünde Almanya ve Diğer Devletler.....	111
3.2 Velihaht Yusuf İzzettin Efendi'nin Almanya Seyahati ve Türk-Alman İlişkilerine Etkileri.....	118
3.3 Fas Buhranı (Agadir Krizi) ve Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı-Alman İlişkilerine Etkileri.....	125
3.4 Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf Devletleri Karşısında Osmanlı Devleti.....	137
SONUÇ.....	163
KAYNAKÇA.....	165
EKLER.....	170
Ek-1 : Osmanlı Devleti ile Almanya Arasında İmzalanan Demiryolu Anlaşmasının Metni.....	170
Ek-2 : Hüseyin Cahit'in Tanin'de Yayınlanmış “ Genç Türkiye ve Alman Nüfuzu ” Başlıklı Makalesi.....	176
Ek-3 : Hüseyin Cahit'in Tanin'de Yayınlanmış “ Türkiye , İngiltere ve Almanya ” Başlıklı Makalesi.....	177
Ek-4 : İngiltere'nin Yüzde Dört Gümrük Zammı İle İlgili Düşüncelerini İçeren Belgeler.....	178
Ek-5 : Hariciye Nezareti Tercüme Şubesi'nde Çevirisi Yapılmış Olan Times Gazetesinin “ İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki Menafı ” Başlıklı Makalesinin İlk Sayfası.....	180
ÖZGEÇMİŞ.....	181

KISALTMALAR

a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
Bkz.	: bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HRC.SYS.	: Hariciye Siyasi
K.	: Kısım
Km.	: Kilometre
MMZC	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
Nr.	: Numara
s.	: sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
yy	: yüzyıl

ÖZET

TANİN GAZETESİNE GÖRE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI-ALMAN İLİŞKİLERİ (1910-1912)

Faysal MAYAK
Tarih Anabilim Dalı

Akdeniz Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antalya, 2008

Danışman: Yrd. Doç Dr. Salih TUNÇ

Bu çalışma , 1910-1912 yılları arasında Osmanlı-Alman yakınlaşmasını sağlayan olayların nasıl bir seyir izlediğini göstermeyi amaçlamaktadır. II. Meşrutiyet'in ilânından iki yıl sonra , Birinci Dünya Savaşı'ndan iki yıl önceki bu zaman diliminde İttihat ve Terakki Fırkası'nın yarı resmi yayın organı olma özelliği taşıyan Tanin gazetesinin Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişmesinde nasıl bir rol üstlendiği temel alınarak , Almanya lehinde politikalar oluşturma çabaları incelenmiştir. Basının kamuoyu oluşturma konusundaki güç ve tesiri düşünülerek dönemin en güçlü gazetelerinden biri olan Tanin gazetesinin üstlendiği rolü nasıl yerine getirdiği gösterilmiştir.

Gazetede yayınlanan makale , haber ve röportajlar üzerinde yapılan incelemeler doğrultusunda İngiltere ve Fransa'dan uzaklaşıp Almanya ile yakınlaşma politikasının hangi aşamalardan geçtiği üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

THE OTTOMAN-GERMAN RELATIONS IN SECOND CONSTITUTIONAL MONARCHY PERIOD (1910-1912) ACCORDING TO THE TANIN NEWSPAPER

Faysal MAYAK
History Department

Akdeniz University, the Institute of Social Sciences
Antalya, 2008

Advisor: Yrd. Doç. Dr. Salih TUNÇ

The purpose of this study is to indicate the way of events that has provided Ottoman-German convergence in between 1910-1912. The efforts of Tanin Paper that was the semi official media organ of the Union and Progress Association , to establish policies in favor of Germany have been analyzed by basing on which kind of a role this paper had played in developing Otoman and German relations during this time period that was two years after the declaration of Second Constitutional Monarchy and two years before the World War I. When the influence and impression of media on molding public opinion is taken into consideration , it has been indicated that how the Tanin Paper has performed the role it committed as one of the most powerful papers of this era.

It has been indicated according to the analysis on the articles , news and an interview , which phases has been gone through in convergence policy with Germany by divergence from England and France.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte idari anlamda ciddi değişimler yaşaması , iktidarın padişahın mutlak kuvvetinden kurtarılarak , Jön Türklerin kontrolüne geçmesi , ülkede birçok alanda değişim havasının yaşanmasına neden olmuştur. Sultan II. Abdülhamit'in dış politikada izlediği yol da bu değişimden nasibini almıştır. Jön Türkler , daha özgün ve daha esaslı bir dış politika parolasıyla iktidarlara döneminde , II. Abdülhamit'in sıcak bir ilişki kurduğu Almanya'dan uzaklaşarak , İngiltere'ye doğru kaymaya başlamışlardır.

1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesinden 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen altı yıllık süre içerisinde Jön Türklerin dış politikaları gerek iç gerekse dış birçok sebepten ötürü önemli dalgalanmalar geçirmiştir. Osmanlı Devleti bu altı yılın sonunda Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılarak bu dalgalı duruma son noktayı koymuştur.

Bu tez çalışması Osmanlı-Alman ilişkilerinin 1910-1911 yıllarında nasıl bir gelişme gösterdiğini Tanin gazetesinin bakış açısına göre aktarmaya çalışmıştır. Tanin gazetesinin , İttihat ve Terakki Fırkası'nın yarı resmi yayın organı olması , gazetenin önemini biraz daha arttırmakta , gazetede çıkan haberlerin ve yazılan makalelerin Jön Türklerin politikalarıyla örtüşüyor olması resmi söylemin nasıl bir biçimde olduğunu göstermektedir. Tez çalışmasında Tanin gazetesinin çoğunlukla birinci sayfalarından yararlanılmıştır. Çünkü Hüseyin Cahit ve Babanzade İsmail Hakkı , makalelerinde dış politika konularına sıkça yer vermişlerdir ve bunların yazıları ilk sayfada yayınlamıştır. Olayların önemine göre gündemi meşgul eden dış politika haberleri de gazetenin ilk sayfasında yayınlandığı için tez çalışmasında ilk sayfalardaki veriler kullanılmıştır. Tabii bazı haber ve makalelerin devamı diğer sayfalarda yer aldığı için onlardan da faydalanılmıştır.

Çalışmanın temel kaynağı Tanin gazetesinin 1910-1911 sayıları olmakla beraber , hipotezlerin kanıtlanmasına yönelik olarak Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri'nden de istifade edilmiştir. Zabıt Cerideleri'nden yararlanmaktaki amaç , dış politik gelişmelerin iç politikayı nasıl etkilediğini göstermek içindir. Buna ek olarak , Mebusan Meclisi'nde Hükümetlerin dış politikalarına yönelik olarak yapılan eleştirilerin Osmanlı Devleti ile Büyük Güçlerin ilişkilerini nasıl etkilediği gösterilmeye çalışılmıştır.

Tanin gazetesi ve Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri çoğunlukla Türk tarafının bakış açısını göstermektedir. Diğer devletlerin görüşlerini göstermek amacıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi , Hariciye Nezareti Tercüme Kalemi'nden özellikle Bağdat demiryolu ile

ilgili , Avrupa basınının yorum ve görüşlerini içeren belgeler kullanılmıştır. Bu sayede devletlerin politikaları arasında bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada belirtilen belgelere ek olarak araştırma eserlerden de yararlanılmıştır. Osmanlı-Alman ilişkilerine yönelik birçok araştırma eseri , Osmanlı- İngiliz ve Osmanlı-Fransız ilişkilerine yönelik çalışmalar tezin muhtelif yerlerinde kullanılmıştır. Ayrıca dönemi sığağı sığağına yaşayan önemli isimlerin hatıratları da diğer başvuru kaynakları arasında yer almıştır. 1910-1911 yıllarında meydana gelen olayların Osmanlıları Almanlara nasıl yaklaştırdığı üzerinde durulmuş ve bu yakınlaşmada Tanin gazetesinin fonksiyonları incelenmiştir. Buna ek olarak Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti'ni bu devlet ile ittifak yapmaya iten sebepler gösterilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de 1910 yılında Osmanlı Devleti'nin yapmak istediği borçlanmanın Alman , Fransız ve İngiliz ilişkilerine nasıl etkiye bulunduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Meclis-i Mebusan'da nasıl bir yankı uyandırdığı üzerinde durulmuştur. İkinci Bölüm , Bağdat Demiryolu sebebiyle Büyük Güçlerin , izlediği Osmanlı politikasının şeklini göstermeye yöneliktir. Alman yakınlaşmasında ve İngiliz-Fransız karşıtlığının oluşmasında Bağdat demiryolu'nun nasıl bir öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Üçüncü Bölüm'de ise uluslararası politik konularda ve iç politikada meydana gelen olayların Osmanlı-Alman ilişkilerine kazandırdığı boyut üzerinde durulmuştur. Girit sorunundan , Fas buhranına ve buna paralel olarak Trablusgarp Savaşı'na , Yusuf İzzettin Efendi'nin Almanya seyahatinden , İttifak grupları karşısında Osmanlı Devleti'nin aldığı pozisyona kadar çeşitli konularda Osmanlı-Alman ilişkilerinin izlediği seyir gösterilmiştir. Çalışmada muhakkak ki eksiklikler ve hatalar mevcuttur. Bu hata ve eksiklerin hoşgörüle karşılanması temenni edilmektedir.

Bu tez çalışmasının hayat bulmasında pek çok kişinin katkısı olmuştur. Özellikle verdiği dersler sırasında Osmanlı belge ve metinlerini anlamam ve yorumlamamda önemli aşama kaydetmemi sağlayan ve üzerimde büyük emeği olan Prof. Dr. İsrail KURTCEPHE hocama , engin hoşgörüsü , sınırsız sabrı ve isabetli yönlendirmeleriyle önemli katkılar sağlayan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Salih TUNÇ'a çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın yürütülmesinde beni maddi ve manevi yönden destekleyen aileme minnettarlığımı sunarım.

Faysal MAYAK

09/06/2008 - Antalya

GİRİŞ

Almanya 1871 yılında Şansölye Otto von Bismarck'ın önderliğinde birliğini tamamlayarak , Avrupa siyaset dengesini değiştirecek bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bismarck'ın politikasını üzerine oturttuğu öncelikli nokta , yeni kurulmuş olan Almanya'ya Fransa'dan gelebilecek bir saldırıya karşı tedbirli olmaktır. Bu amaçla Bismarck dış politikada mümkün olduğunca Avrupa içi konulara ağırlık vermiştir. Bismarck'ın Osmanlı Devleti açısından en önemli politikası ise Rusya'yı gücendirmemek için Türklere karşı mesafeli durmak olmuştur. Bu sebeplerden ötürü Bismarck döneminde Osmanlı-Alman ilişkileri çok fazla gelişme göstermemiştir.

Osmanlı-Alman ilişkilerini derinden etkileyecek en mühim gelişme 1888 yılında II. Wilhelm'in Almanya tahtına oturmasıdır. Bismarck'ın içe dönük politikalarına karşı çıkan yeni İmparator , dış politikada yayılmacı ve daha atılgan bir politikayı benimsemiştir. Bu politika sayesinde hızlı gelişme gösteren Alman sanayisine yeni kaynaklar ve pazar alanları bulunacaktır ki , bu Almanya'nın sömürgeci adımlar atacağı anlamına gelmektedir. İşte İmparator II. Wilhelm'in bu dünyaya açılma siyaseti "*Weltpolitik*" olarak adlandırılmaktadır.¹

II. Wilhelm'in Weltpolitik'i çerçevesinde göze çarpan ilk nokta Osmanlı Devleti'ne bakış açıdır. İngiltere'nin ekonomik ve güvenlik sebepleriyle rakipsiz olarak kontrolünde tutmak istediği Osmanlı İmparatorluğu , Almanya için en elverişli sömürge alanı olarak görülmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'na askeri açıdan yerleşmek de II. Wilhelm'in düşüncelerine uyuyordu. Çünkü şayet Almanya günün birinde İngiltere ile savaşmak zorunda kalacak olursa , onu sömürgelerine giden yollar üzerinde vurmalıydı. İngiliz sömürgelerine giden yollar da çoğunlukla Osmanlı Devleti'nden geçtiği için II. Wilhelm "*Drang Nach Osten*" (Doğu'ya Yöneliş) hareketini başlatmayı uygun bulmuştur.²

İmparator II. Wilhelm'in birincisi 1889'da ikincisi de 1898'de olmak üzere yaptığı Türkiye ziyaretleri *Drang Nach Osten* politikasının bir sonucudur. İmparatorun ikinci ziyaretinin de büyük etkisiyle 1903 yılında Almanlar Bağdat Demiryolu imtiyazını alarak Berlin'den Bağdat'a kadar uzanacak bir demiryolu ağı kurma çalışmalarına başlamışlardır. Verimli Mezopotamya topraklarına uzanan bu yola 3-B projesi (Berlin-Bosfor-Bağdat) de denilmekteydi.³ Bunlara ilaveten jeopolitik önemi ve kaynaklarının zenginliği bakımından Osmanlı Devleti , Almanya'nın görmezden gelemeyeceği bir güçtü ve tam da bu noktada

¹ Rifat Önsoy , **Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914)** , Enderun Yayınları , İstanbul , 1982 , s.15

² A. Halûk Ülman , **I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş** , İmge Kitabevi , Ankara , 2002 , s.210

³ Süleyman Kocabaş , **Alman Kapamı Almanya'nın Nasıl Sömürgeci ve Eyaleti Yapılacaktır? (1883-1918)** , Vatan Yayınları , İstanbul , 2003 , s. 31

sırtını Osmanlılara dayamayı politikalarının odağına yerleştirmiştir.⁴ Burada belirtilmesi gereken diğer bir konu da Almanya'da 1887'de *Alldeutsche Verband* (Pancermen Birliği) 'ın kurulmasıdır. Bu birliğin amacı Doğu Avrupa , Ukrayna , Orta Avrupa , Balkanlar ve Yakındoğu'da Almanları yerleştirip büyük bir Cermen imparatorluğu kurmaktır. İşte Osmanlı Devleti kurulması amaçlanan bu imparatorluğun toprak olarak önemli bir kısmına sahip olduğu için Almanya , Osmanlılarla ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.⁵

Sultan II. Abdülhamit açısından Almanya politikasına yakınlık gösterilmesinde ise , Osmanlı varlığının bu güce dayanılarak korunacağı düşüncesi yatar. II. Abdülhamit , Almanya'ya yakınlık politikasına neden başvurduğunu şöyle açıklıyor : “ *Niyetim Almanlarla birlik olmak değil , birlikmiş gibi görünerek ittifakımı , dünya denizlerine hakim devlete pahalı satmaktı. İngiltere , Hindistan ve Asya güvenliğini ya Osmanlı İmparatorluğu topraklarına sahip olarak , ya Osmanlı'nın müttefiki olarak sağlayabilirdi. Tek başına sahip olamazdı , çünkü dünya ayağa kalkacaktı.* ”⁶ Almanların kendi çıkarları uğruna Türklere yakınlık gösterdiklerinin çok iyi farkında olan II. Abdülhamit , Alman politikasına meyilli olmanın avantajı olarak da şunları söylemiştir : “ *Almanlar bana izin verdiğim oranda iyilik yapıyorlar , oysa diğer Avrupa devletleri ellerinden geldiği kadar kötülük yapıyorlar.* ”⁷

II. Abdülhamit'in Almanya'ya yakınlık politikasında İngiltere ve Fransa'nın Türkiye politikalarının da büyük etkisi olmuştur. Fransa'nın 1881'de Tunus'u , İngiltere'nin de 1882'de Mısır'ı işgal etmeleri II. Abdülhamit'i bu devletlerden soğutan olaylardır. Bunun dışında II. Abdülhamit'i Almanya'ya yaklaştıran birçok farklı sebep daha vardır. Türkiye ile Almanya'nın sınır komşusu olmamaları , iki devlet arasında hiç savaş yapılmamış olması , Alman sömürgelerinde Müslüman halkın bulunmaması , iki ülkenin yönetim biçimlerinde benzerlikler olması Almanya'yı II. Abdülhamit için cazip kılan nedenlerdir.⁸

Osmanlı Devleti'nde 1908 Jön Türk devriminin yaşanmasıyla birlikte ortaya çıkan değişim havası dış politikada da kendini göstermiştir. II. Abdülhamit'in Alman yanlısı politikası terk edilerek , İngiltere ve Fransa güdümlü bir siyaset takip edilmeye başlanmıştır. Jön Türklerin bu rota değişiminde , Alman politikasının devlete zarar verdiği düşüncesinin büyük etkisi vardır. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı da bu düşüncüyü pekiştirir. Jön Türklere göre , Osmanlı Devleti artık Meşrutiyet'le yönetilmektedir ve İngiltere gibi önceden

⁴ Almanların , Türkiye'deki etkinlikleri o kadar çok artmıştır ki , Fransızlar yeni rakipleri hakkında , biraz da endişelenerek şu yorumu yapmışlardır ; Türkiye su baskını ve çekirge baskını gibi bir Alman baskınına uğramıştır. Bu bilgi için Bkz. Orhan Koloğlu , **Abdülhamit Gerçeği** , Eylül Yayınları , İstanbul , 2002 , s. 282

⁵ İlber Ortaylı , **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu** , İletişim Yayınları , İstanbul , 2004 , s. 41

⁶ **Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri** , (Haz. İsmet Bozdağ) , Pınar Yayınları , İstanbul , 2005 , s. 74

⁷ Ernest E. Ramsaur , **Jön Türkler ve 1908 İhtilali** , (Çev. Nuran Yavuz) , Pozitif Yayınları , İstanbul , 2007 , s. 166

⁸ Kocabaş , **Alman Kapanı ...** , s. 17-18

bu yönetimi benimsemiş devletlerle yakınlık kurmak işleri daha kolaylaştıracaktır. Almanya'dan uzaklaşmada , Jön Türklerin II. Abdülhamit'in politikalarının yanlış olduğu inancının da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Onlara göre şayet doğru olsaydı ülke bu durumda olmazdı.

Jön Türklerin kendilerince haklı sebeplere dayandırdıkları bu düşüncelerinin çok da doğru olmadığını ortaya çıkaran gelişmeler göstermiştir. Jön Türklerin çok güvendikleri İngiltere ve Fransa , bir defa Osmanlı bağımsızlığı üzerinde iyi niyetli politikalar takip etmemektedirler. Çıkarları doğrultusunda hareket etmekteydiler ki çoğunlukla çıkarları Osmanlı toprakları üzerindeydi ve Türklerin zararına dokunacak biçimde hareket edilmesi gerekiyordu. Meşrutiyet'in ilanı aynı zamanda İngiltere ve Fransa'nın Müslüman sömürgelerine model olabilir ve kötü sonuçlar doğurabilirdi. O yüzden Osmanlı Meşrutiyet'i sürekli kaos içinde kalmalı , güçlenmemeli ve anlamsız bir rejim değişiminden başka bir şey olmamalıydı. Osmanlıları , bu durumda bırakmak için Makedonya sorunu gündemde sıcak tutulmuş , ekonomik yönden Türkler zayıf bırakılmaya çalışılmış , Türk donanmasının kendilerine risk oluşturacak biçimde gelişmesine engel olunmuş , basın yoluyla birçok konuda köşeye sıkıştırma taktiği uygulanmıştır.

İngiltere , Mısır'ı her yönüyle hükmü altına almak , Mezopotamya'yı kesin olarak , Filistin'i ise mümkün olursa ele geçirmek ve Arabistan üzerinde tek otorite olmak emelindedir. Fransa ise yıllardan beri Suriye'yi işgal etmek için uğraşmaktadır ve bunun için en küçük bir fırsatı bile kaçırmamıştır. Rusya'nın Türk düşmanlığı da ispata gerek duyulmayacak kadar bilinmektedir. Ancak Almanya ve müttefikleri alacaklarını almışlardır (Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı ve İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali) ve artık onlardan bir zarar gelmesi mümkün değildir.⁹

İttihat ve Terakki liderleri durumun bu şekilde olduğunu zaten bilmekteydiler. Almanya politikasına kaymalarında yukarıda belirtilen faktörlerin çok büyük etkisi vardır. Muhakkak ki gerek Jön Türkler içinde gerek Osmanlı bürokratları ve halkın içinde Alman hayranı olan birçok insan vardı¹⁰ ve belli ölçüde bunlar da Almanya'ya kaymada pay sahibi idiler. Ancak asıl baskın olması gereken düşünce , Türkleri , Almanya'ya itenlerin İngiltere ve Fransa olduğu düşüncesidir. Tabii buna Almanların durumdan istifade etmeyi çok iyi bilen diplomatlarını da eklememiz gerekir. Almanlar , incitmeden , gurur kırmadan , Türkleri

⁹ Mevlanzade Rifat , **Türkiye İnkılabının İcyüzü** , Pınar Yayınları , İstanbul , 2000 , s. 31

¹⁰ Kadın ve erkek bütün Osmanlıların Almanları örnek alması gerektiğini söyleyen bir eser için Bkz. Mehmet Enis , **Alman Ruhü** , Nefaset Matbaası , İstanbul , 1330

ustalıkla etki altına alarak ‘ Şark ’ politikasının Osmanlı kısmında güçlü olmayı başarmışlardır.

Almanya tarafına doğru kaymanın 31 Mart olayıyla başladığını belirten bir düşünceye göre de : “ İsyanın bastırılmasını müteakip , yönetici konumuna Jön Türklerin asker önderleri geçmeye başlamıştı. Bu değişiklik İngiltere’yi korkuttu. Taraftarları için iktidar yolları aradı. Bunun sonucu , Türkiye I. Dünya Harbi’nin başlangıcına kadar birkaç kez hükümet darbesine sahne oldu. Her seferinde Alman taraftarları baskın çıkıyor , bu mücadelede İngilizciler etkinliklerini kaybediyorlardı. Bu duruma İngiltere’nin Üçlü İtilaf bloğu içerisindeki konumu ve yine Türkiye politikasındaki menfi tutumu da eklenince Meşrutiyet Türkiye’si hızla Almanya safına kaydı.”¹¹

Bu durum içinde *Tanin* gazetesinin pozisyonuna baktığımız zaman ise İttihat ve Terakki’nin resmi söylemleri paralelinde bir yayıncılık yaptığını görmekteyiz. Almanlar , Türklerin hayrına bir davranışta bulunmuşsa *Tanin* sütunları övgülerle dolup taşmakta , Türkiye aleyhine bir politika takip etmişse eleştiriler çekinilmeden yazılmaktaydı. Aynı durum İngiltere ve Fransa için de geçerlidir. Osmanlı harici politikasının 1910’dan itibaren belirgin bir şekilde Almanya’ya kaymasıyla birlikte *Tanin* de bu yönde yayıncılık yapmaya başlamış , kamuoyunu da bu konuda etkilemeye çalışmıştır. İleride Almanya’nın yanında bir savaşa girilecek olursa halk arasında bunu meşru kılacak bir taban oluşturulmaya çalışılmıştır.

¹¹ Süleyman Kocabaş , **Pançermenizm’in “Şark’a Doğru” Politikası** , **Tarihte Türkler ve Almanlar** , Vatan Yayınları , İstanbul , 1988 , s. 129-130

I. BÖLÜM

1910 BORÇLANMASI VE ALMANYA İLE YAKINLAŞMA

İttihat ve Terakki yöneticileri çağdaş ve ayakları üzerinde durabilen bir devlet kurmak istiyorlardı. Devletin bağımsız bir biçimde kararlar alabildiği bir yapıya dönüşmesi Jön Türklerin öncelikli düşüncesidir. Ancak devlet dış borçlar yüzünden Avrupa devletlerine bağımlı bir hale gelmişti. Osmanlı Devleti ekonomik yönden geri kaldığı için köklü değişiklikleri yapmaya gerekecek paraları dış borçla karşılamak zorundaydı. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra 1908 ve 1909 yıllarında Osmanlı Bankası ile toplam 11.711.128 liralık borç anlaşmaları yapılmıştır.¹² 1910 yılında da Osmanlı Devleti yeni bir borçlanma yapmaya gereksinim duymuştu. Ancak bu borçlanma diğerlerinden farklı olarak Almanya ile yapılmıştır.

Almanya , Osmanlı Devleti üzerinde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kaybetmiş olduğu nüfuzunu 1910 yılının sonlarına doğru gerçekleştirmiş olduğu borçlanma ile yeniden kazanma fırsatını yakalamıştır. Gerçi Almanya'ya bu fırsatı veren İngiltere ve Fransa olmuştur. Onların Osmanlı Devleti'ne karşı olan olumsuz yaklaşımları üzerine Almanya devreye girerek , Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan parayı vermiş ve yeniden eski nüfuzunu kazanmaya başlamıştır.

Osmanlı ekonomisi üzerinde yıllardan beri çok büyük etkileri olan Fransa ve İngiltere , bu güçlerinden istifade ederek siyasi konularda bunu bir baskı aracı olarak kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin bu devletlere karşı yarı sömürge pozisyonunda bulunması ekonomik bağımlılığı arttırmış ve finans konularında onlara muhtaç olmuştur. Bu durum kendini 1910 borçlanmasında da gösterecektir. Fakat bu sefer karşılarında daha dışlı bir Osmanlı Devleti olacaktır ve bu bağımlılığa adeta baş kaldıran bir tavırla Türkler , Fransa ve İngiltere'nin taleplerini kabul edilemez göreceklendir.

Bu dönemde Almanya'nın da Osmanlı ekonomisinde söz sahibi bir konuma gelmesi , finans ilişkilerinde bazı değişimlerin yaşanmasına imkan sağlayacaktır. Zira Almanya , İngiltere ve Fransa'nın Türkiye piyasalarındaki tekeli kırarak ciddi bir rakip olarak ortaya çıkacak ve Osmanlı Devleti için bu durum farklı politikalar izlemek yolunda çeşitli avantajlar sağlayacaktır.

Almanya'nın XIX. yy'ın sonları ve XX. yy'ın başlarında , Osmanlı Devleti'nde daha etkin bir duruma gelmek için yaptığı girişimler imparatorluğun siyasi ve ekonomik durumunu

¹² Sina Akşin , **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** , Gerçek Yayınevi , İstanbul , 1980 , s. 178-179

belirleyen en önemli gelişmedir. Alman diplomatların , kendi sermayedarları için yaptıkları akıllıca ve becerikli işler , Osmanlı ekonomisindeki Fransız-İngiliz egemenliğini püskürtmeyi başarmıştır.¹³ 1910 borçlanma olayında Almanya'nın takip ettiği strateji , Osmanlı ekonomisindeki konumunu daha da pekiştirmesine olanak sağlamış ve bundan hareketle siyasi konularda biraz daha etkili hâle gelmiştir.

1.1 Osmanlı Devleti'nin Borçlanma Yapmasını Gerektiren Sebepler

Osmanlı Devleti'ni 1910 borçlanmasını yapmaya iten nedenlerin başında askeri harcamaların geldiğini görmekteyiz. Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için bütçede ciddi anlamda para sıkıntısı yaşanmaya başlanınca borçlanma yapılmasına karar verildi.¹⁴

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa , 16 Haziran 1910 Perşembe günü Meclis-i Mebusan' da yapılan Harbiye bütçesi görüşmelerinde Osmanlı ordusunun durumu hakkında bilgi vererek eksiklerin tamamlanması için önemli miktarda paraya ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. Normal bütçe için 9 milyon 600 bin liraya, olağanüstü bütçe için ise 4 milyon 850 bin liraya ihtiyaçları olduğunu söylemiştir. Ülkenin daha acil ihtiyaçları varken ordu için bu kadar büyük paraların sarf edilmesini Meclis'te yaptığı konuşmada şöyle açıklamıştır: “ *Efendiler, yol parasını orduya vermeliyiz, çekinmeyin , bak misali elinizdedir. Asker olmayınca yolu da yapamazsınız. Memleket de siz de kalmaz ha! Size söylüyorum , yol yapalım derken memleketi kaybedersiniz.* ”¹⁵

Mahmut Şevket Paşa'nın Mecliste yaptığı konuşmada özellikle Balkan Devletleri'nin orduya yaptıkları yatırımlara örnek vererek milletvekillerini ikna etmeye çalışması , bunların Osmanlı Devleti'ne karşı yapacakları olası saldırı durumunda ordunun hazırlıksız yakalanmasını engellemeye çalışmak ve bunun için de bu paraları kullanarak orduyu teçhiz etmek istediğini göstermek içindir.

Meclis-i Mebusan'da yapılan Harbiye bütçesi görüşmelerinden bir gün sonra Babanzade İsmail Hakkı , *Tanin*'de yazdığı makalesinde bu konuyu ele almıştır. Boş ve borç almaya muhtaç bir maliye kasasına sahip Osmanlı Devleti'nin orduya ayrılacak olan bu parayı

¹³ Yuriy Aşatoviç Petrosyan , **Sovyet Gözüyle Jöntürkler** , (Çev. Mazlum Beyhan – Ayşe Hacıhasanoğlu) , Bilgi Yayınevi , Ankara , 1974 , s. 159

¹⁴ P.Philip Graves , **İngilizler ve Türkler Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)** , (Çev. Yılmaz Tezkan) , 21. Yüzyıl Yayınları , Ankara , 1999 , s. 99 . H.Bayram Soy , İttihatçıların Bağdat demiryolunu tamamlamak amacıyla istikraz girişimlerinde bulduklarını belirtiyor. Bkz. H.Bayram Soy , **Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi (1890- 1914)** , Phoenix Yayınları , Ankara , 2004 , s.176 ve 237

¹⁵ **MMZC** , 3 Haziran 1326 (16 Haziran 1910) , İctima:2 , Devre:1 ,TBMM Basımevi , Ankara , 1986 , s.328-333

temin etmesi gerektiği fikrinde olan Babanzade , Bosna – Hersek ve Bulgaristan'ın kaybedilmesini de II. Abdülhamit zamanında orduya yeterli yatırım yapılmamış olmasına bağlar. Alman ordusunu örnek vererek olağanüstü bütçeyi yorumlarken de , bunun üç yıla yayılarak ödenmesini takdir eder ve Almanya ordu ve donanmasının mükemmel bir halde olmasının nedenlerinden biri olarak harbiye bütçelerinin beş senelik , yedi senelik olarak kabul edilmiş olmalarını gösterir.¹⁶

Harbiye bütçesi görüşmeleri esnasında söz alıp başka bir ülkeden borç alarak orduyu kuvvetlendirmeye çalışmanın pek de doğru olmadığını söyleyen Selanik milletvekili Artas Yorgaki Efendi konuşmasına şöyle devam etmiştir: “ *Rica ederim , borçlanmadan bu askerin levazımını temin edebilecek miyiz , edemeyecek miyiz? Madem ki para lazımdır ve borçlanmadan para temin etmek mümkün değildir , her halde bu borçlanma meselesi bazılarını fevkalade bir surette düşündürür. Yani bu borçlanma devam ettikçe memleketimiz mahvolacaktır.*”¹⁷

Mahmut Şevket Paşa'nın Mecliste yapmış olduğu konuşma milletvekillerinin çoğunun onayını almasını sağlamış ve harbiye bütçesi kabul edilmiştir. Bu durumun İngiltere ve Fransa açısından değerlendirmesini şu şekilde yapmak mümkündür; Osmanlı Devleti bu borçlanmayı çoğunlukla askeri harcamalar için yapacaktır. Osmanlı ordusu da Alman etkisi altında , Alman komutanların kontrolünde olduğu için alınacak yeni mühimmat ve silahların büyük miktarda Alman fabrikalarından olması aşıkardır. İşte bu gerçeği çok iyi bilen İngiltere ve Fransa borç para için kendilerine gelecek olan Osmanlı maliyecilerinden buna karşılık bazı imtiyazlar kopararak durumu kendi açılardan dengelemeye çalışacaklardır. Bizden aldığımız borç para ile bizim en büyük rakibimiz olan Almanya'dan silah alıp onun daha da zenginleşmesini sağlıyorsanız , bu bizim işimize gelmez. Madem böyle yapacaksınız o zaman bize de çeşitli imtiyazlar verin ki biz de bunun sayesinde Almanya'ya karşı dengeli bir duruş sergileyelim düşüncesiyle Osmanlı Devleti için sancılı bir borçlanma olayı yaşanmasına sebebiyet vereceklerdir.

1910 yılının yaz aylarında Maliye Nazırı Cavit Bey , yukarıda da belirtildiği gibi özellikle askeri harcamalarda kullanmak amacıyla borç para almak üzere Fransa'ya gidecektir.¹⁸

¹⁶ Babanzade İsmail Hakkı , “Harbiye Bütçesi Münasebetiyle ” , **Tanin** , 17 Haziran 1910 , Nr: 644 , s.1

¹⁷ **MMZC**, 3 Haziran 1326 (16 Haziran 1910) , İctima : 2 , Devre : 1 , s. 336-337

¹⁸ Sina Akşın , **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** , Remzi Kitabevi , İstanbul , 1987 , s. 177

1.2 Maliye Nazırı Cavit Bey'in İstikraz Çalışmaları ve Bununla İlgili Tanin'de Çıkan Haber ve Makaleler

Osmanlı Devleti içerisinde ekonomik alanda etkili olan iki önemli kuruluştan biri Duyun-u Umumiye diğeri de Osmanlı Bankası idi.¹⁹ II. Meşrutiyet'in ilanına kadar borçlar , Fransız sermayedarları tarafından kurulmuş olan Osmanlı Bankası'nın aracılık etmesi ile alınmaktaydı.²⁰ II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Hükümeti mali bağımsızlığını elde etme konusunda bu kurumlara karşı tavrı almaya başlamıştır.²¹

Osmanlı Bankası'na karşı 1910 yılında Maliye Nazırı Cavit Bey önemli bir başarı kazanmıştır. Önceleri Osmanlı Bankası ile devlet arasında cari hesap (hesab-ı cari) uygulamasının olduğunu görmekteyiz. Buna göre ; 1908 tahvilleri Cavit Bey tarafından satılmak istenmiştir. Ancak o döneme kadar Osmanlı Bankası bu tahviller konusunda devletin zararına uygulamalar yaptığı için Cavit Bey , bankayı devreden çıkararak Avrupa'da başka bir mali kuruluşla anlaşarak tahvil senetlerini daha fazla miktara satmayı başarmıştır.²²

Cavit Bey diğerkuruluşla anlaşmadan önce bu tahvilleri Osmanlı Bankası'na alıp almayacağını sormuştur. Banka bunların yüzünü 87.5'ten alabileceğini belirtmiştir. Eğer bu fiyata tahviller satılmış olsa idi devlet 1908'deki fiyata göre yaklaşık olarak 50 bin lira kâr etmiş olacaktı. Fakat Cavit Bey hem daha kârlı bir fiyata satmak hem de Osmanlı Bankası'ndan başka kuruluşlarla da çalışabildiklerini göstermek amacıyla bu tahvilleri Paris'teki *Credit Mobilier Bankası*'na bedeli Paris'te teslim olunmak üzere ve yüzünü 89'dan satmayı başarmıştır. Bu durumda devlet 66 bin lira kâr etmiş olacaktır.²³

Babanzade İsmail Hakkı bu durumu makalesinde yorumlarken , İttihatçı liderlerin mali konularda Avrupa devletlerinin etkisinden uzak bir şekilde davranacağını göstermektedir. Bu suretle Osmanlı maliyesi öteden beri müşterisi bulunduğu bir kuruluşa ne kadar sevgi ve bağlılık gösterse de duruma göre kendini o kuruluşun etkisinden kurtararak kendi başına

¹⁹ Osmanlı Bankası'nın Osmanlı Devleti içerisindeki faaliyetleri hakkında Bkz. Edhem Eldem , **Osmanlı Bankası Tarihi** , (Çev. Ayşe Berkay) , Tarih Vakfı Yurt Yayınları , İstanbul , 2000. Bu iki kuruluşla ilgili olarak Zafer Toprak şu yorumu yapmaktadır : “ Osmanlı Bankası , Duyun-u Umumiye ile birlikte ‘ devlet içerisinde devlet ’ görünümündeydi. Osmanlı Maliyesi , Osmanlı Bankası ve Duyun-u Umumiye'ye danışmadan iş göremiyor , bu kuruluşlar ise Londra ve Paris'teki idare meclislerinin sözünden çıkmıyorlardı.” Bu bilgi için Bkz. Zafer Toprak , **İttihat-Terakki ve Devlet , Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)** , Tarih Vakfı Yurt Yayınları , İstanbul , 1995 , s.60

²⁰ Feroz Ahmad , **İttihat ve Terakki 1908 – 1914** , (Çev. Nuran Yavuz) , Kaynak Yayınları , İstanbul , 2004 , s.103

²¹ Mehmet Beşirli , “Birinci Dünya Savaşı Öncesi Büyük Güçlerin Osmanlı Stratejileri: İttihatçılar ve Alman Nüfuzunun Tanınması “ , **Türkler** , C . 13 , s. 324

²² Babanzade İsmail Hakkı , “ Bir Muvaffakiyet-i Maliye” , **Tanin** , 25 Haziran 1910 , Nr: 652 , s.1

²³ **a. g. m** , s. 1

hareket edebilmektedir. Osmanlı Bankası tarafından bir teklif verildiği zaman bu teklifin son ve kesin teklif olduğu yönündeki inanış bu olayla birlikte yıkılmıştır.²⁴

Görüldüğü gibi 1910 Borçlanması'ndan önce meydana gelen bu olay Fransa tarafından pek hoş karşılanmayacaktır. Bu hoşnutsuzluk Cavit Bey'in borç almak üzere Fransa'ya gitmesi üzerine Fransa hükümeti tarafından somut bir şekilde gösterilecektir.

Cavit Bey'in küçük de olsa bu başarısı , onun özgüven içerisinde Fransa'ya giderek borç para aramasına katkıda bulunmuştur. Borç para bulmak için Fransa öncelikli tercihtir. Çünkü o döneme kadar Osmanlı ekonomisi çoğunlukla Fransa'ya bağlıdır.²⁵ Bunun dışında Cavit Bey'in Fransız sermayedarlarıyla daha yakın ilişkiler içinde olması , Fransız sermaye kuruluşlarının imkanlarının daha geniş olması ve Osmanlı ekonomisinde % 55'lik bir paya sahip olmaları dolayısıyla bu yeni borç için daha hevesli olabilecekleri de Fransa'nın tercih edilmesinde etkili olmuştur.²⁶

Cavit Bey , 29 Haziran 1910 tarihinde Adliye Nazırı Necmettin Bey'le birlikte Avrupa seyahatine çıkmıştır. *Tanin* gazetesinde bu seyahatle ilgili 30 Haziran 1910'da bir makale yazan Babanzade İsmail Hakkı , seyahatin amacının borç almak olmadığını belirtir.²⁷

Maliye Nazırının Adliye Nazırı ile birlikte Avrupa'ya yaptığı bu seyahatin sebebi olarak *Tanin*'de Babanzade ; “*Nazırlar da insandırlar. Ve bu haysiyetle dinlenmeye muhtaç ve müstahaktırlar.*” diyerek dinlenmek için gittiklerini gösterir. Ancak bu seyahat esnasında mali çevrelerle ve piyasalarla ilişki içerisinde olacağını söylemekten de geri durmaz. Bütçe açığının kapatılması için borçlanmaya gerek görüldüğü bir dönemde nazırların bu seyahate çıkmaları doğal olarak insanın aklına borç almak için gittiklerini getirmektedir. Ama Babanzade'ye göre; “*Borç almak için bir seyahate esasen o kadar lüzum yoktur*”. Zaten mevsim de borç anlaşması yapmak için müsait değildir. Avrupa'da “*kimi sulara, kimi deniz sahillerine gitmiş. Paris ve Londra gibi mühim banker merkezleri şimdi adeta bir çöl gibidir. Böyle bir durumda Maliye Nazırı borç anlaşmasını kimlerle yapacak kimlerle pazarlığa girişecektir.*”²⁸

²⁴ Babanzade , “ Bir Muvaffakiyet-i Maliye ” , s. 1

²⁵ Ahmad , **İttihat ve Terakki** , s. 102

²⁶ Akşin , **a. g. e** , s. 178. Avrupa piyasalarından para bulma konusunda Maliye Nazırı Cavit Bey'in şahsi etkisi de önemli bir faktördür. Tevfik Çavdar bu konuda : “ Cavit Bey'in mason olarak dış ülkelerle ilişkileri genişti. İngiliz ve Fransız mali çevrelerinin güvendiği bir kişi olduğundan kimsenin şüphesi yoktu. Cavit Bey'in borç almada , hükümetin diğer ileri gelenlerine oranla , büyük güçlüklerle karşılaşmadığı bilinen diğer bir gerçektir.” demektedir. Bu bilgi için Bkz. Tevfik Çavdar , **Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu** , Ant Yayınları , İstanbul , 1970 , s. 82-83

²⁷ Babanzade İsmail Hakkı , “ Nazırların Seyahati ” , **Tanin** , 30 Haziran 1910 , Nr: 657, s.1

²⁸ **a. g. m** , s. 1

Cavit Bey'in borçlanma için Avrupa'ya gitmiş olmasını gizleme çabaları , mali piyasaların ve sermaye çevrelerinin bunu önceden haber alarak yapılacak pazarlıklarda daha az taviz veren bir rol oynamak istemelerini engellemek şeklinde yorumlanabilir. Çünkü gazetenin aynı sayısında nazırların seyahatinin dört beş haftadan fazla sürmeyeceği belirtiliyor ki bu süre bir nazırın tatil yapması için uzun bir süre olsa gerektir.

Cavit Bey'in Avrupa'da bulunduğu süre içerisinde gerek iç gerekse de dış basında bununla ilgili birçok haber yayınlanmıştır. Daha ziyade borçlanma konusunda çıkan bu haberlere karşı *Tanin* gazetesi yalanlama yolunu seçmiştir. Bunlardan önemli olan bir haber gazetenin 23 Temmuz 1910 tarihli sayısında çıkmıştır. Bu haberin içeriği tam olarak şu şekildedir;

“ Paris'ten yazılıyor:

Osmanlı Devleti'nce yapılması tasarlanan borçlanma hakkında türlü türlü söylentilerin dolaştığı gazetelerde görülüyor. Maliye Nazırı Cavit Bey daha İstanbul'da iken meydana çıkarılmaya başlanan bu rivayetler şimdi bütün bütün bir garip şekle girdi. Maliye Nazırının Paris'e sırf borç anlaşması yapmak için gittiğine dair karşı gazetelerden bazıları tarafından verilmiş olan haberler artık fiilen yalanlanmış demektir. Bu noktada azıcık tereddüdü olanlar evvelki gün Cavit Bey'in Tan gazetesinde yazılan beyanati karşısında şüphe yok ki fikirlerini değiştirmişlerdir. Maliye Nazırının Paris'teki çalışma alanı küçük bir borçlanma muamelesinden daha geniş bir sınıra sahiptir.

Borçlanma muamelesine Fransız sermaye çevrelerinin onay vermesi için Samsun-Sivas demiryollarının bir Fransız sendikasına verilmesine yada Fransa'ya bazı şeyler sipariş edilmesine dair yayılan haberler de yanlıştır. Şimdiye kadar ve bilhassa son meselelerde genç Türkiye hükümetine karşı iyiliksever ve dostça hislerini bilfil ispat etmiş olan Fransa siyasetinin Osmanlıların milli gururlarını yaralayacak böyle bir pazarlığa girişmeyeceğini açıklamaya gerek bile yoktur. Bunlar hep genç Türkiye hükümetinin iç siyasetindeki başarılarının sayesinde edindiği yüksek mevkii çekemeyen tarafların icat ettikleri kötü söylentilerden ibarettir. Bundan dolayı Tanin okurlarına şurasını şimdiden temin edebiliriz ki Maliye Nazırı Cavit Bey hiçbir zaman bu gibi şartlar içeren bir borç anlaşması imzalamayacaktır. Genç ve vatansever Maliye nazırının programı mali ve ekonomik menfaatler satarak siyasi eğilimler temin etmek düşüncesinden pek uzaktır. Genç Türkiye hükümeti mali ve ekonomik işleri siyasetten ayrı tutmak arzusundan hiçbir zaman vazgeçemez. Zaten bazı mali çevreler ile yapılan görüşmelerde bu cihetin Fransa mali heyetince de takdir edilmiş olduğunu göstermiştir . Şu sırada tahviller ve Osmanlı hisse senetlerinin fiyatı düşük

*olmasa idi , borç muamelesi çoktan bitmişti. Fakat Maliye Nazırı fiyatların düşük olduğu bir sırada borç anlaşması yapmayı uygun görmediğinden doğru zamanı beklemektedir.”*²⁹

Tanin’de çıkan bu haberde de görüldüğü üzere Fransa’nın sunduğu şartlar yalanlanmakta ve borçlanma yapılamamasının nedeni olarak fiyatların düşük olması gösterilmektedir. Yani aslında borçlanma yapılacaktır ama şu anda fiyatlar düşüktür. Bu yönüyle gazete yaptığı yalanlamayla çelişmektedir. Bunları diplomatik usuller ve manevralar olarak değerlendirmemiz mümkün. Fakat kısa bir süre sonra bu haberlerin gerçek olduğu ortaya çıkacak ve Fransa’nın ağır şartlar sunduğu görülecektir.

1.3 Maliye Nazırı Cavit Bey’in Fransa’dan Borç Alma Girişimleri

Osmanlı Devleti’nin borç almak için başvurduğu ilk adres Fransa olduğu için öncelikle Fransa’nın bu duruma bakış açısını görmek gerekir. Fransızları tedirgin eden şey Türklerin milli ve bağımsız bir mali sistem kurma çabalarıdır. Eğer bunu başarırlarsa Fransa’nın Osmanlı ülkesindeki çıkarları zedelenecektir.

Fransa Hükümeti Osmanlı Devleti’ndeki bu yabancı karşıtı tutuma önlem olsun diye daha Cavit Bey’in Fransa’ya gitmesinden önce izlenmesi gereken yolu çizmiştir. Buna göre ; Türkler eğer Fransa’dan borç para almaya devam etmek istiyorlarsa Avrupa devletlerinin özellikle de Fransa’nın Osmanlı Devleti içerisindeki etkin ekonomik faaliyetlerini kısıtlamaya yönelik hiçbir girişimde bulunmamalıdır. Hatta eskisinden daha fazla Fransa’nın güdümüne girmelidirler. Bu amaçla Fransızlar Cavit Bey’i borç verme konusunda oyalayarak hem mali sıkıntıyı artıracaklar hem de borç miktarını yükselteceklerdir. Böylece Osmanlı Devleti her koşulu özellikle de Fransa’ya imtiyazlar vermeyi kabul etmek zorunda kalacaktır.³⁰

Osmanlı Devleti’nin borçlanma mecburiyetinden yararlanmak isteyen sadece Fransa olarak görünmüyor. “*Bu yolda ilk adımı da Rusya atmış ve Fransa nezdinde devletin mali sıkışıklığından istifade ederek , siyasi , iktisadi ve mali sahalarda özel kayıtlarla kayıt altına konulması için teşebbüs ve teşviklerde bulunmuştu. İngilizler ise Bağdat şimendiferine dair Alman grubuna karşı Bâbüâli’nin taahhütlerine rağmen , Bağdat ile Basra arasında bir demiryolu imtiyazı istemekte ve Fransızlar , güney Suriye’yi Fırat vadisi yoluyla Bağdat’a*

²⁹ Tanin , “ İstikraz ” , 23 Temmuz 1910 , Nr: 680 , s.1

³⁰ Ahmad , İttihat ve Terakki , s.103

bağlamak üzere bir şimendifer inşasına talip olmakta idiler...İşte borç anlaşması yapmak üzere Paris piyasasına müracaatımız bu hengameye rastlamış oldu.”³¹

Başta Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin bu düşünceleri Osmanlı Devleti'nin borç anlaşması yapma görüşmelerinde hayli sıkıntı yaşamasına sebebiyet verecektir. Zira başka bir devletin veya devletlerin kontrolünde ekonomik siyaset yapmak İttihatçıların politikalarına aykırıdır.

Cavit Bey , Fransa'da borç anlaşması yapma görüşmelerini Osmanlı Bankası'nın yetkilileriyle yapmaya başladı. Görüşmelerde temel olarak Cavit Bey'in önüne konulan şart uygun ve sağlam bir güvence verilmesi ve Türk hazinesinin Fransız görevliler tarafından kontrol edilmesiydi.³²

Osmanlı Bankası'nın öne sürdüğü şartlardan ilki ; hükümetin bütün ödemelerini Osmanlı Bankası'nın şubeleri vasıtasıyla yapmasını istemesiydi. Bunun haricinde harcama makbuzları da bankanın elinde bulunacaktı. Banka bu makbuzları kontrol ederek harcamaların bütçeye uygun olup olmadığını inceleyecekti. Bu şart Osmanlı Devleti tarafından kabul edilseydi devletin kendi kanunlarını başka bir devletin görevlileri yürütmüş olacaktı.³³ Böylece Osmanlı Bankası Maliye Nezareti makamının yerine geçmiş olacak ve II. Abdülhamit döneminde bile elde edemediği kontrol pençesi altında Genç Türkiye'yi zor duruma düşürecekti.

Maliye Nazırı Cavit Bey ile Osmanlı Maliyesine Müşavir olarak atanan Charles Laurent , geçen sene yani 1909'da bu sistemi Rumeli vilayetlerinde uygulamışlar ve başarılı olmuşlardı. Bu başarı üzerine uygulamayı genel hale getirmek için bir kanun layihası hazırlamışlar ve Meclis-i Mebusan'a sunmuşlardır. Ancak bu layiha Osmanlı Bankası'nın hükümet içindeki nüfuzunu biraz arttırmaktaydı. Meclis Bütçe Encümeni bu layihayı incelemiş ve oybirliği ile reddetmişti.³⁴

İstikraz görüşmelerinde Mösyö Laurent tarafından bu konu yeniden gündeme getirilmiştir. Geçen yıl bunu kabul etmeyen Osmanlıların bu sene borçlanma konusunda bunu kabul etmeye mecbur olacaklarını düşünen Fransızlar görüşme masasında bu konu üzerinde

³¹ Mahmud Muhtar , **Maziye Bir Nazar Berlin Antlaşması'ndan Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri** , (Yay. Haz. Erol Kılınc) , Ötüken Yayınları , İstanbul , 1999 , s.118-119

³² Graves , **a. g. e** , s. 99

³³ Hüseyin Cahit , “Müzakeratın İnkıta” , **Tanin** , 25 Ekim 1910 , Nr: 771 , s. 1 . Bu durum Osmanlı Bankası'nı Osmanlı maliyesinin bir çeşit veznedarı konumuna getiriyordu ki bu Tanin gazetesinde ‘Trezöresi’ olarak adlandırılmaktadır. Bu kelimenin orijinali Fransızca ‘ Trésorerie’ dir. Devlet hazinesi , veznedarlık anlamına gelir ki Tanin'de Osmanlı maliyesine veznedarlık etmek anlamında kullanılmıştır. Çünkü Osmanlı Bankası , devletin harcamalarında gelir ve gider makbuzlarını kontrol ederek bir ölçüde veznedarlık yapmak istemektedir. Bundan sonraki sayfalarda bu kelime Tanin'de yazılan haliyle kullanılacaktır.

³⁴ Hüseyin Cahit , “ Eski Türkler , Yeni Türkler ” , **Tanin** , 15 Eylül 1910 , Nr: 733 , s.1

ısrar etmişlerdir. Tabi , *Tanin* de bu davranışından ötürü Mösyö Laurent'e yönelik eleştirilerde bulunacaktır.

Bankanın ikinci olarak öne sürdüğü şart ise ; borçlanmaya Duyun-u Umumiye'nin kefillik etmesi idi. Halbuki Osmanlı hükümeti daha geçen sene Duyun-u Umumiye'nin kefilliği olmadan borç para anlaşması yapmayı başarmıştı.³⁵

Bankanın bu isteklerinin dışında ; yapacağı borçlanma ile eline geçecek parayla Fransa'dan silah satın alınması şartının ileri sürüldüğü görülmektedir.³⁶ Osmanlı Devleti'nin çeşitli alanlarda yapacağı siparişlerde Fransız firmalarına öncelik tanınması , Fransa'ya rakip olan devletlerin sanayilerinin ilerlememesi için Osmanlıların onlarla alış-veriş yapmamları , Şark'ta barışın korunması için Osmanlı Devleti'nin askeri harcamalara ve silahlanmaya para harcamasının yanlış olacağı ve Fransız sermayedarlarının menfaatlerinin korunması gibi çeşitli yorumlar da borçlanma konusunda yapılmıştır.³⁷

Fransa'nın istikraz görüşmelerinde öne sürdüğü şartlardan bir diğeri de Cezayir ve Tunusluların hangi ülkenin vatandaşı sayılacağı konusuydu. Babıali Türkiye'de oturan Tunus ve Cezayirli Osmanlı vatandaşı olarak kabul ediyordu. Fransa ise bunların Fransız vatandaşı olduklarını iddia ediyordu. İşte bu borç görüşmelerinde Fransa bu konuyu da gündeme getirmiştir.³⁸

Fransızların bu isteklerinin arasında askeri harcamalar ve Fransa'dan silah alınması dikkat çekici görünmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti bu konulardaki ihtiyaçlarını daha ziyade Alman fabrikalarından karşılamaktadır.³⁹ İşte Fransa, borç görüşmelerinde , Osmanlı Devleti'nin durumundan istifade ederek alınacak para ile bu ihtiyaçların en azından bir kısmının kendi fabrikalarından karşılanmasını talep etmiştir.

Cavit Bey , Fransa hükümetinin ve Osmanlı Bankası'nın bu kontrolcü taleplerinin kabul edilmesi karşılığında borç para alınabileceği yönündeki aşırı istekleri kesin bir dille

³⁵ Hüseyin Cahit , “ İstikrazın Borsaya Kabulü” , *Tanin* , 7 Eylül 1910 , Nr: 725 , s.1

³⁶ Akşin , *Jön Türkler ve ...* , s.178

³⁷ Hüseyin Cahit , “Her Gün Yeni Bir Manevra “ , *Tanin* , 9 Eylül 1910 , Nr: 727 , s.1

³⁸ Süleyman Kocabaş , *Paris'in “Doğu Yolu”nda Yaptıkları , Tarihte Türkler ve Fransızlar* , Vatan Yayınları , İstanbul , 1990 , s. 347

³⁹ 1910 yılında Alman silah Fabrikası Krupp'tan 90 sahra topu ısmarlanmış , Elbing'deki Schichau firmasına dört avcı torpidosu sipariş edilmiştir. Bunun dışında Berlin'deki bir fabrikadan 50.000 Osmanlı liralık askeri kumaş , Gewelsberg'deki Dalmann firmasından 32.500 Osmanlı liralık istihkam malzemesi , Rheibrohl'daki Hilgers firmasından aynı miktarda köprü inşaat malzemesi , Berlin'deki Dittmann firmasından 70.500 Osmanlı liralık telgraf malzemesi ve Kassel'deki Hahn firmasından 32.500 Osmanlı liralık telemetre satın almıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Önsoy , *a. g. e* , s.101-102. Almanlar , Osmanlı ordusunu sadece silah satmak için kullanmamışlar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin siyasetle ordu karışımı bir devlet olduğunu bildikleri için politik havayı kendi lehlerine çevirmek amacıyla da askeri kanattan yararlanmışlardır. Bu yorum için Bkz. Ahmet Turan Alkan , *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset* , Ufuk Kitapları , İstanbul , 2006 , s. 79. Benzer bir yorum için Bkz. Jehuda L. Wallach , *Bir Askeri Yardımın Anatomisi Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919* , (Çev. Fahri Çeliker) , Genelkurmay Başkanlığı Yayınları , Ankara , 1985 , s. 97

reddetmiştir. Şimdiye kadar Türklere dost görünen devletler aslında bu davranışlarıyla gerçek yüzlerini göstermişlerdir.⁴⁰

Cavit Bey , Osmanlı Devleti'nin bu durum karşısındaki resmi cevabını açıklamıştır. Buna göre ; “ *Türkiye , kısım kısım Fransa'nın mali koruyuculuğundan ve bilhassa Osmanlı Bankası'nın mali kontrolünden kurtulacaktır. Gelecekte Osmanlı Bankası'nın ' devlet içinde devlet rolüne ' bütünüyle son verilecektir.* ”⁴¹

Osmanlı basınında da Fransa'nın bu yaklaşımına sert eleştirilerin yapıldığını görmekteyiz. Hüseyin Cahit Yalçın , *Tanin*'deki köşesinde bu konuyla ilgili olarak şunları yazmıştır: “ *...fakat Osmanlı Bankası ve taraftarları karşılarında vatanlarını sever, namuslu ve metin adamlar bulunduğunu unutuyorlar. Maliye Nazırımız borçlanmayı ne gibi şartlar dairesinde imzalayacağını önceden açıkça söyledi. Borçlanma sırf kendi mali itibarımıza dayanılarak , sipariş ve imtiyaz gibi borçlanmadan bütün bütün ayrı şeyler için zerre kadar vaat vermeyerek , hükümetin ve milletin haysiyetine aykırı hiçbir şart kabul edilmeyerek imzalanacaktır. Bize bu şartlar dairesinde para veren varsa versin yoksa vermesin. Kimsenin zorla boğazını sıkıp parasını almıyoruz. Şimdiye kadar bin kere söyledik ki bizim için haysiyet ve mali bağımsızlık her şeyden önemlidir.* ”⁴²

Bu olumsuz hava içerisinde Cavit Bey , Fransız resmi mali kuruluşlarından istediği borçlanmayı sağlayamayınca rotasını Fransa'daki özel bankalara ve kuruluşlara çevirmiş ve devletin ihtiyacı olan parayı bunlardan sağlamaya çalışmıştır.

Cavit Bey bununla da yetinmeyerek , Paris'teki görüşmelerine devam ederken Temmuz ayı içerisinde Londra ve Berlin'e adamlarını göndermiştir. Cavit Bey'in gönderdiği bu görevlilerin amacı ; Londra ve Berlin piyasalarında nabız yoklamak ve bunlardan gerektiği takdirde borç para alınıp alınmayacağı konusunda araştırma yapmaktır.⁴³ Görüldüğü üzere Cavit Bey Fransızlara boyun eğmeden borç almak için her türlü alternatifi değerlendirmektedir.

Fransız resmi çevreleri ile uzlaşamayacağını kesin olarak anlayan Cavit Bey , bunlarla yaptığı görüşmelere son vererek Paris'teki diğer sermaye kuruluşlarıyla temasa geçmiş ve sonunda Fransız bankalar topluluğu ile kendi istediği şartlar dairesinde bir borç anlaşması yapmayı başarmıştır.⁴⁴

⁴⁰ Beşirli , **a . g . m** , s.325

⁴¹ **a . g . m** , s.329 , 48 nolu dipnot

⁴² Hüseyin Cahit , “ Hergün Yeni Bir Manevra ” , s. 1

⁴³ Beşirli , **a . g . m** , s.325

⁴⁴ Ahmad , **İttihat ve Terakki** , s.105

Tanin gazetesi , *Furnier* gazetesinin 21 Ağustos sayısından yaptığı alıntı haberde Osmanlı Devleti'nin yaptığı borçlanmanın miktarını 136.363.000 frank olarak belirtmektedir. Yüzde dört faizli ve “*İstanbul Vilayeti Gümrükleri Mümtaz*” adını alacak olan bu borçlanmaya özel surette karşılık olarak İstanbul gümrükleri ithalat ve ihracat gelirleri gösterilecektir. Bu gümrüklerin son beş yıl içinde ortalama hasılatı 975.000 Osmanlı lirasıdır. Yeni borçlanma için ise yıllık 300.000 lira lazım olduğu dikkate alınacak olursa bu borçlanmanın ciddi rakamlar ve teminat üzerine imzalandığı ortaya çıkmaktadır.⁴⁵

Bu gelişmeyle ilgili olarak Cavit Bey , İstanbul'a dönerken uğradığı Selanik'te *Ajans Ottoman* muhabirine anlaşmayla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. *Tanin* gazetesinin 23 Ağustos 1910 sayısında verilen bu beyanatın içeriği şu şekildedir:

“İmzalanan borç anlaşması on bir milyon liralık olup altı milyon lirası bu sene küsuru gelecek sene alınacaktır. Borçlanma tahvilatını ihraç edecek bankalar Credit Immobilier , Louis Dreyfus Bankası , Vilayet Bankaları Sendikası ve Bernard-Jarislefski Bankası'dır. Bunların yetkilileri Paris'e gider gitmez bana gelip tekliflerde bulundular. Özellikle Credit Immobilier can atar bir vaziyette sermayesini bize sundu. Zaten bu kuruluş ile ilişkilerimiz gayet iyiydi. Elimizde bulunan bir milyon liralık 1909 tahvilatını bu müessese gayet uygun şartlar ile satın almıştı. Verdikleri fiyat Osmanlı Bankası'nın teklif ettiği fiyata oranla pek yüksek idi.

İşte bu dört banka yeni borçlanma için bir sendika kurdular. Borçlanmanın şartları tamamıyla tayin etmiştir. Tahvilat bu sene Ekim'de piyasaya çıkarılacaktır. İhraç fiyatının ne olacağını şimdiden söyleyemem. Fakat bunun şimdiye kadar Osmanlı Devleti tarafından imzalanan borç anlaşmalarının tamamının şartlarından iyi olduğunu temin ederim.

Faiz miktarı yüzde dördttür. Karşılık olmak üzere İstanbul gümrük gelirlerini gösteriyoruz. Paris borsasına tahvilatın kabulü durumu henüz sağlanamamıştır. Bunun için Hariciye Nezaretinin resmen Fransa Hariciye Nezaretine müracaat etmesi ve borçlanmanın yapıldığını haber vererek borsaya kayıt ve kabul muamelesinin icrasını talep etmesi lazım gelmektedir. Bu muamele İstanbul'a dönüşümde Rifat Paşa tarafından icra edilecektir.”⁴⁶

Cavit Bey beyanatında her ne kadar fiyatın ne olacağını belli olmadığını söylemişse de fiyat hükümet için 86 olacak , bunun her türlü masraf ve komisyon dahil maliyeti 92 olacaktır.⁴⁷ *Ajans Ottoman* muhabiri aynı görüşmede Cavit Bey'e Osmanlı Bankası'nın durumunu sormuş ve şu cevapları almıştır:

⁴⁵ **Tanin** , 23 Ağustos 1910 , Nr: 710 , s.1

⁴⁶ **Tanin** , “ İstikraz Hakkında Cavit Bey'in Beyanatu ” , 23 Ağustos 1910 , Nr: 710 , s.1

⁴⁷ Ahmad , **İttihat ve Terakki** , s.105

“ Muhabir Osmanlı Bankası'nın neden dolayı borçlanmaya katılmadığını sormuş , şu cevabı almıştır:

- Çünkü Osmanlı Bankası hükümetin kabul edemeyeceği bir şart koydu.
- Demek bundan dolayı Osmanlı Bankası'nı bertaraf ettiniz?
- Hayır , Osmanlı Bankası kendi kendisini bertaraf etti. Teklif ettiği şartların kabul edilemez olduğunu görünce çekildi.
- Fransa hükümetinin borçlanmanın ihracına izin vermek için bazı şartlar ileri sürdüğü tavizler istediği , sipariş , imtiyaz talep ettiği doğru mudur?
- Asla , gazetelerin bu konuda yazdıkları şeylerin tamamı yalandır. Bunları yalanlamanız için size yetki veririm. Zaten Fransızlar nasıl olur da şikayet edebilirler? Bu sene kendilerine verilen imtiyazların miktarı iki yüz milyon franklık bir iş teşkil eder. Soma- Bandırma , Trablus-Humus , Sana- Hadide demiryolu , Anadolu yollarının inşası bunlar hep Fransız sermayesiyle olacaktır.
- Bundan böyle Osmanlı Bankası ile ilişkileriniz ne olacak?
- Osmanlı Bankası devlet bankasıdır. Türkiye'nin gerçek menfaatleri dairesinde hareket ederse biz de kendisiyle çalışırız.⁴⁸

Ajans Ottoman muhabirinin sorduğu gibi Fransa hükümeti , Cavit Bey'in Fransız bankerleriyle yaptığı borç anlaşmasının tahvillerini Paris borsasına kabul etmek için de yine devletin önüne bazı şartlar koyacaktır. Fransa'nın önce Osmanlı Bankası ile yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti üzerinde kontrolcü bir yapı kurmadan borç vermemiş olması sonra da Fransız bankerlerle Cavit Bey'in imzaladığı borç anlaşmasını , Paris borsasına yine sunduğu şartlar onay görmezse kabul etmeyecek olması , Osmanlı- Fransız ilişkilerinin bozulmasına sebebiyet vermiştir.

Hüseyin Cahit , bu yaklaşımın Fransızların 'Şark'taki menfaatlerine zarar vereceği uyarısında bulunarak , Fransız siyaset adamlarının koca Fransa'nın çıkarlarını Osmanlı Bankası uğrunda feda etmeyeceği ümidinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

1.4 Cavit Bey'in Fransız Bankerleriyle Yaptığı Anlaşmanın Paris Borsası Tarafından Kabul Edilmemesi

Fransa Hükümeti , Cavit Bey'in Osmanlı Bankası'nın dışında bir Fransız sermaye grubuyla istikraz konusunda anlaşmaya varması üzerine bunu engellemek için faaliyete

⁴⁸ Tanin , “ İstikraz Hakkında Cavit Bey'in Beyanâtı ” , 23 Ağustos 1910 , s.1

⁴⁹ Hüseyin Cahit , “ İstikrazın Borsaya Kabulü ” , s.1

geçmiştir. *Credit Immobilier* ile yapılan anlaşmanın Fransız Hükümeti'nin haberi ve onayı olmadan yapıldığı iddia edilmeye başlandı. Hüseyin Cahit , bu iddianın gerçeği yansıtmadığını söylüyor. Zira Cavit Bey , Fransa'da bulunduğu esnada istikraz görüşmelerine gireceğini - hangi grupla görüşme yapacağını söylemeksizin – haber vermiş ve Fransa Hükümeti'nin özel bir fikri olup olmadığını sormuştur. Fransa Hükümeti de kendisine her konuda kolaylık sağlanacağını söylemiştir.⁵⁰ Üstelik Osmanlı Bankası'nın hamisi olmadıklarını , herhangi bir Fransız mali heyetiyle yapılacak anlaşmayı borsaya kabul edecekleri teminatını vermişlerdir.⁵¹

Fransa bu teminat vaadini verirken , Cavit Bey'in çetin cevaz çıkacağını tahmin etmiyor olsa gerekti. Olaylar istemedikleri bir renk alınca da kendilerinden izin alınmadığını bu yüzden tahvillerin borsaya kabulüne müsaade etmeyeceklerini belirttiler. Fransızlar bununla da yetinmeyerek , Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Avusturya seyahatini gündeme getirmişlerdir.

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa bu dönem içerisinde , Marianbad'da Avusturya Başbakanı d'Arenthal ile görüşmek için Romanya üzerinden hareket etmiştir. Bu olay , istemedikleri bir mecraza giren istikraz konusunu kendi lehlerine çevirmek için Fransızlara iyi bir koz sağlamıştır.

Osmanlı Devleti ile Romanya arasında imzalandığı iddia edilen askeri anlaşmanın doğru olmadığını Hüseyin Cahit , *Tanin*'de yazdığı başmakalesinde etraflıca değerlendirmiştir. *Times* gazetesinin bu konudaki iddialarına cevap olarak yazdığı yazısında , böyle bir anlaşmanın imzalanmadığını belirtmiştir. Osmanlıları Üçlü İttifaka yaklaştırıyor görüşünün yanında Balkanlarda bir savaşa sebep olacağı fikrinin ağır bastığı *Times* makalesinde , dış politikasını Avusturya'nın güdümüne soktuğu takdirde , Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ve Yunanistan'a da saldırma ihtimalinin yüksek olduğuna vurgu yapmaktadır. Hüseyin Cahit , bu iddialara verdiği cevapta ; “*Genç Türkiye'ye birçok kabahat bulunabilir. Fakat hiçbir zaman ortalığı karıştırmak , Balkanlar'da bir savaşa sebebiyet vermek emeli isnat edilemez.*” demiştir.⁵²

Times , Balkan Savaşı'ndan daha önemli derecede olarak , Romanya'nın zaten Üçlü İttifaka özellikle Almanya'ya meyilli olduğunu , Türkiye ile yaptığı askeri anlaşmanın Almanya'nın teşviki ile meydana geldiğini ve bu sayede İstanbul'da Almanların aktif bir hale gelerek savaş taraftarlarını kışkırtıcı bir yol izleyip savaş çıkarmalarına olanak sağlayacağını

⁵⁰ Hüseyin Cahit , “ Müzakeratın İnkıtaı ” , s.1

⁵¹ Hüseyin Cahit , “ İstikrazın Borsaya Kabulü ” , s.1

⁵² Hüseyin Cahit , “ Türkiye – Romanya İttifakı ” , **Tanin** , 1 Ekim 1910 , Nr: 749 , s.1

belirtiyor. Bunu belirttikten sonra da sözü Fransa'nın Türklere borç vermemesine getiren *Times* , Osmanlı Devleti'nin aşırı derecede silahlanarak savaş yanlısı bir yola girmesini men etmek maksadıyla Fransızların para vermemesini hatta bir takım siyasi şartlar sunmasını tasvip ediyor.⁵³

Hüseyin Cahit bu konuda da mantıklı bir açıklamada bulunarak : “ *Halbuki azıcık düşünülecek olursa Türkiye'nin saldırgan bir maksat takip etmediğine bu istikraz meselesinde takip ettiği yol kadar kesin bir delil bulunamaz. Saldırgan bir fikri olan devlete ne şekilde olursa olsun çabuk para lazımdır. Bunun için gözünü kapar , sipariş vaatlerinde bulunur , Osmanlı Bankası'nı memnun eder ve amacına ulaşırdı. Çünkü Times gazetesi de elbette bizim kadar bilir ki Türkiye , Osmanlı Bankası'nın ekmeğine yağ sürmek yolunu tutsa idi şimdiye kadar çoktan milyonlar maliyenin kasasına girerdi. Bunu yapmadı , istikrazı imzalamamak tehlikesini göze aldı. Demek ki istikrazdan ele geçireceği para ile saldırgan politika takip etmek niyetinde değildir.*” demiştir ki Türklerin silahlanma amaçlarının saldırı için değil savunma için olduğunu *Times*'a anlatmaya çalışmıştır.⁵⁴

Hüseyin Cahit , başka bir makalesinde , bundan birkaç yıl önce Almanya Büyükelçisi Baron Marschall von Bieberstein ile yaptığı mülakatta söylediği sözleri hatırlatarak , Almanya'nın kıskanç olmadığını , Osmanlı Devleti'ni başkalarıyla da dost görmenin onları üzmeyeceğini hatta memnun edeceğini , onun için Türkiye'nin diğer devletlerle de dostça ilişkilerde bulunmasının Almanya tarafından destekleneceğini belirtmiştir. Alman Büyükelçisinin bu yaklaşımını takdir eden Cahit , Üçlü İtilaf devletlerinin bu olgunluğu göstermediklerini sözlerine eklemiştir.⁵⁵ Bieberstein'in bu sözlerinden başka Alman İmparatoru II. Wilhelm de Cavit Bey'in Fransa'daki temasları sırasında gösterilen zorluklardan ötürü şunları söylemiştir : “ *Bu tamamen bir şantaj! Galyalılar Türklere bir zenci devleti gibi muamele ediyorlar!* ”⁵⁶

Romanya ile yapılan ittifak konusunda Maliye Nazırı Cavit Bey de , *Daily Telgraph* gazetesi muhabirine önemli açıklamalarda bulunmuştur. Maliye Nazırına göre ; kendisi Paris'te Osmanlı Bankası ile borçlanma görüşmelerine devam ederken , Eylül ortalarında *Credit Immobilier*'le temasa geçeceğini hisseden Osmanlı Bankası , Sadrazam Hakkı Paşa'nın Üçlü İttifaka katılmak için müzakerelerde bulunduğunu gazeteler vasıtasıyla kamuoyuna duyurmuştur. Bu haberleri Türk tarafı da , Alman tarafı da tekzip etmiş olmasına rağmen Fransa'da etkisini sürdürmüştür. Bu dedikodunun üzerine bir de *Le Matin* gazetesi

⁵³ Hüseyin Cahit , “ Türkiye - Romanya İttifakı ” , s. 1

⁵⁴ **a. g. m** , s. 1

⁵⁵ Hüseyin Cahit , “ Türkiye ve Romanya İttifakı ” , **Tanin** , 21 Eylül 1910 , Nr: 729 , s.1

⁵⁶ Soy , **a. g. e** , s. 177 , 311 nolu dipnot

İstanbul muhabirinin gazetesine , Osmanlıların Romanya ile askeri bir anlaşma yaptığı şeklinde bir telgraf çekmesi olayın boyutunu daha da genişletmiş ve Fransa’da Türklerin Üçlü İttifaka girdiği inancı güç kazanmıştır.⁵⁷

Hüseyin Cahit , *Tanin*’de yazdığı bir makalede Cavit Bey’in bu açıklamasına dair bazı yorumlarda bulunmuştur. Bu iddiaların Fransız basını tarafından kasten ileri sürüldüğünü , maksatlarının , Üçlü İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti’nin arasını bozmak olduğunu söyleyen Cahit , Fransa’nın , borç konusunda uzlaşmaz tavır takındıkları için Türkleri cezalandırmak maksadını güttüğünü belirtmiştir. Üçlü İtilaf ile Osmanlıların ilişkilerine değinen Hüseyin Cahit , Sir Edvard Grey’in Türklere yardımcı olduğunu , Mösyö Pichon’un eski anlaşmalar (uhud-u atika) ve Girit konusunda , Rusya’nın da yine uhud-u atika konusunda Osmanlılara olumlu bir yaklaşım sergilediğini dile getirerek , bu devletlerle Osmanlı Devleti’nin arasının iyi olduğunu , Üçlü İttifak grubuna girilmesi için hiçbir sebep olmadığını söylemiştir.⁵⁸

Cavit Bey’in , Osmanlı Bankası’nı saf dışı bırakarak Fransız bankerlerden borç alması Fransız Dışişleri Bakanı Pichon’un olayı siyasi bir krize dönüştürmesine neden olmuştur. Çünkü Pichon , bankerlere , Osmanlı Devleti , bütçesinin bir Fransız danışmanı tarafından kontrol edilmesine onay vermediği müddetçe bu paraların Türklere ödenmesine izin vermeyeceğini belirtti.⁵⁹ 3 Eylül’de ise Pichon , o sırada Paris’te bulunan Hakkı Paşa’ya borç tahvillerinin borsaya sürülmesinin o günkü koşullarda mümkün olmayacağını söylüyor , borcun piyasaya sürülmesinin Osmanlı hükümetinin daha sağlam bir güvence vermesiyle mümkün olacağını belirtiyordu.⁶⁰

Fransa’nın tahvillerin borsaya sürülmemesi konusunda ileri sürdüğü en önemli şart borçlanma için gösterilen teminatın daha güvenilir ve sağlam bir teminat olması gerektiği idi. Borçlanmaya karşılık olarak gösterilen İstanbul gümrüklerini yetersiz görüyorlardı. Hüseyin Cahit , bu duruma şöyle bir açıklama getirmeye çalışmaktadır : “*Borçlanmaya karşılık olmak üzere gümrük gelirlerini gösteriyoruz. Geçen seneki borçlanmaya karşılık olmak üzere aşar vergisi gelirlerini göstermiştik. Fransa Hükümeti geçen sene bunu yeterli buldu ve tahvilatımızı borsaya kabul etti. Gümrük gelirleri acaba aşar gelirleri kadar sağlam değil midir? Şüphesiz ki sağlamdır. Bundan dolayı Mösyö Pichon’un verdiğimiz teminatın*

⁵⁷ **Tanin** , “Maliye Nazırı Cavit Bey’le Mülakat” , 3 Ekim 1910 , Nr: 751 , s.1

⁵⁸ Hüseyin Cahit , “ Maliye Nazırının Mülakatı” , **Tanin** , 3 Ekim 1910 , Nr : 751 , s.1

⁵⁹ Edward Mead Earle , **Bağdat Demiryolu Savaşı** , (Çev. Kasım Yargıcı) , Milliyet Yayınları , İstanbul , 1972 , s.244-245

⁶⁰ Ahmad , **İttihat ve Terakki** , s.105

sağlamlığından şüphe etmesine mahal yoktur. İşe giriştiğimiz mali heyet güvenilir midir? Zannetmeyiz ki Fransa Hükümeti bu mali heyeti güvenilmez kabul etsin.”⁶¹

Cavit Bey’in *Credit Mobilier* ile yaptığı borç anlaşmasında Duyun-u Umumiye’nin kefaleti de yoktur. Zira Osmanlı Devleti 1909 yılında yaptığı anlaşmada da Duyun-u Umumiye’nin kefilliği olmadan para almayı başarmıştı. Bundan dolayı küçük Fransız sermayedarlarının menfaatlerini korumak bahanesi ile tahvillerin borsaya kabul edilmemesini doğru bulmayan Hüseyin Cahit ; bu iznin ancak siyasi bir fikirden ötürü verilmemiş olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde Fransız dostluğuna da atıfta bulunan Cahit ; “*Biz de bu engellemeden dostlarımızın kimler olduğunu anlamak gibi bir ders almış oluruz ki bunun herhalde borç almaktan daha önemli bir istifade sağlayacağı aşikardır.*”⁶²

Fransa’nın istikraz görüşmelerinde sık sık Osmanlı Devleti’nin Almanlardan iki zırhlı savaş gemisi almalarını ve ordunun ihtiyaçlarını Alman fabrikalarından karşılıyor olmalarını gündeme getirdiğini görmekteyiz. Fransız basını bu konuyla ilgili olarak duruma göre bütçede yeri olmadığı halde ⁶³ Türkleri Almanlardan savaş gemisi almakla eleştirmekte duruma göre de Osmanlıların Üçlü İttifak’a dahil olduğu şeklinde yorumlamaktadır.⁶⁴

Fransızların , Osmanlı Devleti’ni bütçeden para harcayarak zırhlı alma konusunda eleştirmelerine karşılık gerek *Tanin* gerekse de Cavit Bey tarafından çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Fransızların bu bahsi açmalarındaki amaçları , şayet Osmanlı maliyesini Fransız bir danışman kontrol ederse bu tip gereksiz harcamaların yapılmayarak yada en azından Fransız fabrikalarından zırhlı alınarak , verilecek borç paranın doğru yere harcanmasını sağlamaktır. Ancak Fransızların unuttuğu bir nokta vardı ki ; o da Türklerin Barbaros ve Turgut Reis zırhlılarını bütçesinden değil Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti’nin⁶⁵ topladığı paralardan almış olmasıdır. *Tanin* gazetesinin yorumuna göre bu siparişler Fransız fabrikalarına verilseydi bu gürültüler kopmayacaktı.⁶⁶

⁶¹ Hüseyin Cahit , “İstikrazın Borsaya Kabulü” , s.1

⁶² Hüseyin Cahit , “Hergün Yeni Bir Manevra” , s.1

⁶³ Osmanlı Devleti , bütçe dışında para harcanmadığını göstermek amacıyla Eylül ayı başından itibaren Divan-ı Muhasebat’a gelen harcama evraklarının bütçeye uygun olup olmadığını kontrol edip ondan sonra harcama yapılması uygulamasını başlatmıştır. Bu sayede Fransızların kontrol isteklerinin gereksiz olduğu imajı da verilmek istenmiştir. Bkz. Hüseyin Cahit , “Fransızlar Ne İstiyor?” , *Tanin* , 29 Eylül 1910 , Nr: 747 , s.1

⁶⁴ Osmanlı Maliye Müşaviri Charles Laurent , 16 Mart 1910’da , Paris’te , Türkiye’nin mali durumu hakkında verdiği bir konferansta , Bahriye bütçesini arttırmanın Türkiye’ye hiçbir fayda sağlamayacağını , Türkiye’nin geleceğinin denizde değil karada olduğunu söylemiştir. Laurent’in konferans konuşması için Bkz. *Tanin* , “Türkiye İdare-i Maliyesi Hakkında Mösyö Charles Laurent’in Konferansı” , 21 Mart 1910 , Nr: 556 , s. 1 Bu , dolaylı da olsa göstermektedir ki , Fransızlar , Almanya’dan gemi alınmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Zira konferansın yapıldığı günlerde Osmanlılar , torpido muhripleri konusunda Almanlarla görüşme halindeydiler .

⁶⁵ Nejat Gülen , *Şanlı Bahriye. Türk Bahriyesinin İkiyüz Yıllık Tarihçesi 1773-1973* , Kastaş Yayınları , İstanbul , 2001 , s. 200-204. Almanya’dan alınan savaş gemileri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Selahattin Özçelik , *Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti* , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 2000 , s.152-159. Almanya’dan alınan gemilerin Osmanlı-Alman yakınlaşmasını pekiştirdiğine dair bir yorum için Bkz.

Hüseyin Cahit , *Tanin*'de yazdığı başka bir makalede yine bu konu üzerinde durarak , Türkiye'nin çok para harcadığı , Fransa'dan aldığı paralarla Almanya'dan top ve tüfek aldığı , böyle giderse iflas edeceği ve bu gidişattan ötürü para verilmeyeceğini söyleyen Fransız basınına karşı şu çıkarımda bulunmuştur ; “ *Fransa'ya da hiç olmazsa Alman fabrikalarına verilen siparişlere denk bir hisse*” verilirse Fransızlar seve seve istikraz anlaşması imzalarlar.⁶⁷

Aynı makalesinde Hüseyin Cahit , bütçe haricinde harcanan paraları denetlemek maksadıyla Osmanlı Bankası'na kontrol görevi verilmesine karşı da şu izahta bulunmuştur : “ *Türkiye idaresi hesabını bilmiyor , ordusuna silah ve mühimmat alma düşüncesinde , Almanya'dan iki zırhlı alıyor , böyle giderse iflas edecek. Bundan dolayı verdiğimiz paralardan emin olmak için bu israfa izin vermeyecek bir yöntem lazım. Bu da Osmanlı Bankası'na trezöreri uygulamasını yaptırmakla olur. Bu iddianın neticesi ne olmak lazım gelir? Osmanlı Bankası trezöreri muamelesini yapacak , bütçe haricinde bir masraf görürse vermeyecek değil mi? Evet. Halbuki bu isnat ettikleri israfı düzeltmeye yeter mi? Şikayetleri ordumuzda silahlanmaya çok para harcamamızdan ileri geliyor. Osmanlı Bankası bütçemizi oluştururken işe karışacak mı? Hayır. O halde yaptığı trezörereden ne fayda görecektir? Madem ki bütçeyi biz yapacağız , Harbiye ve Bahriyeye istediğimiz tahsisatı vereceğiz. O halde banka masrafımıza seyirci kalmaktan başka ne yapacak? Hiç.*”⁶⁸

Hüseyin Cahit'in bu izahatı aslında Fransızların Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırmak için çalıştıklarını ispatlar niteliktedir ve gerçekten de bağımsız bir devletin maliyesine denetmen görevi olan bir memurun atanmasını istemesi onu tamamen kontrol altına almak niyetinde olduğunu göstermektedir.

Bu konuyla ilgili olarak Maliye Nazırı Cavit Bey , İngiltere'nin önemli gazetelerinden biri olan *Daily Telegraph* muhabirinin ; “ *Almanya'dan satın alınan iki savaş gemisi ile ilgili meselenin özünü sorabilir miyim?*” sorusuna ; “ *Bunları adeta istemeyerek satın aldığımızı bilirsiniz zannedirim. Bu konuda devam eden dedikodulara açıklama getirmek faydalı*

Kazım Karabekir , **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri** , (Haz. Orhan Hülagü – Ö. Hakan Özalp) , Emre Yayınları , İstanbul , 2001 , s. 383-384

⁶⁶ Hüseyin Cahit , “ Tan ve Deba” , **Tanin** , 10 Eylül 1910 , Nr: 728 , s.1. Hüseyin Cahit'in bu makalesinde kullanılan Tan kelimesi , Fransız gazetesi Le Temps'i ifade etmek içindir. Aynı şekilde Deba da yine Fransız gazetesi Le Journal des Debats'ı ifade etmektedir. O dönemde yabancı kelimeler okunduğu gibi yazılmaktaydı. Özellikle Le Journal des Debats gazetesi açıktan açığa Türk düşmanlığı yapan bir gazetedir. Bu gazetenin Türk düşmanlığı yaptığıyla ilgili Bkz. Halid Ziya Uşaklıgil , **Saray ve Ötesi** , Özgür Yayınları , İstanbul , 2003 , s. 654-655

⁶⁷ Hüseyin Cahit , “ Fransızlar Ne İstiyor ?” , s.1

⁶⁸ **a. g. m** , s.1

olacaktır. Komşu bulunan hükümetlerden birinin savaş gemisi aldığını gördüğümüzden⁶⁹ alelacele bizim de savaş gemisi almamızın uygun olduğunu gördük. Bu konudaki hakkımızı kimse inkar edemez fikrindeyim. İngiltere'den iki gemi satın almak istedik , bunları çabuk ele geçirmek niyetindeydik. İngiltere reddetti , o zaman Fransa'ya sorduk. Fransa da ret cevabı verdi. Onun üzerine Almanya'ya müracaat ettik. İstedığımız iki zırhlıyı Almanya bize sattı. Buna karşı bize ne kabahat bulunabilir?" cevabını vermiştir.⁷⁰

İngiltere , Osmanlı donanmasının zayıf kalmasında önemli bir rol oynamıştır. Avrupa'nın diğer devletleri ve özellikle İngiltere , Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'dan daha kuvvetli bir donanma kurmasını engellemek istemiştir. Bu sebepten ötürü İngiltere , Osmanlı Devleti'nin gemi satın alma talebini geri çevirmiştir. Ancak aynı İngiltere , Balkan Savaşlarının başladığı günlerde Yunanistan'a dört yeni muhrip göndermiştir.⁷¹

Cavit Bey anılarında da bu konuyla ilgili olarak çok çarpıcı bir gerçeği şu sözleriyle gözler önüne sermiştir ; “ Akşam Mösyö Révoil'i (Osmanlı Bankası Genel Müdürü) görmek için Osmanlı Bankası'na gittim. Muallakta olan konulardan bahsettik. Bilmediğim bir noktayı öğrendim ki o da zırhlıların bedeli için Deutsche Bank'la ortak hareket etmişler. Yarısını Osmanlı Bankası yarısını Deutsche Bank almış. Révoil bunu Deutsche Bank'a yardım olsun diye yaptığını ve bizce de fena görülmeceğini bildiği için bu suretle hareket ettiğini söyledi...Bu gemiler etrafında yapılan gürültüler ne idi ya rabbi!

Ne gülünç! Fransız parasıyla Alman zırhlıları alınacak diye kıyametler kopmuştu. Sonuçta Alman zırhlılarının parasını Fransızlar ödüyor. Konu Osmanlı Bankası olunca ne Mösyö Bompard'ın öfkesi kalıyor , ne Fransa Hükümeti'nin müdahalesi!”⁷²

Hüseyin Cahit de , Tanin'deki köşesinde bu durumu ele alarak , bütçede yazılı olmadığı halde Almanlardan savaş gemisi alınmış olmasının , Osmanlı maliyesinin kötü yönetildiğinin delili olduğu yönündeki eleştirileri cevaplandırmıştır. Zırhlıların parasının Donanma Cemiyeti tarafından karşılandığını öğrenen Fransızlar , başka türlü itirazlara başlayarak , Almanya'ya siparişler verildiği halde Fransa'ya sipariş verilmemesinin teessüfe sebebiyet verdiğini söylemişlerdir. Halbuki Nahum Paşa *Echo de Paris* gazetesi yazarlarından

⁶⁹ Bu komşu devlet Yunanistan'dır. Çünkü Yunanistan hızla silahlanmakta ve donanmasını güçlendirerek Osmanlılara karşı tehdit oluşturmaktadır. Bu yüzden savaş gemisi alma girişimleri başlatılmıştır. Bkz. Özçelik , a. g. e , s. 154

⁷⁰ Tanin , “Maliye Nazırı Cavit Bey'le Mülakat” , 3 Ekim 1910 , s.1

⁷¹ Hikmet Çiçek , Dr. Bahattin Şakir , İttihat ve Terakki'den Teşkilatı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni , Kaynak Yayınları , İstanbul , 2007 , s. 100 Ancak burada şunu belirtmekte de fayda var , Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne sattığı gemiler , Alman donanmasının gözden çıkardığı savaş gemileridir ve değerlerinin üzerinde bir fiyata satılmışlardır. Bu bilgi için Bkz. Faruk Yılmaz , İmparatorluk Döneminde Türk-Alman İlişkileri , Goltz Paşa'nın Hatıratı , Berikan Yayınları , Ankara , 2004 , s. 12

⁷² Tanin , “ Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları ” , 23 Eylül 1943 , s. 2

birine , Türkiye'nin ilk önce Fransa'ya müracaat ettiğini oradan gelen olumsuz cevap üzerine Almanya'dan gemi aldığını temin etmiştir. Hüseyin Cahit , bu sözleriyle Fransızların istikrarsız iddialarda bulduklarını göstermeye çalışmıştır.⁷³ Bu dönemde meydana gelen bu gerginlik Osmanlı Devleti ile Osmanlı Bankası arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti , tahvillerin Paris Borsası'na kabul edilmemesini Osmanlı Maliye Müşaviri Mösyö Laurent'in davranışlarına bağlamıştır.

Osmanlı Bankası'nın borçlanma görüşmeleri içerisinde takındığı negatif ve yıkıcı tutum üzerine Osmanlı Devleti , bir nevi cezalandırma düşüncesiyle Osmanlı Bankası'na karşı bazı yaptırımlar uygulamıştır. Bunlardan ilki Osmanlı bankası'nın Maliye Nezaretiyle yapacağı yazışmalarda kullandığı dil ile ilgilidir. *Tanin* gazetesinde çıkan bir habere göre ; Osmanlı Bankası şimdiye kadar maliye ile olan yazışmalarını Fransızca olarak yapmaktadır. Bir devlet bankasının bir yabancı devletin dili ile yazışmasının kabul edilemeyeceğinden bahisle Eylül başından itibaren hükümetle olan yazışmaların Türkçe ile yapılması hususunun kesin bir şekilde Maliye Nezareti'nden Osmanlı Bankası'na bildirildiğini belirtmektedir.⁷⁴

Hükümetin , Osmanlı Bankası'na uyguladığı bir diğer yaptırım ise “teminat akçeleri” ile ilgilidir. Yine *Tanin* gazetesinde verilen bir haberde yaptırımın içeriği şu satırlarla belirtilmektedir : “*Bir imtiyaz talep etmek üzere hükümete müracaat eden sermayedarların talep ettikleri işi başa çıkarabileceklerine delil olmak üzere teminat akçesi namıyla bankaya bir miktar para tevdiine mecbur tutuldukları malumdur. Bu paralar şimdiye kadar Osmanlı Bankası'na emanet edilirdi. Uzun müddet bankada kalan bu paralara hiç faiz verilmez , bu yüzden bir çok istifade temin ederdi. Çünkü çeşitli girişimler için bırakılan teminat akçelerinin toplamı pek yüksek miktarlara ulaşmaktadır.*

Haber aldığımızı göre bundan sonra teminat akçeleri hükümetçe başka bankalara yatırılacaktır.”⁷⁵

Bu iki haberde de görüldüğü gibi Osmanlı hükümeti , Osmanlı Bankası'na dizginlerin kendi ellerinde olduğunu göstermeye çalışmakta , borçlanma görüşmelerinde çıkardığı zorluklardan ötürü yaptığının yanına kalmayacağını göstermek istemektedir. Tabi bu tavra karşı Fransız basını sessiz kalmayacak onlar da Cavit Bey'e ve bu yaptırımlara tepkilerini sütunlarında göstereceklerdir.

⁷³ Hüseyin Cahit , “ Maliye Nazırının Mülakatı ” , s.1

⁷⁴ **Tanin** , “ Osmanlı Bankası Muhaberatı ” , 9 Eylül 1910 , Nr: 727 , s.1 . Osmanlı Bankası , bu isteğe hemen cevap vermiş ve Eylül'ün birinden itibaren yazışmalarını Türkçe yapacağını Maliye Nezareti'ne bildirmiştir. Bu haber için Bkz. **Tanin** , 11 Eylül 1910 , Nr : 729 , s.1

⁷⁵ **Tanin** , “ Teminat Akçesi ” , 18 Eylül 1910 , Nr: 736 , s.1

Osmanlı Bankası'na karşı yapılan bu yaptırımların dışında *Tanin*'de Fransa'ya yönelik tehditvari uyarılar da yer almıştır. Bunların özünü oluşturan nokta Fransa'nın ekonomik kayıplara uğrayacak olmasıdır. *Tanin*'e göre , Osmanlılar biraz fazla faiz vermek suretiyle istediği yerden para bulabilir. Ancak Fransız sermayesi Türkiye gibi bir ülkeyi kolay kolay bulamaz. Fransızlar , Türkiye'de sadece istikraz işlerini düşünerek bu yanlış siyasetlerinden vazgeçmelidirler. İstikrazdan ötürü sadece onlara olan sempatemizi kaybetmeyecekler bununla birlikte Osmanlı Devleti'ndeki imar faaliyetlerine katılma konusunda da önemli kayıplara uğrayacaklardır.⁷⁶

Fransızların Cavit Bey'e karşı olan eleştirileri aslında bu yaptırımlardan daha önce olmuştur.⁷⁷ *Liberté* gazetesinin Cavit Bey'le ilgili eleştirilerini *Tanin* gazetesinin 10 Eylül 1910 sayısında görmekteyiz. *Liberté*, Cavit Bey'i “ *Selanik'in garip sarrafı* “ olarak nitelendirmekte ve “*Paris'i bir pazar yeri zannederek ve bir borçlanma müzakeresini saklamayıp da elde kalmış lokum şekeri pazarlığı yapmakla* ” suçlamaktadır. *Le Journal des Debats* gazetesi ise ; Cavit Bey'in , Paris seyahatinin iki ülke arasındaki ilişkileri karmakarışık ettiğini belirtmiş , Paris piyasasını başı boş bir yer zannederek hiçbir itiraz dinlemediğinden , bildiği gibi hareket ederek bir borçlanma anlaşması yaptığından ve üstelik bunu ne Harbiye Nazırına ne de Maliye Nazırına haber vermediğinden yakınmıştır.⁷⁸

Cavit Bey'in Osmanlı Bankası'nın Maliye Nezaretiyle yapacağı yazışmaları Türkçe olarak yapmasını istemesi üzerine yine *Le Journal des Debats* gazetesinde sert tepkiler yer almıştır. *Debats* gazetesinin bu konu hakkında şu satırları yazdığını görüyoruz; “*Maliye Nazırı Cavit Bey bizden böyle küçük ve önemsiz bazı şeylerle intikam almak niyetinde ise bu cidden esefle karşılanacak bir durumdur. Gerçekten de korkutmak için yapılan bu gibi girişimler bu konuda başvurulacak tedbirlerin en acınacak örneklerindedir.*” *Gil Blass* gazetesi ise bu konuyla ilgili şu yorumda bulunmuştur; “*Osmanlı Hükümeti Yunanistan ve Bulgaristan'a karşı belki blöf yapabilir; fakat Fransa'ya karşı böyle bir girişim hiçbir şeye yaramaz.*”⁷⁹

Tanin gazetesi yapılan bu sert eleştirilere aynı sertlikte cevap vermekten geri durmamıştır. Osmanlı Devleti'nin kendi resmi bankasının hangi dilde yazışma yapacağına karar verme yetkisi olduğunu belirten *Tanin* , bu uygulamanın intikam almak için yapıldığı

⁷⁶ **Tanin** , “ İstikraz Meselesi ” , 13 Eylül 1910 , Nr: 731 , s.1

⁷⁷ Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Bompard , Cavit Bey'in Paris'e Osmanlı Bankası ile yapılan borçlanma görüşmelerini karıştırmak için gittiğini , kendi mali müşaviri Laurent'i zor durumda bıraktığını ileri sürmüştür. Ayrıca Cavit Bey'in İstanbul'da , İngiliz bankerler Sir Adam Block , Sir Babington – Smith ve Sir Ernest Cassel tarafından şımartıldığını söylemiştir. Bu bilgi için Bkz. Ahmad , **İttihat ve Terakki** , s.104 , 50 nolu dipnot

⁷⁸ Hüseyin Cahit , “Tan ve Deba” , s.1

⁷⁹ **Tanin** , “ İstikraz Meselesi ” , 13 Eylül 1910 , s.1

yönündeki eleştirileri de reddetmektedir. Üslubunu sertleştiren *Tanin* ilerleyen satırlarda ; “*Türkiye Hükümeti Osmanlı Bankası’ndan intikam alma gereğini hissederse bunun nasıl yapılacağını pek güzel bilir. Bu yapılan daha hiç bir şey değildir. Sırası gelip de icraata başladığımız zaman blöf müymüş değilmiş miymiş Gil Blass anlar.*” diyerek karşılıklı restleşmeyi biraz daha kızıştırmıştır.⁸⁰

Echo de Paris gazetesinin Osmanlı Devleti ile Romanya arasında ittifak yapıldığına dair iddialar üzerine , Hükümetine , istikrazın yapılmaması şeklinde bir tavsiyede bulunmasına karşılık , Hüseyin Cahit , Osmanlı Bankası’nın Türkçe yazışması isteğini küçüklük olarak değerlendiren Fransız gazetelerinin , bu ittifaktan ötürü istikraz yapılmamasına dair buldukları tavsiyenin bu küçüklükten aşağı kalır yanı olmadığını belirtmiştir.⁸¹

Basın yoluyla devam eden Osmanlı Devleti – Fransa polemiki günler geçtikçe daha farklı suçlamaların yapılmasına ve daha farklı bir biçim almasına sebep olmuştur. *Le Temps* gazetesi yazmış olduğu bazı makalelerde konuyu borçlanma vadisinden uzaklaştırıp Türkleri taassup içinde Avrupa’ya düşman olmakla suçlamaktadır. *Le Temps*’in iddiasına göre ; bu günlerde Türkiye’de yabancılara karşı hüküm süren olumsuz tutum hayret verici derecededir. “ *Hatta şurasına kanaat getirmelidir ki ‘kâfire’ yani ‘ Avrupalıya’ karşı mevcut olan düşmanlık fikri şimdiye kadar zannedildiğinden çok fazla önemlidir.*” Bu düşmanlık fikrinin önceleri halk arasında yaygın iken şimdilerde yöneticilerde de yaygınlaştığını belirten *Le Temps* ; buna ispat olarak 31 Mart Olayı’nı göstermekte ve iddialarını şu sözlerle sonlandırmaktadır; “*Genç Türklerde eski Türklerin hisleri uyanıyor. Her türlü taassuptan ve irticadan uzak olduklarını iftiharla iddia edenler bile ihtimal ki zaruri olarak batıl fikirlere ve eski hislere iştirak etmeye mecbur oluyorlar.*”⁸²

Le Temps gazetesi biraz da eski defterleri karıştırarak Osmanlı Devleti’ni zor durumda bırakmaya devam etmiştir. Trablusgarp’ta meydana gelen bir olay yüzünden Türkleri karalamaya devam etmiş , İzmir’de de bir Tunuslunun sorgulanması olayı dolayısıyla Tunusluların Osmanlı Devleti’ndeki kanuni durumlarını ortaya atmıştır. Bu vesileyle Fransa’nın Tunus üzerindeki himaye hakkının Osmanlı Devleti tarafından tanınması zamanının geldiğini iddia etmiştir.⁸³

1909 yılında , Osmanlı Devleti’nin Tunus sınırının çizilmesinde Fransa’nın işe karışmasını kabul etmesinin , aslında Fransa’nın Tunus üzerindeki hakimiyetini kabul etmesi

⁸⁰ **Tanin** , “ İstikraz Meselesi ” , 13 Eylül 1910 , s. 1

⁸¹ Hüseyin Cahit , “ Türkiye ve Romanya İttifakı ” , s.1

⁸² Hüseyin Cahit , “Eski Türkler , Yeni Türkler ” , s.1

⁸³ Hüseyin Cahit , “ Tehdit Politikası ” , **Tanin** , 22 Eylül 1910 , Nr: 740 , s.1

demek olduğunu belirterek farklı konuları gündeme getiren *Le Temps* gazetesinin bu iddialarına karşılık *Tanin* gazetesi şu cevabı vermiştir ; “*Bizi tehdit için değil de Osmanlı Bankası’nın esaretini kabul etmediğimiz için bizden intikam almak üzere bunlar icat olunuyorsa o zaman bu kadar acemi bir politikaya esepler ederiz.*”⁸⁴

Fransız basınında bu haber ve yorumlar yer alırken , Alman gazetelerinde ise Osmanlı Devleti’ni koruyan bir tarzda haberlerin yer aldığı görülmektedir. *Kölnische Zeitung* gazetesinin yorumunda ; Osmanlı Devleti’nde yıllardan beri yaşayan Avrupalıların Meşrutiyet’in ilanından sonra Türklerin yabancılara karşı yaklaşımlarında bir değişim meydana geldiğini gördüklerini ileri sürmektedir. Osmanlılara milli bir gururun gelmiş olmasından rahatsız olan Avrupalılar kabul etmelidir ki , dünyanın hiçbir yerinde yabancılar hakkında Osmanlılar kadar misafirperver bir devlet yoktur. Bu nezaketi Avrupalıların Abdülhamit devrinde suiistimal ettiğini belirten gazete , yabancılara karşı meydana gelen ufak tefek olaylarda olayın gerçek sebebi incelendiği zaman asıl suçluların yabancılar olduğu görülür demektir.⁸⁵

Başta *Tanin* olmak üzere Avrupa basını ile Osmanlı basınıının sert tartışmalara girdiği günler içerisinde , Sadrazam Hakkı Paşa , Avusturya’dan Fransa’ya giderek Başbakan Mösyö Pichon ile görüşmüştür. Borçlanma konusu gündemde olduğu için iki devlet adamı arasında bu konuda da görüşmeler yapılmıştır. Bununla ilgili *Tanin* ‘in 13 Eylül 1910 sayısında *National* gazetesinden alıntı yaparak verdiği haberde şu satırlar göze çarpıyor ; “ *Fransa Hükümeti’nin samimi surette Genç Türkiye’ye bağlı olup her zaman olduğu gibi şimdi de Osmanlı Devleti’ne yardım için kendi elinde olan bütün kuvvetini sarf etmeye hazır bulunduğunu ispat edeceğiz. Fransa Hükümeti Sadrazam Hakkı Paşa’ya da bildirildiği gibi ancak Fransa ve Fransa sanayinin menfaatlerinin korunmasını talep etmektedir. Fransa Hükümeti’nin izni alınmadan hatta haberi bile olmadan yapılan 150 milyonluk istikrazda ise bu nokta Türkler tarafından dikkate alınmamıştır. Sadrazam Hakkı Paşa’nın gerek Başbakan ve gerek Maliye ve Hariciye Nazırlarıyla gerçekleşen görüşmeleri pek yakın bir samimiyetle devam etmektedir. Mevcut anlaşmazlıkların bu görüşmede çözülmesi ümit edilmektedir.*”⁸⁶

Bu polemikler her ne kadar basın organları arasında cereyan etse ve diplomatlar açıktan açığa birbirlerine karşı olan memnuniyetsizliklerini gösteremese de meydana gelen gelişmeler muhakkak ki Osmanlı – Fransız ilişkilerinin yara almasına sebep olmuştur. Genç Türklerin dost olarak bildiği bir devletin borçlanma konusunda böyle bir yol takip etmesi ,

⁸⁴ Hüseyin Cahit , “ Tehdit Politikası ” , s.1

⁸⁵ **Tanin** , “ Bir Sada-yı Hakikat ” , 27 Eylül 1910 , Nr : 745 , s.1

⁸⁶ **Tanin** , “ Fransa ve Genç Türkiye ” , 13 Eylül 1910 , Nr : 731 , s.1

Fransızların dostluklarında ne kadar samimi oldukları konusunda bir kez daha düşünmelerine sebebiyet vermiştir.

1.5 Maliye Nazırı Cavit Bey'in İstikraz İçin İngiltere Finans Çevreleriyle Temasları

Fransa ile yapılan borç görüşmeleri devam ederken , Osmanlı Devleti'nden bir heyetin Londra'dan borç alınıp alınmayacağını anlamak amacıyla Londra'ya gittiği yukarıda belirtilmişti. Osmanlı Devleti ile Sir Ernest Cassel arasında borçlanma anlaşması yapıldığına dair haberler Eylül ayının sonlarından itibaren mali ve siyasi çevrelerin gündemine düştü.

Avrupa basınında Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den borç para bulduğuna dair haberler 20 Eylül'den itibaren yer almaya başlamıştır. *Le Temps* gazetesinde , Türklerin , Sir Ernest Cassel ' in bankası olan *National Bank of Turkey* (Türkiye Milli Bankası)' den borç para aldıklarına dair bir haber çıkmıştır.⁸⁷

Fransız *Liberte* gazetesi ise 24 Eylül tarihli sayısında bu iddiaları daha ileriye götürerek , Cassel bankası ile yapılacak olan borçlanmanın 83 .5 'tan ihraç edileceğini oysa Fransa ile yapılmış olan borçlanmanın 86 üzerinden yapıldığını belirtmiştir.⁸⁸

22 Eylül tarihli *Frankfurter Zeitung* gazetesinin Londra'dan aldığı bir bilgiye göre ise , Osmanlı Devleti'nin Cassel bankası ile imzalamaya teşebbüs ettiği borç anlaşmasına kesin gözüyle bakılırken , Fransa'daki görüşmeler siyasi sebeplerden ötürü ertelenmiştir. Ernest Cassel yönetimindeki Türkiye Milli Bankası'nın , Osmanlı Devleti'nde önemli faaliyetlere imza atarak , Osmanlı Bankası'nın şimdiye kadar sahip olduğu bir takım resmi imtiyazdan kendisi için de yararlanmaya çalışmak niyetinde olduğunu belirtmektedir. Bu yeni borçlanmaya Alman sermayedarlarının da katılmasının muhtemel olduğunu belirten gazete , borç tahvillerinin borsaya ihracının ' yüksek ihtimalle ' *Küre Bering Brothers* kuruluşunun arabuluculuğuyla yapılacağını yazmıştır.⁸⁹

Fransa , Osmanlı Devleti'nin kendi ülkelerinden başka hiçbir yerde beş para bulamayacaklarını , bu konuda Fransızlara mahkum olduklarını iddia etmekteydi. Cavit Bey'in İngiltere'de istikraz anlaşması yapması üzerine , Türkler , Fransızların ağzının payını vererek basında kendilerine karşı bir kin oluşmasına neden olmuşlardı.⁹⁰

⁸⁷ Ahmad , *İttihat ve Terakki* , s. 105

⁸⁸ **Tanin** , " İstikraz Etrafında " , 24 Eylül 1910 , Nr: 742 , s. 1

⁸⁹ **aynı sayı** , s.1

⁹⁰ Hüseyin Cahit , " Türkiye ve Fransa " , **Tanin** , 27 Eylül 1910 , Nr: 744 , s.1

Osmanlı Devleti'nin Londra'da borç para bulmasını Fransa'ya karşı bir şantaj girişimi olarak yorumlayan haberler basında yer almışsa da *London Graphic* gazetesi bu konuda Osmanlı Devleti'ni korumacı bir tavır takınarak Fransa'nın yanlış yaklaşımlarda bulunduğunu ileri sürmüştür.⁹¹

İttihatçılar, Meşrutiyet'in ilanından sonra, Osmanlı Bankası'nın II. Abdülhamit döneminde elde ettiği gücü kırmak niyetindeydiler. Çünkü banka yalnız ekonomiyle ilgilenmiyor devletin iç ve dış siyasetine doğrudan müdahale ediyordu. Sadece adı Osmanlı olan bu güçlü bankaya karşı İttihatçılar, Avrupa siyasetinde paranın etkili olduğunu bildikleri için düşmanca bir yaklaşım sergilemekten çekindiler. Bu sebeple Osmanlı Bankası ile açıktan açığa bir mücadeleye girmeden önce, gerçekten milli ve siyasete karışmayacak bir banka kurma çalışmalarına başlamışlardır. İstedikleri fırsat 1909'da Osmanlıların ayağına kendiliğinden gelecektir.⁹²

1909 yılında Sir Ernest Cassel ve diğer İngiliz sermayedarları, İngiltere Hükümeti tarafından Türkiye Milli Bankası'nı kurmaları için teşvik görmüşlerdir. İttihatçı yöneticiler de bu bankanın kurulmasını makul görmüşlerdir. Çünkü, Osmanlı Devleti içerisinde Fransız sermayeli Osmanlı Bankası'nın gücünü kırmak niyetindedirler. Bu sebeple, eğer Türkiye Milli Bankası kurulursa rekabet ortamı oluşacak ve gerekli gördüğü durumlarda bu bankayla çalışarak Osmanlı Bankası'nın boyunduruğundan kurtulacaktır.⁹³

Jön Türklerin bu hesapları 1909'da yapılan borç anlaşmasında görüldüğü üzere başarıya ulaşmıştır. Çünkü 1909'da yapılacak borçlanmaya Sir Ernest Cassel talip olunca Osmanlı Bankası tehlikeyi anlamıştır. O döneme kadar Osmanlı borç anlaşmaları Osmanlı Bankası'nın tekelinde olmuştur. Fransızlar, Cassel'in devreye girmesinin bu tekeli kıracağını anlamışlar ve ne olursa olsun rakiplerini ortadan kaldırmak istemişlerdir. İşte 1909 borçlanması Osmanlı Devleti için bu yüzden müsait koşullar altında imzalanma olanağı bulmuştur. Böylece Türkiye Milli Bankası, Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacak önemli bir girişimde bulunmuştur.⁹⁴

1910 yılında da Türkiye Milli Bankası buna benzer bir yardımda bulunmuştur denebilir. Fransa'da yapılan borç görüşmelerinin kilitlenme noktasına geldiği bir dönemde Sir Ernest Cassel'in borç vermeyi kabul etmesi gerçekten de Osmanlı Devleti'ne rahat bir nefes aldırılmıştır. Hüseyin Cahit'in de söylediği gibi; "*Sir Ernest Cassel'in ve Türkiye Milli Bankası'nın Türkiye'ye hizmete hazır olduğu haberi geçen sene olduğu gibi bu sene de*

⁹¹ Hüseyin Cahit, "Türkiye ve Fransa", s.1

⁹² Hüseyin Cahit, "Türkiye Milli Bankası ve Bank-ı Osmani", *Tanin*, 28 Eylül 1910, Nr: 745, s.1

⁹³ Graves, **a. g. e**, s. 99

⁹⁴ Hüseyin Cahit, "Türkiye Milli Bankası...", s.1

*Türkiye'yi insafsız ve gaddar sarrafların pençesinden kurtarmaya hizmet etti.”*⁹⁵ Görüldüğü gibi Türkiye Milli Bankası iki defadır devreye girerek Osmanlı Devleti'nin rahat bir şekilde borç para bulmasına imkan tanımıştır.

Fransız basını , Cavit Bey'in İngiliz sermayedarlarıyla görüşerek onlardan istikraz yapma girişimi üzerine yine bir takım iddialarda bulunmuştur. Buna göre , Türkiye Milli Bankası'nın başarıya ulaşması Cavit Bey sayesinde olmuştur. Ayrıca *Tanin* gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Bey bu bankanın idare meclisinde görev yapmaktadır ki , bu iki isim kendi kişisel menfaatlerini düşünerek istikrazı Türkiye Milli Bankası'nın yapmasını sağlamışlardır. Hüseyin Cahit kendisinin bankada görev almış olmasını şu sebebe bağlar ; “ *Tanin başyazarı da bankanın idare meclisine dahildir. Çünkü memleketimizde iş görmeye gelen namuslu İngilizler kendilerinin gizli kapalı hiçbir maksatları olmadığına , Türkiye'nin menfaatine hizmet edeceklerine memleketi ikna için kendi içlerine ülkemizin evlatlarından adamlar kabul etmeyi bir görev bilmişlerdir.*”⁹⁶

İttihatçıların milli bir ekonomi kurma çabaları Fransızların hiç de hoşuna gitmeyecektir. Çünkü eskiden beri sahip oldukları ekonomik ayrıcalıkları bu nedenden ötürü kaybetmek niyetinde değillerdir. Bu yüzden Fransa Hükümeti , Osmanlıların İngiltere'den de eli boş dönmelerini sağlayacaktır.

Fransa tarafından bu strateji uygulamaya konulurken , Osmanlılar da Fransızlara muhtaç olmadıklarını göstermek için yönlerini İngiltere'ye çevirmişlerdir. Burada yapacakları borç anlaşmasının şartları belki daha az avantajlı olacaktır ama amaç Fransızlara istedikleri yerden para bulabileceklerini göstermek olduğu için bu kaybı göze almışlardır.

Cavit Bey , Paris'ten Londra'ya geçtiği zaman her türlü ihtimale karşılık buradaki sermayedarlarla da görüşmekten geri durmamıştır. Burada da bir borçlanma taslağı çıkararak , Londralı bankerlerden borç verme vaadini almıştır.⁹⁷ Fransa'da işler istenilen şekilde gelişme göstermeyince Cavit Bey aldığı bu vaadin somut bir anlaşmaya dönmesi için çalışmalara başlamıştır.

Ernest Cassel , Osmanlıların borç para istemeleri üzerine , Alman mali çevreleriyle de bir takım görüşmeler yaptıktan sonra verdiği vaadi yerine getirmeyi kabul etti ve borç vermeye istekli görüldü.⁹⁸ Cavit Bey'in İngiliz *Daily Telgraph* gazetesi muhabirine verdiği demeçte de söylediği gibi : “*Fransa'da devam eden görüşmeler son bulacak gibi görüldü. Hatta basın bunu son bulmuş gibi gösterecek kadar ileriye gitti . İşte o zaman kara gün dostu*

⁹⁵ Hüseyin Cahit , “ Türkiye Milli Bankası...” , s.1

⁹⁶ a. g. m , s.1

⁹⁷ a. g. m , s.1

⁹⁸ Graves , a. g. e , s.99

Sir Ernest Cassel kendisini gösterdi.”⁹⁹ Ancak olayın siyasi bir mahiyet kazanmış olması ve diplomatların devreye girmesiyle Londra ile yapılacak olan borç anlaşması sonuçsuz kalmıştır.

Cavit Bey ile Ernest Cassel borçlanma konusunda el sıkışmışken Fransa Dışişleri Bakanı Pichon , devreye girerek bu anlaşmanın yürürlüğe girmemesi için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Fransa'nın Londra Büyükelçisi P. Cambon anlaşmaya varılan günlerde sert protestolarda bulunmaya başlamıştır. Bunun üzerine önceden Pichon'la anlaşmış olan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey , Cassel'le konuşarak bu borç verme işinden vazgeçmesi gerektiği uyarısında bulundu.¹⁰⁰ Bu ihtar üzerine Cassel Türk mali heyetine Paris'ten borç almak için çaba göstermelerini Londra'dan çok daha iyi koşullarda anlaşma yapmalarının zor olduğunu belirtmiştir. Türkiye Milli Bankası'nın İstanbul Müdürü Sir Babington- Smith de bağlı olduğu hükümetin direktifleri hilafına hareket edemeyeceğini söyleyerek Cavit Bey'i eli boş göndermiştir.¹⁰¹

İngiltere Dışişleri Bakanlığı bu duruma açıklama olmak üzere şu resmi mazereti sunmuştur ; Bağdat Demiryolu anlaşmasının Osmanlı Devleti'ne hiçbir yararı olmamakta hatta İngiltere'nin de Mezopotamya ticaretine zarar vermektedir. Cavit Bey ise bu resmi açıklamayı sert bir şekilde eleştirerek ; Bağdat Demiryolundan yarar yada zarar görmek Osmanlı Devleti'nin sorunudur. Almanların Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz ve Fransız demiryollarına karışma hakkı ne kadar yoksa İngilizlerin de Bağdat Demiryollarına o oranda karışma hakkı yoktur, demiştir.¹⁰²

İngiltere'nin bu resmi mazereti göstermektedir ki , İngilizler de Fransızlarla aynı düşüncededirler. İngilizler , Fransızların uyguladığı taktiğe destek vermişler , Bağdat Demiryolunu ileri sürerek Türklerden bu konuda bir taviz koparma düşüncesiyle borç parayı vermemişlerdir.

Cassel hakkında da bir takım eleştirilerin yapıldığını P.P. Graves'in eserinden öğrenmekteyiz. Buna göre ; *“İngiliz Büyükelçisinin ifadesiyle Türkleri kurtarmaya koşmakla sadece Emperyal Bankasının menfaatlerine değil fakat Fransa'ya da karşı çıktığını ; iç ve dış siyaseti , hiçbir şekilde Büyük Britanya'nın menfaatleri ve görüşleri ile ahenk içinde olmayan Türkiye'deki bir siyasi partiye maddi ve manevi destek verdiğini görmedi.”* Bu konuyla ilgili asıl sansasyonel yorumu Graves'in kendisi yapmıştır ; *“Sir Ernest , masum bir bakireyi bir*

⁹⁹ Tanin , “ Maliye Nazırı Cavit Bey'le Mülakat ” , 3 Ekim 1910 , s. 1

¹⁰⁰ Earle , a. g. e , s.245

¹⁰¹ Ahmad , *İttihat ve Terakki* , s. 106

¹⁰² Earle , a. g. e , s.245

mali kriz canavarının pençesinden kurtarmaya gittiğini iddia ederken bu masum bakirenin bir cadaloza dönüşeceğinin farkında değildi.”¹⁰³

İngiltere ve Fransa el birliği yaparak Türklere ibretlik bir tokat atmaya çalışırken ve hatta bu konuda başarıya da ulaşmak üzereyken hesaba katmadıkları bir devlet vardı ki o da Almanya idi.¹⁰⁴

Ernest Cassel ile yapılan borç görüşmelerinden bir netice çıkmadığı gibi Fransa’ dan da görüşme masasının sonuçsuz olarak terk edildiği haberleri gelmiştir. Fransa’nın İstanbul Büyükelçisi Mösyö Bompard , 24 Ekim’de Hariciye Nazırı Rıfat Paşa’yı ziyaret ederek Fransa’nın ileri sürdüğü şartlar kabul olunmadıkça kendi hükümetinin borçlanma tahvillerini borsaya kabul etmeyeceğini Paris’ten aldığı emre binaen tebliğ etmiş ve bu suretle borçlanmaya dair cereyan eden görüşmeler kesin olarak son bulmuştur.

Fransa’nın teklif ettiği ve Cavit Bey tarafından kabul edilmeyen şartlar Tanin gazetesinde şöyle belirtilmiştir :

1.Divan-ı Muhasebat tarafından vize edilecek bütün evrakları gözden geçirmek ve Meclis-i Mebusan’a verilen kanun layihasında gösterildiği surette divanın görevini yerine getirmesini kontrol etmek şartıyla bir Fransız tayin edilmesi

2.Osmanlı Genel Mali Muhasebe Müdürlüğüne (Muhasebe-i Umumiye-i Maliye Müdüriyet-i Umumiyesi) bir Fransız tayin edilmesi ve görevinin Maliye Nezareti yönetim merkezi hakkında Mösyö Laurent tarafından oluşturulan talimatta yazıldığı şekilde kararlaştırılması

3. Borçlanmadan alınacak para ile diğer devletlere verilecek siparişlere en azından eşit derecede Fransa’ya da siparişler verilmesi

4. Osmanlı Hükümeti’nin Fransa devleti tarafından dile getirilen endişeleri ortadan kaldıracak surette bütçeyi doğru bir şekilde uygulamak niyetinde bulunduğunu ispatlayan tedbir ve ıslahatı Fransa Hükümetine resmen tebliğ etmesi¹⁰⁵

Bu şartların dışında Osmanlı Hükümeti , Fransa’nın görüşmelerle ilgili bazı isteklerini de reddetmiştir. Örneğin ; Fransızlar görüşmelerin Dersaadet’te Mösyö Bompard ile Hariciye Nazırı Rıfat Paşa arasında devam etmesi ve Osmanlı Hükümetinin sözlü olarak görüşme

¹⁰³ Graves , a. g. e , s.99

¹⁰⁴ Mahmut Muhtar , a. g. e , s.119 . İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne borç vermemesi garip bir şekilde Tanin gazetesinin sütunlarında yer almamıştır. Bunda , zaten Fransa ile karşı karşıya kalan Osmanlıların , İngiltere ile de aynı duruma düşmeme düşüncesinin ağır bastığını söylemek mümkündür. Zira İttihatçılar için İngiltere’yi kaybetmemek en önemli stratejilerden biridir. Bir de işin içinde Türkiye Milli Bankası olunca kendi kurdukları bankaya karşı tavır almaları çelişkili bir yaklaşım olacaktır.

¹⁰⁵ Tanin , “ İstikraz ” , 25 Ekim 1910 , Nr: 771 , s.1

sonuçlarını Fransa'ya resmen tebliğ etmesini teklif etmişler ancak Osmanlı Hükümeti mali bir meselenin Hariciye Nezareti ile görüşülmesini alakasız görerek bu teklifi kabul etmemiştir.¹⁰⁶

Cavit Bey ise bazı konularda tavizleri hafifleterek uzlaşmaya çalışmıştır ama bu sefer de Fransa bunları kabul etmemiştir. Mösyö Bompard'a sunulan teklifte ; Divan-ı Muhasebat'ın yabancı bir müşavir tarafından kontrol edilmesinin kabul edilemeyeceği ancak bu kuruluşun düzenlenmesinde birkaç ay müddetle bir Fransız uzmanın getirilebileceği ve bunun görevlerinin de Cavit Bey tarafından düzenleneceği belirtilmiştir. Bir de , Fransa Hükümeti Fransa'dan gelecek mali heyetin Osmanlı Hükümeti'nin resmi onayıyla atanması şartını koyarak bunlara yabancı kontrol memuru statüsü verdirmek istemiş bu da Cavit Bey tarafından reddedilmiştir. Sipariş konusunda da zaten bu yıl içerisinde Fransa'ya yeterince sipariş verildiği söylenerek Fransa'nın bu koşulları dayatarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına müsaade edilmeyeceği belirtilmiş ve görüşmelere kesin olarak son verilmiştir.¹⁰⁷

1.6 Osmanlı Devleti ile Almanya Arasında Yapılan Borçlanma Antlaşması (9 Kasım 1910)

25 Eylül 1910 tarihli *Tanin* gazetesinde “ *Viyana Sermayedarlarının Teklifi* ” başlıklı bir haberde : “ *Güvenilir bir kaynaktan aldığımız habere göre Viyana'nın Linderbank ve Wiener Bank Verein gibi bazı önemli mali kuruluşlarının Fransa'da kararlaştırmış olan şartlar dairesinde (Credit Mobilier ile yapılan anlaşma) hatta bir rivayete göre daha müsait bir şekilde Osmanlı Devleti'ne on bir milyon lira borç vermeye hazır olduğunu bilvasıta tebliğ ve beyan etmiştir. Borçlanmanın Londra'da imzalanması kesin , hatta Paris'te imzalanması bile şu anda muhtemel olmasına nazaran adı geçen mali kuruluşun Osmanlı Hükümeti'ne henüz resmi olarak başvurmaya gerek görmediği de bilgimiz dahilindedir.*

Viyana mali heyeti ile birlikte bazı İsviçre bankaları da bu teklifte dahildir. Adı geçen mali heyet borçlanma olayını sırf bir mali mesele şeklinde görerek siyasetten kesinlikle uzak tutmakta ve kontrol , sipariş ve saire gibi ekonomik bağımsızlığımızla bağdaşmayacak bir teklifi aklına bile getirmemektedir.” denilmekteydi.¹⁰⁸ Bu haberde de görüldüğü gibi Viyana

¹⁰⁶ Fransa'nın bu teklifi , görüşmelerde uzlaşmaz bir tavır takınan Cavit Bey'i saf dışı etmek için ileri sürdüğünü söylemek mümkün. Ayrıca Fransa'nın mali bir meseleyi siyasi aktörlerle çözmek istemesi aslında olayın mali boyutuyla değil siyasi boyutuyla ilgili olduğunu kanıtlamaktadır. Borçlanma bahanesi ile siyasi üstünlük elde etmek bir stratejidir. Gerçekten de ekonomik dizginlerini tamamen elinize geçirdiğiniz bir ülkeye istediğiniz siyasi yaptırımda bulunabilirsiniz. Zira Fransızlar Rıfat Paşa ile yapılacak görüşmelerde bazı çözülememiş siyasi sorunların da çözülmesini talep etmiş ancak görüşme maddeleri belirtilmeden hiçbir taahhüt altına girilmeyeceği söylenerek bu teklif de reddedilmişti. **Tanin** , “ İstikraz ” , 25 Ekim 1910 , s.1

¹⁰⁷ **aynı sayı** , s.1

¹⁰⁸ **Tanin** , “ İstikraz Meselesi , Viyana Sermayedarlarının Teklifi ” , 25 Eylül 1910 , Nr: 743 , s.1

sermayedarlarının söz konusu teklifi , Ernest Cassel ile borç görüşmelerinin yapıldığı günlere tesadüf etmiştir. Fransa ile yapılan görüşmeler daha kesin olarak bitmeden ve Cassel ile anlaşma yapılması an meselesi iken Viyana bankerlerinin devreye girmesi ve mali konuların dışında hiçbir şeyin görüşülmeyeceğini garanti etmeleri fırsattan istifade ederek iyi kalpli dost rolüyle ve kurtarıcı sıfatıyla Osmanlı Devleti'nde eski nüfuzlarını yakalama girişimlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Türlere , borçlanma konusunda eğer Fransa'dan elleri boş dönerlerse her türlü desteği vereceklerini açıklayan Almanlar , diplomatları vasıtasıyla Fransızların Türlere nasıl bir niyetle yaklaştıklarını çok iyi sezmişlerdi. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Marschall von Bieberstein , Fransa'nın rakiplerine , Türk maliyesi üzerinde uluslar arası bir kontrol kurma çabasında olduğu imajını vererek aslında Türk maliyesi üzerinde tek başına egemenlik kurmak istediği şeklinde gelişmeleri yorumluyordu.¹⁰⁹

Tanin'de , Almanların her koşulda Türlerin arkasında olacağına dair haberler de çıkmıştır. *Neue Freie Presse*'den yaptığı alıntıda , Osmanlı gelirlerinin ve bunların harcanmasının Osmanlı Bankası'nın “görüldü” onayına emanet edilmesinin Türlükler için kabul edilemez olduğunu , Duyun-u Umumiye'nin bile hiçbir zaman böyle bir yetkiye sahip olmadığını belirtmiştir. İşte bu noktada Osmanlı Hükümeti , Alman sermayedarların Türkiye'ye para vermek için her dakika hatta şimdi bile amade olduklarını artık bilmektedir. Bu gerçek İngiltere ve Fransa'nın her türlü engellemelerine rağmen değişmeyecektir. “ *Türkiye bundan sonra mutlaka Fransa para pazarına başvurmak mecburiyetinde olmadığını ve Alman ticaret alemleri ile sermayedarlarının servetlerini Osmanlı Devleti'ne vermeye haddinden fazla istekli olduğunu artık biliyor.*”¹¹⁰ Görüldüğü gibi Almanlar sadece Osmanlı ülkesinde ekonomik nüfuz kazanma niyetinde değiller aynı zamanda rakipleri Fransızların dünya ekonomik pazarlarındaki gücünü de kırmak niyetindedirler. Bu haberden de anlaşıldığı üzere Almanlar sadece Türlükleri parasal sıkıntıdan kurtarmıyorlar buna ilaveten de Fransız etkisinden uzaklaştırıyorlar.

Cavit Bey , Fransa ve İngiltere'den , Osmanlı Devleti'nin mali bağımsızlığını ihlal edecek şartlar görünce , 1910 yılının Temmuz sonlarında Almanya'dan borç alınıp alınamayacağı konusunda nabız yoklamak için Berlin'e gitmiştir. Burada *Deutsche Bank* Genel Direktörü Gewinner ile başta Bağdat demiryolu olmak üzere , Cassel'in tutumuyla ilgili her türlü konuda bir dizi görüşmeler yaptı. Cavit Bey , Berlin'de bulunduğu günlerde Gewinner ile birlikte Alman sermayedarlarını da ziyaret etmiştir. Fransa ve İngiltere'nin

¹⁰⁹ Beşirli , a. g. m , s.325

¹¹⁰ *Tanin* , “ İstikraz Etrafında ” , 1 Ekim 1910 , Nr: 749 , s.1

tutumları Alman politikacı ve sermayedarlarının işini kolaylaştırmıştır. Bu sayede Almanların , Osmanlı Devleti’ndeki eski güçlerine ulaşmak için yapmaları gereken tek şey kalıyordu , o da ; ihtiyacı olan parayı Türklere vermek .¹¹¹

Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletleri’nin kontrolü altına girmesi gerçekten de Almanlar için düşünülemezdi. Bundan dolayı bir grup Alman ve Avusturya mali kuruluşları birleşerek Türklere , “ *esasen çoğumsanabilecek miktarda olmayan meblağı* ” hemen borç olarak vermeye karar verdiler.¹¹²

Tanin gazetesinin 26 Ekim 1910 sayısında Osmanlı Devleti’nin Almanlarla yapacağı borçlanma ile ilgili önemli bir haber yer almıştır. 25 Ekim tarihli *Stamboul* gazetesinde yer alan haberde , Alman ve Avusturya bankalarının Osmanlı Devleti’ne borç verecek olmasıyla ilgili olarak , Avusturya Hükümeti’nin borçlanma akçesinden bir kısmının Avusturya sanayine verilecek siparişlere tahsis edilmesini ve özellikle bununla askere kumaş alınmasını talep ettiği yazılmıştır. *Tanin* bu haberi kesin bir dille yalanlamıştır.¹¹³

Bundan başka Alman bankalarının Osmanlı Hükümeti’ne ancak kısa vadeli hazine tahvilatına karşılık borç para verecekleri yolundaki haberlerin de asılsız olduğu belirtilerek , Alman bankalarının sunduğu teklifin bilinen borçlanmalar tarzında olduğu açıklaması yapılmıştır. Aynı haberde Maliye Nazırı Cavit Bey’in 25 Ekim’de , Almanya Büyükelçisi Baron Marschall ile görüştüğünü yazmaktadır. Alman bankaları ile görüşmelerin 27 Ekim 1910’da başlayacağı ve Alman bankaları adına Mösyö Hönnin ile Mösyö Kausch’un görüşmelere memur edildikleri belirtilmektedir.¹¹⁴

Cavit Bey ‘in 27 Ekim’de Alman bankaları adına Mösyö Hönnin ve Mösyö Kausch ile yaptığı görüşmeler devam ederken , Deutsche Bank’ın idare meclisi üyelerinden Mösyö Hellferich’in görüşmelere dahil olmak üzere Berlin’den İstanbul’a geleceği haberi *Tanin*’de yer almıştır. Ayrıca o esnada Brüksel’de bulunan Alman İmparatoru , Osmanlı Devleti’nin Brüksel Büyükelçisi Abdülhak Hamit Bey’le uzun bir görüşme yapmıştır.¹¹⁵

Alman bankaları adına müzakerelere katılmak üzere 1 Kasım 1910’da İstanbul’a gelen Mösyö Hellferich aynı gün Cavit Bey’in evine giderek çalışmalarına başlamıştır.¹¹⁶ Ertesi gün de Cavit Bey , Hellferich’e iade-i ziyarette bulunarak görüşmelere devam etmişlerdir. Bu görüşmeler esnasında faizin yüksek olacağı türünden söylentiler çıkmışsa da *Tanin* bunu

¹¹¹ Beşirli , **a. g. m** , s.325-326

¹¹² Mahmut Muhtar , **a. g. e** , s.119

¹¹³ **Tanin** , “ İstikraz ” , 26 Ekim 1910 , Nr : 772 , s.1

¹¹⁴ **aynı sayı** , s. 1

¹¹⁵ **Tanin** , “ İstikraz ” , 28 Ekim 1910 , Nr: 774 , s.1

¹¹⁶ **Tanin** , “ İstikraz Müzakeresi ” , 2 Kasım 1910 , Nr: 779 , s.1

yalanlamıştır.¹¹⁷ 5 Kasım 1910 tarihinde Mösyö Hellferich , akşam üzeri yine Maliye Nazırı Cavit Bey'in evine giderek borçlanmayla ilgili görüşmeleri burada sürdürmüştür. Üç dört saat süren görüşmeler neticesinde hemen hemen bütün noktalarda uzlaşmaya varılmış iken bir konudaki sorun çözülememiştir. O da , borçlanmanın 1911 yılına ait kısmının anlaşmaya nasıl yazılacağı sorunudur. Borçlanma görüşmeleri , hem 1910 yılı için düşünülen altı milyonu hem de 1911'de ihtiyaç duyulması muhtemel dört buçuk milyon lirayı kapsamaktadır.¹¹⁸

6 Kasım 1910 tarihinde ise Maliye Nazırı Cavit Bey , Mösyö Hellferich'i ziyaret ederek borçlanma konusunda uzun uzadıya bir görüşme yapmıştır. Görüşme neticesinde anlaşma metninin yazılı bir taslağı oluşturulmuş ve 1910 yılına ait avans ve borçlanma anlaşmasının şartları hakkında fikir birliği sağlanmıştır. Yalnız gelecek seneki borçlanmanın iki tarafça da nasıl bir taahhülle yapılacağı tam olarak karara bağlanmamıştır. Yine 6 Kasım tarihinde toplanan Meclis-i Vükela'da Almanlarla yapılacak olan anlaşma görüşülmüş ve kabul edilmiştir.¹¹⁹

Cavit Bey , 7 Kasım sabahı Hakkı Paşa'yı ziyaret ederek ihtilafli nokta hakkında görüştüğünden sonra , Mösyö Hellferich ile müzakereye devam etmiştir. *Tanin* anlaşmanın 7 Kasım akşamı yapılacak görüşmede imzalanmasının muhtemel olduğunu belirtmektedir.¹²⁰ Yine *Tanin*'de yer alan habere göre ; faiz yüzde dört olacaktır. Tahvilatın fiyatı masrafları hükümete ait olmak üzere 84'te kararlaştırılmıştır. Ancak piyasaya 86.50'den fazlaya ihraç edilecek olursa bu fazlanın yarısı hükümete yarısı bankalara ait olacaktır. Hazine tahvillerinin iskontosu Almanya'nın ve İngiltere bankalarının faizi yüzde beş olduğundan dolayı Mart sonuna kadar yüzde beş buçuk ondan sonra yüzde beş olacaktır.¹²¹

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında imzalanan anlaşmanın tarihi 9 Kasım 1910'dur. Bu antlaşma ile ilgili en ayrıntılı bilgiler *Tanin* gazetesinin 10 Kasım 1910 sayısında yer almıştır. Gazeteden öğrendiğimize göre ;

“ *Borçlanma anlaşması dün akşam alaturka saat birde Cavit Bey'in evinde imzalanmıştır. İmzalanan evrak avans muamelesiyle borçlara dairdir.*¹²²

¹¹⁷ **Tanin** , “ İstikraz Müzakeresi ” , 3 Kasım 1910 , Nr: 780 , s.1

¹¹⁸ **Tanin** , “ İstikraz ” , 6 Kasım 1910 , Nr: 783 , s.1

¹¹⁹ **Tanin** , “ İstikraz ” , 7 Kasım 1910 , Nr: 784 , s.1

¹²⁰ **aynı sayı** , s.1

¹²¹ **aynı sayı** , s.1

¹²² Bu borç anlaşmasına 32 banka katılmıştır.Bankaların isimleri ve buldukları şehirler şöyledir: Deutsche Bank (Berlin) , Bleichröder (Berlin) , Allgemeine Österische Boden Frede Tanstald (Viyana) , Anglo Österische Bank (Viyana) , Bank Für Handel Endüstri (Berlin) , Bührens Wüschon (Hamburg) , Berliner Handelsgesellschaft (Berlin) , Jebrüder Betman (Frankfurt) , Bohemische Union Bank (Prag) , Commerz & Discontbank (Hamburg) , Österische Creditanstald für Handel (Viyana) , Deutsche Orientbank (Berlin) , Deutsche Vereinsbank (Frankfurt) , Direction der Disconto-Gesellschaft (Berlin) , Dresdner Bank (Berlin) ,

Sermayeleri üç buçuk milyar frank olan bu mali kuruluşlar Osmanlı Hükümetinin ilerideki ihtiyacını da karşılayabileceklerdir.

Osmanlı Hükümeti gelecek Mayıs'a kadar vadeli beş buçuk milyon liralık hazine tahvilatı ihraç ederek bu bankalardan oluşan sendikaya satacaktır. Deutsche Bank bu tahvilatı yıllık yüzde beş buçuk faizle iskonto edecektir . Bu paralar Deutsche Bank'ta Osmanlı Hükümeti hesabına geçeceği cihetle Deutsche Bank buna karşılık Osmanlı Hükümeti'ne yıllık yüzde üç buçuk faiz verecek ve binde birden biraz fazla (yüzde birin sekizde biri) komisyon alacaktır.

Hazine tahvilatının vadesi geldiği zaman Osmanlı Hükümeti bunları üçer ay üçer ay olmak üzere iki defa uzatabilecek , bunları sendika yüzde beş ile iskonto etmeye mecbur olacaktır. Bu süre zarfında ise borçlanma tahvilatı mutlaka bankalarca piyasaya ihraç olunacaktır.

Avans muamelesine ait anlaşmanın esası bundan ibarettir. Borçlanma anlaşmasına gelince:

Osmanlı Hükümeti on bir milyon liralık bir borçlanma imzalıyor. Bunun faiz ve ana parasını İstanbul vilayeti gümrük gelirlerinden tahsis edeceği yıllık beş yüz elli bin lira ile ödeyecektir. Gümrük idaresi Ocak ve Temmuz ayları başından itibaren İstanbul vilayeti gümrük gelirini her ay başı Deutsche Bank şubesine yatıracaktır. Yatırdığı meblağ iki yüz yetmiş beş bin lirayı bulunca yani faiz ve ana para karşılığı ödendikten sonra artan parayı Osmanlı Hükümeti istediği yere tahsis etme özgürlüğüne sahiptir. Osmanlı Hükümeti bugün yürürlükte olan gümrük vergilerinin oranını değiştirme hakkını korumuştur.

Bu on bir milyon liralık borçlanma iki kısma ayrılmıştır.

Birinci kısmı yedi milyon kırk bin , ikinci kısmı da üç milyon dokuz yüz altmış bin liradan oluşmaktadır.

Faiz yüzde dördttür.

Mali heyet bu borçlanmanın birinci kısmını şimdiden kesin bir şekilde üstlenmiş ve kabul etmişlerdir. İkinci kısmı için yapılan mukavele gelecek sene için Meclis-i Mebusan borçlanmaya izin verecek olursa geçerli olacaktır.

Österische Linder Bank (Viyana) , Mendelson ve Şürekası (Berlin) , Mitteldeutsche Credit Bank (Berlin) , Nationalbank für Deutschland (Berlin) , Nieder Österische Escont Gesellschaft (Viyana) , Nord Deutsche Bank (Hamburg) , Peschter Ungarisch Commercial Bank (Peşte) , Rucild Bankası (Viyana) , Schaafhausenscher Bankverein (Berlin) , Suisserische Creditanstalt (Zürih) , Lazar Speberalisl (Frankfurt) , Jakob Stren (Frankfurt) , Ungarlin Allgemeine Credit Bank (Peşte) , Union Bankverein (Viyana) , Verburg ve Şürekası (Hamburg) , Wiener Bankverein (Viyana) , Württembergische Vereinsbank (Stuttgart) . **Tanin** , “ İstikraz ” , 10 Kasım 1910 , Nr: 787 , s.1

Borçlanma tahvilleri sendikaya masrafları hükümete ait olmak üzere yüzde 84'e satılmıştır. Ancak tahviller piyasaya yüzde 86.5'tan fazlaya çıkarılırsa bu fazla Hükümet ile sendika arasında yarı yarıya bölüşülecektir. Osmanlı Hükümeti'nin yabancı pulları , tahvilleri basması , piyasaya sürmesi , borsaya kabulü ve saire gibi masraflara karşılık olacak meblağ götürü olmak üzere yüzde iki buçuktan ibarettir.

Hazine tahvillerinin ihracı suretiyle alınan meblağ bu borçlanma akçesinden karşılanacaktır.

Borçlanma tahvillerinin Berlin borsasıyla sair Avrupa borsalarına kabulünü Deutsche Bank taahhüt etmiştir.”¹²³

Bu anlaşmanın belki de en önemli özelliği , hiçbir imtiyaz ödünü verilmeden sadece mali içerikli bir belge olmasıdır. Ancak Almanya'nın bu parayı istilacı bir amaçla verdiği dair farklı görüşler vardır. Cavit Bey'in Londra ve Paris borsalarından para sağlama girişimleri önce Fransız ve İngiliz sermayedarlarının ileri sürdüğü 'şantajcı' koşullar , sonra da Berlin'den gelen emir dolayısıyla Marschall ve Goltz'un yürüttüğü Alman entrikaları sonucunda başarısızlığa uğramış , Osmanlıların kötü ekonomilerine rağmen , her türlü koşul altında gerçekleştirmeye çaba gösterdiği 'istilacı' amaçları sürdürerek , Osmanlı Hükümetinin ihtiyacı olan parayı , Alman bankalarından sağlamıştır. ¹²⁴

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yapılan bu anlaşmadan sonra Avrupa basınında yine çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. *Osmanischer Lloyd* gazetesi , Fransa hükümetinin , Fransız bankerlerine Türklere para veren Alman bankalar grubuna iştirak etmemeleri talimatını verdiğini halbuki Almanya'nın Türklerin Fransızlarla yaptıkları görüşmelerde böyle bir davranışta bulunmadıklarını söyleyerek teessüflerini bildirmiştir. Ancak Fransız gazetesi *Europa Oriental* bu haberlerin yalan olduğunu belirterek çıkan dedikoduların gerçeği yansıtmadığını beyan etmiştir. ¹²⁵

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne borç para vermesi ile ilgili olarak Alman Başbakanı Bethman Holveg , şu yorumlarda bulunmuştur : “ *Osmanlı istikrazına gelince , hükümetimiz esasen daha olayın başında Osmanlı-Fransız görüşmelerinde iyimser bir tarafsızlık durumu almıştı. Görüşmeler devam ettiği esnada Fransa Hükümeti tarafından teklif edilip Bâbıali tarafından kesin olarak reddedilmiş olan bazı şartlar ve teklif üzerine sonuçsuz kalmıştı. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından Berlin ve Viyana'ya müracaat olunmuş ve bu da doğal olarak hükümetimiz tarafından yine memnuniyet ve nezaketle karşılanmıştır. Çünkü*

¹²³ **Tanin** , “ İstikraz ” , 10 Kasım 1910 , s.1

¹²⁴ Lothar Rathmann , **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi** , (Çev. Ragıp Zarakolu) , Belge Yayınları , İstanbul , 2001 , s.100

¹²⁵ **Tanin** , “ Fransa ve İstikraz ” , 13 Kasım 1910 , Nr : 790 , s.1

hükümet bu suretle mevcut barış ortamının devam ve sürekliliği politikasına hizmet etmiş olacağına inanıyordu. Bu tarz siyasetin öncelikle Türkiye’de güçlü bir hükümetin varlığına ihtiyacı vardı. Öyle bir hükümet ki içte düzen ve güvenliği sağlamaya , dışta da kendisine gösterilmesi gereken hürmeti temin etmeye gücü olsun. İşte Osmanlı Hükümeti bugüne kadar bütün bunlara büyük bir azim ve metanetle çalışmış , bu konuda icap eden her türlü fedakarlığı göstermekten kesinlikle çekinmeyerek herkesin beğenisini kazanmıştır. Gerek ekonomik gerek siyasi noktalarda yapmış olduğumuz incelemeler böyle samimi bir dostumuzu bulunduğu zor mali durumdan kurtararak kendisinin önceden başlayıp devam ettiği olumlu icraatlar ve başarılarının devamını temin için icap eden yardımın esirgenmemesi için gayet meşru ve haklı bir hareket olduğuna bizde kanaat getirdi. ”¹²⁶

1.7 1910 Borçlanmasının Osmanlı Devleti ve Avrupa Üzerine Etkileri

Almanlarla yapılan bu istikraz anlaşması Osmanlı Devleti’nin iç politikasında önemli tartışmalara sebep olmuştur. Özellikle muhalif kanat Almanya ile anlaşma yapmanın Fransa ve İngiltere dostluğunu kaybetmek anlamına geldiğini sık sık tekrarlayarak İttihat ve Terakki Partisi’ni zor durumda bırakmaya çalışmıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda bu konu günlerce tartışılmış muhalefet Hükümeti suçlarken , Hükümet de yapılan suçlamaların aksine açıklamalarda bulunarak icraatlarının doğru olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Dış politikada da durum eskiye göre değişiklik gösteren bir yapı içerisine sürüklenecektir. Meşrutiyet’in ilanı ile etki bulan İngiliz ve Fransız dostluğu , borçlanmada gösterdikleri tavırdan ötürü etkisini kaybetmeye başlayacaktır. Gerçi resmi ağızlar her vesile ile İngiliz ve Fransız dostluğunu vurgulayacaklardır ama düşüncede bunlara karşı bir soğukluk meydana gelmiştir. Bu sebeplerle Meclis-i Mebusan’da ve Avrupa dış politikası üzerinde Alman borçlanmasının nasıl bir etki yarattığına bakmakta fayda vardır.

1.7.1 Osmanlı Mebusan Meclisi’nde 1910 Borçlanmasına İlişkin Yorumlar ve Dış Politikaya Yönelik Eleştiriler

Osmanlı Mebusan Meclisi’nin , 3 Aralık 1910 tarihli oturumunda hükümetin çalışmalarına dair Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa’nın verdiği beyanatın üzerinde yapılan

¹²⁶ **Tanin** , “ Almanya’nın Siyaset-i Hariciyesi” , 12 Kanun-u Evvel 1910 , Nr : 819 , s.1-2

görüşmelerde Almanya ile yapılan istikraz anlaşması hakkında farklı yorumlar ve eleştiriler meydana gelmiştir.

İbrahim Hakkı Paşa , Meclise verdiği beyanat esnasında borçlanma konusu ile ilgili olarak yaptığı konuşmada , Osmanlı Devleti'nin bütçedeki açığını kapatmak için borç almak zorunda kaldığını , bunu temin etmek için de Fransa'da müzakereye giriştiğini ve Fransız sermayedarlarıyla Cavit Bey'in anlaşmasını belirtmiştir. Ancak Fransa Hükümetinin , borç tahvillerinin piyasaya sürülmesi için Osmanlı Devleti'nden bazı isteklerde bulunduğunu sözlerine ilave etmiştir. Hakkı Paşa , Fransa'nın talepleri arasında yer alan , Maliye Nezareti'ne bir Fransız kontrol memuru atanmasının hükümetlerince kabul edilmediğini ve bunun da kendilerinin aldığı bir karar olduğunu söylemiştir. Bu karardan ötürü sorumluluğu üstlenen Hakkı Paşa , bundan sonra başka bir devletle yani Almanya ile istikraz anlaşması yaptıklarını ve bu anlaşmanın neticesi olarak Fransız dostluğunun kaybedildiği yolunda çıkan dedikoduların yanlış olduğunu , Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkilerin eski sıcaklığını koruduğunu belirtmiştir.¹²⁷

Mali bir meseleden ötürü Osmanlı - Fransız dostluğunun yara almasının mümkün olamayacağını altını çizerek belirten Hakkı Paşa ; beyanatında , gerek Deyun-u Umumiye dolayısıyla gerek de diğer girişimler dolayısıyla Fransa'nın Osmanlı Devleti içinde yaklaşık 3 milyar franklık bir sermayeye sahip olduğunu belirterek , Almanya ile yapılan borç anlaşmasının Fransa ile olan ekonomik ilişkileri ve dolaylı olarak siyasi ilişkileri bozmadığını belirtmiştir. Dostluğun karşılıklı olarak devam ettiğini vurgulayan Hakkı Paşa , borç anlaşmasının imzalanmasından bugüne kadar geçen süre içerisinde Fransa ile olan ilişkilerde karşı taraftan da aynı samimiyeti gördüklerini söylemiştir. Buna paralel olarak Fransız dostluğunun yitirildiği yönündeki eleştiri ve dedikoduları asılsız olarak nitelendirmektedir.¹²⁸

Almanya ile bir istikraz anlaşması yapıldığı için Osmanlı maliyesinin zarara uğratıldığı yönündeki eleştirilere Hakkı Paşa'nın yaptığı açıklama şu şekildedir ; “ *Bütün devletlerin piyasaları arasında fark olduğu gibi , esasen ilk istikraz anlaşması yaptığımız zaman ile en son yaptığımız anlaşma arasında geçen sürede hisse senetlerinin fiyatlarında farklar meydana gelmiştir.* ” Hakkı Paşa , görüldüğü üzere Almanya ile yapılan anlaşmanın ilkinden kötü olmasının kendi ellerinde olan sebeplerden ötürü olmadığını söylemektedir.¹²⁹

Borçlanma konusundan hareketle sözü , Avrupa devletleri ile olan ilişkilere getiren Hakkı Paşa , Osmanlı Hükümetinin takip ettiği dış politikanın özünde , Avrupa'daki bütün

¹²⁷ MMZC , 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 279

¹²⁸ MMZC , 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 279

¹²⁹ MMZC , 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 279

büyük devletlerle dostça ilişkilerde bulunmanın yer aldığını söylemiştir. Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf Devletlerine eşit mesafede durduklarını ve iki gruba da dostça yaklaştıklarını , istikrazdan ötürü Fransa'nın gücendirildiği şeklindeki sözlerin doğruyu ifade etmediğini aynı yanlış sözlerin İngiltere dostluğu için de söylendiğini ve buna da inanılmaması lazım geldiğini konuşmasında dile getirmiştir. Osmanlı Hükümeti için önemli olanın toprak bütünlükleri olduğunu söyleyen Hakkı Paşa , her iki devletler grubunun da Osmanlı toprak bütünlüğüne saygı gösterdiklerini ve statükonun korunması konusunda ortak bir fikre sahip olduklarını vurgulamıştır.¹³⁰

Osmanlı Devleti'nin sürekli olarak ordusunu takviye etmesini , donanmasını geliştirmesini sıklıkla eleştiren Avrupa basınına da cevap olarak ; Osmanlıların savaşmak için değil , güçlü bir devlet görünümüne kavuşarak savaş konusunda caydırıcı bir konuma gelmek amacıyla bu yolu takip ettiğini , güçsüz bir Osmanlı Devleti'nin savaş taraftarı devletlerin hedefi durumuna geleceğini bunun da Avrupa'nın huzurunu kaçırarak bir gelişme olacağı sözlerini sarf etmiştir.¹³¹

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın bu beyanatından sonra söz alan bazı milletvekilleri Hükümetin istikraz politikasına ciddi eleştirilerde bulunmuşlardır. Bunlardan biri Edirne milletvekili Rıza Tevfik Bey'dir. Rıza Tevfik Bey , yaptığı konuşmada aslında istikraz işinin bu boyutlara geçen seneden geldiğini iddia eder. Zira Cavit Bey geçen sene bedava bir istikraz anlaşması yapmıştır. Garanti vermeden yaptığı anlaşmaya manevi bir teminat olarak trezöteri vermeyi Osmanlı Bankasına taahhüt etmiş ve bununla ilgili olarak hazırladığı kanun layihası Mecliste görüşülmüştür. Layihanın içeriğini uygun bulmayan Meclis de kanunu kabul etmemiştir. Bu sene borç için Fransa'ya gidince kanunu Meclise kabul ettirememiş olmasına Osmanlı Bankası'nın canının sıkıldığını belirten Rıza Tevfik , bankanın ve dolayısıyla Fransa'nın Osmanlılara bu şekilde ekonomik bir savaş açtığını beyan etmiştir.¹³²

Rıza Tevfik , bu hatanın ceremesini ağır bir faturayla devletin ödediğini ileri sürerek , Cavit Bey'in bu yaklaşımından ötürü Girit meselesinde üç büyük devletin bize gücendiğini söylemiştir. Yakın zamanda İngiltere'de bulunduğunu ve orada önemli ve güvenilir insanlarla bu konuda görüşmeler yaptığını ifade eden Rıza Tevfik , İngilizlerin bize karşı müteessif bulduklarını hatta , bazılarının “ *İngiltere'den hiçbir şey bekleyemezsiniz* “ dediklerini sözlerine eklemiştir.¹³³

¹³⁰ MMZC , 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 280-281

¹³¹ MMZC , 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 281

¹³² MMZC , 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 288

¹³³ MMZC , 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 289 . Hüseyin Cahit , Meclis-i Mebusan görüşmelerinde Hükümete yapılan eleştirileri , özellikle Rıza Tevfik'in eleştirilerini cevaplandırarak ,

Rıza Tevfik , büyük devletlerin dostluğunu kaybetmemek için Cavit Bey'in yapması gereken şeyin ise ; Tanzimat döneminde Mustafa Reşit , Âli ve Fuat Paşaların yaptıkları gibi , görevden çekilerek kısa bir süreliğine maliye müşavirliği yapması ve trezöneriyi Meclise kabul ettiremediği için istifa ettiği havası vererek Osmanlı Bankası'nı buna inandırması olduğunu göstermiştir. Bu geçici görevden çekilme olayı sayesinde borçlanmanın bu noktaya gelmeyeceğini beyan etmiştir.¹³⁴

Hükümetin borçlanma konusunda yanlış bir yol takip ettiğini düşünen milletvekillerinden bir diğeri İstanbul milletvekili Kozmide Pandelaki Efendi'dir. Kozmide Efendi'ye göre de Hükümet , Fransa ile yapılan görüşmeleri erken sona erdirmiştir. Almanya ile anlaşmak yerine Fransa'nın isteklerini makul ölçülere çekmek yolu izlenmiş olsaydı devlet bazı siyasi ve ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmazdı. Hakkı Paşa'nın Fransa ile olan dostane ilişkilerin devam ettiği yönündeki açıklamasına da Kozmide Efendi , bunun Osmanlı Hükümeti'nin bakış açısı olduğunu ama Fransızların olaya böyle bakıp bakmadıklarının kesin olmadığı yorumunu yapmıştır.¹³⁵

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 5 Aralık 1910 Pazartesi günkü oturumunda da aynı konuyla ilgili müzakere devam etmiştir. Amasya milletvekili İsmail Hakkı Paşa , Sadrazam Hakkı Paşa'nın dış politikayla ilgili sözlerine atıfta bulunarak , büyük devletlerle sürekli dostça ilişkiler kurmanın olumlu olduğunu ancak bunun gerçekçi ve akılcı bir dış politika olmadığını iddia etmiştir. Ona göre ; devletler varlıklarını tek başına devam ettirememekte ve bu yüzden ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar aralarında ittifaklar yapmaktadırlar. Büyük Avrupa devletlerinin dünya siyasi dengesini birbirlerine el uzatarak ve destek vererek sağladıklarını söyleyen İsmail Hakkı Paşa , Osmanlı Devleti'nin de Mustafa Reşit Paşa döneminde olduğu gibi bir iki büyük devletle yakın ilişkilerde bulunması gerektiğini savunmuştur. İsmail Hakkı Paşa'nın fikrinde ; “ *Avrupa devletleriyle genel olarak iyi ilişkiler sürdürmekle beraber , bunların bazılarıyla başka şekilde , başka siyasi ilişkilerde bulunmak , onların bu kuvvetlerinden yararlanmak , büyüklüklerinden istifade etmek lazımdır.*” İşte bunu gerçekleştiremediği için hükümete yönelik eleştiriler sunmuş ve Girit meselesinde istenilen neticeye bu yüzden ulaşılamadığını da örnek olarak vermiştir.¹³⁶

Meclisin 5 Aralık 1910 oturumunda söz alan ve istikrazla ilgili fikir beyan eden Kütahya milletvekili Ahmet Ferit Bey , dikkatleri İngiltere üzerine yoğunlaştırmıştır. Fransa

İngiltere ile olan ilişkilerin bozulduğuna dair iddialarının gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Makalenin içeriği için Bkz. Hüseyin Cahit , “ Meclis-i Mebusan'da Siyaset-i Hariciye ” , **Tanin** , 7 Aralık 1910 , Nr: 814 , s. 1

¹³⁴ **MMZC** , 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 290

¹³⁵ **MMZC** , 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 296

¹³⁶ **MMZC** , 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 306

ile görüşmelerin kabul edilemez isteklerden ötürü kesilmesini normal karşılayan Ahmet Ferit Bey , ortada hiçbir sorun yokken ve Ernest Cassel , Türklere borç vermeye gönüllü iken nasıl olup da İngiltere'nin buna izin vermediğini anlamlandıramamaktadır. İngilizlerin bu yaklaşımını Balkanlarda meydana gelen kötü olaylara bağlayarak , Avrupa devletlerinin Girit konusunda değişen siyasetlerinin genel siyasetlerine yansımaması temennisinde bulunmuştur.¹³⁷

İngiliz dostluğunun kaybedildiği yönündeki iddialara örnekler vererek katkıda bulunan milletvekillerinden biri de Tokat milletvekili İsmail Paşa'dır. Gümrük vergilerinin arttırılması konusunda Osmanlı Devleti'nin yaptığı girişimlerin neticesi olarak henüz İngiltere'den bir kabul cevabı alınmadığını , aynı şekilde İngilizlerle bir ticaret anlaşması imzalanması için sürdürülen görüşmelerin de olumlu bir sonuca varamadığını söyleyen İsmail Paşa , Meşrutiyet'in ilanı ile kazanılan İngiliz ve Fransız sempatisinin bu günlerde yitirildiğini ileri sürmektedir.¹³⁸

İstanbul milletvekili Kirkor Zöhrap Efendi , aynı günkü oturumda istikraz bahsiyle ilgili olarak ; Fransa'nın borçlanmayı , Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifaka meylettiği zannıyla gerçekleştirmediğini , bunu da diplomasi diliyle açıkça söylemenin yanlış olduğunu bildiği için basını kullandığını söylemiştir. Zöhrap Efendi'ye göre , Fransa ile istikrazın yapılamaması olması mali gerekçelerden ötürü değildir , gerçek gerekçe Osmanlıların Üçlü İttifaka doğru kaydığı yönündeki inanıştır. Hükümet bu zanni değiştirmek için derhal bu iddiaları yalanlamalıdır.¹³⁹

5 Aralık 1910 oturumunun istikraz konusunda Hükümeti eleştiren diğer bir konuşmacısı Şam milletvekili Şefik el Müeyyed Bey'dir. Cavit Bey'in geçen sene yaptığı gibi bu sene de Duyun-u Umumiye kefaleti ve Osmanlı Bankası vasıtasıyla istikraz yapması gerektiğini söyleyen milletvekili , Almanlarla yapılan anlaşmanın yüzde 4 faizle olduğunu ancak bunun bazı masraflarla beraber yüzde 5.5 faize ulaştığını ama bu faiz yüzde 3 olsa bile , Almanya ile değil Fransa ile borç anlaşmasının yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu sayede Avrupa piyasalarının kapılarının Osmanlılara kapandığını belirterek , “ *İşte dünyanın en büyük piyasası olan ve her milletin müracaat edip de para bulduğu yeri , bu siyaset neticesinde biz kendimize kapalı bulduk.*” sözlerini sarf etmiştir.¹⁴⁰

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 7 Aralık 1910 Çarşamba günkü oturumunda yine borçlanma ile ilgili kayda değer eleştiri ve görüşlerin yer aldığını görmekteyiz. Serfice

¹³⁷ MMZC , 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.312

¹³⁸ MMZC , 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.331

¹³⁹ MMZC , 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.332

¹⁴⁰ MMZC , 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.340

milletvekili Yorgo Boşo Efendi , Fransa'nın geçen yılki borçlanmayı bilerek uygun şartlarla yaptığını , böylece Osmanlı Devleti'ni borç almaya alıştıranak ileriki borçlanmalarda istediği şartları kabul ettirmek amacını güttüğünü söylemiştir. Ayrıca Cavit Bey'den , istikrazla ilgili olayları anlatan bir kırmızı kitap hazırlayarak Meclise sunmasını talep etmiştir.¹⁴¹

Meclis görüşmelerinde hükümete karşı belki de en sert eleştirileri Dersim milletvekili Lütfi Fikri Bey yapmıştır. Lütfi Fikri Bey , meselenin Osmanlı Bankası ile ilgili olduğunu diğer konuların bahane olduğu yorumunu yapmıştır. *Tanin*'de çıkan bir makaleyi göstererek de iddiasını ispatlama yoluna gitmiştir. Bu makalede denilmektedir ki ; Fransa'da bankalar kendi aralarında anlaşarak hangi devlete hangi bankaların para vereceğini kararlaştırmışlardır. Ruslara *Credit Lyones Bankası* para verir ve diğerleri buna karışmaz yada Yunanistan'a *Cont Duva Escot Bankası* para verir ve buna kimse karışmaz. İşte Osmanlılara da parayı Osmanlı Bankası verir ve diğerleri karışmaz. *Tanin*'in bildiği bu durumu Cavit Bey'in bilmiyor olmasına dayanarak istikraz olayının bu safhalara ulaştığını söylemiştir.¹⁴²

Lütfi Fikri Bey , Cavit Bey'e yüklenerek , onun *La Turquie* gazetesini muhabirine trezöreri konusunda yaptığı açıklamayı gün ışığına çıkarıyor. Cavit Bey bu açıklamasında , trezöreri uygulamasının ülke için faydalı olacağını ve zaten Fransa'nın 1875 fermanının 12. ve 13. maddeleri gereğince bu hakka sahip olduğunu belirtiyor. Buna ilave olarak da Cavit Bey , trezöreri ile ilgili bir kanun layihası hazırlayarak Meclise sunmuştur. Lütfi Fikri Bey'e göre ; Cavit Bey madem görüşmeleri trezöreri teklifini kabul etmediği için sona erdirdi o zaman önceden neden bu konuda Meclise bir kanun layihası sundu. Netice olarak Lütfi Fikri Bey , Maliye Nazırının bu çelişkili uygulamalarının devlete zarar verdiğini dile getirmiştir.¹⁴³

Borçlanmaya karşılık olarak gösterilen teminat konusunda da Lütfi Fikri Bey çok dikkat çekici iddialarda bulunmuştur. Osmanlı Bankası'na teminat olarak aşar vergisinin gösterildiğini halbuki *Credit Immobilier*'e aşara ek olarak İstanbul gümrüğü gelirinin de gösterildiğini eğer Osmanlı Bankası'na gümrük gelirleri de teminat olarak gösterilecek olsaydı anlaşmanın yapılacağı görüşünü savunmuştur. Ona göre ; şayet Cavit Bey , trezöreri görüşmelerinde Osmanlı Bankası'na bu teminatı da verseydi sorun kısa yoldan çözüldü. Gelişmeler bununla sınırlı kalmadı. *Credit Immobilier*'e gümrük gelirleri de garanti olarak gösterilince işin rengi değişti. Dünya istikraz piyasasını elinde tutan Fransız banka grupları , bugün Osmanlı Bankası'nın başına gelen bu olayın yarın kendi başlarına geleceğinden endişe ederek istikrazı borsaya kabul ettirmemek için Fransa hükümeti nezdinde çalışmaya başladılar.

¹⁴¹ MMZC , 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.360

¹⁴² MMZC , 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.386

¹⁴³ MMZC , 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.386

Tam da bu esnada yani Cavit Bey Paris'te istikraz görüşmelerini sürdürürken , Sadrazam Hakkı Paşa , Romanya üzerinden Avusturya Başbakanı d'Arenthal ile görüşmek üzere Marianbad'a gitti. İşte bu olay üzerine gazeteler kıyameti kopararak Osmanlılar Üçlü İttifaka dahil oluyor dedikoduları yayıldı. Buna Almanlardan alınan iki gemi meselesi de eklenince İtilaf Devletlerinin Osmanlılara bakış açıları olumsuz yönde değişti.¹⁴⁴

Lütfi Fikri Bey konuşmasında , *Tanin* gazetesini de suçlayarak , Marianbad'dan Paris'e geçen Hakkı Paşa'nın burada kaldığı süre zarfında gazetenin Fransa'ya karşı ağız bozduğunu hatta Hakkı Paşa'nın Paris'ten , münakaşayı kesmesi için *Tanin*'e defalarca telgraf gönderdiğini de söylemiştir. Avrupa basınının İttihat ve Terakki'nin resmi organı olarak gördüğü bu gazeteyi Hakkı Paşa'nın tekzip etmemesini de hata olarak değerlendiren Lütfi Fikri Bey , bundan ötürü Fransa'nın tepkisinin çekildiğini ve ilişkilere zarar verdiğini belirtmiştir. Aynı tekzip hatasının Romanya ile askeri anlaşma yapıldığı konusunda çıkan dedikodularda da yapıldığını söyleyen Lütfi Fikri Bey , bu anlaşmanın yapılmadığına dair ilk tekzibin Romanya'dan geldiğini oysa Fransa'da bulunan Hakkı Paşa'nın daha evvel bu tekzibi yapması gerektiğini sözlerine eklemiştir.¹⁴⁵

Meclis'te yaptığı uzun konuşmanın son kısmında Lütfi Fikri Bey , Almanya ile yapılan borçlanmanın ekonomiye verdiği zarar üzerinde durmuştur. Devletin zararını 350.000 – 400.000 lira olarak göstermiş ve bunun kasası boş bir devlet için az bir meblağ olmadığını söylemiştir. Ayrıca alınan paranın Alman bankalarında kalmasının anlamsız olduğunu belirtmekte ve “ *Bu , bankada depozitomuz oluyor. Biz bundan 3,5 faiz alıyoruz. Halbuki bankaya kendisinden almayacağımız ve kendisinde emanet olarak bırakacağımız para için 5,5 faiz veriyoruz.*” diyerek anlaşmanın devletin zararına olduğunu vurgulamıştır. Eleştirileri bununla sınırlı kalmıyor ve sözü kambiyoya getiriyor. Eskiden Osmanlı Bankası ile yapılan istikrazlarda paranın Osmanlı lirası olarak alındığını halbuki Almanya'dan mark olarak alınacağına dikkat çekiyor.” *Biz mark olarak alacağız. Berlin ile İstanbul arasında Paris piyasasına nazaran kambiyo fiyatı yüksektir , bundan da birçok para kaybediyoruz. Şimdi her gün buna mahsuben 100 bin , 200 bin , 300 bin marklık çekler geliyor. Garibi , bunları burada Osmanlı Bankası 'na kırdırıyoruz. Bunun üzerine , bunları da ilave ederseniz , istikraz meselesinden zarar 500 bin lirayı geçiyor.*” sözleriyle Hükümeti yerden yere vuran Lütfi Fikri Bey , bu konuşmasıyla Hükümetin kabiliyetsiz ve beceriksiz olduğunu kendince ispatlamış oluyor.¹⁴⁶

¹⁴⁴ MMZC , 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.387-388

¹⁴⁵ MMZC , 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.389-390

¹⁴⁶ MMZC , 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.390-391

Meclisin 7 Aralık 1910 oturumunda , belki de hükümeti destekler biçimde tek konuşma yapan kişi Aydın milletvekili Ubeydullah Efendi'dir. Osmanlı Devleti'nde Almanya aleyhine propaganda yapanların İngiliz ve Fransızlara nazaran daha çok olduğunu , Almanya'nın hiçbir zaman Türkleri İngiliz ve Fransızlar aleyhine kışkırtmadığını fakat bu iki devletin çoğu zaman Almanları kötülediğini konuşmasında belirten Ubeydullah Efendi , İngiltere'nin hiçbir şekilde Osmanlılara dostluk yapmadığını , Müslümanların kendilerine gösterdiği teveccühü karşılıksız bıraktığını söylemiştir.¹⁴⁷

Hükümetin icraatına dair yapılan görüşmeler , Meclis-i Mebusan'ın 8 Aralık 1910 Perşembe günkü oturumunda da devam etmiştir. Hükümetin lehine olarak bir konuşma yapan İzmir milletvekili Pavli Karolidi Efendi , istikrazdan ötürü İngiltere'nin de Fransa'nın da Osmanlılar aleyhine bulunmadığını , kendisinin bu meseleyi yakından takip ettiğini ve bu iddiaların esassız olduğunu söylemiştir. Bu konuda , Osmanlı Devleti'nin kendi iradesini kullanarak istediği yerden borç para aldığını , şayet İngiltere ve Fransa bu yüzden Osmanlılara karşı dostça olmayan yaklaşımlar sergiliyorsa hatayı Türklerin değil onların yaptığını ifade etmiştir.¹⁴⁸

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının 8 Aralık 1910 oturumunun son celsesinde , Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa , hükümetine karşı yapılan eleştirileri cevaplandırmış ve yaptığı açıklamaların çoğunluğunu da istikraz ve dış politika konuları oluşturmuştur.

Hakkı Paşa , ilk olarak Hükümetinin Duyun-u Umumiye kefaleti olmadan istikraz yapmaya kararlı olduğunu belirtmiş ve sözü teminat konusuna getirmiştir. Osmanlı Bankası'na İstanbul gümrüklerinin karşılık olarak gösterilmediği eleştirisinin yanlış olduğunu , Cavit Bey'in Paris'te bulunduğu sırada aşar gelirlerine tereddütle yaklaşan Fransa Hariciye Nazırına gümrük gelirlerini de karşılık olarak gösterdiğini söylemiştir. Bunu Osmanlı Bankası'nın da bildiğini hatta kendisi Paris'te iken bankanın direktörü ile yaptığı bir konuşmada , gümrük gelirleri teminat olarak gösterilse dahi Fransa Hükümeti'nin tahvillerin borsaya kabulüne izin vermeyeceğini öğrendiğini , dolayısıyla Cavit Bey'in eğer isteseydi Osmanlı Bankası ile anlaşma yapardı suçlamasının haksız olduğunu Hakkı Paşa konuşmasında belirtmiştir.¹⁴⁹

Osmanlı Bankası'nın trezöresi istemediğini bunu Fransa Hükümeti'nin istediğinin altını çizen Hakkı Paşa , trezöresi konusuna da açıklık getirmiştir. Buna göre ; kendinden önceki Sadrazam zamanında Osmanlı Devleti'nin Maliye Müşaviri Mösyö Laurent'a ,

¹⁴⁷ MMZC , 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.417

¹⁴⁸ MMZC , 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.435

¹⁴⁹ MMZC , 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s.481

Osmanlı Bankası'nın trezöresi muamelesini yapması için bir layiha kaleme almasını söylemiştir. Bu isteğe sebep olarak da , Rumeli Vilayet-i Selasesi'nde (Selanik , Manastır ve Kosova) Osmanlı Bankası'nın bu trezöresi uygulamasını yaptığını ve başarıya ulaştığını bundan ötürü de hükümetin bunu ülkede genel bir uygulama haline getirmek istemesini gösterir. Bu amaçla Mösyö Laurent , bu layihayı kaleme almış ve Meclis-i Mebusan'a göndermiştir. Ancak Meclis Muvazene Encümeni'nde incelenen layiha kabul edilmemiştir. İşte bu olay , Cavit Bey'in Paris'teki görüşmelerinde Fransa Hükümeti tarafından gündeme getirilmiş ve Cavit Bey bunu Meclis-i Mebusan'a kabul ettiremeyeceğini söyleyerek diğer Fransız kapitalleriyle anlaşma yapmıştır. Fransa Hükümeti de bu durumu onaylamayarak iki maddelik bir teklifte bulunmuştur. Bu teklifin birinci maddesine göre , Maliye Nezaretinde bir Fransız memur bulunacak ve Muhasebe-i Umumiye-i Maliye Kanunu'nun çalışmalarını teftiş edecek , ikinci maddeye göre ise , Divan-ı Muhasebata da kontrol görevi yapacak bir Fransız memur alınacak. İşte Fransa'nın mali bağımsızlığa aykırı bu istekleri Cavit Bey tarafından reddedilmiş ve Fransa ile istikraz anlaşması yapılamamıştır.¹⁵⁰

İbrahim Hakkı Paşa , kendisine yönelik olarak yapılan Marianbad seyahati ve Romanya üzerinden buraya gittiği yolundaki eleştirileri de cevaplandırmıştır. Bu seyahatinin Fransa'yı gücendirdiği ve Osmanlıların Üçlü İttifak'a kaydığı şeklinde çıkan haberlerin , gazetelerin uydurması olduğunu söyleyen Sadrazam , Avusturya Başbakanı d'Arenthal ile tesadüfen görüştüğünü bunun önceden düşünülmüş bir görüşme olmadığını söylemiştir. Fransa'ya da , Mösyö Pichon'a Girit meselesinde gösterdiği dostça yaklaşımlardan ötürü teşekkür etmek için gittiğini sözlerine ekleyen Hakkı Paşa , bu teşekkür ziyaretini kararlaştırdığı günlerde bir istikraz görüşmesinin söz konusu olmadığını ancak Paris'te bulunduğu günlerde borç görüşmesi yapıldığı için bu konu hakkında da temaslarda bulunduğunu açıklamıştır.¹⁵¹

İbrahim Hakkı Paşa , Almanya'dan alınan iki savaş gemisinden dolayı Üçlü İttifak'a meyilli bir icraatta bulunulduğunu da kabul etmeyerek , İngiltere'de Ernest Cassel ile yapılan anlaşmanın uygulamaya konulmamasına da açıklama getirmiştir. Bu konuda borç verme teklifinin İngiltere hükümetinden gelmediğini , Cassel'in bireysel girişimi olduğunu söyleyerek , sonradan Cassel'in kendi hükümetinin hoşuna gitmeyecek bir anlaşmayı yapmaktan vazgeçtiğini belirtmiştir. Ayrıca İngilizlerin , dostları Fransızları küstürmemek

¹⁵⁰ MMZC , 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 481-482

¹⁵¹ MMZC , 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 482

için kendi bankerlerinin Fransız bankerlerine alternatif olarak para vermesini tasvip etmemiş olabileceğini ileri sürmüştür.¹⁵²

Almanlarla yapılan anlaşmanın devletin maliyesini zarara uğrattığı görüşüne de katılmayan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa , Osmanlı Devleti'nin Avrupa ittifaklar sistemine katılmamış olması konusunda da şu görüşleri ileri sürmüştür ; “ *Fakat , ne için , biz , gidelim de bir tarafa bağlılık gösterelim? Onların ayrılık gösterdikleri konularla biz alakadar değiliz ve o konularda onlara faydamız olmaz. Onlar bize ait olan konularda ayrılık göstermiyorlar ve zaten ortak hareket ediyorlar.*

İşte bu sebeptendir ki bizim için kesin olarak böyle bir ittifaka girmek gereği o kadar mevcut değildir. Biz onların hepsini aynı derecede dost kabul ederiz. Biz saflık etmiyoruz. Onların biriyle bir özel meselemiz olursa onu dostane bir şekilde halletmeye çalışırız. Fakat elhamdülillah bugün ağır bir mesele yok. “¹⁵³

Hakkı Paşa'nın bu sözleri , resmi ağzların söylemek durumunda olduğu sözlerdendir. Borçlanma yüzünden İngiltere ve Fransa ile ilişkilerin bozulduğu , Almanya ile açıktan açığa müttefik olduğu yönündeki iddiaların yalandan ibaret oluşunu göstermek istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin aynı yıl içerisinde Almanlardan gemi alması , Sadrazamının Romanya üzerinden – Romanya Üçlü İttifaka yakın bir devlettir – Avusturya'ya gitmesi ve en son olarak Almanya'dan borç alınması gerçekten de şüpheleri uyandıracak niteliktedir.

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda yapılan bu görüşmelerin neticesinde 10 Aralık 1910 Cumartesi oturumunda , hükümetin iç ve dış icraatları güven oyuna sunulmuş ve oylama sonucunda hükümet 121'e karşı 61 oyla Meclisten güven oyu almıştır.¹⁵⁴

1. 7. 2 1910 Borçlanmasının Osmanlı Dış Politikasına Etkileri

Almanların borçlanma ile ilgili olarak yapmış oldukları bu girişim , Osmanlı Devleti üzerindeki eski otoritelerini yeniden kurmalarına imkan sağlayacak olması bakımından dikkat çekicidir. Gerçekten de İtilaf kanadının iki mühim devletinin yani Fransa ve İngiltere'nin Osmanlılara karşı yardımsever olmayan tutumu , İttihatçı liderlerin gözünü açmasına sebep olmuş ve Alman politikalarına daha akılcı bir şekilde yaklaşmalarını sağlamıştır.

Deutsche Bank temsilcisi Hellferich borçlanmadan sonra şu yorumu yaparak Almanların , Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini arttırmak için bu işe giriştiklerini ve

¹⁵² **MMZC** , 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 485

¹⁵³ **MMZC** , 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 486-487

¹⁵⁴ Oylamaya katılan ve lehte veya aleyhte oy veren milletvekillerinin listesi için Bkz. **MMZC** , 27 Teşrin-i Sani 1326 (10 Aralık 1910) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 505-507

stratejilerinin başarıya ulaştığını adeta itiraf etmiştir. Hellferich'e göre ; Almanlar bu müdahaleyi yaparak hem Fransızların hem de İngilizlerin Osmanlı Devleti üzerindeki tecavüzkâr hareketlerini engellemiş oldular ve Almanya bu sayede Abdülhamit döneminde olduğundan daha yüksek bir seviyede Türkiye'deki nüfuzunu pekiştirmiş oldu.¹⁵⁵

Alman borçlanmasının en önemli tarafı , İngiltere ve Fransa'nın düştüğü hataya Almanların düşmemiş olmasıdır. Yani görüşme masasına para ve borç dışında hiçbir gündem maddesi getirmemişlerdir. Bu durum da ayrıca Türklerin gözüne girmelerine olanak vermiştir ki , Cavit Bey bu durumla ilgili olarak şu sözleri sarf etmiştir ; “ *Almanlar bu işi büyük bir zeka ve incelikle yürüttüler. Kredi ile ilgili olmayan hiçbir konuyu görüşme masasına getirmediler , Türkiye'nin gururunu zedeleyecek hiçbir şart ileri sürmediler. Almanya'nın bu tutumu , o sırada çok güç bir durumda bulunan Türk Hükümeti'nin büyük takdirini kazandı. Bu sonuç , 1908 devrimi ile Büyük Savaşın patlak vermesi arasında tarihin yazmadığı en büyük diplomatik zafer oldu.*”¹⁵⁶

Hüseyin Cahit de *Tanin*'deki başmakalesinde bu konuya değinmiştir. Alman mali heyetiyle Cavit Bey yalnızca istikrazdan bahsetmişlerdir. Osmanlı Hükümeti bu anlaşmayla Almanya'ya karşı hiçbir siyasi taahhütte bulunmadığı gibi Alman sanayisine de hiçbir şekilde 'teşekkür siparişi' vermemiştir. Yapılan anlaşma mali bir içeriğe sahiptir. Hatta anlaşmanın mümkün olduğunca uluslar arası bir özellik almasına çaba göstermişlerdir. Bu maksatla , Alman bankaları sendikası içerisine Avusturya'nın en itibarlı bankaları katılmış ve bunlarla birlikte İsviçre hatta Felemenk bankaları dahi hisse almışlardır.¹⁵⁷

Hüseyin Cahit aynı başmakalede Almanların hiçbir surette Türkiye'yi Üçlü İtilaf'tan soğutmak için çaba göstermediğini belirtir. Zira Osmanlılar , Fransa'dan para alamadıkları için Almanya'ya başvurmuşlardır. Eğer Fransa , Almanların tarzında para verseydi onlarla anlaşma sağlanacaktı. Fransa'nın Türkleri suçlama hakkı olmadığını da söyleyen Cahit , Divan-ı Muhasebat'a geçici , Genel Muhasebe İdaresine de sürekli olmak üzere iki Fransız uzman atanmasına izin verdikleri halde , Fransa'nın bunları Osmanlı değil Fransız memur sıfatıyla atamak istemesinin işleri bozduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁸

Diğer bir nokta da Türklere , İngiliz ve Fransız sermayesinin kapıları kapatılmışken , Almanlar Türklerin bu zor durumundan istifade edip ağır koşullar sunabilme fırsatına sahip olmalarına rağmen bunu yapmamışlardır. Hüseyin Cahit bununla ilgili memnuniyet belirtisi olarak şu satırları yazmıştır ; “ *Almanya Hükümeti bizim başımızın sıkışmış olmasından*

¹⁵⁵ Muhtar , a. g. e , s.120

¹⁵⁶ Earle , a. g. e , s.246

¹⁵⁷ Hüseyin Cahit , “İstikraz” , *Tanin* , 8 Kasım 1910 , Nr: 785 , s.1

¹⁵⁸ a. g.m , s. 1

*istifade ederek önümüze ağır şartlar koyabilirdi. Bundan belki maddi olarak az bir menfaat temin edebilirdi. Fakat bu maddi kazanç şimdi kalplerimizde kazandığı memnuniyet hissini verdiği manevi kazancın yanında ne öneme sahip olabilir? Biz Osmanlılar hassas ve iyi niyete yenik bir milletiz. Bizim kalbimizi kazanmak isteyenler mert ve asilce hareket etmelidirler.”*¹⁵⁹ Hüseyin Cahit’in bu sözleri Almanların Osmanlı Devleti içerisinde eskisi gibi iyi bir konuma ulaştıkları fikrini ispat eder niteliktedir.

Bu borçlanma olayı aynı zamanda Osmanlıların Üçlü İttifak grubuna yaklaşmasına sebep olurken , Fransızların para piyasalarındaki gücünün belli ölçülerde etkili olduğunu ancak sınırsız bir kudreti olmadığını göstermiştir.¹⁶⁰

Almanya ile yapılan bu borç anlaşmasının Osmanlı Devleti- Fransa ilişkilerine nasıl bir tesirde bulunduğunu incelemekte de fayda var. Kabul etmek gerekir ki bu olay Osmanlı-Fransız ilişkilerini zedelemiştir. Bu konuya değinen Hüseyin Cahit , eğer bir suçlu varsa o da Fransa’dır diyor. Cahit’e göre ; “ *Türkiye-Fransa dostluk ilişkilerini istikrazdan önceki durumuna getirmek bizden ziyade Fransa’nın elindedir. Çünkü bu işte bir kırılan varsa o da biziz. Bizim ihtiyacımız vardı , Fransa’ya müracaat ettik , para bulduk. Fakat yardımcı olacağına emin olduğumuz Fransa Hükümeti bizim milli gurur ve bağımsızlığımıza dokunacak şartlar ileri sürerek bizi rencide etti , zor bir duruma düşürdü , başka yerden para tedarik etmemize mecbur bıraktı. Bu sebepten dolayı maddi olarak bir hayli zarara soktu. Gerçekler ne kadar çarpıtılırsa çarpıtılsın olayın iç yüzü en sade şekliyle bundan ibarettir. Memleketimiz Fransa Hariciye Nezareti’nde iddia edildiği gibi mali iflasa sürükleniyorsa Almanların da para vermemesi icap ederdi. Çünkü hiç kimse parasını sokağa atmak istemez. Eğer Almanlar paralarının batacağını bile bile sırf dostluk hatırı için bunu yaptılarsa biz bu dostluğun Almanlardan ziyade Fransızlar tarafından gösterilmesini beklemekte haklı idik. Çünkü itiraf etmeliyiz ki Meşrutiyet’in ilanından sonra Fransa’ya yaptığımız iyiliklerin yarısını Almanya’ya yapmamıştık. Böyle dar zamanımızda Almanya yardımımıza yetişmemiş , bize cidden dostluk etmemiş olsa idi kendisini eleştirmeye hakkımız olmazdı. Çünkü manen buna mecbur değildi. Halbuki biz Fransa’yı o kadar sevmiştik ve ona o kadar dost olmuş idik ki ondan yüz otuz milyon gibi önemsiz bir para için pazarlığa kalkışmamak derecesinde dostluk ve asalet beklemekte kendimiz için bir hak görmeye başlamıştık...Fransız milletine değil fakat resmi Fransa’ya bugün kalbimiz kırgındır.”*¹⁶¹

¹⁵⁹ Hüseyin Cahit , “ İstikraz ” , s. 1

¹⁶⁰ Beşirli , a. g. m , s.326

¹⁶¹ Hüseyin Cahit , “ Türkiye ve Fransa” , **Tanin** , 18 Kasım 1910 , Nr: 795 , s.1

Almanlar vermiş oldukları bu para sayesinde , İttihatçıların sempatisini kazanmaya başlamışlardır. En güvendikleri Fransa'dan böyle bir karşılık görmeleri dış politikada daha ihtiyatlı davranmalarına sebep olacaktır. Gerçi resmi açıklamalarda Fransız dostluğunun eskisi gibi kuvvetli olduğunu belirtiyorlarsa da gerçekte durum böyle değildir.

Osmanlı Devleti tarafından yapılan resmi açıklamaların samimiyetsiz olduğunu *Le Temps* gazetesi yazdığı bir yazıda gündeme getirmiştir. *Tanin* 'in 2 Aralık 1910 sayısında yer verdiği bu yazının içeriğinde , Sadrazam Hakkı Paşa her ne kadar Üçlü İtilafa da Üçlü İttifaka da aynı mesafede durduklarını belirtse de aslında Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde ' mümtaz ' bir konuma sahip olduğu yer almaktadır. Bu mümtaz mevki elde etmesinin sadece İngiltere ve Fransa politikalarının yanlışlığından kaynaklanmadığını , diğer bir sebep olarak Almanya'nın Müslüman halka sahip olmadığını gösterir. Ayrıca Türkler haklarında ruh okşayıcı konuşmalar yapılmasına bayırlar ve Almanlar bunu çok iyi yapmaktadır.¹⁶²

Aynı yazısında *Le Temps* , İngiltere ve Fransa siyasetçilerine de şu eleştiriyi yapmaktadır ; “ *Almanlarla Türkler arasındaki bu durum , Türkiye'nin paraya olan ihtiyacı sonucu olarak değişikliğe uğrayacaktır. Türkler bütçe açığını kapatmak için sık sık Berlin'den para alamazlar. Ancak bu defa Almanya'ya başvurdular ve dostluklarının nişanı olarak para talep ettiler. Alman bankaları her zaman bu parayı veremeyeceklerinden Osmanlı Hükümeti şimdi denge ve tarafsızlık politikasına bağlılıklarını beyan ediyorlar. Osmanlıların bu siyasetleri belki altı ay önce Fransa ve İngiltere tarafından kabul edilebilirdi. Londra ve Paris kabineleri daha realist bir politika takip ederek ve daha Bismarckvari bir doğruluk göstererek er geç lüzumu aşikar olan bir anlaşmaya , İstanbul ve Berlin kabinelerini sevk edebilirlerdi. Ama onlar ne Almanya'nın ne de Türkiye'nin hareket ve düşüncelerini tahmin edemediler. Hâlâ da Londra ve Paris kabineleri yaptıkları hatanın büyüklüğünü idrak etmemiş gibi görünüyorlar, buna teessüf olunur. Çünkü başarı elde etmek için bir plana sahip olmak lazımdır.*”¹⁶³ Bu yazıdan şu sonucu çıkarmak mümkün ; Osmanlılar ile Almanlar aslında müttefikler ama parasal ihtiyaçlarını karşılamak için Fransız ve İngilizlere mecbur olan Türkler , bunu açıkça dile getirmeyerek tarafsız olduklarını beyan ediyorlar.

Halbuki Fransa'ya Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte derin bir yakınlık gösterilmiştir. Abdülhamit'in Alman yanlısı politikasını terk eden İttihatçılar , Fransa'ya olan meyillerini somut hareketlerle de göstermişlerdir. Fransızca'yı yaygın hale getirmişler , Fransa'ya öğrenci göndermişlerdir. Fransa'dan maliye müşaviri , adliye müşaviri , maliye memurları , mali ıslahat komisyonuna üye , bayındırlık işlerine mühendis davet etmişlerdir. Yemen , Sana ,

¹⁶² **Tanin** , “ Türkiye'nin Siyaset-i Hariciyesi ” , 2 Aralık 1910 , Nr: 809 , s.1

¹⁶³ **aynı sayı** , s.1

Bandırma-Soma , Trablus- Humus tren yollarını Fransızlara vermişlerdir. Fakat Fransızların borçlanma konusunda takip ettikleri yoldan dolayı Osmanlılar , âdeta Abdülhamit siyasetine geri dönüş yapmışlardır. Bu geri dönüşün sebebi olarak *Tanin* ; Fransa'nın hatalı siyasetini gösteriyor.¹⁶⁴

Maliye Nazırı Cavit Bey , anılarında bu konuya değinerek , borçlanma olayı bittikten sonra Fransa İstanbul Büyükelçisi Mösyö Bompard ile yaptığı bir görüşmede , Bompard'ın kendisine ; *“Fransa’da herkes , Osmanlı Devleti’nde Almanların her şeye hakim olduklarını , her işin Almanların arzusuyla yapıldığını zannediyormuş , kamuoyunda böyle bir inanış varmış. Almanlar bu inanışı pekiştirmek amacıyla çalışıyor gerek basında gerek sözlü açıklamalarda bunu göstermeye çalışıyorlarmış.”* demesi üzerine Cavit Bey ona şu karşılığı vermiştir ; *“ Fakat herhalde bunun böyle olmadığına siz eminsiniz dedim Mösyö Bompard’a ve şunu da ekledim: Almanların bugün kamuoyunda yükselen mevkilerini siz yani Fransa , bir hatanızla meydana getirdiniz. Son borçlanma olayı onları yükseltti.”*¹⁶⁵

Fransız basını , Osmanlı dış politikası ile ilgili dikkat çekici bir nokta üzerinde duruyor. Osmanlı- Alman ilişkilerinin derinliğini göstermek amacıyla şu örnekleri vermişlerdir ; Sadrazam Hakkı Paşa , Avusturya’ya giderek başbakanlarıyla görüşüyor – Avusturya , Üçlü İttifaka dahil- , Romanya ile askeri bir ittifak yapıyor – Romanya , Alman yanlısı bir devlet- , Almanlardan zırhlı alıyor – Almanya , Üçlü İttifaka dahil-. Bunun tesadüf olmadığını iddia etmelerine karşılık Hüseyin Cahit , Fransız basınının bunları bilerek gündeme getirdiğini , Fransız kamuoyunu , borçlanmada gösterdikleri metanetten ötürü Osmanlılara karşı kıskırtmak niyetiyle bu haberleri sayfalarına aldıklarını belirtiyor.¹⁶⁶

Fransızlar , Alman sermayedarlarının Türkiye’de daha kolay ticaret yaptıklarından ve daha avantajlı anlaşmalarla ülkelerine döndüklerinden sitem etmektedirler. Hüseyin Cahit’e göre , bu konuda da suç Türklerde değil Fransızlardadır. Çünkü Fransız iş adamları gelir gelmez Pera Palas’a yerleşip oradaki Meşrutiyet aleyhtarlarının laflarına kanarak karamsar bir düşünce ile Büyükelçiliklerine gitmekteydiler. Orada da istediği teşviki göremeyerek ülkesine eli boş geri dönüyorlardı. Fakat Almanlarda durum böyle değildir. Alman iş adamları İstanbul’a gelince hemen bir Alman oteline yerleşip Pera Palas’a gitmezler. Kendi Büyükelçiliğine giderek , orada Türkiye’nin durumu hakkında olumlu bilgiler alarak ve az bir kârla kanaat ederek birçok anlaşmayla ülkesine dönmektedirler.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Hüseyin Cahit , “ Genç Türkiye ve Avrupa” , **Tanin** , 18 Eylül 1910 , Nr: 736 , s.1

¹⁶⁵ **Tanin** , “ Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey’in Hatıraları ” , 23 Eylül 1943 , s.2

¹⁶⁶ Hüseyin Cahit , “ Genç Türkiye ve Alman Nüfuzu ” , **Tanin** , 9 Ekim 1910 , Nr: 755 , s. 1

¹⁶⁷ Hüseyin Cahit , “ Türkiye Hakkında İki Fikir ” , **Tanin** , 27 Ekim 1910 , Nr: 773 , s.1

1910 borçlanmasıyla ilgili olarak cereyan eden tüm gelişmelerde ve yorumlarda dikkat edilecek olursa Rusya'dan hiç söz edilmemiştir. Halbuki Avrupa'da borçlanma konusunda hararetli politikalar takip edilirken ve stratejiler ortaya konurken Rusya'nın sessiz kalması olası değildir.

Buna paralel olarak Paris ve Londra'daki borçlanma girişimlerinin Rusya tarafından baltalandığı yönündeki inanış İstanbul'da ağır basmaktaydı. Bu inanışı ispatlayan bir delil olarak Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Çarıkof'un , bağlı bulunduğu devlete verdiği tavsiyeler gösterilebilir. Çarıkof , hükümetini şu konuda uyarmıştır ; Osmanlı deniz kuvvetlerinin faaliyetleri dikkat çekici bir noktaya ulaşmıştır ve bundan doğabilecek ihtimallere Rusya Hükümeti çare bulmalıdır. Bunun üzerine Rusya Hariciye Nazırı Sazanof 28 Haziran 1910'da Rusya'nın Paris Büyükelçisine çektiği bir telgrafta ; Osmanlı Devleti'nin imzalamak durumunda bulunduğu borçlanma anlaşmasından yararlanarak Türklerin karada ve denizdeki hareket serbestliklerini sınırlamak ve Samsun – Sivas demiryolu hattının bir Rus-Fransız şirketine verilmesini sağlamak için Fransa Hükümeti'nin dikkatini çekmesini tavsiye ediyordu.¹⁶⁸

Paris Rusya maslahatgüzarının gizli bir raporuna göre de , Mösyö Pichon bu tavsiyeye cevap olarak ; Paris'te imzalanan borç anlaşmasıyla verilecek paranın askeri harcamalar için kullanılmamasını Türklerden istemenin doğru olmayacağını , şayet böyle bir teminat istenecek olunursa , hem Osmanlıların gururunun incitileceği ve bundan ötürü Babıali'nin bunu reddedeceği hem de Türklerin Almanlar ile ilişkilere girerek ihtiyacı olan parayı bunlardan alabileceğini söylemiştir. Buna ek olarak Pichon ; amacının , bu borçlanmadan istifade ederek Üçlü İtilaf devletlerinin çıkarlarına uygun imtiyazlar elde etmek olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹

Rus maslahatgüzarının Pichon'un cevabına dair yaptığı yorumlar da ilgi çekicidir. Ona göre ; Fransa Hükümeti , Babıali'den , Almanya siyasetinden ayrılması vaadini almak ve bu suretle askeri öğretmenler gönderilmesi , askeri mühimmat satın alınması ve demiryolları inşa edilmesiyle alakalı olarak İstanbul ile Berlin arasındaki bağları mümkün mertebe koparmaya çalışmak niyetindedir. İstanbul Rus Büyükelçisi de 11-24 Ekim 1910 tarihli bir telgrafında ; Paris'teki borçlanma görüşmelerinin sonuçsuz kalmasından ötürü Cavit Bey'in hayal kırıklığına uğradığını belirtmekte , Fransa'nın çok büyük olmayan bir miktarda parayı vermek için çok büyük şartlar ileri sürdüğünü bunun da Türklerin bağımsızlıklarına bir darbe olacağını söyleyerek , şayet Fransa menfaatlerine uygun daha hafif koşullar ortaya

¹⁶⁸ Mahmut Muhtar , a. g. e , s. 120

¹⁶⁹ a. g. e , s.121

koyamıyorsa hiç olmazsa , Cavit Bey ile Cassel arasındaki görüşmelere engel olunmaması görüşünü ileri sürmüştür. Çarıkof , bu sayede Türklerin memnun edilerek Almanya ve Avusturya'nın fırsatçı girişimlerine mahal bırakılmayacağını düşünmekteydi.¹⁷⁰

İstikraz olayından dolayı Hüseyin Cahit , İtalya ile Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa'nın adil davranmadığından şikayet etmektedir. İtalya'nın birkaç yıl içerisinde askeri harcamalara kırk milyon lira yatırdığını ve bunun Avrupa devletlerinin dikkatini çekmediğini fakat 'zavallı ' Türklerin zorunlu bir ihtiyaç için iki zırhlı satın almalarının dünyayı ayağa kaldırdığını belirten Cahit , biraz da sitemli bir dille şunu soruyor : “ *Başkaları saldırıya alet olabilecek kuvvetli bir ordu ve donanma oluşturdukları ve esasen gücüne kavuşmuş bir kuvveti bir kat daha müthiş bir hale getirmek için milyarlar sarf ettikleri halde ses çıkarmıyorlar da neden zavallı Türkiye sırf nefisini müdafaa için bir askeri güce sahip olmaya azmedince ayıplayıp eleştiriyorlar?* ”¹⁷¹ Bu soruya cevap yine Hüseyin Cahit'ten geliyor : “ *Bunun bir cevabı var , çünkü biz milli savunmamıza sarf edeceğimiz parayı onlardan dileniyoruz. Bizi böyle aciz ve ricacı konumda görürlerse tabi ki istediklerini söylerler. Biz gelirlerimizle giderlerimizi denkleştirmek için istikraz yapmaya mecbur kaldıkça böyle haksız , nahoş , izzet-i nefsi çiğneyen sözler işiteceğiz. Ya bu hakarete alışmalı , ya avuç açmaktan kurtulmalı.* ”¹⁷²

İngiltere'nin Osmanlı politikasıyla alakalı olarak Hüseyin Cahit , *Tanin*'de önemli bir makale yazmıştır. Cahit , biraz da öz eleştiri yaparak İngiltere'nin bakış açısını oluşturan etmenleri sorgulamaktadır. Osmanlı Devleti , devamlı olarak Üçlü İttifaka da Üçlü İtilafa da eşit mesafede olduğunu belirtmekte , Şark'ta barış ve huzurun temini için çalıştığı fikrini yinelemektedir. Ancak Osmanlılar uygulamada bunu ne kadar tatbik edebiliyorlar? sorusuna cevap arayan Cahit , içedönük bazı cevaplar veriyor. Ona göre ; “ *İngiltere basınına bakacak olursak İngiltere ile ilişkilerimizde bozukluk değilse de herhalde Osmanlılar tarafından gösterilen şevk ve temayül oranında bir sıcaklık ve yakınlık göremeyiz.*” İstikraz konusunda neden Osmanlılara yardımcı olmayan bir tavır sergiledikleri konusunda da İngilizlerin , Osmanlı Devleti'nin dahili ıslahat için değil , harici bir takım saldırgan teşebbüslerde bulunmak için çalıştığı düşüncesinde olduğunu gösteriyor.¹⁷³

¹⁷⁰ Mahmut Muhtar , **a. g. e** , s.121. Fransız basınının Osmanlı-Rus ilişkilerini bozmaya yönelik haberler vermesinden dolayı Hüseyin Cahit , köşesinde bir makale yazmıştır. İstikrazdan ötürü Fransızların gündeme getirdiği ve Türk-Rus dostluğunu zedeleyecek olan iddialar ; Osmanlı donanmasının Karadeniz'de çeşitli faaliyetlerde bulunması ve Samsun-Sivas demiryolu inşaatını hızlandırmasıdır. İşte bu iddialara cevap olarak yazılan makalenin tamamı için Bkz. Hüseyin Cahit , “ Türkiye ve Rusya Münasebatı ” , **Tanin** , 28 Eylül 1910 , Nr: 746 , s.1

¹⁷¹ Hüseyin Cahit , “ Sulh-i Müsellah ” , **Tanin** , 5 Ekim 1910 , Nr: 753 , s.1

¹⁷² **a. g. m** , s.1

¹⁷³ Hüseyin Cahit , “ Politikamız ” , **Tanin** , 30 Ekim 1910 , Nr: 776 , s.1

İngilizlerin neden böyle bir fikre sahip oldukları konusunda ise suçlunun kendileri olduğunu söylüyor. Avrupalılara yeterince kendilerini ifade edemediklerini , sustuklarını , maksatlarının ne olduğunu anlatamadıklarını belirten Cahit , *Bulgar Telgraf Ajansı*'nin bu işi çok iyi yaptığını , Avrupa'da Türkler aleyhine çok güzel propagandada bulunduğunu sözlerine ekliyor. Paris , Londra ve Petersburg büyükelçilerinin yeterince çalışmadığından yakınan Cahit , Londra'da Cassel'den para almamızı engelleyen Fransızlara karşı büyükelçimizin İngiliz Hariciye Nezareti'ne etkide bulunamadığını örnek olarak gösteriyor. Bununla ilgili olarak şu çarpıcı sözleri sarf ettiğini görüyoruz ; “ *Sadrızam Paşa Hazretlerinin de bu esefe iştirak ettiğini zannediyoruz. Paris'te istikraz görüşmeleri için bir sadrazamın bir ay kalmaya mecbur olmaması için oradaki siyasi heyetimizden büyük bir şey ümit etmemesi icap eder.* ”¹⁷⁴

İngiltere'ye karşı olan ilişkilerde dikkatli bir dil ve üslup kullanılmış olması dikkat çekiyor. Borçlanma konusunda Fransızların sözünü dinleyerek , Türklere para vermeyen İngilizlere değil de kendi büyükelçisine kızan Hüseyin Cahit , Osmanlılar için İngiltere'nin kaybedilmemesi gerektiğini açık bir şekilde gösteriyor.

İngiltere'nin , Osmanlı Devleti'nin haklarını koruyan ve menfaatlerine katkıda bulunan bir devlet olmadığını da kabul etmek gerekir. Borçlanma olayında Üçlü İtilafın gücünü düşünerek , Türklere sırtını çevirmiş , Fransa için Türkiye'yi feda etmekten çekinmemiştir.¹⁷⁵ İngiltere'nin bu tavrı İttihatçılar üzerinde hayal kırıklığı etkisi yaratmıştır. Bundan dolayı İngiltere tarafından kendilerine gösterilen dostluğun görüntüden ibaret ve samimiyetsiz olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷⁶ İngiltere ve Fransa zaten Osmanlı Devleti'ni , Almanya'nın peyki olarak görmektedirler. Bu düşünceyi o kadar benimsemişlerdir ki , *Advocate of India* gazetesi 6 Eylül 1911 tarihli sayısında Almanları , Osmanlıların “ meşru mirasçısı” olarak adlandırmaktan çekinmemiştir.¹⁷⁷

Aynı dikkatli üslup Fransa'ya karşı gösterilmemiştir. Türkler İngiltere'nin dostluğundan , zor zamanlarda gösterdiği yardımdan son derece müteşekkirdirler ve bunu hiçbir zaman unutmayacaklardır. Mösyö Pichon'un Girit meselesinde ve uhud-u atika konusunda gösterdiği dostluk da Türkleri memnun etmiştir. Fakat Fransa'ya karşı işin içinde değişmiş bir şey var ki o da Fransızların Türklere karşı basın savaşı açmış olması ve tehdit politikası takip etmesidir. Bu tehdit politikasını mazur göstermek için de Türklerin Üçlü

¹⁷⁴ Hüseyin Cahit , “Politikamız ” , s.1

¹⁷⁵ Feroz Ahmad , **İttihatçılıktan Kemalizme** , (Çev. Fatmagül Berktaş) , Kaynak Yayınları , İstanbul , 1986 , s. 201

¹⁷⁶ Soy , a. g. e , s.177

¹⁷⁷ BOA , HRC. SYS. , 22/54 , 06.09.1911

İttifaka meyiletmesini sebep olarak göstermesidir. “ *Halbuki Londra ile olan dostça ilişkilerimize zerre kadar zarar vermeksizin Üçlü İttifaka temayül edecek isek ona sebep Fransızların bu çirkin , bu haksız ve seviyesiz tehdit politikası olacaktır .*”¹⁷⁸

Fransa’ya ateş püskürürken , İngiltere’ye karşı çok sevilen bir dosttan mecburen ayrılıyormuş havası veren Hüseyin Cahit , Avrupa politikası üzerine de önemli tespitlerde bulunmuştur. Türkiye’nin Romanya ile ittifak anlaşması yaptığı haberlerinin Avrupa’da büyük yankı bulmuş olması aslında Osmanlı Devleti’nin Avrupa siyasetinde ciddiye alınan bir devlet olduğunu göstermektedir. Üçlü İttifak ve Üçlü İtilafın dengesini bozacağı korkusu olmazsa Avrupa basını bunu bu kadar gündeme getirmezdi. ¹⁷⁹

Osmanlı Devleti’nin bu gözle görülüyor olmasının faydaları olduğu gibi zararlı yanları da vardır. Faydalıdır çünkü , meyledilen taraf Osmanlıların sayesinde diğer gruba karşı biraz daha üstün duruma gelecek ve bunun karşılığında Türklere bazı konularda yardım etmeleri , menfaatlerine uygun destek vermeleri sağlanmış olacaktır. Zararlıdır çünkü , bir tarafa meylettığınız zaman diğer tarafın düşmanlığını kazanırsınız. Hele bir de saflarına geçtiğiniz taraf size yardım etmez sizi yalnız bırakırsa birkaç kuvvetli düşman ile hesaplaşmak zorunda kalabilirsiniz. Bu yüzden Osmanlılar , kesin garantiler almadan hiçbir tarafa yakınlık göstermemiştir. ¹⁸⁰

Türkiye’nin şu an içerisinde bulunduğu durum , Avrupa’daki iki devlet grubunun işine yarayacak bir halde değildir. Çünkü ne iç yapısını kuvvetlendirebilmiş ne de ordusunu istenilen noktaya getirememiştir. Bu sebeple , faydalı olmakla beraber sıkıntı yaratacak bir müttefik pek hoş gitmez. İşte bunu bilen devletler , Türkiye’yi bütün bütün güçlü görmedikçe ittifak yapmak istemeyeceklerdir. Onların isteyecekleri şey , Osmanlılara karşı kesin garantiler vermeden , kendi politikaları doğrultusunda Türklere kullanmak olacaktır. Kendi menfaatleri adına kullandıktan sonra Osmanlıların başına bir bela gelince de nazik bir dille şunu söyleyeceklerdir ; “ *Pek üzgünüz , fakat ne yapalım , zaten size karşı kesin bir taahhüdümüz yoktur.* ” Böylece işin içinden kayıpsız sıyrılacaklardır. Genç Türkler bu durumun farkında oldukları için Meşrutiyet’in ilanından beri hiçbir ittifak grubuna dahil olmamışlardır. Şayet olsalardı , onu kendi güçlerine eşit bir devlet olarak görmeyecekler , kendi himayeleri altına alarak istifade edeceklerdi ki bu , Türklerin onay vereceği bir durum olamazdı. ¹⁸¹

¹⁷⁸ Hüseyin Cahit , “ Avrupa Heyet-i Düveliyesi Karşısında Genç Türkiye ” , **Tanin** , 23 Eylül 1910 , Nr: 741 , s.1

¹⁷⁹ **a. g. m** , s.1

¹⁸⁰ **a. g. m** , s.1

¹⁸¹ **a. g. m** , s.1

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İngiltere ve Fransa , Osmanlı Devleti'nde yüksek bir mevkie ulaşırken , Almanlar açıktan açığa hücumu uğramışlardır. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgali , kamuoyunu Üçlü İttifak'tan soğuturken , İngiltere'ye daha da yakınlaştırmıştır. Peki Almanlar ibreyi yeniden kendi taraflarına çekmek için ne yaptılar ? Hüseyin Cahit bu soruyu şu sözleriyle cevaplandırıyor ; “ *Ne denirse densin , bu konuda Üçlü İttifak'ın gayet anlayışlı , ılımlı ve becerikli hareket ettiğini itiraf etmek gerekir. Bir can sıkıntısı eseri gösterip öç almaya , saldırıya kalkmadılar. Yalnız bir konuda bir dönem yanlış bir politika uyguladılar. O da Genç Türklerin İngiltere'ye ve Fransa'ya meyilli olduklarını görerek İttihat ve Terakki politikasına muhalif olmakla meşhur eski devlet adamlarına yakınlık göstermeleridir. Alman gazetelerinde bir dönem aleyhimize pek çok yazılar yazıldı. Fakat dikkat çekicidir ki bunda bile tedbirli davrandılar. Şahıslara eleştirilerde bulundular , devletimize değil...İşte Üçlü İttifak eleştiri politikasında bile tedbirli davrandı ve kaybettiği konumu kazanmayı zamana ve diğerlerinin hatasına bıraktı.*”¹⁸² Bu hata da istikraz konusunda Fransa tarafından yapıldı ve Türklerin gözünde Almanlar eski konumlarına ulaştılar.

Hüseyin Cahit'in bu tespitleri de göstermektedir ki Osmanlı Devleti , borçlanma olayından sonra rengini belli etmeye başlamıştır. Ancak burada güzel bir manevra mevcuttur. Osmanlılar kendilerini aklayarak Üçlü İttifaka girmiş olacaktırlar. Zira aslında Osmanlılar tarafsızdır hatta Üçlü İtilafa sempati duymaktadır ama Fransa işi berbat etmiş , kendi elleriyle Türkiye'yi Üçlü İttifakın kollarına bırakmıştır.

Feroz Ahmad'a göre ; durum böyle olmakla beraber Almanya , Osmanlı Devleti üzerindeki dominant yapısını bir yıl sonra meydana gelecek olan Trablusgarp Savaşı ile kaybedecektir. Aslında bütün bu olumsuz havaya rağmen İttihatçıların İngiltere ve Fransa siyasetinde belirgin bir değişme olmamıştır. Cavit Bey Almanlarla yaptığı anlaşmadan hemen sonra Noel-Buxton'a yazdığı mektupta , İngiltere'nin desteğini görememekten ötürü üzüntülü olduğunu belirtiyor ve sözlerine şöyle devam ediyordu ; “ *İnanınız ki , her şeye rağmen , Genç Türkiye'nin İngiltere'ye karşı beslediği dostça duygularda bir değişiklik söz konusu değildir.*”¹⁸³ Bununla birlikte , kısa bir süre sonra meydana gelen gelişmeler durumun hiç de öyle olmadığını gösterecektir.

İtilaf Devletlerinin bu yanlış siyasetleri , Osmanlı Devleti'ni yavaş yavaş onların çıkarlarına uymayan bir politika izlemeye sürüklemiş ve nihayetinde Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmesine sebep olmuştur. Oysa Türklerin kendi aleyhlerine bu

¹⁸² Hüseyin Cahit , “ Avrupa Heyet-i Düveliyesi ...” , s.1

¹⁸³ Ahmad , **İttihat ve Terakki** , s.107

savaşa girmeleri hem savaşın ömrünü zatmış hem de ekonomilerinin büyük zararlar görmesiyle neticelenmiştir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Mahmut Muhtar , a. g. e , s.122

II. BÖLÜM

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİNİN OSMANLI DEVLETİ İLE AVRUPA DEVLETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERE ETKİLERİ

Bağdat Demiryolu İmtiyazı'nın 1903 yılında Almanya'ya verilmesi , Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki siyasi ve ticari gücünü bir kat daha arttırmışken , diğer devletlerin özellikle İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne bakış açılarını olumsuz yönde değiştirmiştir. Çünkü Türkler , İngiltere'nin en ciddi rakibi olan Almanlara bu imtiyazı vererek İngiliz çıkarlarını tehlikeye düşürmüşlerdir. Bağdat'a kadar uzanacak olan bu demiryolu hattı İngiltere'nin Uzakdoğu sömürgelerini tehlikeye atacak bir mahiyete sahipti.

Almanların demiryolu imtiyazını 1903'te almalarından 1910 yılına kadar geçen süre içinde devletler durumu kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmeye çalışmışlardır. Ortaya çıkan politik ve ekonomik gelişmelere göre Bağdat demiryoluna olan yaklaşımlar önemli değişimler göstermiştir. Bu değişimin Rusya tarafından da gösterildiği görülmektedir. Alman İmparatoru ile Rus Çarı'nın Potsdam'da 1910 yılının Kasım ayında yaptıkları görüşmeden sonra Avrupa'nın gündemine demiryolları konusu yeniden yoğun bir şekilde düşmüştür. Bağdat demiryolu üzerinde pazarlıklar kızılmaya başlamış , Almanya , demiryolları ile ilgili stratejilerinde bir takım değişikliklere gitmiş ve bu da Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine yansımıştır.

Bağdat demiryolu 1911 yılı içerisinde gerek Osmanlı Devleti gerek Avrupa devletleri üzerinde önemli gelişmelerin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. İngiltere başta olmak üzere Fransa ve Rusya gibi Üçlü İtilafı oluşturan devletler bu konuda da kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ederek borçlanma olayında olduğu gibi demiryolu meselesinde de Osmanlı Devleti'ndeki prestijlerini yitirecek yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Almanya ise uzlaşmacı bir tavır sergileyerek Osmanlı Devleti'nin haklarını ihlal etmeden devletler arasında sorunun çözülmesi için gerekli politika neyse onu yapmıştır. Doğal olarak bu yapıcı Alman yaklaşımı Osmanlıları biraz daha Üçlü İttifak grubuna yaklaştırmıştır.

İngiltere'nin Kuveyt üzerinde hak iddia etmesi Osmanlı Devleti'nin tepkilerine neden olmuştur. Bu olay da yine göstermiştir ki İngiltere , Osmanlı Devleti'nin zararına olan konularda dostça yaklaşmamakta kendi çıkarları doğrultusunda icraatlarda bulunmaktadır. *Tanin* gazetesinde bu konuyla ilgili gelişmeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmış , Avrupa basınında yer alan haber ve yazılar yakından takip edilerek Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumaya yönelik bir gazetecilik yapılmıştır.

2.1 Potsdam Görüşmeleri ve Osmanlı-Alman İlişkilerine Etkileri

Almanya İmparatoru II. Wilhelm ile Rus Çarı II. Nikola arasında yapılan , yanlarında Dışişleri Bakanları Kiederlen –Wachter ile Sazanof’un da olduğu Potsdam görüşmesi 1910 Kasım ayının ilk günlerinde gerçekleşmiştir. Büyük öneme sahip olan bu görüşmelerle ilgili ilk açıklama 4 Kasım günü gelmiştir. Buna göre iki devlet , Bağdat demiryolu konusunda bir anlaşmaya varmışlardır.¹⁸⁵

Rusya ile Almanya arasında yapılan görüşmeler daha ziyade İran ticareti ile ilgilidir. Rusya Dışişleri Bakanı Sazanof’un Çar’a gönderdiği müzakere raporuna göre Osmanlı Devleti’ni ilgilendiren temel sorun şudur , Almanya , Anadolu’da Hanikin’in kuzeyinde Bağdat demiryolundan ayrılıp Rus ve İran sınırlarına uzanan bir demiryolu yapımına girişmemeyi ve girişenler olursa yardımda bulunmamayı kabul etmiştir.¹⁸⁶

Potsdam görüşmelerinde Almanya tarafından dile getirilen bir diğer konu da Türklerin Osmanlı sınırına yakın bölgelerdeki İran topraklarına müdahale etmeleri işinde kendi parmaklarının olmadığıdır. Türklerin o bölgelerdeki saldırganlıklarına hiçbir etki ve teşvikleri olmadığını belirtmişlerdir. Bunun üzerine Sazanof , Osmanlı Hariciye Nazırının : “ *Türk askeri Urmiye’ye oradaki Alman misyoner okulunu korumak için , Almanya’nın isteği üzerine yollanmıştır.*” açıklamasını geçen yıl Rus Büyükelçisine yapmıştır iddiasını ileri sürünce , Kiederlen –Wachter , bunu kesin olarak yalanlamış ve Urmiye’de hiçbir Alman okulu olmadığını söylemiştir.¹⁸⁷

İran işleri ve İran –Bağdat demiryolları hakkında Rus-Alman anlaşması 19 Ağustos 1911 tarihinde Petersburg’da imzalanacaktır. Ancak bu tarihe kadar anlaşmanın ayrıntıları konusunda taraflar tam bir mutabakata varamamışlardır. Süreç içerisinde ilki 10 Aralık 1910’da Sazanof tarafından İngiltere Petersburg Büyükelçisi Sir George W. Buchanan’a verilen tasarı , diğeri de 6 Ocak 1911’de İngiliz *Evening Times* gazetesinde yayınlanan tasarı görüşmelerin içeriğini anlamak bakımından önemlidir.¹⁸⁸

İki devlet arasında yapılan bu görüşme doğal olarak Avrupa kamuoyunda büyük şüphelerin oluşmasına neden olmuş ve çeşitli dedikodular yapılarak teoriler üretilmeye başlamıştır. Bu günler içerisinde özellikle *Evening Times*’ın , Rusya Hükümeti tarafından

¹⁸⁵ Earle , a. g. e , s. 259-261

¹⁸⁶ Yusuf Hikmet Bayur , **Türk İnkılabı Tarihi** , C.2 , K. 1 , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1983 , s.442

¹⁸⁷ a. g. e , C.2 , K.1 , s.443

¹⁸⁸ a. g. e , C.2 , K.1 , s.443

Almanya kabinesine gönderilmiş olduğunu iddia ettiği tasarıya sayfalarında yer vermiş olması endişeleri daha da arttırmıştır.¹⁸⁹

Bu gazetenin iddia ettiği notanın içeriği şu maddelerden ibarettir.:

“ *Birinci Madde : Rusya Hükümeti Bağdat demiryolunun inşasına engel çıkarmamaya hazır bulunduğunu beyan ve bu hususta yabancı sermayelerin iştirakine asla engel olmayacağını taahhüt eder. Yalnız bu hususta Rusya'dan nakdi ve mali hiçbir fedakarlık talep edilmeyeceği garanti edilmiştir.*

İkinci Madde : Almanya Hükümetinin Bağdat demiryolunu müstakbel İran demiryoluna bağlamak hususundaki arzusunu ifa için Rusya Hükümeti İran hatları ile Konya-Bağdat ve Sidde-Hankin hatları inşa olunur olunmaz İran hatlarını Türkiye-İran sınırında Hankin-Sidde hattına bağlayacak bir şubenin inşasını taahhüt eder. Rusya Hükümeti Hankin'i bağlayan hattın güzergahını da arzu ettiği zamanda bizzat tayini hakkını da kayda bağlamıştır. İki devlet de Hankin hattı üzerinde uluslar arası ticareti kolaylaştırmak için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Üçüncü Madde : Almanya Hükümeti Bağdat hattı ile Rus ve Hankin'in kuzeyindeki bölgede demiryolu hattı inşa etmemeyi ve bu bölgede meydana gelecek teşebbüslere maddi ve siyasi yardımda bulunmamayı taahhüt eder. Bağdat hattı ile onun kuzeyinde yani Osmanlı Devleti dahilinde bulunan bölge arasında demiryolu inşa etmemeyi ve demiryolu inşasına teşebbüs olduğu halde buna ne maddi ne siyasi ne de parasal yardımda bulunmamayı vaat eder.

Dördüncü Madde : Almanya Hükümeti İran'da bir siyasi menfaate sahip olmayarak yalnız ticari maksatlar takip edeceğini beyan eder. Rusya'nın kuzey İran'da siyasi , ekonomik ve askeri sevkıyat konularında menfaatleri bulunduğunu kabul eder. Almanya Hükümeti Kasrı şirin'den başlayıp İsfahan'ın aşağısından geçerek Afganistan sınırına ulaşan hattın kuzeyinde kendi hesabına demiryolu , kanal ve telgraf ve buna benzer konularda imtiyaz talebinde bulunmadığını ve gerek Alman şirketlerine gerek yabancı devlet şirketlerine yardımda bulunmayacağını garanti eder. Almanya bu konularda imtiyaz talep etmek isterse öncelikle Rusya ile anlaşmaya mecburdur. Rusya Hükümeti de İran'daki Alman idaresine yardımı ve eşit oranda menfaatleri bulunduğunu taahhüt eder.”¹⁹⁰

Almanya'nın Rusya ile böyle bir anlaşma yapması Osmanlı Devleti tarafından sitemle karşılandı. Özellikle Türk basını , Osmanlı Devleti ile ilgili bir konuda görüşmeler

¹⁸⁹ MMZC , 8 Kanunusani 1326 (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 243

¹⁹⁰ MMZC , 8 Kanunusani 1326 (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 244

yapılmasını ve buna Osmanlı Devleti'nin çağırılmamış olmasını dile getirerek , kendilerinin yok sayılarak böyle bir anlaşma yapılmasından duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir.¹⁹¹

Tanin de bu konuda şikayetçi olan gazetelerden biridir. Buna göre Osmanlı Devleti iki noktada konuyla alakadardır. Öncelikle , komşusu olan İran'ın durumuna hiçbir şekilde ilgisiz kalamamaları , Osmanlıları , bu itilafın Türkiye menfaatleri için yapacağı etkileri düşünmeye sevk etmiştir. İkinci olarak ise , Osmanlı Devleti'nin demiryollarına , bundan dolayı siyaset ve iç güvenliğine dair iki büyük devlet arasında Türklere bilgi verilmeksizin imzalanan bu anlaşmanın , Osmanlı hukukunu , menfaatini çiğneyip çiğnemediğini araştırmak da hakları idi.¹⁹²

Türklerin bu endişeleri üzerine *Osmanischer Lloyd* gazetesi , konuya açıklama getirmek üzere , Alman Başbakanı Bethmann-Holveg'in 10 Ocak 1911 tarihli açıklamasına sayfalarında yer vermiştir. Bethmann-Holveg bu açıklamasında , yapılan anlaşmanın statükoyu hiçbir şekilde ihlal etmediğini belirtmiştir. Her iki devletin bölgedeki menfaatleri doğrultusunda ortak hareket edeceklerini ve ticari faaliyetlerinde de birbirlerini engelleyici politikalar izlemeyeceklerini dile getirmiştir. Bethmann- Holveg , konuşmasında sözü Osmanlı Devleti'ne de getirerek şunları söylemiştir: “ *Osmanlı menfaatinin ihlal edileceği düşüncesini uzaktan uzağa akla getirecek bir şey bulunmadığı gibi Almanya'nın Doğu Anadolu'da demiryolu inşasını engellemeyi taahhüt ettiğine dair de bir kayıt yoktur.*”¹⁹³

Hüseyin Cahit , Alman Başbakanın bu sözlerine yönelik yaptığı yorumlarında şu noktalar üzerinde durmuştur. Bir defa Bethmann-Holveg'in nutkunda Osmanlı menfaatlerini engelleyecek bir haber yoktur. Osmanlı Devleti , Almanya'nın Rusların Kuzey İran'da özel bir politika takip etmelerini kabul etmesini , pek hoşuna gitmese de , olgunlukla karşılamakta ve bunda bir sakınca görmemektedir. Ancak endişe verici bir gerçek vardır ki o da , Rusların İran'ın kuzeyini özel nüfuz alanı olarak görmelerini Almanya'nın kabul etmiş olmasıdır. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bu konuda bir anlaşmazlık meydana gelirse o zaman Almanya tarafsız kalacaktır. Hatta tarafsız bile kalamayacak , Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu tanıdığı için biraz daha Rusya'ya meyilli olacaktır. Bu durumda da Türkiye yalnız başına kalacaktır.¹⁹⁴

Türk tarafını kuşkulandıran bir diğer nokta olarak ise Hüseyin Cahit , Anadolu'nun bazı kısımlarında demiryolu inşası konusunda Rusya ile Almanya arasında imzalandığı söylenen itilafı göstermektedir. Bethmann-Holveg'in açıklamalarında bu konuda bir açıklık

¹⁹¹ **MMZC** , 8 Kanunusani 1326 (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 262

¹⁹² Hüseyin Cahit , “ Alman ve Rus İtilafı ” , **Tanin** , 14 Ocak 1911 , Nr: 849 , s.1

¹⁹³ **a. g. m** , s.1

¹⁹⁴ **a. g. m** , s.1

yoktur. Aynı açıklamada Rusya'nın Bağdat demiryoluna engel olmayacağı yönünde de bir açıklık yoktur. Alman Başbakanın sözlerinin dışında da bazı konuların görüşülmüş olabileceğini belirten Cahit , makalesine şu sözlerle son vermiştir : “ *Önceden söylediğimiz gibi bütün bu merak ve endişeye bütün bu eleştirilere sebep olan şey , Türkiye’yi son derecede alakadar edebilecek bir meselede Türkiye’nin devletler arasında hiç mevki yokmuş gibi haber verilmemesinden ibarettir. Yanlış anlamaları önlemek için Türkiye’yi esaslı bir biçimde temin ve haberdar etmeye lüzum vardır.* ”¹⁹⁵ Cahit’in bu sitemi Almanya için de olsa gerek çünkü Türklere yakın görünen Almanya bu konuda Osmanlıları aklına hiç getirmemiştir.

Osmanlı Devleti’nin yavaş yavaş Alman politikasına kaydığı bir dönemde Almanların böyle bir anlaşma yapmaları Türk tarafının aklına bazı olumsuz soruları getirmeye başlayınca Almanya güven tazeleyici bazı girişimlerde bulunmuştur. Özellikle *Evening Times* gazetesinin uyandırdığı şüpheleri gidermek amacıyla 14 Ocak 1911 günü İstanbul Büyükelçisi Bieberstein’ı Babıali’ye göndererek Osmanlı Devleti’nin endişelerini gidermeye çalıştılar.

Bieberstein , Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile yaptığı görüşmede , Almanya ile Rusya arasında İran üzerinde yapılan görüşmelerin daha sonuçlanmadığını ve bu yüzden devam etmekte olan müzakereler hakkında çok fazla bilgi veremeyeceğini belirtmiştir. Ancak iki devlet arasında yapılan görüşmelerin sadece İran topraklarında demiryolları inşasına ve bunların birbirine bağlanmasına dair olduğunu söylemiştir. Bir takım özel amaçlara hizmet için gazetelerin yazmış oldukları haberlere önem verilmemesi gerektiğini belirten Büyükelçi , Almanya’nın teminat ve dostluğuna itimat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. ¹⁹⁶

Alman Büyükelçi , bundan başka , Almanya Hükümetinin Irak ile Irak topraklarında yapılacak demiryolunun son bulacağı nokta hakkında Rusya ile müzakerelerde bulunduğu iddialarını da kesin bir dille yalanlayarak , bir Osmanlı vilayeti olan Irak üzerinde , Türk hükümetinin izni olmadıkça diğer devletler arasında bu konuda bir görüşme cereyan edemeyeceğini sözlerine eklemiştir. Bieberstein, bu sözlü teminatını yazılı olarak da teyit etmiştir ki¹⁹⁷ , bu şekilde Osmanlıların güvenini kazanmak istemiştir.

Babanzade İsmail Hakkı da , Bieberstein’ın bu resmi tekzibi üzerine *Tanin*’de bir makale yazarak Potsdam görüşmeleri hakkındaki görüşlerini belirtmiştir. Alman büyükelçisinin yapmış olduğu tekzipten memnuniyetini dile getiren Babanzade , bundan önce Osmanlıların , Potsdam görüşmesini ikinci Reval gözüyle görmeye başladıklarını , Almanya’nın kendi menfaatleri uğruna Türkiye’yi mirasçılarının ağzına attığı düşüncesine

¹⁹⁵ Hüseyin Cahit , “ Alman ve Rus İtilafı ”, s.1

¹⁹⁶ **Tanin** , “Almanya’nın Teminatı ” , 15 Ocak 1911 , Nr: 850 , s.1

¹⁹⁷ **aynı sayı** , s.1

kapıldıklarını belirtmiştir. Büyükelçinin bu açıklamaları üzerine dostları Almanya'ya karşı içlerinde uyanan şüphenin yok olduğunu sözlerine eklemiştir.¹⁹⁸

Babanzade'ye göre Rus ve İngiliz gazetelerinde çıkan ve anlaşmanın üçüncü maddesi olarak belirtilen , “ *Almanya Hükümeti Bağdat hattı muntakasıyla Rusya ve İran sınırları arasında demiryolu hatları inşa etmemeyi ve bu muntika dahilinde bu türlü teşebbüslere maddi ve diplomatik yardımlarda bulunmayacağını taahhüt eyler.* ” maddesi ortalığı yoklamak amacıyla yazılmıştır. Şayet her tarafta bu konuya karşı bir sessizlik oluşsaydı ve matbuat tartışmaları meydana gelmeseydi Ruslar , Almanya'ya böyle bir teklifi ciddi olarak yapacaklardı. Bu konuda ortamı yoklayan diğer bir gazete ise İngiliz *Daily Telgraph* gazetesi olmuştur. Onlar da Almanya ile İngiltere arasında Bağdat hattı hakkında bir anlaşmanın imzalanmak üzere olduğunu ve hattın Basra Körfezi'nde bir ‘ İngiliz limanında ’ son bulacağını kararlaştırıldığını yazarak , Almanlara ‘ böyle bir arzumuz var , gelin de uyuşalım ’ davetinde bulunmuşlardır. Bundaki maksat da “ *Potsdam vesilesiyle ziyafete çağırılıp çağırılmayacağını anlamak idi.*” Ancak Bieberstein'in Rıfat Paşa ile yaptığı görüşmede bu iddiaları tekzip etmesi bunlara verilecek en güzel cevap olmuştur.¹⁹⁹

Fransızlar da bu fırsattan istifade etmek istemişlerdir. *Le Temps* gazetesi , hazır demiryolu konusu açılmışken , o halde hattın güzergahını Fırat'tan tayin edelim düşüncesini gündeme getirmiştir. Babanzade İsmail Hakkı , Rusya , İngiltere ve Fransa'nın böyle davranarak Osmanlı'nın mirasına göz diktiklerini belirtmiş ve bu durumdan kurtulmak için iç sorunları hallederek , birlik içerisinde , güçlü bir ordu ve donanma ile hareket etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁰

Alman gazeteleri de bu konuda İngiliz ve Fransız gazetelerinde yer alan sözde anlaşma metninin asılsız olduğunu dile getirmekte , Osmanlı-Alman ilişkilerinde de Türk tarafının içini rahatlatıcı haberler vermekteydiler. *Lokal Anzeiger* gazetesi , Baron Marschall Von Bieberstein'in Rıfat Paşa ile görüşmesinin , Türk-Alman ilişkilerini bozmak amacıyla yapılan entrikalara son vermek için gerekli olduğunu belirtmiştir. *Kölnische Zeitung* gazetesi de , Almanya'nın Osmanlı topraklarında uluslar arası ticareti arttırmak amacından başka bir şey gütmemediğini ve bunun Osmanlı demiryolu şirketleri için arzu edilen bir gaye olduğunu dile getirmiştir.²⁰¹

Times gazetesi Potsdam görüşmeleri vesilesiyle İngiltere'nin çıkarlarını gözeten ve İngilizlerin nasıl bir politika takip edeceklerini gösteren bir makalesinde , Almanya ile

¹⁹⁸ Babanzade İsmail Hakkı , “ Tecrübe Balonları ” , **Tanin** , 16 Ocak 1911 , Nr: 851 , s.1

¹⁹⁹ **a. g. m** , s.1

²⁰⁰ **a. g. m** , s.1

²⁰¹ **Tanin** , “ Rusya-Almanya ” , 17 Ocak 1911 , Nr: 852 , s.1

İngiltere'nin Bağdat demiryolu konusunda artık bir anlaşmaya varması gerektiğini vurgulamıştır. Hüseyin Cahit de *Times*'in bu teklifi üzerine şu sözleri sarf etmiştir: “ *Bu müzakerenin bizim gıyabımızda cereyan ve devam edemeyeceğinde , mülkün ve hattın sahibi olmak itibariyle son sözün bizde kalacağında şüphe edilmemek iktiza eder.*”²⁰² Hüseyin Cahit bu sözleri Bieberstein'in Irak konusunda Rıfat Paşa'ya verdiği teminata dayanarak söylemiştir.

Times , Almanya'nın Rusya ile müzakerelerde bulunurken aynı zamanda İngiltere ve Fransa ile de görüşmeler yaparak şüpheye mahal bırakmaması gerektiğini belirtiyor ki , Hüseyin Cahit bununla ilgili şu noktaya dikkat çekiyor: “ *Şayan-ı dikkattir ki hiç bizden bahsedilmiyor. Sanki biz Bağdat demiryoluna yabancıyız. Sanki biz Bağdat ve Basra'nın sahibi , Basra Körfezi'nden bir kısmının hakimi değiliz. Bizim hakkımızın böyle açıktan açığa ihmal edilmesine karşılık Osmanlı Hükümetinin onayı ve bilgisi olmaksızın hiçbir müzakereye girişmeyeceğine dair Almanya'nın vuku bulan teminatı gözümüzde doğal olarak başka bir renk alır.*

İngiltere Hükümetinin Basra Körfezi'nde büyük menfaatleri bulunabilir. Bu şekilde bahsedilen İngiliz menfaati bizi endişeye düşürmez. Fakat bir Osmanlı demiryolunun inşası söz konusu olduğu zaman İngiliz menfaati sözlerini ortaya atarlarsa o zaman İngiliz menfaati acaba Osmanlıların zararında mı arıyor ? sorusu ister istemez aklımıza gelir.”²⁰³

Times gazetesinin bu konuyla ilgili olarak belirttiği nokta şudur ; İran'ın hakları göz önünde bulundurulmadan İran demiryollarının inşası için Rusya ile Almanya arasında cereyan eden gizli müzakereler sonucunda varılan anlaşma , İngiliz tacirlerinin İran çarşılarına olan eski ulaşım yollarının ikinci planda kalmasına sebebiyet vermektedir. Almanların bu teşebbüslerine rağmen İngilizler eski yolları koruma konusunda gerekli dikkati gösterecektir.²⁰⁴

Bu konuda gerek İngiliz gerek Alman yaklaşımı incelendiğinde görülüyor ki İngilizler , Osmanlı Devleti'ni yok saymakta kendi çıkarları söz konusu olduğu zaman Türkleri dikkate almamaktadırlar. Almanlar ise sözde bile olsa Osmanlı Devleti'ni rencide edici uygulamalarda bulunmamakta ve Osmanlı hukukuna saygılı bir politika takip etmektedirler ki bu da Almanya'ya biraz daha yaklaşmak anlamına gelmektedir.

Rusya ile Almanya arasında yapılan görüşmelerin sonuçlanmasıyla birlikte nihai anlaşma taraflarca imzalanmış ve anlaşmanın metni *Tanin*'in 21 Ağustos 1911 sayısında yayınlanmıştır. *Tanin*'de belirtilen şekliyle anlaşma şu maddelerden oluşuyor:

²⁰² Hüseyin Cahit , “ Bağdat Şimendiferi ” , **Tanin** , 17 Ocak 1911 , Nr: 852 , s.1

²⁰³ **a. g. m** , s.1

²⁰⁴ **BOA** , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911(Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden gönderilen 408 nolu tahrirat)

“ Almanya ve Rusya Hükümetleri bütün devletlerin İran’da aynı ticari haklara sahip oldukları esasına öncelik vererek ve Rusya’nın İran’da özel menfaatlere sahip olduğunu ve Almanya’nın ise orada sadece ticari maksatlar takip ettiğini göz önünde bulundurarak aşağıdaki noktalar hakkında anlaşmışlardır.

1. Almanya Hükümeti , demiryolu , yol inşası , nehirlerde gemi taşımacılığı veya Kasrışirin-İsfahan-Yezd-Han-Afgan sınırı hattının kuzeyinde telgraf hatları tesis etmek için imtiyaz talebi niyetinde olmadığı gibi Alman veya diğer yabancı devlet girişimcilerinin belirtilen bölgede benzer imtiyaz talebiyle yapacakları teşebbüsleri desteklemeyeceğini beyan eyler.

2. Rusya Hükümeti kuzey İran’da bir demiryolu şebekesi inşası için imtiyaz elde etmek niyetinde olduğundan diğer hatlar arasında Tahran-Hanikin demiryolunun da inşasını ve şebekeyi Osmanlı-İran sınırında Sedidiye-Hankin hattına bağlamayı taahhüt eder.

İmtiyazın alınmasından sonra söz konusu hattın inşa işlerine , Sedidiye-Hankin hattının tamamlanmasından iki yıl sonra başlanacak ve inşaat işi dört yılda bitirilecektir.

Rusya Hükümeti kesin güzergahı tespit etme hakkını muhafaza etmekle beraber Almanya Hükümetinin isteklerini dikkate alacaktır.

İki hükümet Tahran , Hankin ve Konya , Bağdat hatları üzerinde uluslar arası ticareti teşvik edeceklerdir.

Belirtilen iki yıllık sürenin sonunda eğer Tahran-Hankin hattının inşasına başlanılmamış olursa Rusya Hükümeti bu hattın inşası imtiyazından vazgeçtiğini Almanya Hükümetine tebliğ edecektir.

3. Rusya Hükümeti Bağdat demiryolunun kuvveden fiile gelmesinin uluslar arası ticaret açısından haiz olduğu genel önemi takdir ettiğinden söz konusu demiryolunun inşasını engele uğratabilecek veyahut yabancı sermayenin iştirakini men edebilecek hiçbir tedbir almamayı garanti eder.

4. Rusya Hükümeti İran’daki Rus demiryolu şebekesiyle Sedidiye-Hankin hattı arasında yapılacak bağlantı hattı inşaatını bir yabancı mali heyetine devretme hakkını muhafaza eyler.

5. Rusya Hükümeti inşaat işlerine kendisine uygun gelen her şekil ve surette katılmak ve inşa edenin gerçek masrafını karşılamak şartıyla hattı kendi mülkiyetine geçirmek hakkını muhafaza eder.

*Her iki devlet de bu hatla ilgili olarak elde edecekleri bütün menfaatlerine birbirini ortak etmeyi taahhüt ederler.”*²⁰⁵

Anlaşmanın yazılı metni bu şekilde kamuoyuna bildirilmiş olmakla beraber bazı maddeler iki devlet arasında sözlü olarak kabul edilmiştir. Öncelikle Rusya , İran Azerbaycan'ına girmiş olan Türk ordusunun Almanlar tarafından desteklenmediği teminatını şifahi olarak Almanya'dan almıştır. Sözlü olarak kabul edilen ve Osmanlı Devleti için tehlike arz eden madde ise şudur ; Almanya Sedidiye-Hankin demiryolundan daha kuzeyde , Osmanlı topraklarında İran ve Kafkasya sınırlarına doğru uzatılmak üzere Bağdat demiryoluna hiçbir kol eklenmemesini kabul eder.²⁰⁶

Potsdam görüşmesinin uzun bir zaman sonra anlaşma metnine dönüşerek açıklanması üzerine Hüseyin Cahit bununla ilgili tespitlerine *Tanin*'de yer vermiştir. Hüseyin Cahit'in dikkatleri çekmek istediği nokta bazı gizli maddelerin olup olmadığıdır. Anlaşılan o ki Cahit , sözlü teminatların varlığından şüphe etmektedir.

Sözlü olarak anlaşmaya varılan maddelerden ilkinin , Osmanlı Devleti ile İran ve Rusya ilişkileriyle bağlantılı olduğunu belirtiyor. Osmanlı Devleti'nin İran işlerine müdahale etmesi için Almanya tarafından teşvik ve destek görmeyeceği garantisi verildiği halde 'Osmanlı Devleti İran sınırı üzerinde askeri yığılmalarına devam etmekte , İran'daki mevkiini kuvvetlendirmeye çalışmakta' şeklindeki şikayetler üzerine Rusya'nın gerekli tedbiri almak amacıyla böyle sözlü bir teminatı Almanlardan almış olabileceğini dile getirmiştir. Bu düşüncesine ispat olmak üzere de şu sözleri sarf ediyor: “ *Öteden beri bazı devletlerde Almanya Hükümetinin Osmanlı Devleti'ni İran işlerine karışmaya sevk ve tahrik ettiği fikri mevcuttur. İran işlerine müdahale eden Osmanlı Devleti'nin arkasından bir Almanya'nın çıkması hoşlarına gitmediği cihetle olası bir müdahaleye Almanya tarafından destek verilmeyeceği teminatını almaya uğraşıyorlardı. Bu defa arzularına ulaştıkları ve İran konusundan dolayı Osmanlı Hükümeti'nin Rusya ve İngiltere ile karşı karşıya yalnız kalacağı anlaşılıyor.”*²⁰⁷

Anlaşmanın sözlü maddeleri ile ilgili olan ikincisi hakkında ise Cahit , Bağdat hattından başlayarak Rus sınırına doğru demiryolu inşa edilmemesi yönündeki teminatın

²⁰⁵ **Tanin** , Rus-Alman İtilafnamesi , 21 Ağustos 1911 , Nr: 1067 , s.1

²⁰⁶ Bayur , bu maddenin anlaşmada önce yazılı olduğunu fakat daha sonra anlaşma metninden çıkarılarak sözlü bir teminat haline dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Almanların bu değişikliği Osmanlı Devleti'nin çekincelerini göz önünde bulundurarak yapmış olması muhtemel gibi görünüyor. Bkz. Bayur , **a. g. e** , C. 2 , K. 1 , s. 445 , 2 nolu dipnot

²⁰⁷ Hüseyin Cahit , “ Alman ve Rus İtilafı ” , **Tanin** , 23 Ağustos 1911 , Nr: 1069 , s.1

Osmanlı Devleti'ni endişeye sevk etmeyeceğini çünkü böyle bir konunun görüşülmeyeceği sözünün Babıali'ye Almanya tarafından verildiğini sözlerine eklemiştir.²⁰⁸

Osmanlı Devleti , Potsdam Anlaşması'nın imzalanmasından bir süre sonra Almanya ve Rusya Hükümetlerine bazı itirazlarda bulunmuştur. Bu anlaşmanın bazı maddelerinde Almanya , Hankin hattı hakkında bazı teminat ve taahhütlerde bulunmuş , transit , tarife ve vergiler hakkında Rusya Hükümetine bir takım kolaylıklar sağlayacağını sözünü vermişti. İşte Osmanlı Devleti bu teminat üzerine devreye girerek ve kendi hukukunu korumak amacıyla , söz konusu Hankin hattının Osmanlı Şirketi tarafından inşa edileceğini ve diğer taraftan Osmanlı arazisinden geçecek bir hatla ilgili vergi ve tarife hakkında Almanya Hükümeti'nin taahhütlerde bulunmasının garip bir durum olduğunu Almanya ve Rusya hükümetlerine bildirmiştir. Bunun üzerine Rusya Hükümeti tarafından verilen cevap : “ *Almanya Hükümeti bize karşı bu taahhütte bulunduğu esnada Osmanlı Devleti'nin önceden onayını aldığı zannediyorduk. Bundan dolayı Osmanlı Hükümeti'ni bundan haberdar etmeye gerek duymadık.* ” şeklinde olmuştur.²⁰⁹

Rusya'nın bu yöndeki cevabının hemen arkasından Almanya tarafından da gerekli açıklama Osmanlı Devleti'ne yapılmıştır. O sırada Almanya Hariciye Nazırı Kiederlen Wachter , yurt dışında olduğundan Hariciye Nezareti Müsteşarı Mösyö Siederman , Osmanlı Büyükelçiliğine bu konuyla ilgili sözlü bir teminat vererek İstanbul'daki maslahatgüzarı Mösyö Michel'in yazılı bir beyanname sunmaya memur edildiğini bildirmiştir. Kısa bir süre sonra Babıali'ye gönderilen bu beyannamenin içeriğine göre : “ *Almanya Hükümeti bu beyannamede Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini asla zarara uğratmak niyetinde olmadığını ve hattın tamamen ve sadece Osmanlı hakimiyetine tabii bulunduğunu tasdik ve bu suretle mevcut olan yanlış anlamayı izale etmiştir. Meselenin bu suretle bertaraf edilerek Osmanlı hukukunun tamamen korunmuş olması tabi ki teşekkürle karşılanmıştır ve iki devlet arasındaki dostça ilişkilerin artmasını sağlayacaktır.* ”²¹⁰

Potsdam görüşmeleri belki içerik olarak Almanya ve Rusya'nın İran ve İran demiryolları üzerindeki çıkarlarını birbirlerine onaylatmak amacıyla yapıldığını göstermektedir. Ancak dolaylı olarak da olsa Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya düşürecek gelişmelerin meydana gelmesine sebep olacaktır. Üçlü İttifak grubunun üyelerinde biri olan Almanya ile Üçlü İtilaf grubunun üyelerinden Rusya'nın İran üzerinde böyle bir anlaşmaya

²⁰⁸ Hüseyin Cahit , “ Alman ve Rus İtilafı ” , s. 1

²⁰⁹ **Tanin** , “Almanya-Rusya Mukavelenemesi ” , 17 Eylül 1911 , Nr: 1094 , s. 1

²¹⁰ **aynı sayı** , s. 1

varması İngiltere ve Fransa'da kırmızı alarm olarak algılanmış ve hemen harekete geçmelerine sebep olmuştur.

Maliye Nazırı Cavit Bey de anılarında Potsdam konusuna değinerek Fransızların bu durumdan istifade etmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Cavit Bey'in konuyla ilgili ifadeleri şöyle :
“ *Akşam Fransız Sefareti'nde ziyafette idim. Mösyö Bompard ile Potsdam mülakatından bahsettik. Fransızlar bu mülakatı Almanları burada kamuoyunun gözünden düşürmek için çok müsait bir fırsat olarak görüyorlar. Hatta Marschall'ın tekzibini bile bir operet gibi telakki ediyorlar. Rusya'ya karşı da Bompard'ın ilk defa olarak sakat ve hoşnutsuz bir dil kullandığını gördüm.*”²¹¹

İngiltere ve Fransa özellikle Osmanlı Devleti'nin demiryolları üzerinde kendi menfaatleri doğrultusunda davranmaya başlayacaklardır. Almanya'nın Potsdam Anlaşmasına imza koyması demiryolları konusunu gündeme getirmiştir ki bu da Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'ya karşı çeşitli tavizler vermesiyle sonuçlanacak görüşmeler yapılmasına neden olacaktır.

İngiltere'nin özellikle Hankin-Tahran hattıyla ilgili Osmanlı Devleti'nden yana bir takım endişeleri vardır. Bunlardan ilki , bu demiryolu hattının Türk ordusunun İran'da ve daha doğuda ilerlemesini kolaylaştıracak bir etkiye sahip olmasından duyduğu rahatsızlıktır. İkincisi ve daha tehlikeli olanı ise , Rusların Hankin-Tahran hattını yapmak için para bulamayarak Almanlardan yardım alması yada onlara yaptırması olasılığı üzerinedir. Böylece Almanya İran'a girmiş olacak ve gerektiğinde Türk ordusunun İran'a girerek Hindistan'a yaklaşması ihtimali artacaktır.²¹²

Burada dikkat çeken nokta İngilizlerin varsayımlarında bile Almanya'nın Türkleri kendilerine karşı kullanacağından şüphe etmeleridir. Aslında İngilizler zihinlerinde Türk-Alman ittifakını benimsemişler ve Türkleri Üçlü İtilafa karşı bir tehlike olarak gördükleri için tedbirlerini ona göre almışlardır. Stratejilerinde Türkleri Almanlardan koparıp kendi taraflarına çekmek gibi bir hamle yoktur. Çünkü zaten Osmanlı Devleti mirası paylaşılmak istenen bir devlettir ve bu devletle müttefik olmak bu mirastan vazgeçmek anlamına gelir. Üçlü İtilaf devletleri bundan vazgeçmek istemedikleri için Bağdat demiryolu konusunda sık sık Osmanlı Devleti'ne sıkıntı vereceklerdir.

Maliye Nazırı Cavit Bey de Üçlü İtilaf devletlerinin Bağdat demiryolu konusunda sürekli olarak Osmanlı Devleti'nin aleyhine davrandıklarını belirterek bu konudaki sitemini şöyle ifade etmiştir: “ *Biz İngilizlerle olan ilişkilerimizi düzeltmek istedik , onlar bize Bağdat*

²¹¹ **Tanin** , “ Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları ” , 9 Eylül 1943 , s. 2

²¹² Bayur , **a. g. e** , C.2 , K.1 , s. 448-449

demiryolundan dem vurdular! Türkiye’de finanssal ve iktisadi reformlar yapmak istedik , karşımızda Bağdat demiryolunu bulduk! Her fırsatta Fransızlar Bağdat demiryolu meselesini önümüze getirdiler Ruslar dahi Potsdam Anlaşmasına rağmen , sürekli ellerini Bağdat silahına doğru sallamışlardır. »²¹³ Zaten İngiltere Potsdam Anlaşmasından sonra Bağdat demiryoluna katılabilmek ²¹⁴ yada en azından kendi çıkarları doğrultusunda sonuçlandırmak amacıyla girişimlerde bulunmaya başlamış ve Basra ile Kuveyt bölgesinin kendi kontrolünde olduğunu iddia ederek Osmanlı Devleti’nin haklarını hiçe sayan bir politika takip etmiştir.

2.2 Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Potsdam Tartışmaları ve Hariciye Nazırı Rıfat Paşa’nın Açıklamaları

Osmanlı Mebusan Meclisi’nin 21 Ocak 1911 Cumartesi günkü oturumunda , Şam Milletvekili Şefik-El Müeyyed ile Kütahya Milletvekili Ahmet Ferit Beylerin Almanya ile Rusya arasında Potsdam’da meydana gelen müzakere hakkında vermiş oldukları soru önergesi görüşülmüş ve Rıfat Paşa bu önergeyi cevaplamıştır.

Şefik-El Müeyyed Bey , bu konuyla ilgili ilk rahatsızlığının Osmanlı Devleti’nin bu müzakerelere davet edilmemesinin yada en azından onayı ve görüşlerinin alınmamasının olduğunu belirtmiş , kendi toprakları üzerinde kendi hukuk ve menfaatleri göz önünde bulundurulmadan iki yabancı devletin aralarında anlaşma yapmalarının Osmanlılar için gurur kırıcı olduğunu söylemiştir.²¹⁵

Osmanlı Devleti’nin , bir Orta Afrika ülkesi muamelesi görerek sanki sahibi yokmuş gibi mukadderatı hakkında iki yabancı devletin fikir alış-verişi yapmış olmasının suçlusu olarak Hükümeti gösteren Şefik-El Müeyyed , Alman Büyükelçisi Bieberstein’in konuyla ilgili yaptığı açıklamayı yetersiz bularak , onun bakış açısıyla Türk tarafının bakış açısının bir olmadığını belirtmiştir. Bu örnekten yola çıkarak İngiliz ve Fransız gazetelerinin kendi hükümetlerini uyararak , onların da menfaatleri doğrultusunda Osmanlı toprakları üzerinde bu tip müzakerelere girişmeleri gerektiğini söylediklerini ve bunun Osmanlı Devleti için tehlikeli olduğunu vurgulamıştır. Almanların bu hareketlerinden dolayı Fransa da Suriye’deki hukuk ve menfaatini tasdik ettirmek yoluna gidecektir. İngiltere de bunlardan aşağı kalmayacaktır.²¹⁶

Potsdam görüşmesi ile ilgili en sert eleştiriler Kütahya milletvekili Ahmet Ferit Bey tarafından yapılmıştır. İngiliz *Evening Times* gazetesinin Potsdam görüşmeleri ile ilgili

²¹³ Soy , a. g. e , s. 238

²¹⁴ a. g. e , s. 238 , 405 nolu dipnot

²¹⁵ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 239

²¹⁶ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 241-242

verdiği haberi eleştirilerine kaynak olarak gösteren Ahmet Ferit Bey , 1907 yılında İngiltere ile Rusya arasında İran'daki nüfuz bölgelerinin tespit ve tayini hususunda yapılan anlaşmanın bir devamı olarak bunu görmekte ve Almanya'nın da kendi menfaatine olarak İran'da böyle bir nüfuz bölgesini Rusya'ya kabul ettirmek ve Bağdat demiryolunun inşasında Rusya'nın desteğini almak için böyle bir teklifte bulunduğunu dile getirmektedir. Böylece Almanya Hükümeti Bağdat demiryolunun yapımına dair açık ve kesin şekilde Rusya'dan yardım göreceğini teyit ettirmiştir. Ayrıca Almanya Hükümeti , kendi ihracatını İran'a doğru genişletebilmek için Hankin hattının İran'daki hatlara bağlanmasını ve kendi ticaretine hiçbir engel çıkartılmamasını yine Rusya'ya kabul ettirmiştir.²¹⁷

Ahmet Ferit Bey'e göre ; Almanya , Osmanlı Devleti'nin zararına olarak Bağdat hattının yukarısında ve Rusya ile İran sınırları arasında Osmanlı demiryolunun yapılması için ne bir teşebbüste bulunacaktır ne de yapıldığı takdirde yardım edecektir. Almanya o bölgede Osmanlı Devleti ile müşterek menfaatlere sahip olmasına rağmen , ekonomik çıkarlarını siyasi çıkarlarına tercih ettiği için Rusya'ya hoş görünmek amacıyla bu hattın yapımına yardım etmeyecektir. İki devlet bu konuda kendi aralarında anlaşmaları için de zarar gören yine Osmanlılar ve İran olacaktır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Doğu Asya sınırında yapacağı demiryolları Rusya'nın bölgedeki askeri ulaşımını tehdit edeceği için , Kafkasya'daki Rus ordusunun Osmanlı ordusuna karşı üstünlüğünü sağlamak amacıyla Almanya bölgeye demiryolu yapmamayı taahhüt etmiştir.²¹⁸

Osmanlı Devleti için Potsdam görüşmelerinin yarattığı bir diğer olumsuzluk olarak Ahmet Ferit Bey , İngiltere ve Fransa'nın da bu olaydan sonra Almanya ile kendi nüfuz bölgeleri üzerinde anlaşma yapmak isteyeceklerini gösteriyor. Fransızlar , Suriye demiryollarını gündeme getirerek bunların Almanya'nın yaptığı hatlarla birleştirilmesi için çalışmalara başlayacaklardır. İngiltere de Irak konusunu gündeme getirerek Bağdat ile Basra arasında kendi menfaatlerini Almanya'ya kabul ettirmek amacıyla diplomatik faaliyetlere hız verecektir.²¹⁹ Bu konuda da mağdur olacak bir devlet vardır ki o da Osmanlı Devleti'dir. Almanya'nın kendi menfaatleri uğruna yaptığı bu görüşmeler Osmanlı topraklarının pazarlık alanı haline gelmesine sebebiyet verecektir.

Ahmet Ferit Bey , Hariciye Nezaretini , bu konuda yeterli derecede girişimlerde bulunmadığı için eleştirmiş ve Alman Büyükelçisi Marschall von Bieberstein'in yaptığı tekzibi de yetersiz bulduğunu belirtmiştir. *Tanin* gazetesinde belirtilen şekliyle tekzibi

²¹⁷ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 245

²¹⁸ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 246

²¹⁹ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 246-247

değerlendiren Ahmet Ferit Bey , Bieberstein'in açıklamasındaki , müzakerenin bitmemiş olması ve bu yüzden ayrıntılı bilgi verilemeyeceği , ifadesinin şüphe uyandırıcı olduğunu dile getirmiştir. Büyükelçinin böyle yapmasının nedeni de ; ileride şayet bir anlaşmazlık , Osmanlı Devleti'nin zararına bir gelişme meydana gelirse lafı ona göre değiştirmek için tedbir almaktır.²²⁰

Evening Times gazetesinin Potsdam anlaşmasının üçüncü maddesi olarak gösterdiği maddenin Bieberstein tarafından tekzip edilmediğine Ahmet Ferit Bey dikkat çekmektedir. Olmamış olaylar hakkında tekzipler yapıldığını dile getirerek , Bethmann-Holveg'in konuyla ilgili yaptığı konuşmaya da atıfta bulunarak , Şansölye'nin ; "...bundan başka ikinci derecede olan birtakım konularda da anlaşmak için görüşmelerde bulunuyoruz." ifadesindeki ikinci derecede önemli konuların neler olduğunu sormuştur. Ahmet Ferit Bey'e göre ; gerek Bieberstein , gerek Bethman-Holveg ve gerek de Alman basını dışı dokunur konularda tekzipler yapmamaktadır. Almanya'nın Osmanlı Devleti aleyhinde bazı girişimlerde bulunabileceği konusunda şüphelerini dile getirmektedir.²²¹

Ahmet Ferit açıklamalarının sonunda Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'ya konuyla ilgili beş soru yöneltmiştir. Bunlardan Almanya ile doğrudan alakalı olan iki soru şöyledir:

"1. Rus-Alman anlaşması Bağdat demiryolunun inşa ve diğer hatlarla birleştirilmesi gibi Osmanlı Devleti'nin ilgilendiren konulardan bahsettiği halde Babıali görüşmelere iştirak edebilecek midir ?

2. Alman Büyükelçisi Bağdat hattı ve şubeleri ile İran ve Rusya sınırları arasında Almanların demiryolu inşa etmeyeceğine dair olan maddeyi tekzip etmiş midir ?"²²²

Hariciye Nazırı Rıfat Paşa , sorulan bu soruların kendisine verilen önerenin dışında bulunduğunu bu yüzden tamamına cevap veremeyeceğini belirterek gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Rıfat Paşa öncelikle , Bieberstein'dan anlaşmanın üçüncü maddesinin gerçek olup olmadığını sorduğunu ve Büyükelçinin bunu tekzip ettiğini söylemiştir. Ayrıca Büyükelçi bu konuda Berlin'den daha ayrıntılı bilgi alacağını söylemiş ve bir iki gün sonra Rıfat Paşa'ya basında çıkan haberlerin yalan olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Rusya Dışişleri Bakanı Sazanof da Türk Büyükelçisine ; Almanya Büyükelçisinin beyanatına iştirak ettiğini ve Potsdam görüşmesinde Osmanlı Devleti'nin hukuk ve menfaatini ihlal edici bir görüşmenin yapılmadığını belirtmiştir.²²³

²²⁰ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 247-248

²²¹ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 248

²²² MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 249

²²³ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 251

Almanya ve Rusya'nın bu açıklamalarından sonra Rıfat Paşa şu sözleri sarf etmiştir :
“Almanya'nın ve Rusya'nın iyi niyetle verdikleri izahat ve teminattan şüphe etmeye hiçbir sebep yoktur. Gerçi müzakereler henüz devam etmektedir. Fakat bu müzakerelerin hukukumuz ve hassasiyetimize dokunacak bir sonuca ulaşabileceği ikisi de dostumuz olan bu devletlerden beklenmemektedir. Bağdat demiryolu hakkında Almanya ile İngiltere arasında görüşmeler yapıldığını geçen gün bir gazete iddia etmiştir. Bunun asıl ve esası olmadığı resmen bize beyan edilmiş ve söz konusu demiryoluna dair cereyan edecek görüşmelerin ancak bizimle olacağı bildirilmiştir.” Rıfat Paşa buna ek olarak , Almanya Hükümeti'nin Rusya'nın kuzey İran'da özel menfaatleri olduğunu itiraf etmiş olmasının , Osmanlı Devleti'nin de İran'daki menfaatlerini inkar ettiği anlamına gelmediğini söylemiştir.²²⁴

Rıfat Paşa'nın açıklamalarında dikkat çeken bir nokta da şudur , *Tanin* gazetesinde Bieberstein'in Rıfat Paşa'ya verdiği teminatları yazılı olarak da verdiği yönündeki açıklamalara karşılık , Rıfat Paşa , Büyükelçinin beyanatının tamamıyla sözlü olduğunu yazılı olmadığını belirtmiştir ki ²²⁵ *Tanin* ile Rıfat Paşa'nın verdiği bilgiler çelişki yaratmaktadır.

Hüseyin Cahit Mebusan Meclisi'nde yapılan bu görüşmeleri ertesi günkü yani 22 Ocak 1911 sayısında ele alarak bir makale yazmıştır. Rusya Hariciye Nazırı Sazanof'un Petersburg Büyükelçisi Turhan Paşa'ya , Osmanlı Devleti'nin hukukunu ihlal eden hiçbir görüşmenin yapılmadığına dair verdiği beyanatın Bieberstein'in teminatı ile paralel olduğunu açıklamasını ilk defa Rıfat Paşa'dan öğrendiklerini belirten Cahit , bundan duyduğu memnuniyeti dile getirerek : “ Şu kadar ki aynı zamanda Baron Marschall'ın teminatına Rusya Hariciye Nazırı tarafından dahi iştirak edilmesi daha fazla bir güven verebilecek bir mahiyettedir.” yorumunu yapmıştır.²²⁶

Baron Marschall'ın teminat ve beyanatının daha önceden yayınlanmış olmasına rağmen bunların Hariciye Nazırı tarafından Mebusan Meclisi'nde yeniden tekrar edilmesinin ayrı bir öneme sahip olduğunu belirten Cahit , Ahmet Ferit Bey'in , Marschall von Bieberstein'in teminatını yazılı mı yoksa şifahi mi olarak verdiği sorusuna Rıfat Paşa'nın : “ Baron Marschall gibi bir büyükelçinin sözü bence aynıyla senet hükmündedir ” karşılığını vermesini dikkatten kaçmayacak bir ayrıntı olarak göstermektedir.²²⁷

Ahmet Ferit Bey'in , Anadolu'nun kuzeyinde demiryolu yapmamayı Almanların Ruslara temin edip etmediğinin açıkça beyan edilmediği yönündeki eleştirisini , şeklen doğru bulduğunu belirten Hüseyin Cahit , buna karşılık Ahmet Ferit Bey'in , yapılan açıklamaları

²²⁴ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 251-252

²²⁵ MMZC , 8 Kanunusani 1326 , (21 Ocak 1911) , İctima: 3 , Devre : 1 , s. 252

²²⁶ Hüseyin Cahit , “ Dünkü Sualler ” , **Tanin** , 22 Ocak 1911 , Nr: 857 , s.1

²²⁷ a. g. m , s.1

kaçamak olarak değerlendirmesine iştirak edemeyeceğini belirtmiştir. Şimdiye kadar Osmanlı hukukunu çığneyecek bir görüşmenin olmaması bundan sonra da olmayacağı konusunda Osmanlı vatandaşlarına güvence olmalıdır. Irak konusunda mülk sahibi olan Osmanlı Devleti'nin görüş ve izni olmadan müzakere yapılmayacağı teminatını veren Almanya'nın , Doğu Anadolu'da da mülk sahibi olan Osmanlı Devleti'nin izni olmaksızın demiryolu inşa etmek veya etmemek konusunda müzakerelere girişmeye kalkacağına ihtimal vermenin yanlış olduğunu sözlerine eklemiştir.²²⁸

Hüseyin Cahit'in Almanya'ya arka çıkan bu açıklamalarının en dikkat çekici sözleri ise şöyledir : “ *Bir taraftan Almanya Hükümeti'nin resmi sözü , Baron Marschall gibi dünyanın diplomatik aleminde kendisini tanıtmış bir büyükelçinin hususi teminatı ortada dururken , Rusya Hariciye Nazırı da bu ifadelerle iştirak ettiğini söylerken diğer taraftan bir gazetesinin yayınladığı bir habere bakarak şüpheye düşmek makul bir hareket sayılamaz. Onun için Evening Times gazetesinin yazdığı şekilde bir anlaşma teklifi meydana gelmişse bile cereyan eden müzakere neticesinde Osmanlı hukuk ve menfaatinin korunacağına inanıyoruz.*”²²⁹

Potsdam anlaşmasıyla ilgili gerek Hariciye Nazırının yaptığı açıklamalar gerek Hüseyin Cahit'in makalesinde belirttiği noktalar göstermektedir ki Almanya , Osmanlı Devleti'nin aleyhine olan maddelerin altına imza koymamıştır. Resmi ağızların böyle söylemek zorunda olduklarını kabul etmekle beraber Alman politikasının darbe almasına yönelik açıklamalar yapmaktan kaçınılmakta ve Bieberstein'in sözleri güvenle karşılanmaktadır. Bundan İttihat ve Terakki'nin Almanya dostluğunu kaybetmekten çekindiği şeklinde bir sonuç çıkarmak mümkün gibi görünüyor.

Almanya tarafından da Rıfat Paşa'nın Mebusan Meclisi'nde yaptığı açıklamalar memnuniyetle karşılanmıştır. *Kölnische Zeitung* gazetesinin Türk-Alman ilişkilerine dair yazmış olduğu bir makaleden bu konuyla ilgili yaptığı alıntıyı *Tanin* şu cümlelerle okurlarına sunmuştur : “ *Kölnische Zeitung* gazetesi Türk-Alman ilişkilerinden bahseden makalesinde Potsdam mülakatına dair Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın parlamentoda verdiği izahatı ve müteakiben cereyan eden görüşmeleri kast ederek diyor ki : Osmanlı Mebusan Meclisi'nde cereyan eden görüşmeler tamamıyla memnuniyet verici bir sonuç ortaya çıkarmıştır. *Evening Times* gazetesinin (malum olan anlaşma metnini yayınlayan gazete) Türkiye ile Almanya

²²⁸ Hüseyin Cahit , “ Dünkü Sualler ” , s.1

²²² a. g. m , s. 1

*arasında güvensizlik yaratmak amacıyla giriştiği bu teşebbüs tamamen başarısız olacaktır , buna eminiz. ”*²³⁰

Potsdam anlaşmasından sonra Osmanlı Devleti , demiryolları konusunda İngiltere , Almanya ve Fransa ile 1911 yılı boyunca bir dizi görüşmelerde bulunacak ve bu devletlerin yaklaşımları sonucunda kendisine en uygun ittifak grubunun hangisi olabileceği konusunda önemli ipuçları elde edecektir.

2.3 Basra Körfezi’nde İngiltere - Osmanlı Devleti Anlaşmazlığı

İngiltere’nin Basra Körfezi’ndeki faaliyetlerine hız vermesinde , Almanya’nın buradaki İngiliz çıkarlarını tehlikeye atacak girişimlerde bulunmasının büyük etkisi vardır. Özellikle 1903’te imzalanan demiryolu imtiyazı anlaşması ile 1910 arasındaki dönemde Almanlar , Basra Körfezi’nde gerek ticari gerek siyasi önemli avantajlar elde etmişlerdir.²³¹

Le Temps gazetesinin Londra muhabirinden alarak yayınladığı bir makaleye göre Almanlar , Aşağı Mezopotamya’da belli bir plan doğrultusunda hareket ediyorlardı. Nasıl ki Anadolu Demiryolu Şirketi , Konya ovasında 100.000 hektarlık araziye sulama imtiyazını elde etmişse Almanya da Irak’ın sultanması için bir imtiyaz alabilirdi. Buna ek olarak petrol madenleri ile pamuk ve hububat yetiştirilen arazinin Alman şirketlerine geçmesine de kimse engel olamazdı. Makalenin dikkat çeken noktasını ise şu cümleler oluşturmakta : “ *İngiltere’nin eline geçirmiş olduğu yağlı çörek er geç elinden çıkabilir. Yapılan açıklamadan da anlaşılmalıdır ki İngiltere küçük parmağını şeytana kaptırmamaya çalışmak mecburiyetindedir.*”²³² Bu ifade gösteriyor ki Osmanlı Devleti’nin toprakları İngilizler için muhafaza edilmesi gereken en güzel lokmadır.

İngiltere’yi Basra Körfezi’nde Türkler ve Almanlarla karşı karşıya getiren diğer bir nokta da Hintli Müslümanlar sorunudur. Şayet başka bir büyük devlet Mezopotamya’da İngiliz nüfuzunu zayıflatır ve bilhassa Türkler Almanların desteğini arkalarına alarak körfez limanlarında boy göstermeye başlarsa Hintliler arasında görülen milliyetçilik hareketleri , İslam birliğine paralel olarak artacak ve Hindistan Hükümeti’nin başını belaya sokacaktır.²³³

²³⁰ **Tanin** , “ Türkiye-Almanya ” , 27 Ocak 1911 , Nr: 862 , s. 1

²³¹ Almanya , 1903 anlaşmasının 9. ve 23. maddelerine dayanarak Dicle nehri üzerinde gemi taşımacılığı imtiyazına sahip olan İngiliz Lynch kardeşlere rakip olarak ortaya çıkıyordu. Lynch kardeşlerin bölgedeki tekeli kırıldığı gibi Hamburg –Amerikan Şirketi , Hamburg’dan Basra’ya doğrudan gemi seferleri başlatarak İngiltere’yi tedirgin edecek atımlara imza atıyordu. Siyasi yönden de boş durmayan Almanlar , bölgedeki şeyhler ile anlaşmalar yaparak İngilizlerin bölgedeki siyasi nüfuzunu kıracak adımlar atıyorlardı. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Soy , **a. g. e** , s.249-250

²³² **Senin** , “ İngiltere ve Bağdat Şimendiferi ” , 24 Mayıs 1911 , Nr: 979-3 , s. 1

²³³ **aynı sayı** , s. 1-2

1910 yılından itibaren ise İngiltere bu durumu göz önünde bulundurarak Mezopotamya ve Basra Körfezi politikalarında ciddi bir tadilata gitmiştir. Önceden savunduğu , Bağdat demiryolunun bölgedeki kısmı üzerinde uluslar arası bir yapı oluşturma fikrinden vazgeçerek , Bağdat ve Basra arasında kendilerinin inşa edecekleri ve tamamen kendi kontrollerinde olacak ayrı bir demiryolu inşa etme planını hayata geçirmeye çalışacaklardır. Bu girişimlerine gerekçe olarak da , İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarınının 1907'den itibaren artmış olmasını göstermişlerdir.²³⁴

İngilizler de Almanlar da Basra Körfezi'nin ve özellikle Kuveyt'in stratejik ve ekonomik önemini adları kadar iyi bilmekteydiler. Almanlar Bağdat demiryollarını Basra'ya kadar indirerek , oradan Kuveyt'e kadar bir bağlantı hattı kurmayı planlamaktadır. Bazı mühendislik düzenlemelerinden sonra sahille Şatt-ül-Arap bağlantısı kurulacak²³⁵ ve büyük tonajlı gemiler iç kısımlara girip malları Basra'daki demiryollarına ulaştıracaktır. Böylece Almanlar gerek ihracat gerek ithalat açısından önemli bir avantaja sahip olacaklardır.

Almanların , İngiltere'nin Hindistan ticaretini tehlikeye atan bu planlarına karşılık İngiltere karşı tedbirlerde bulunmuştur. Aslında İngilizlerin eskiden beri gerçekleştirmeye çalıştıkları bir projeleri vardır : Basra Körfezi'ni bir İngiliz iç denizi yapabilmek. Bu sayede Uzakdoğu'dan gelecek mallar Basra'ya oradan da Bağdat Demiryolu ile İskenderun limanına taşınarak Akdeniz'den dış pazarlara sevk edilecektir. İşte İngiltere Irak'taki Alman tehlikesini bertaraf etmek için bu projeyi kararlı bir şekilde uygulamaya koymuştur.²³⁶

Basra Körfezini iç deniz yapmak için atılan ilk adım Arabistan'ı ele geçirmek oldu. Diğer hamle İran sahillerinde kontrolü ele almaktı. İngiltere , Rusya ile anlaşarak İran'ın güneyini ele geçirdi ve Basra Körfezi'nin doğu kıyılarına sahip oldu. Son adım Basra'yı ve Kuveyt'i ele geçirmektir. İngilizler bunun için de Şatt-ül-Arap ve Fırat'ta gemi işletmeciliği yaparak bölgenin içerilerine sızmaya çalıştı. İngiltere , Abdülhamit Türkiye'sinin suskunluğundan yararlanarak bölgeyi ele geçirmek amacıyla son adımı atmaya gerek duymuyordu. Ancak Meşrutiyet'in ilanı tüm planları alt üst etti ve Almanya önemli bir kazanımla İngilizlerin karşısına dikildi. “ *Bunun üzerine , İngiltere zor kullanarak , Basra Körfezi'nin Türkiye yönetiminde olan bölgesini ele geçirme düşüncesini hayata geçirmeye başladı. Şimdiki siyasetleri bu temel üzerine yapılandırılıyor. İngiltere , Kuveyt ve Basra'yı*

²³⁴ Soy , a. g. e , s. 251

²³⁵ Bonyar Waylet-Ernst Jackh , “ **İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu , Doğu'da İngiliz Alman Rekabeti ve Balkan Savaşı'ndan Sonra Almanya** ” ,(Çev Vedat Atila) , Chiviyazıları Yayınevi , İstanbul , 2004 , s.117

²³⁶ a. g. e , s.119

tamamen ele geçirmek istiyor. Özetle bu limanların gelirlerinden önemli bir bölümünü sahiplenmek istemektedir...”²³⁷

İngilizlerin bu planlarını uygulamaya koymaları ve Basra Körfezi üzerinde hak iddia etmeye başlamaları 1911’in başlarında Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerde belirgin bir gerginlik yaratmıştır. *Times* gazetesi Basra Körfezini konu alan bir makalesinde , İran’ın da Osmanlı Devleti’nin de körfez bölgesine sahip birer hükümet görevini yerine getirmediklerini , oysa İngilizlerin yüz yıldan beri bu görevi tam manasıyla yürüttüğünü belirtmiştir. Zira İngiltere on dokuzuncu yüzyılın başlarından beri Basra Körfezi ile içerileri korsanlardan temizlemeyi başardığı gibi bugün dahi söz konusu bölgedeki güven ve asayişini temin eden tek kuvvettir.²³⁸

Bu iddiaya karşılık olarak Babanzade İsmail Hakkı ise , bu bölgedeki Osmanlı egemenliğinin ta Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri var olduğunu belirterek İngilizlerin değil Basra’da Hindistan’da bile yüz yıllık bir mazileri olmadığını ileri sürmüştür.²³⁹

Babanzade İsmail Hakkı , Kuveyt Şeyhi Mübarek el Sabah’ın Osmanlılığına ait bir paşalık unvanı kullandığını ve kendi arzusu üzerine Osmanlı bayrağı çektiğini belirtmiştir. Ona göre Kuveyt , ‘ pek az pürüzlü ’ bir Osmanlı toprağıdır. Ayrıca Şeyh istese de İngiltere tarafına bağlılık gösteremez çünkü hürmalıkları Osmanlılara ait Basra Sancağı’ndadır ki , Osmanlı Hükümeti istediği zaman bu durumu Şeyh’e karşı bir baskı aracı olarak kullanabilir.²⁴⁰

Times gazetesinin savunduğu noktalardan bir diğeri de ; Mahmure Şeyhi ile Kuveyt Şeyhinin İngiltere ile müttefik olduğudur. Babanzade bu konuda da şu açıklamada bulunmuştur ; Mahmure Şeyhi de Kuveyt Şeyhi de iç işlerinde serbest değildir ki dış işlerinde serbest olsunlar ve İngiltere ile müttefik olabilsinler. Bunlara ek olarak , İngiltere’nin buradan vergi almadığını , asker toplamadığını , kısacası İngiliz hakimiyetini somut bir şekilde ispatlayacak hiçbir icraatlarının olmadığını dile getirmiştir.²⁴¹

Babanzade , bu Kuveyt meselesi de kesin olarak çözülecek olursa Osmanlı Devleti ile İngiltere’yi birbirinden ayıracak hiçbir problemin kalmayacağını belirtiyor. Bu soruna çözüm olarak da ; İngiltere’nin ne Irak’ta ne Basra’da ne de şu an Osmanlı sahillerinden olduğu

²³⁷ Waylet B.-E. Jackh , **a. g. e** , s.119-120

²³⁸ **BOA** , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911(Hariciye Nezaretine Londra Sefareti’nden Gönderilen 408 Nolu Tahrirat)

²³⁹ Babanzade İsmail Hakkı , “ Basra Körfezi ” , **Tanin** , 23 Ocak 1911 , Nr: 858 , s.1

²⁴⁰ İsmail Hakkı Babanzade , **Beyrut’tan Kuveyt’e Irak Mektupları** , (Yay. Haz. Murat Çulcu) , Büke Yayıncılık , İstanbul , 2002 , s. 170

²⁴¹ Babanzade , “ Basra Körfezi ” , s.1

fiilen , manen ve tarihi olarak sabit olan kıyılarda hiçbir düşmanca planları olmadığını doğrudan doğruya beyan etmesi gerektiğini gösterir. ²⁴²

Times'in üzerinde durduğu noktalardan biri de bölgesel yönetimin yetersiz olduğu ve bu yüzden İngiliz çıkarlarının zedeleniyor olmasıdır. Gazetede yer alan “ İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki Menafii ” başlıklı bir makaleye göre ; mahalli hükümet bir kanunu yerine getirmekten aciz halde bulunduğu için nizami mahkemelerin teşkil edilmesinin zamanı gelmiştir. Yani kanunların yeterli derecede uygulanmaması İngiliz çıkarlarına zarar vermektedir. Bu bölgedeki yabancı ticaretinin esasen İngilizlerin elinde bulunduğu göz önünde tutulmalıdır. Potsdam görüşmelerine de atıfta bulunan *Times* , şu ifadeleri kullanarak görüşünü belirtiyor : “ *Madem ki rakiplerimiz İran'ın çeşitli yerlerinde ticaretlerini arttırmaya devam ediyorlar biz de ticaretimizi ' Mehemmere' ile ' Ahvan' ve özellikle Bağdat ve Kirmanşah yoluyla geliştirmeye çalışmalıyız.*”²⁴³

Tanin gazetesi *Times*'in ne gibi iddialarda bulunduğunu ve hangi deliller ileri sürerek , Basra Körfezi'nde İngiliz hakimiyeti olduğunu göstermek için yazdığı başka bir makaleyi 2 Şubat 1911 sayısında aynen tercüme etmiştir. *Times* bu makaleyi şu niyetle yazdığını belirtiyor : “ *Bu makaleyi yazmaktan maksadımız Kuveyt Şeyhi'nin müstakil bir hakim olduğunu , Türkiye egemenliğinin Kuveyt arazisine kadar uzanmadığını , İngiltere'nin Kuveyt'te mümtaz bir konuma sahip olduğunu diğer devletlerin hatta Türkiye'nin bile bu noktada kendisine rakip olamayacağını göstermektir.*”²⁴⁴ Makalenin yazılış amacından da anlaşıldığı gibi İngiltere , hiçbir itirazı kabul etmeyecek bir tarzda Kuveyt'te hak iddia etmektedir.

Bu makalede belirtildiğine göre , 1900 yıllarında özel bir Alman heyeti kara yoluyla Kuveyt'e gelmişlerdir. Bu heyetin başkanlığını ise sonradan Almanya'nın Tahran büyükelçiliğine atanacak olan Setmerich yapmaktadır. Bu heyetin geliş amacı da ; Kuveyt Şeyhi Mübarek'ten , Bağdat demiryollarının Kuveyt limanı sahilinde bir noktada son bulmasına izin almaktır. Ancak Şeyh Mübarek bu izni Alman heyetine vermemiştir. Çünkü Almanlardan önce İngilizler Şeyh Mübarek ile anlaşarak kendi arazisinden bir kısmını hiçbir devlete vermeyeceği garantisini almışlardır. Ayrıca Şeyh Mübarek İngiltere ile özel anlaşmalar imzalayarak bazı çıkar ve haklarını İngiltere'nin himayesine bıraktığını kabul etmiştir.²⁴⁵

²⁴² Babanzade , “ Basra Körfezi ” , s.1

²⁴³ **BOA** , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911 (*Times* gazetesinin “ İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki Menafii ” başlıklı makalesinin hulaseten tercümesi)

²⁴⁴ **Tanin** , “Kuveyt ve Türkiye ” , 2 Şubat 1911 , Nr: 868 , s.1

²⁴⁵ **aynı sayı** , s.1

Lord Curzon'un Hindistan Genel Valiliği yaptığı ilk günlerde de Türkiye bu işin peşini bırakmamıştır. Sebep yine aynıdır ; Kuveyt limanının Bağdat demiryolunun tek çıkış kapısı olduğu inancı. Kuveyt Şeyhi aslında şahsi bağımsızlığını korumak için İngiliz zırhlılarının himayesinde olmak ister. Şeyh Mübarek'in çeşitli zamanlarda Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu açıklaması gayet normaldir. Çünkü aynı zamanda halife olan padişah ile çekişmeye girmesi İslâm dünyasının tepkisini çekmesine neden olur. Üstelik Şeyhin önemli bir gelir kaynağı olan hurmalıkları Türkiye arazisindedir. Kuveyt gemilerinin Osmanlı bayrağı çekmesi de menfaat icabıdır. Tanınmış bir bayrak çekerek yabancı limanlara girmek avantaj sağlar. Ayrıca Şeyh Mübarek Osmanlı Devleti'ne vergi de vermemekteydi. Bağdat demiryollarını düşünerek Osmanlıların birkaç defa bölgeye gemi ve asker gönderdiğini fakat İngiliz askerlerinin , Türklerin bu saldırılarına izin vermediklerini dile getiren *Times* , Türklerin tüm girişimlerinin odağında Bağdat demiryolunun olduğunu ancak bölgedeki çıkarlarını düşünen Lord Curzon'un bu girişimlere fırsat dahi vermediğini belirtiyor.²⁴⁶

Hüseyin Cahit , *Tanin*'deki köşesinde bu açıklamaları yalanlar tarzda bir makale yazmıştır. Buna göre , Kuveyt , Mithat Paşa'nın Bağdat valiliği yaptığı yıllarda bazı izin ve ayrıcalıkları kabul edilmek suretiyle kaymakamlık sıfatıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı hale getirilmiştir. Bundan önce Kuveyt gemilerinin yabancı ülke bayrakları kullandıkları halde kaymakamlık olduktan sonra Osmanlı bayrağı çekmeye başlamaları , ilaveten Şeyhin , Osmanlılara mahsus bir unvanla 'paşa' olarak anılması bölgedeki Türk egemenliğinin delilleridir.²⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin Kuveyt'ten vergi almadığı yönündeki iddialara ise Lord Curzon'un yazdığı kitaptan cevaplar veren Cahit , Curzon'un Kuveyt'teki Osmanlı egemenliğini kabul ettiği gibi , “ *Şimdiki durumda Kuveyt , Basra vilayetine bağlı olup üzerine düşen vergi payını Basra'ya ödemektedir.* ” ifadesini Osmanlıların vergi aldığı yönünde bir ispat olarak gösteriyor. Bunun dışında 1901'de İngiltere , Osmanlı Devleti'nden Kuveyt'e asker göndermemesini ve statükoya aykırı hareketlerde bulunmamasını istemiştir.

²⁴⁶ **Tanin** , “ Kuveyt ve Türkiye ” , s.1. Almanlar Bağdat hattının çıkış noktası olan Kuveyt'te İngiltere'nin nüfuzu altında bir Şeyhin egemen olmasından rahatsızlık duymaktaydılar. Alman İmparatoru II. Wilhelm , İstanbul'u ikinci kez ziyaretinde , Marschall von Bieberstein'a bölgedeki Alman nüfuzunun artırılması için direktif verdi. II. Abdülhamit de Bieberstein'ın tavsiyelerine kulak asarak kendi adamı Necid Emiri İbnu'r-Reşid'e Kuveyt'e saldırması emrini verdi. Olayı öğrenen İngilizler hemen müdahale ederek Şeyh Mübarek'e destek verdi. Bunun üzerine Şeyh Mübarek de İbnu'r-Reşid de İngiliz himayesine girmek istediklerini bildirdiler (28 Mayıs 1901).Olayın bu tarzda gelişme göstermesi üzerine Alman İmparatoru , Abdülhamit'ten askerlerini çekmesini istedi. Konuyla ilgili bu bilgileri veren İlber Ortaylı , sözlerine dikkat çekici bir yorumla son veriyor : “ Bu olay Almanya'nın güdümüne girmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ne kadar güç durumlara düşeceğinin , ilk habercisiydi. ” Bkz. İlber Ortaylı , **a. g. e** , s.167

²⁴⁷ Hüseyin Cahit , “Kuveyt ” , **Tanin** , 3 Şubat 1911 , Nr: 869 , s.1

Osmanlılar , statükoya riayet ettikçe İngiltere de Kuveyt'i işgal etmeyecek ve Kuveyt üzerinde hak iddia etmeyecektir. Hatta Osmanlı Devleti , Kuveyt'teki İngiliz memuruna konsolos sıfatı vermeyerek bölgedeki egemen güç olduğunu göstermiştir. ²⁴⁸

Times gazetesi Basra Körfezi'ndeki İngiliz egemenliğinin tartışılmazlığını belirttiği bir makalesine göre , Bağdat'tan başlayıp Basra Körfezi'nde son bulacak bir demiryolu hattının inşası hususunda İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin ortak hareket etmeleri arzu edilir bir durumsa da İngiltere'nin Hindistan'daki nüfuzunun takviyesi için çok önemli bir merkez olan Basra Körfezi'ndeki İngiliz ' vesayeti 'nin muhafaza ve takviye edilmesi gerekmektedir. Gazeteye göre meselenin özünde Kuveyt'in muhtariyeti ve Şatt-ül Arap üzerinde serbest gemi dolaşımı vardır. Kuveyt Şeyhini Türklerin idari müdahalelerine karşı korumakla beraber Osmanlı padişahının hükümlerini haklarını temin edebilecek bir anlaşma çaresi bulmak zor değildir. İngiltere Hükümeti Basra Körfezi'nde nüfuzunu icra ettiği sırada Türklerin zayıf ve hassas noktalarına son derece riayet etmiştir. Ancak nüfuz ve kuvvetin İngiltere tarafında olduğu Türkiye'nin hatırına getirilmelidir.²⁴⁹

İngiltere'nin bölgedeki durumu ile ilgili olarak Aubrey Herbert şu ifadeleri sarf etmiştir; “ *İlk günlerde Bağdat'taki durumumuzun , İngiltere'nin Hindistan'ı kontrolüne benzetilir. Bu doğru değildir. Bağdat'a egemen bir durumumuz vardı. Almanya , bunu gelecekte bilfiil orada bulunmadıkça gölgeleyemezdi. Fakat etkimiz dar bir alanla sınırlıydı. Mezopotamya'da İngiltere'nin çıkarları söz konusu olduğu zaman Babıali'yi harekete geçirmek zor oluyordu.* ”²⁵⁰ Bu sözler bölgede Osmanlı egemenliğinin daha yoğun olduğu şeklinde yorumlanabilir ve Osmanlı Devleti , İngiliz çıkarları söz konusu olduğunda pasif davranarak İngiltere'nin bölgede etkili bir güç olmasını engellemeye çalışmıştır.

Kuveyt'in İngiltere mi yoksa Osmanlı Devleti egemenliğinde mi olduğu tartışmaları uzun süre devam etmiştir. Bu konuda *Tanin*'de bir makale yazan Basra Milletvekili Abdulvahap Bey , Kuveyt'in Osmanlı yönetiminde olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Abdulvahap Bey'e göre Kuveyt Emiri Şeyh Mübarek el-Sabah Osmanlılığa bağlılıktan hiçbir zaman ayrılmamıştır ve “ *Osmanlı oğlu Osmanlıdır* ” . Bunun dışında resmi belgelere göre Basra , Bağdat vilayetine bağlı bir mutasarrıflıktır ve Kuveyt de Basra'ya bağlıdır. ²⁵¹

²⁴⁸ Hüseyin Cahit , “Kuveyt ” , s.1

²⁴⁹ **BOA** , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911(Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden Gönderilen 552 Nolu Tahrirat)

²⁵⁰ Aubrey Herbert , **Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler** ,(Çev. Yılmaz Tezkan) , 21. Yüzyıl Yayınları , Ankara , 1999 , s. 101

²⁵¹ Basra Mebusu Abdulvahap , “ Kuveyt – Mazide , Hal-i Hazır ve İstikbalde ” , **Tanin** , 10 Nisan 1911 , Nr: 935 , s. 1

Abdulvahap Bey'in ispatları bununla da sınırlı değildir. Hindistan Genel Valisi Lord Curzon , Basra'ya yaptığı bir ziyaretinde Şeyh Mübarek'in gerek evi ve gerek özel ve ticari gemileri üzerinde Osmanlı bayrağının dalgalandığını görünce Şeyh Mübarek'e hitaben : “ *Bu sancağı kullanmaya hala devam ediyor musunuz?* ” diye sormuştur. Şeyh Mübarek de : “ *Evet bu sancağı kullanırım. Zira bağlı olduğum devlet ile bugünkü halimiz , aralarında dargınlık meydana gelen baba ve oğul haline benzer. Bir gün gelecek , baba oğlundan razı olacak , her anlaşmazlık ortadan kaldırılacaktır.* ” cevabını vermiştir. Bu sözler de göstermektedir ki Şeyh Mübarek Osmanlı Devleti'ne bağlı ve sadıktır.²⁵²

Basra'daki evinde yine Abdulvahap Bey , Şeyh Mübarek ile yaptığı bir sohbette , Kuveyt'in Osmanlı Devleti'ne tabi olduğunu söylemiştir. Bu söz üzerine Şeyh Mübarek , itiraz etmediği gibi büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Bazı memurların kötü muamelelerinden ötürü yıllardan beri gösterdiği kırgınlıktan vazgeçtiği gibi , Osmanlı postası için kendi hesabından bir postane binası inşa edeceğine dahi söz vermiştir. Buna benzer bayındırlık işlerini kabulde de Şeyh Mübarek herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Abdulvahap Bey , aynı zamanda *Times* gazetesinin iddialarını bu şekilde çürütmeye çalışmıştır.²⁵³

Lord Curzon , Lordlar Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada İngiltere'nin Bağdat demiryolu ve Basra hattı konusunda hangi çıkar ve endişelere sahip olduğunu belirtmiştir. Curzon'a göre Bağdat demiryolunda İngiltere'nin iki temel çıkarı vardır. Bunlardan ilki Akdeniz'den Basra Körfezi'ne kadar olan hattın bütün kısımlarında ticari ve siyasi menfaatlerinin olmasıdır. İkincisi de , Basra Körfezi'ne civar olan kısımlarda siyasi ve askeri taşımacılık yönlerinden çıkarlarının olmasıdır.²⁵⁴

Lord Curzon , İngiltere'nin bölgedeki siyasi ve askeri çıkarlarını şu sözleriyle dile getirmiştir : “ *...Siyasi menfaatlerimiz yalnız Basra Körfezi'ne yahut Basra Körfezi'nden Basra'ya yahut Basra'dan Bağdat'a kadar olan kısma dair değildir. Bağdat'a kadar olan bütün Irak kıtasında bu siyasi menfaatlerimiz mevcuttur. Basra'dan yukarıda taşımacılık hakkı eskiden beri İngiliz şirketinin elindedir. Türkiye sınırı haricinde nehir kıyısındaki Arap reisleri ile anlaşmalarımız vardır. Bağdat ticaretinin yüzde doksanı İngiltere yahut Hindistan'a aittir. Birçok Hintli Irak'taki kutsal makamları ziyaret ederler ve orada yaşarlar. Bağdat'ta yüz seneden beri bir memurumuz var. Diğer Yabancı devletlerin memurları bizden seksen yıl sonra Bağdat'a gelmişlerdir. Birçok örneklerle zenginleştirilebilecek bu gerçekler*

²⁵² Basra Mebusu Abdulvahap , “ Kuveyt – Mazide...” , s. 1

²⁵³ a. g. m , s. 1

²⁵⁴ Tanin , “ Bağdat Şimendiferi Meselesi ” , 5 Nisan 1911 , Nr: 930 , s. 1

gösteriyor ki Basra Körfezi nihayetindeki arazide bir tesir-i icra ediyoruz. ”²⁵⁵ Curzon’un bu ifadesi demiryolunun bitiş noktası konusunda bunların göz önünde bulundurulması gerektiği anlamını içeriyor. Türklerin bu bölgedeki İngiliz etkisini tanımaması Curzon’un nazarında mümkün değildir.

Curzon’a göre İngiltere’nin Osmanlı Devleti hakkındaki düşünceleri dostçadır. Basra Körfezi’nin kuzey kısmında ve Basra ile Bağdat arasındaki bölgede İngiltere için temenni edilecek şey , Türkiye’nin kuvvetli ve bağımsız olması , asayişini temin etmesi , ticari nakliyatı saldırılardan korumasıdır. O bölgede kuvvetli bir Türkiye kadar İngiltere’ye lazım olan bir şey yoktur. Curzon’un İngiliz Hükümeti’nden talebi , bölgede Türkiye’yi kuvvetlendirecek adımların atılmasıdır. İster Almanya ile olsun ister Türkiye ile olsun müzakereye girişilecek olursa bu müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasına engel olacak hiçbir talepleri ve hiçbir durumları yoktur.²⁵⁶

Lord Curzon , Bağdat demiryolunun Basra Körfezi’ne inmesine karşı duyduğu endişelerini ise şu sözlerle ifade etmiştir : “ *Surf bir İngiliz sıfatıyla açıktan açığa fikrimi söylemek lazım gelirse derim ki Bağdat demiryolunun Basra Körfezi’ne doğru inmesini endişeli bir nazarla görüyorum. Bu hat oralara bir yenilik , bir değişiklik , bir tehlike ihtimali getirebilir. Bu hattın İngiltere ticaretine fayda vereceğinden emin değilim. Bilakis ticaretimizi sekteye uğratmasından korkulur. Ben hiçbir zaman demiryollarının Bağdat’a indirilmesi temennisinde bulunmadım. Demiryolu yapılırsa bile Bağdat’tan aşağıya ticaret deniz ile meydana gelecektir. Bağdat’tan Basra Körfezi’ne yapılacak hatta sarf olunacak sermayenin faizini temin edeceğinden emin bulunmuyorum. Fakat bütün bu görüşlerime rağmen Türkiye Hükümeti Bağdat demiryolunu kendi arazisi dahilinde güneye doğru uzatmak istediği ve hattın mali yönden tehlikesizce inşası mümkün olduğu takdirde İngiltere Hükümeti’nin görüşmelere katılarak işi bir sonuca vardırmasının uygun olacağı görüşümdedir.* ”²⁵⁷

İngiltere için bu hat aslında bir tehlikedir fakat Türkler ve Almanlar , hattı tamamlama konusunda ısrar ederlerse İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda sorunu bir çözüme kavuşturmalıdır. İşte İngiltere’nin Bağdat demiryoluna bakış açısını bu sözlerle özetlemek mümkün.

Osmanlı Hariciye Nezareti , İngiliz basınında Bağdat demiryolu konusunda yer alan haberleri yakından takip ederek , İngiltere’nin izleyeceği çözüm yolunu anlamaya çalışmıştır. *Times* gazetesi Bağdat demiryolu konusunda İngiltere’nin politikasının ne olacağı konusunda

²⁵⁵ **Tanin** , “ Bağdat Şimendiferi Meselesi ” , 5 Nisan 1911 , s. 1

²⁵⁶ **aynı sayı** , s. 1

²⁵⁷ **aynı sayı** , s. 1

ip uçları veren bir makalesinde , Hindistan ile olan ticari ilişkileri Süveyş Kanalı'nın açılması kadar tesir edecek olan bir demiryolu hattının Avrupa devletlerinden biri tarafından inşa edilecek olmasına karşı İngiltere Hükümeti'nin lakayt kalamayacağı yolunda gösterilen endişenin yersiz olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu demiryolu her ne kadar deniz yolculuğu süresini kısaltacaksa da bu yolculuğu tamamen önemsiz kılamayacaktır. Ticaret hususunda da kara ulaşımı deniz ulaşımıyla boy ölçüşemeyeceği gibi Bağdat demiryolu İngiltere ile Hindistan arasındaki postaların nakli hususunda deniz yolu kadar hızlı ve emniyetli olamaz.²⁵⁸

Basra Körfezi sorunu Osmanlı ve İngiliz basınında bu şekilde tartışılırken Osmanlı Devleti problemi İngiltere ile karşılıklı konuşarak çözüme taraftardır. Osmanlı Hariciye Nazırı Rıfat Paşa , bu istekte olduklarını şu sözlerle dile getirmiştir : “ *Basra Körfezi hakkında gazetelerde cereyan eden tartışmalara gelince İngiltere Hükümeti ile en samimi ve en dostane ilişkilerimiz devam ettiğinden bu körfez üzerindeki hukukumuzun korunmasından şüphe etmemelidir. Çözülmesi gereken bazı noktalar var ise onu gazete makaleleriyle değil iki devlet arasında karşılıklı iyi niyet esasına dayalı görüşmelerle halledeceğiz.* ”²⁵⁹ Tabi Osmanlı Devleti yapılacak görüşmelerde , insaf ölçüleri içerisinde hareket edilmesi gerektiğini vurgulamakta , Türkiye'nin Afrika ortasında bir devlet muamelesi görmemesi gerektiğini dile getirmektedir. “ *Aksi takdirde Basra Körfezi bütün Avrupa menfaatlerinin çakıştığı bir dört yol ağzı değil , bir çıkmaz sokak olacaktır. Bunu dört yol ağzına çevirmek , işlek hale getirmek İngiltere'nin iyi niyetine , bizi endişeye sevk etmeyecek bir yol takip etmesine bağlıdır.* ”²⁶⁰

Sorunun çözümünde dikkat çekici bir nokta var ki o da Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere'nin adil olmayan isteklerle masaya oturacağı endişesidir. Çünkü güçlü Avrupa devletleri , Osmanlı Devleti ile bir sorunu halledecekleri yada bir çıkarları olduğu zaman gündeme hemen eski problemleri , Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırarak konuları getirerek en kestirme yoldan kendi çıkarlarına uygun biçimde meseleyi halletmeyi âdet haline getirmişlerdi.

Hüseyin Cahit'in de böyle bir endişeye sahip olduğunu şu sözlerinden anlıyoruz : “ *Fakat gerek Bağdat-Basra demiryolunun inşası düşüncesiyle gerek Irak'ın güvenliğini sağlamak amacıyla şu halin devamı iyi olmayacağından Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında dostça ve iyi niyet ölçülerinde bir müzakere sonucunda Kuveyt meselesinin kesin bir sonuca varacağını ümit ediyoruz. Biz İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki hukukuna riayet*

²⁵⁸ BOA , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911 (Times Gazetesinin “Bağdat Şimendiferi” başlıklı makalesinin hulasaten tercümesi)

²⁵⁹ Babanzade , “ Basra Körfezi ” , s.1

²⁶⁰ a. g. m , s.1

ederiz , buna karşılık Kuveyt üzerinde olduğu gibi inkar edilmesi mümkün olmayan Osmanlı hukukuna riayeti de İngiltere'nin dostça duygularından ve adaletinden bekleriz. ”²⁶¹

Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile bu sorunu çözmeye istekleri gündeme geldikten sonra İngilizlerin ortaya koyduğu yaklaşımlar gerçekten de Osmanlıların endişelerini kanıtlar niteliktedir.

2.4 İngiltere'nin Basra Körfezi Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar

Basra ve Kuveyt konusunun gündemde büyük bir yer işgal ettiği günlerde İngiltere Lordlar Kamarası'nda , Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da baskı ve zulümle güvenliği sağlamaya çalıştığı yönünde konuşmalar meydana gelmiştir. İngiltere'nin eski Hariciye Nazırı Lansdown , bu konuya paralel olarak , Türklerin silah toplama adı altında Makedonya'da kısımlara giriştiklerini iddia etmiş , şiddet yanlısı bir Osmanlı generali komutasındaki Türk askerlerinin Arnavutluk'tan sonra şimdi de Makedonya'da aynı hareketi tekrarladıklarını söylemiştir. Sözlerine ilaveten : “ *Bu rivayet Türkiye'deki yeni Meşrutî idare hakkındaki güvenimi vahim surette ihlal ederse şaşırılmış olmayız.* ” diyerek konuşmasına son vermiştir. İngiltere Sömürgeler Bakanı Lord Crew ise bu iddialara karşılık hükümeti adına şu açıklamayı yapmıştır : “ *Hariciye Nazırının Makedonya'da cereyan eden olaylara ilişkin aldığı raporları dikkatle takip edeceğini Lord Lansdown'a temin edebilirim. Yeri geldiği zaman Sir Edvard Grey'in söz konusu haberlerin bu memlekette meydana getirdiği kötü hisleri Osmanlı hükümetine bildirmede kusur etmeyeceğini beyan edersem yanılmam zannederim. Ancak bu haberlerin ilk önce asıl ve esası olması gerektiği doğaldır. Osmanlı hükümeti ülkesinin bu kısmında bütün etnik unsur ve dinler hakkında uyguladığı eşit ve adil muamelenin sorumluluğunu kabul ve tasdik eder ümidindeyiz.* ”²⁶²

1910 yılında yapılan istikraz görüşmelerinde nasıl ki Fransa , Türkiye'yi zor duruma düşürmek için Tunus ve Trablusgarp konularını gündeme getirmişse şimdi de İngiltere Basra Körfezi konusunu kendi lehine çözmek için Makedonya olaylarını gündeme getirmektedir. *Ameroliptos*²⁶³ gazetesinin buna dair yaptığı yorumlar bu fikri destekler niteliktedir. Zira bu gazeteye göre ; İngiltere Hindistan yolunu güvence altına almak ve Almanların başarılarını sonuçsuz bırakmak için Türkiye'den hiçbir zaman kendisine verilemeyecek tavizler

²⁶¹ Hüseyin Cahit , “ Kuveyt ” , s.1

²⁶² **Tanin** , “Lordlar Kamarasındaki Müzakerat ” , 12 Şubat 1911 , Nr: 879 , s.1

²⁶³ Osmanlı Devleti'nde Rumca yayınlanan bir gazetedir. Bkz. Ali Arslan , **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını** , Truva Yayınları , İstanbul , 2005 , s.138

istemektedir. İngilizler , Osmanlı toprağı olduğu halde kendi hırs ve açgözlülükleri sonucu olarak Kuveyt'te hak iddia etmekte bundan başka Bağdat demiryolunun bir İngiliz limanında son bulmasını istemektedirler. Bunun için “ *İngiltere Mısır'ın güvenliğini arttırmakta , Kuveyt üzerinde hakimiyet iddia etmekte ve Makedonya vahşetlerini tahrik etmekle Türkiye'ye bütün kuvvetleriyle hücum etmektedir.* ”²⁶⁴

Tanin gazetesi Osmanlı Devleti'ne isnat edilen bu suçlamaları cevaplamakta geç kalmayacaktır. Türkiye'nin içişleri ile ilgili konuların İngiltere parlamentosunda konuşulmasını anlamsız bulan Hüseyin Cahit , Abdülhamit devrinde Avrupa devletlerinin Osmanlıların içişlerine karışarak istediklerini elde edebildiklerini fakat Meşrutî Türkiye'de bunun söz konusu olamayacağını söylemiştir. Bulgar komitacıların İngiliz parlamentosundaki bu sözlerden cesaret alarak şiddet eylemlerini arttıracakları da malumdur.²⁶⁵

Bu dönem içerisinde *Le Temps* ve *Times* gazeteleri de İngiltere ile Fransa'yı eleştiren yazılar yazmışlar ve bu iki devletin Şark'ta iyi bir politika takip etmediklerine dair serzenişte bulunmuşlardır. İngiltere ile Fransa Şark işlerinden uzak durdukları için Almanya ile yakınlaşan Türkiye'nin bundan cesaret alarak Balkanlar'daki uluslara kötü muamele yaptığı yönündeki eleştirilerine karşılık , *Tanin* , Rusya'nın Üçlü İttifak devletlerinin haberi ve onayı olmadan Almanya ile görüşmesinin suçlusu Türkiye olamaz demiştir. Ayrıca Almanya'nın , en zor zamanında , bütün dostlarının hatta İngiltere'nin bile el çektiği günlerde Türklerin imdadına yetişmiş ve bu suretle Türkiye'de itibarlı bir mevki kazanmış olmasının yarattığı durumun cezasını Türklere çektirmenin yanlış olduğunu vurgulamıştır. İngiltere ve Fransa'nın bu yaklaşımının açıkça Türkiye'ye ‘ biz sizinle dost değiliz ’ manasına da gelebileceğini dile getirmiştir.²⁶⁶

İngiltere'nin Basra Körfezi'nde rahatsızlık duyduğunu belirttiği konulardan biri de silah kaçakçılığı sorunudur. Hindistan sınırında yerleşmiş isyancı kabilelerin silah ve teçhizatlarının İngiltere'den başka bir devlete zarar veremeyeceği fikrinde olan *Times* gazetesine göre²⁶⁷ Basra bölgesinde hukuklarının ihlal edilmemesi gerektiğini bas bas bağırarak Türkiye ve İran'ın nedense silah kaçakçılığını engelleme konusunda aynı ısrarı göstermediklerini belirtmiştir. Oysa İngiltere , Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak

²⁶⁴ **Tanin** , “ Lordlar Kamarası ve Alman Matbuatı ” , 12 Şubat 1911 , Nr: 879 , s.1

²⁶⁵ Hüseyin Cahit , “ Lordlar Kamarasında Türkiye ” , **Tanin** , 9 Şubat 1911 , Nr: 875 , s.1

²⁶⁶ Hüseyin Cahit , “ Türkiye ve İngiltere ” , **Tanin** , 25 Ocak 1911 , Nr: 860 , s.1

²⁶⁷ **BOA** , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911 (Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden Gönderilen 436 Nolu Tahrirat)

amacıyla öteden beri silah kaçakçılığı ile mücadele eden devlettir ki Bağdat demiryolu görüşmelerinde Osmanlı Devleti bu durumu da göz önünde bulundurmaktadır.²⁶⁸

Times'in üzerinde durduğu noktalardan biri de ; Osmanlı Devleti'nin Almanlardan aldığı desteğe güvenerek Basra Körfezi'nde İngiliz aleyhtarlığı yaptığıdır. Bölgedeki İngiliz nüfuzuna karşı olan Osmanlı husumetinin arkasında Körfez'e doğru uzanmakta olan Alman demiryolu vardır. Ayrıca Almanlar Körfez'deki ticareti elde etmek amacıyla ucuz fiyatlarla mal satarak bölgedeki İngiliz çıkarlarını zedelemektedirler.²⁶⁹

Bağdat Demiryolu hayati bir öneme sahip olduğu gibi Almanya tarafından yapıyor olması bu yola alternatif olabilecek bazı demiryolu projelerinin ortaya atılmasına sebebiyet vermiştir. Bunlardan en ilgi çekici olan proje 'Mavera-yi İran' hattı olarak anılan projedir. İngiltere'nin en kısa sürede Hindistan'a ulaşmak için başvurduğu yollardan biri Süveyş Kanalı idi. Bundan daha kısa sürede ulaşımı sağlayacak yol ise Bağdat demiryoludur.²⁷⁰

Times gazetesinde çıkan bir makale bu konuda Bağdat hattının yeteri derecede önemli olmadığını belirten ifadeler içermektedir. Bu makaleye göre; “ ...Bağdat demiryolu henüz inşa edilmemiştir. Bağdat'tan yukarı olan hattın inşasına yardım etmek de bize ait bir keyfiyet değildir. Şayet demiryolu İran'daki siyasi ve ekonomik çıkarlarımızı tehdit edecek olursa İngiliz teşebbüsünü orta İran'da teşvik etmek suretiyle çıkar çatışmasının önünü daha iyi almış oluruz. Söz konusu demiryolu büyük bir Hindistan- Avrupa hattı olamaz ve Rusya ile Hindistan'ı bağlayacak veyahut Afganistan'dan geçecek bir hatta hiçbir zaman rakip olamaz.”²⁷¹

Babanzade İsmail Hakkı , *Tanin*'de Bağdat demiryoluna alternatif olacak hatlara değinerek yine işin içinde İngiliz parmağı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bağdat demiryolunun Hindistan için en kısa yol olması hasebiyle alkışlanması gerekirken tersine düşmanlıkla karşılanmaktadır. Çünkü demiryolu inşaatı emin ve sağlam adımlarla ilerlemektedir. Bunun Basra Körfezi'nde son bulmaması için akla hayale gelmez siyasi ve ekonomik engeller ortaya çıkarılırken diğer taraftan böyle yeni projeler üretilerek rekabet tehdidi altına sokulmaktadır. “ *Hindistan postası* , *Avrupa ticari ürünleri ve Rus malları Alman parasıyla yapılan ve Osmanlı ülkesinden geçen bir hattı besleyeceğine bu hatta alternatif demek olan diğer bir hat inşa olunsun. Ve bu suretle Bağdat hattının yaşam gücü*

²⁶⁸ BOA , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911 (Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden Gönderilen 436 Nolu Tahrirat)

²⁶⁹ BOA , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911 (Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden Gönderilen 408 Nolu Tahrirat)

²⁷⁰ Babanzade İsmail Hakkı , “ Mavera-yi İran Hattı ” , *Tanin* , 8 Şubat 1911 , Nr: 874 , s.1

²⁷¹ BOA , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911(Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden Gönderilen 552 Nolu Tahrirat)

son bulsun...”²⁷² Maveraya-yı İnan hattıyla ilgili bu yorumları yapan Babanzade , İngiltere için gerek stratejik olarak gerek maliyet ve zaman olarak bu hattın yapılmasının zararlı olacağını belirtmiştir.²⁷³

Basra Körfezi ve Irak konusundaki sorunu kendi lehine çözmek isteyen İngiltere'nin bir diğer kozu da , Osmanlı Devleti'nin gümrük vergilerini yüzde dört artırma taleplerine karşı takındıkları tavidir. İngilizler bu sayede elde edilecek gelirlerin nereye harcanacağını bilmek istiyor ve bu artırım karşılığında bir takım yeni imtiyazlar talep ediyorlardı. “ *Bu bakımdan da İtilaf Devletleri'nin , Türkiye'deki ihtilal rejiminin başarı yolu üzerinde dikilmek istedikleri anlaşılıyordu.* ”²⁷⁴ Bu da gösteriyor ki , istikraz görüşmelerinde Fransa'nın yazdığı senaryo bu sefer İngiltere tarafından sahneye konmaktadır.

Osmanlı Hükümeti'nin gümrüklerin arttırılmasına yönelik isteğine karşı , İngiliz muhalefetine odağında Bağdat demiryolu ve buna paralel olarak Basra Körfezi kısmı vardı. 1910 yılının bahar aylarında İngiltere , Osmanlı Devleti'nden bir talepte bulunmuştur. Buna göre ; İngiliz sermayedarlarına Bağdat'tan Basra'ya uzanan bir demiryolu imtiyazı verilmesi istenmiştir. 1910'un Mayıs ayında da Sir Edward Grey İstanbul'daki İngiliz büyükelçisine bir mektup göndererek , Türk hükümetinin , bu imtiyazı kabul etmezse gümrüklere zam yapılmayacağından haberdar edilmesini istemiştir.²⁷⁵

Cavit Bey'in istikraz için Londra'da bulunduğu 1910'un Temmuz ayında ise Türk tarafı iki teklifte bulunmuştur. İlk teklif ; Bağdat – Basra kısmının Sir Ernest Cassel ve Dr. von Gewinner'in onay verecekleri şartlar dairesinde uluslar arası bir statüye kavuşması , ikincisi de ; bu kısmın Osmanlı Devleti tarafından yapılmasıydı. Bu teklifler üzerine İngiltere öbür büyük devletlerin muvafakati alındığı takdirde²⁷⁶ ve Osmanlı Devleti'nin Mısır'ın mali işlerindeki veto hakkından vazgeçmesi durumunda gümrüklere zam yapılabileceğini belirtmiştir.²⁷⁷ Fakat istikraz görüşmeleri kesilince bu tekliflerin hayata geçmesi mümkün olmamıştır.

²⁷² Babanzade , “ Maveraya-yı İnan Hattı ” , s.1

²⁷³ **a. g. m** , s.1 Maveraya-yı İnan hattı konusunda aslında İngiltere çok istekli değildir. Çünkü bu hattın inşa edilmesi Hindistan üzerinde Rus tehlikesinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. İngiltere de böyle bir riski göze alamaz. Ancak bu hattı sürekli gündemde tutarak hem Rusları teskin etme hem de Bağdat hattına alternatif yaratma havası vermeye çalışmıştır. Bu hatla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Bayur , **a. g. e** , C.2 , K.1 , s. 451-465

²⁷⁴ Earle , **a. g. e** , s.246

²⁷⁵ **a. g. e** , s.247

²⁷⁶ **a. g. e** , s.247-248

²⁷⁷ İngiltere , Bağdat Demiryolu'nun yapımını kolaylaştıracak olan bu zammın Mezopotamya'daki İngiliz ticari gelirlerini azaltacağını düşünmekteydi ve İngilizlere zararlı etkilerde bulunmasından çekiniyordu. Majesteleri Hükümeti tarafından , yüzde dört gümrük zammı sorununa çözüm olarak Mısır'ın dahili gelişmesine sınırlama getiren 7 Ağustos 1879 tarihli padişah fermanında düzenleme yapılması , böylece 25 Eylül 1872 ve 8 Haziran 1873 tarihli padişah fermanlarında belirtilen Mısır'ın finansal statüsüne geri dönmesi arzu edilmekteydi. Bu bilgi için Bkz. **BOA** , HRC. SYS. , 110/6 , 10.04.1911

İngiltere'nin , Osmanlı Devleti'nden gümrük zammından sonra elde edilecek fazlanın nereye harcanacağını öğrenmek istemesi Almanya'ya karşı bir tedbirdir. Çünkü buradan gelecek para Bağdat demiryolu teşebbüsünü maddi olarak rahatlatacak bir mahiyete sahiptir. Almanya demiryolu inşaatını gümrüklerden gelecek para ile yapmama karşılığında Türkiye'den başka karşılıklar isterse Türk maliyesi bunu verecek güce sahip olmadığı için yeniden Fransız sermayesine başvurmak zorunda kalacaktır. Bu yüzden Fransa ve İngiltere'ye buna denk imtiyazlar verilmelidir.²⁷⁸

Sir Edward Grey , Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmasında gümrük vergilerinin artışına dair İngiltere'nin siyasetine değinerek şunları söylemiştir: “ *Almanların Türklerden almış oldukları imtiyazları ellerinden almak mümkün değildir. Almanların Bağdat demiryolunun inşasına devam etmelerini de men edemez diğer hatlar inşası için imtiyaz elde edebiliriz. Esasen ümitsiz değiliz. Babiali , Türkiye'de gümrük vergisine yüzde dört zam yapılmasına onay vermemizi istedi. Eğer gümrük zammı fazlası şimdiye kadar İngilizler elinde bulunan ulaşım yollarının yerini tutmak üzere inşası kararlaştırılan demiryolunda harcanacaksa yüzde dört zamma onay veremeyiz. İngiliz ticari çıkarlarının yeterli derecede garanti altına alınacağına inanmamız , gümrük vergisinin arttırılmasına onay vermemizin birinci şartıdır. Osmanlı Hükümeti'nin gümrük zammı hakkındaki talebini kabul etmeden evvel , gümrük zammından elde edilecek paranın Türkiye'de iyi bir hükümet tesisine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilerlemesine harcanıp İngiliz ticari menfaatlerini zarara uğratması mümkün olan bir takım demiryolu inşasına sarf edilmeyeceğine dair Bab-ı Ali'den teminat istemeye hakkımız vardır.* ”²⁷⁹

Bunun üzerine Hüseyin Cahit şu yorumda bulunuyor : “ *Gümrük vergisini esasen ödeyecek Osmanlılar olduğu bu yüzden yabancıların cebinden bir para bile çıkmayacağı halde mali dengemizi temin , idaremizi kuvvetlendirmek için muhtaç olduğumuz şu zam meselesinde zorluk gösterilmesini , Türkiye'ye karşı sanki bir fedakarlığa karşı katlanılıyormuş gibi davranılarak bunun karşılığında bir takım menfaat aranmasını pek haklı bir muamele şeklinde kabul edemiyoruz.* ”²⁸⁰

Hüseyin Cahit , Edward Grey'in açıklamalarının Lynch vapurlarına atfen yapıldığına dikkat çekerek şu sözleri söylemiştir : “ *Sir Edward Grey anlaşılıyor ki Lynch vapurlarından bahsediyor. Bağdat-Basra demiryolu yapılırsa bu demiryolu Lynch vapurlarına rekabet edecek , onun için demiryolu yapılmasın. İşte açık manasıyla İngiltere Hariciye Nazırının*

²⁷⁸ **Tanin** , “ Türkiye ve İngiltere Menafii ” , 10 Şubat 1911 , Nr: 876 , s.1

²⁷⁹ **Tanin** , “ Bağdat Hattı , Avam Kamarasında ” , 10 Mart 1911 , Nr: 904 , s. 1

²⁸⁰ Hüseyin Cahit , “ Sir Edward Grey'in Yeni Beyanati ” , **Tanin** , 10 Mart 1911 , Nr: 904 , s. 1

*bakış açısı. Demek oluyor ki biz vaktiyle İngiliz sermayedarlarının Irak'a gelmesine izin vermekle hata etmişiz. Çünkü bugün o eski iznin cezasını istediğimiz bir demiryolu yapamamak suretinde çekeceğiz demektir. Bizim için hayati bir mesele olan demiryolunu ülkemizde yapabilmemiz için bize şart koşuyorlar ve diyorlar ki İngiltere ticari menfaatlerini koruyunuz. Şu acı örnekler meydana iken nasıl olur da genel olarak yabancı sermayesine karşı şüpheli davranamayız? Çünkü bugün dostane bir talep ve ayrıcalık üzerine verdiğimiz iznin yarın bize karşı bir silah suretinde kullanıldığını görüyoruz...”*²⁸¹ Cahit'in bu sözlerini İngiltere siyasetine karşı bir sitem olarak değerlendirmek mümkündür.

İngiltere'nin Basra ve Kuveyt hatları konusunda nasıl bir yol takip edeceğini belirten önemli bir mektup *Times* gazetesinin sütunlarında yer bulmuştur. *Times*'in Paris muhabirinin yazdığı , aynı zamanda Fransa'nın da düşüncelerini ortaya çıkaran ve *Tanin*'in aynen tercüme ettiği mektuba göre ; Osmanlı Devleti , görüşme talebini İngiltere'ye resmen bildirmiştir. İngilizler de bu görüşme talebini Fransa'ya haber vererek belki de Üçlü İttifak devletleri arasındaki uyumu göstermeye çalışmıştır. Bununla birlikte İngiltere , görüşmelerin tüm safhalarını Fransa'ya bildirecek , buna karşılık Fransızlar da , Türkiye ile Fransa Anadolu demiryolları konusunda müzakerelere girişirse İngiltere'yi bundan haberdar edecektir. Fransa bu fırsattan istifade ile Suriye demiryolları konusunu da gündeme getirmeyi tasarlamaktadır. Ayrıca Makedonya ve Arnavutluk demiryollarının yapılması da Fransızların istekleri arasında olacaktır.²⁸²

Times'in bu mektupta belirttiği noktalar hususunda Hüseyin Cahit de Osmanlı Devleti'nin penceresinden Bağdat demiryolunun çözümüne yönelik açıklamalarda bulunmuştur. İngiltere'nin müzakereler esnasında Fransa'yı haberdar edecek olmasının ortak hareket edeceklerine gösterge olduğunu belirtiyor. Ancak Fransa'nın Anadolu demiryolları konusunda İngiltere'yi haberdar etmesine bir anlam verememektedir. Ayrıca Bağdat demiryolunun son noktası yada Basra-Kuweyt kısmı üzerinde İngiltere'nin bir kontrol hakkı isteyeceği zannının yanlış olduğunu söylemiştir. Osmanlı sınırları içerisindeki bir noktada yabancı bir devletin kontrol hakkına sahip olamayacağını dile getirmiştir.²⁸³

²⁸¹ Hüseyin Cahit , “ Sir Edward Grey'in...” , s. 1. Hüseyin Cahit , bu makalesinde bunları yazmasına rağmen Lynch imtiyazının verildiği günlerde desteğini İngilizler lehinde kullanmıştır. Lynch imtiyazı konusunda İttihat ve Terakki'nin askeri ve Alman yanlısı kanadına karşılık , sivil ve İngiliz yanlısı kanadı arasında çıkan tartışmalarda Hüseyin Cahit'in , sivil kanat saflarında yer almış olmasına rağmen bu makalede İngilizlere sitem etmesi İngiliz politikasından uzaklaşmış olduğunu ve *Tanin*'in Alman yanlısı çizgide yürümeye başladığının göstergesidir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. İlhan Ekinci , **Fırat ve Dicle'de Osmanlı-İngiliz Rekabeti (Hamidiye Vapur İdaresi)** , Asil Yayınları , Ankara , 2007 , s. 312-313

²⁸² Hüseyin Cahit , “ Sir Edward Grey'in...” , s.1

²⁸³ Hüseyin Cahit , “ Son Meseleler ” , **Tanin** , 11 Şubat 1911 , Nr: 877 , s.1

Gümrük zammına ilişkin olarak , buradan gelecek paranın Bağdat demiryoluna kullanılacak olmasına karşılık İngiltere ve Fransa'ya çeşitli imtiyazların verilmesi talebi de Osmanlılar için kabul edilecek bir durum değildir. Osmanlı Devleti'nin nazarında gümrük zammı ile Bağdat demiryolu ayrı ayrı konulardır. Gümrüklere zam yapılırsa da yapılmazsa da Bağdat demiryolu tamamlanacaktır. Üstelik bu hattın inşası için gösterilen teminattan yeterli miktarda para artmıştır. “ *Times muhabirinin Almanya Hükümetinin Osmanlı Devleti'nden yeni teminatlar , karşılıklar elde ettiği yolundaki ifadesi gerçek olmadığı gibi böyle bir şey olursa Osmanlıların tekrar Paris piyasasına müracaata mecbur olacağı düşünüülerek hoşnutsuzlukla karşılanacağı yolundaki sözlerine de gerek yoktur. Çünkü Osmanlı Hükümeti bundan dolayı ayrıca bir istikrazda bulunmaya mecbur kalmayacaktır. Onun için Paris piyasası gönlünü hoş tutsun. Türkiye o kadar aciz değildir, zorla kimseden on para almaz.* ”

²⁸⁴ İngiltere politikası bu doğrultuda iken Almanya , Osmanlı Devleti'nin daha hayrına olacak icraatlar yapmıştır. İtilaf Devletleri'nin zıddına , 1910 Kasım'ında Bieberstein , Osmanlı Hükümeti'ne Almanya'nın gümrük zammına karşı çıkmayacağını bildirmiştir. Buna ek olarak demiryolu şirketine talimat vererek Osmanlılardan yeni para istenmemesini söyleyeceğini belirtmiştir.²⁸⁵

Almanya'nın bu en son yapılacak 1911 görüşmelerinde nasıl bir yol takip edeceği *Kölnische Zeitung* gazetesinde belirtilmiştir. Almanlar , Bağdat Demiryolu Şirketi'ne İngiliz ve Fransız sermayelerinin katılacak olmasından memnuniyet duyacaktır. Şimdiye kadar yüzde sekseni Alman sermayesiyle inşa edilen demiryolunda diğer devletler siyasi noktalara takılmasalardı demiryolu tamamlanmış olur ve dünya ticaretine açılırdı.²⁸⁶

Almanya'nın Basra Körfezi sorununun çözümüne yönelik de önerileri vardır. Osmanlı Devleti , hattın bitiş noktası olan Basra ve Kuveyt'te yabancı bir devletin kesinlikle kontrol hakkına sahip olmasına karşıdır. Hatta Türkler bu konuda ısrarcı olacaklarını Alman tarafına bildirmişlerdir. Bu durumda eğer İngiltere bu konuda Babıali ile mutabakata varırsa , Almanya ile İngiltere görüşmelerinde hiçbir sıkıntı yaşanmayacaktır. Almanlar , İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin sorunu orta yolu bularak çözmeleri için çeşitli önerilerde de bulunmuşlardır. Almanlara göre bu sorunun en iyi çözümü hattın son kısmına uluslararası bir statü kazandırılmasıdır. Bunun için Almanlara üçte bir , İngilizlere üçte bir pay verilip geri kalan üçte birlik pay da Rusya ve İngiltere'ye verilmelidir. Diğer bir çözüm de Türklerin yüzde on yada yirmi oranında anlaşmaya dahil edilmesidir. Bu iki çözümden hangisi tercih

²⁸⁴ Hüseyin Cahit , “ Son Meseleler ” , s.1

²⁸⁵ Earle , a. g. e , s. 249

²⁸⁶ Tanin , “ Türkiye'de Şimendiferler ” , 17 Şubat 1911 , Nr: 883 , s.1

edilirse edilsin İngiltere'nin işine gelecektir. Hat uluslararası olursa hem Almanya'dan çekinmeye gerek kalmayacak hem de Fransa ve Rusya gücendirilmemiş olacaktır.²⁸⁷

Times gazetesi de İngiltere'nin demiryolu görüşmelerinde izlemesi gereken yolu şu şekilde tarif etmiştir : “ *Basra Körfezi'ne kadar uzanacak olan bir hattın düşmanımızın eline geçmesi ekonomi ve siyaset noktalarından arzu olunur bir şey olmadığı gibi Bağdat ile Basra arasındaki hattın kontrolüne iştirak etmemiz dahi Bağdat demiryolu ile meydana gelecek ticari ulaşımdan daha fazla istifade etmemizi gerekli kılar. Osmanlı Hükümeti demiryollarının körfeze kadar uzatılmasını şiddetle arzu etmektedir. Adı geçen hükümetin mali durumu lazım gelen sermayeyi tedarike müsait olmayıp da bizim mali durumumuz buna müsait olduğu ve Osmanlı Hükümeti söz konusu bölgede İngiltere ile dostça ilişkilerde bulunmayı arzu ettiği takdirde bir mali anlaşma yolu bulunabilir.*”²⁸⁸

Times'in görüşleri bununla sınırlı kalmıyor ve sözü kontrol meselesine getiriyor. Osmanlı Hükümeti Almanya'nın Bağdat demiryolu için elde etmiş olduğu kilometre teminatı gibi büyük bir yükümlülüğü üstlenmeden söz konusu hattın inşası için lazım gelen sermayeyi temin edecek güce sahiptir. Fakat sermayeyi İngiltere tedarik edecek ise öncelikle bunu teftiş ve kontrol etmek icap edeceğinden bu teftiş ve kontrolü Osmanlı Hükümeti'nin onur ve şerefine zarar vermeksizin Dersaadet'teki Milli Banka marifetiyle yapabilir.²⁸⁹

İkinci olarak iki devlet arasında hattın bitiş noktası hakkında da bir anlaşmaya varılmalıdır. *Times* gazetesinin bu konuda da Osmanlı Devleti'nin pek hoşuna gitmeyecek görüşleri vardır. Şöyle ki: “ *Bitiş noktası olmak üzere Kuveyt ve Basra şehirlerinden birini seçmek gerekir. Basra'nın seçiminde birçok fayda varsa da İngiltere menfaati açısından Kuveyt'in bitiş noktası olarak seçilmesi daha uygundur. Burasını serbest bir liman haline getirecek olursak ' Hong Kong ' u Uzakdoğu'nun büyük bir ticaret merkezi haline getirmiş oluruz. Türkler de Basra'yı serbest bir liman haline getirebilirler diye bir itiraz meydana gelebilir. Halbuki Türkler bunu başarsalar bile ticaret dünyası Türkiye idaresi altında bulunan bir serbest limana o derece itimat etmezler. Belirtilen noktalar hakkında Osmanlı Hükümeti ile ittifak etmemiz mümkün olup olmadığı bahsine gelince bu durum İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki menfaatleri hakkında Türkiye tarafından takip edilecek politikanın içeriğine bağlıdır. Bu son iki sene zarfında Türkiye'nin özellikle mahalli Osmanlı memurlarının tavır ve hareketinden ortaya çıkardığımız deliller pek de memnuniyet verici*

²⁸⁷ **Tanin** , “Türkiye'de Şimendiferler ” , 18 Şubat 1911 , Nr: 884 , s.1

²⁸⁸ **BOA** , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911(*Times* gazetesinin 25 Temmuz 1911 tarihli nüshasında neşrettiği ‘ Bağdat Şimendiferi ’ başlıklı mektubun hulasaten tercümesi)

²⁸⁹ **BOA** , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911 (*Times* gazetesinin 25 Temmuz 1911 tarihli nüshasında neşrettiği ‘ Bağdat Şimendiferi ’ başlıklı mektubun hulasaten tercümesi)

değildir. Fakat Dersaadet'te meydana gelecek müzakerelerin esası sırf mali ve ekonomik olduğuna bizim için korkacak bir şey yoktur.”²⁹⁰

Times'in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi İngiltere hattın bitiş noktası üzerinde kontrol yetkisine sahip olmak istemekte ve bölgede Osmanlı ekonomisinin gelişmesine yönelik adımların atılmasını engellemek niyetindedir. İki devlet arasında anlaşmaya varılması da Osmanlı Devleti'nin tavırlarına bağlıdır. Şayet Osmanlılar istenilen tavırları sergilemezlerse anlaşmanın gerçekleşmesi pek olası değildir.

Times gazetesinin yine konuya ilişkin yazdığı ve yarı resmi olarak nitelendirilebilecek bir makalede , Jön Türklerin ‘nasyonalist’ fikirlerden etkilenecek yabancıların kapitülasyonlardan dolayı sahip oldukları ayrıcalıklı durumlarına karşı çıktıklarını ve bunun örneklerinin Basra Körfezi'nde Osmanlı memurları tarafından İngiliz konsoloslugu görevlilerine yapılan kötü muamelelerde net bir şekilde görülebileceğini belirtmiştir.²⁹¹

Bu makalenin belki de en can alıcı ve tehdit içerikli cümleleri ise şöyledir ; “ *Türklerin iddiaları kendilerinin Basra Körfezi'ndeki tecavüzlerine karşı İngiltere idaresinin işi uzatmasından ileri gelmiştir. İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki çıkarları müttefiklerimizin oradaki çıkarlarına bağlı olduğundan Osmanlı Hükümeti İngiltere'nin Bağdat demiryoluna iştirakini kolaylaştırmaya meyilli bile olsa Basra Körfezi hakkında Türkiye ile aramızda kesin ve makul bir anlaşma imzalamak için elimizden geleni yapacağız. Gerçi dostça bir surette görüşme sonucunda bir anlaşma imzalamaya istekli isek de şayet Türkler anlaşmaya yanaşmayacak olurlarsa diğer bir takım vasıtaya müracaatla anlaşmayı her zaman zorla sağlayabileceğimizi Türklere bildirmek zamanı buna da gelip çatmıştır. ”²⁹² Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın kucağına atacak nitelikte olan bu tehditler İngiltere ile Osmanlı ittifakının ne kadar uzak olduğunu ispatlar niteliktedir.*

Bağdat demiryolunun bitiş noktası olan Basra Körfezi kısmına dair İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Gerard Lowther ile Hariciye Nazırı Rıfat Paşa görüşmelere 1911 Şubat'ının ortalarında başlamışlardır. Bu görüşmelerde Osmanlı Hükümeti'nin hangi koşullarda uzlaşmaya yanaşacağını içeren bir makale Babanzade İsmail Hakkı tarafından yazılmıştır. Bu makaleye göre ; Osmanlı Devleti için olmazsa olmaz ilk koşul İngiltere'nin bu son hatta ‘kontrol’ isteğinin kabul edilmeyeceğidir. Aslında bu görüşme İngiliz Büyükelçisi ile yapılmamalıydı. Hattın inşası için sermayeye hangi şirket katılacaksa Nafia (Bayındırlık)

²⁹⁰ BOA , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911 (Times gazetesinin 25 Temmuz 1911 tarihli nüshasında neşrettiği ‘ Bağdat Şimendiferi ’ başlıklı mektubun hulasaten tercümesi)

²⁹¹ BOA , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911(Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden Gönderilen 540 Nolu Tahrirat)

²⁹² BOA , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911 (Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden Gönderilen 540 Nolu Tahrirat)

Nezareti ile o şirket görüşmeliydi. Ancak bu müzakerelerin yapılış amacı sermayeden ziyade Kuveyt ve Basra kısmı sorununu çözmek olduğu için diplomatlar devreye girmişlerdir.²⁹³

Osmanlı Devleti'nin diğer talepleri ise ; 1- Bağdat demiryolunun bitiş noktası Kuveyt olacaktır. 2- Kuveyt Şeyhinin muhtariyeti kabul edilecek fakat demiryolunun son noktası olması dolayısıyla buradaki limanda bir zabıta , bir gümrük memuru ve bir jandarma bulunacaktır. Ayrıca bunlar Osmanlı Devleti'nin görevlileri olacaktır. 3- Kuveyt'te bir liman inşa edilmesi zaruridir ve bu yabancı sermaye ile yapılabilir. Fakat limanın durumu yabancı sermaye ile yapılan diğer limanlardan farklı olmayacaktır. Bu koşullar altında imzalanacak bir anlaşmada İngiltere kârlı çıkacaktır. Osmanlı Devleti İngiltere ile olan dostluğun bozulmaması için bu fedâkarlığa razıdır. Buna karşılık İngilizler , Lord Lansdown ve Lord Crew gibi dostça olmayan davranışlarda bulunurlarsa kendi kendilerine zarar vermiş olurlar.²⁹⁴

İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin Bağdat Demiryolu konusunda görüşmelere başlaması gerektiği konusunda çeşitli yorumların yapıp görüşlerin ileri sürüldüğü günlerde *Norddeutsche Allegemeine Zeitung* gazetesi gündeme farklı bir tartışma konusu düşürmüştür. Bu gazeteye göre ; Bağdat Demiryolu Türkiye ile bir Alman şirketi arasında imzalanmış bir anlaşmaya dayandığından iki taraftan hiçbirinin yalnız başına üçüncü bir şahıs ile müzakereye girişmesi söz konusu olamaz.²⁹⁵

Kuzey Alman gazetesinin bu ifadesi *Times* gazetesinin eleştirilerine hedef olmuştur. Bir defa Almanya kendisi bu görüşe riayet etmemiştir. Şöyle ki : “ *Hankin-Bağdat demiryoluna karşı Rusya'nın mevkiî İngiltere'nin Bağdat-Basra demiryoluna karşı olan mevkiden ne itibar ile farklı olduğunu anlamasını pek isterdik. Bağdat-Hankin hattı da Alman şirketine verilen imtiyaz dahilinde idi. Norddeutsche Allegemeine Zeitung'un ifadesine nazaran bu imtiyaz Türkiye'ye nasıl şirkete karşı bir takım görevler yüklemişse şirkete de Türkiye'ye karşı bir takım görevler yüklemiştir. Şimdi Almanya Hariciye Nezareti tarafından ileri sürülen teoriye göre ne Bağdat hattının ne de Bağdat-Basra kısmının inşası meselesinde taraflardan hiçbiri üçüncü bir devletle kendi başına müzakerelere girişemez. Fakat herkes biliyor ki Almanya Hükümeti Türkiye'ye önem vermeksizin Rusya ile Bağdat-Hankin demiryolu müzakeresine girişmiş , önceden Türkiye'nin fikir ve görüşünü almadığı gibi böyle bir müzakere yapılmakta olduğuna dair bir haber bile vermemiştir. Almanya ile Rusya arasında cereyan eden görüşmeler vaktinden evvel gazetelere düşmese idi ihtimal ki Türkiye*

²⁹³ Babanzade İsmail Hakkı , “ İngiltere ile İtilaf Müzakeratı ” , **Tanin** , 20 Şubat 1911 , Nr: 886 , s.1

²⁹⁴ **a. g. m** , s.1

²⁹⁵ **Tanin** , “ Bağdat Şimendiferi ve Almanya ” , 11 Mart 1911 , Nr: 905 , s. 1

iki devletin arzularından ve taleplerinden hiç haberdar olmaksızın bu görüşmeler sona erecekti. Hal böyle iken şimdi Türkiye Hükümeti İngiltere ile müzakereye girişmek isteyince Almanya'nın iznini almaksızın böyle bir harekete hakkı olmadığı söyleniyor. ”²⁹⁶

Times gazetesinin eleştirileri bununla da sınırlı kalmıyor. Bir taraftan Bağdat Demiryolu Şirketi ile Osmanlı Hükümeti arasında ve diğer taraftan Almanya Hükümeti arasındaki ilişkilerin garip bir şekil aldığı belirtiliyor. Bazı zamanlar şirket özel bir Alman şirkettir , Almanya Hükümeti'nin bununla hiç ilgisi yoktur. İngiltere Hükümeti bazı arzular beyan etmek istiyorsa Almanya Hükümeti'ne değil bu şirkete müracaat etmelidir deniliyor , bazı zamanlar Almanya Hükümeti ileriye atılarak şirkete ait işler için Ruslarla müzakereye giriyor yada Osmanlı Devleti'ni İngiltere ile doğrudan doğruya görüşmelere girmekten men ediyor. Rusya sonradan Almanya ile görüşmelerde bulunduğu gibi İngiltere de Almanya ile görüşmelere girişmek isterse Bağdat Demiryolu Şirketi'nin bir Alman şirketi değil bir Osmanlı şirketi olduğu ve buna ait görüşmelerde son sözün Türkiye'ye ait bulunduğu söyleniyor. Bu karmaşık yapıdan duyduğu rahatsızlığı dile getiren *Times* sözlerine şu tavsiyeyle son veriyor : “ *Türkiye Basra hattı hakkında imtiyaz anlaşmasının yüklediği mecburiyetten bir kere kendini kurtarırsa Alman siyaseti Türkiye ile İngiltere'nin Bağdat-Basra hattının inşası ve bitiş noktasının tayini hususunda görüşmelerde bulunmasına itiraz edecek bir şey bulamaz.* ”²⁹⁷

Hüseyin Cahit , *Times* ve *Norddeutsche Allegemeine Zeitung* gazetelerinin bu yorumlarına karşılık kendi fikirlerini ileri sürdüğü bir makale yazmıştır. Bu konuda Cahit'i rahatsız eden durum , Türkiye'ye ait olan bir işin iki yabancı devlet tarafından bu şekilde tartışma ve pazarlık konusu olmasıdır. Bunun dışında İngiltere ile Almanya arasında Bağdat Demiryolu meselesinden dolayı bir rekabet ortamının oluşmasını hiçbir zaman memnuniyet verici olarak görmeyen Cahit , böyle durumlarda çoğunlukla zarar gören tarafın Osmanlı Devleti olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Türklere düşen görev , Basra Körfezi'nde çıkarları çatışan bu iki zıt güç arasında çatışma çıkmaması için arabulucu rolü oynamaktır. İşte Osmanlı Devleti bu amaçla İngiltere ile müzakere masasına oturmayı uygun görmüştür.²⁹⁸

Cahit'e göre Kuzey Alman gazetesinin beyanları Türkiye ile İngiltere'yi Basra Körfezi hakkında görüşmekten men edecek bir mahiyete sahip değildir. Almanya Hariciye Nezareti de böyle bir düşünceye muhtemelen sahip değildir. Bu , *Times* gazetesinin taşıdığı vehmi biraz abartmasından ileri gelen bir durumdur. Bununla birlikte Türkiye ile İngiltere'nin gerek

²⁹⁶ **Tanin** , “ Bağdat Şimendiferi ve Almanya ” , 11 Mart 1911 , s.1

²⁹⁷ **aynı sayı** , s.1

²⁹⁸ Hüseyin Cahit , “ Türkiye , İngiltere ve Almanya ” , **Tanin** , 11 Mart 1911 , Nr: 905 , s. 1

Bağdat-Basra olsun gerek Basra Körfezi'ne ait diğer konularda olsun birbirleriyle istedikleri gibi müzakerede bulunma hakları olduğu derecede bu müzakere sonuçlarının , Almanların hukukunu ihlal etmemesi gerektiği yönünde talepte bulunma hakları da vardır. Bu konuda Alman gazetesi haklıdır. Çünkü Osmanlı Hükümeti , imtiyaz anlaşması ile Bağdat Demiryolu Şirketi'ne bağlanmıştır. Bu anlaşma şartlarını Osmanlı Hükümeti başka bir hükümet ile görüşerek geçersiz kılamaz. Bu yüzden doğal olarak imtiyaz sahibi olan şirketin görüşünü almaya ve onayını sağlamaya lüzum vardır.²⁹⁹

Hüseyin Cahit'in bu ifadelerine bakılacak olursa Osmanlı Devleti , görüşmelerde Almanya'nın hukukunu ihlal edecek yükümlülöklere girmeyecek ve alınacak kararlarda demiryolu şirketinin isteğine aykırı maddelere imza koymayacaktır. Nasıl ki Fransızlar demiryolu görüşmelerinde müttefikleri İngiltere'yi her konuda haberdar edip onayını alacaklardı , burada da Osmanlı Devleti , Almanya'yı görüşmelerin safhalarından haberdar edecek yada en azından Almanların taleplerini göz önünde bulunduracaktır.

2.5 Osmanlı Devleti ile Almanya Arasında İmzalanan Demiryolu Anlaşması

Osmanlı Devleti bu demiryolu sorununu kesin ve kendi çıkarlarına zarar vermeyecek bir biçimde çözmek istiyordu. Bu amaçla 7 Mart 1911 'de Paris ve Londra'daki Türk büyükelçileri , İngiltere ve Fransa'ya yeni bir teklifte bulundular. Bağdat- Basra kısmını bir Türk şirketi yapacaktı. Bu şirkete Türkler yüzde kırk , Alman , İngiliz ve Fransızlar da yüzde yirmişer hisse ile iştirak edeceklerdi. Bu arada Türk hükümeti İngiltere ve Fransa'nın Suriye ve Irak'ta iddia ettikleri haklarını makul ölçülerde çözmek amacıyla yetkilileriyle görüşebileceklerini bildirdiler. Sir Edward Grey , ertesini gün Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada , İngiltere'nin gümrük zammı konusunda istekli olmadığını çünkü Osmanlı tarafından İngiliz endişelerini izale edecek kesin garantilerin alınmadığını belirtmiştir. Bu cevap haliyle Jön Türklerin hoşuna gitmedi ve *“Türk basını bu tutumundan dolayı İngiltere'yi sert bir dille suçladı ve Türkiye'nin , Almanya ile dostluk kurarak ne kadar akıllı bir yol tutmuş olduğunu belirtti.”*³⁰⁰

İngiltere işi yokuşa sürerken Almanlar bu konuda da uzlaşmacı bir tavırla yaklaşım Osmanlı Devleti'ne çok sevinecekleri bir haber getirdiler. 1911 Martının ilk haftasında Dr. von Gwinner ile Dr. Hellferrich , Türk yöneticilere , Bağdat Demiryolu Şirketi'nin , hattın

²⁹⁹ Hüseyin Cahit , “ Türkiye , İngiltere ve Almanya ” , s. 1

³⁰⁰ Earle , a. g. e , s.248-249

Bağdat ile Basra ve Basra Körfezi arasındaki kısmının yapımından vazgeçtiğini bildirdiler. Almanların bu teklifi Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edildi.³⁰¹

19 Mart'ta kesin olarak anlaşan taraflar 21 Mart 1911'de resmi olarak anlaşmaya imzalarını attılar. Görüşmeler dört nokta üzerinde cereyan etmiş ve her noktada mutabakat sağlanmıştır. Bunlar ;

1. Halif ile Bağdat kısmı
2. Bağdat- Basra kısmı
3. Osmaniye- İskenderun kısmı
4. İskenderun limanı

Müzakerelerin sonucunda iki taraf arasında üç bölümden oluşan bir anlaşma imzalanmıştır. İskenderun'a yapılacak hattın Halep'ten başlaması düşünülmüşse de arazi şartlarının elverişsiz olması ve maliyetin artacak olması göz önünde bulundurularak hattın Osmaniye'den ayrılması uygun görülmüştür.³⁰²

Bağdat-Basra hakkındaki görüşmelerde ise Haydarpaşa'dan başlayarak Basra Körfezi'nde tespit edilecek bir noktaya kadar demiryolu imtiyazını elinde bulunduran şirket Bağdat ile Basra üzerindeki hakkından vazgeçmiş yani belirtilen kısmın inşası ve işletilmesi hakkını bir Osmanlı şirketine devrettiğini Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'ya resmen tebliğ etmiştir. Bu taviz sayesinde Osmanlı Devleti isterse kendisi Bağdat-Basra hattını yapabilir isterse yabancı sermayedarlara yaptırabilir. Ancak bu noktada Almanların bir şartı vardır ki , o da yabancı sermayedarlara verilecek hisse kadar Alman sermayedarlarına da hisse verilmesidir. Bütün bunlara ek olarak Almanlar gümrük gelirlerinden elde edilecek fazlanın demiryoluna karşılık olması talebinden de vazgeçtikleri gibi patent vergisinden gelecek fazla parayı da istemediğine dair Osmanlı Hükümeti'ne taahhütte bulunmuştur.³⁰³

Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Marschall von Bieberstein Alman Dışişleri Bakanlığına bir telgraf çekmiş düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir : *“Bağdat'a kadar olan bölümün yapımı bu anlaşma ile kesin olarak düzenlendi. Böylece Anadolu demiryolları da katılırsa, 2700 kilometrelik bir demiryolu ağı Alman denetimi altına giriyor ; bu , Berlin-Madrid arasındaki (Köln ve Paris üzerinden) uzaklıktan biraz daha fazladır.”*³⁰⁴

Almanlar için asıl önemli olan kısım ise İskenderun şube hattı ve limanı ile ilgili olanıdır. Bu öneminden ötürü olsa gerek Almanlar bu hattın inşasında Osmanlı Devleti'nden

³⁰¹ Earle , a. g. e , s.249

³⁰² Tanin , “ Bağdat Şimendiferi ” , 20 Mart 1911 , Nr: 914 , s.1

³⁰³ aynı sayı , s.1

³⁰⁴ Rathmann , a. g. e , s.100-101

hiçbir maddi destek istemeyip tüm masrafları kendi üzerlerine almışlardır.³⁰⁵ Şirket böylece 1903 anlaşması gereğince sahip olduğu Basra'da liman imtiyazıyla ilgili hakkından da vazgeçmiş olmaktadır.³⁰⁶ Peki Almanları bu konuda geri adım atmaya iten sebep neydi? Yada Almanlar gerçekten geri adım mı atıyorlardı? Genel olarak Almanların İngiliz muhalefetini yumuşatmak için böyle bir tavizde bulunduğu yönündeki inanış kabul görmektedir.³⁰⁷

Bu görüş doğru olmakla birlikte Almanların planlarında yaptıkları değişikliğin de etkisi vardır. Osmaniye hattı , Kuzey Suriye ve çevresini eskiden beri önemli olan İskenderun limanına bağlayacaktır. Bu sayede Suriye ve El-Cezire bölgesinin tarım ürünleri yabancı ülkelere ihraç edilebilecek , bölge halkının refah düzeyi yükselecek ve İskenderun limanının önemi bir kat daha artacaktır. Aslında İngilizler çok öncesinden bu hattın imtiyazını almaya çalışmışlar fakat bunda başarılı olamamışlardır.³⁰⁸

Alman planları bununla da sınırlı kalmıyordu. Bu hattın İskenderun bölümü , top saldırısı menzilin dışında kalıyordu ve aynı zamanda sahile bağlanıyordu ki bu yönüyle Türkiye hem ekonomik hem de askeri kazanımlar elde edecekti. Bağdat hattında kullanılmak amacıyla Adana'ya götürülmek üzere Mersin limanında karaya çıkarılırken birçok lokomotif ve makine fırtınadan ötürü denize dökülmekteydi. Her tarafı açık ve fırtınalara karşı korunaksız olan Mersin limanına karşı daha korunaklı olan İskenderun limanının tercih edilmesinin nedeni budur.³⁰⁹

İskenderun hattının bu ekonomik ve askeri avantajlarının yanında siyasi bazı avantajları da mevcuttur. Şöyle ki ; yıllardan beri Irak ve El-Cezire ticareti Suriye yolu üzerinden yapılmıştır. Bu ticari işlerlik , Bağdat-İskenderun hattı ile birlikte bağımsız bir Osmanlı limanına yönelecektir. Halbuki , Bağdat hattı Basra körfezine bağlanacak olursa , Irak ürünleri mecburen Kuveyt'e dolayısıyla da İngiltere kontrolündeki bir limana taşınacaktır. İskenderun'un ek bir bağlantı ile Bağdat hattına bağlanacak olması durumu değiştirecek , Irak ve El-Cezire ticareti İngiliz denetiminden kurtulacaktır.³¹⁰

³⁰⁵ Tanin , “ Bağdat Şimendiferi ” , 20 Mart 1911 , s.1

³⁰⁶ Murat Özyüksel , **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları** , Arba Yayınları , İstanbul , 1988 , s. 232

³⁰⁷ a. g. e , s. 231. Bu konudaki görüşlerden biri de şudur : Bosna-Hersek olayından sonra siyasi atmosfer yumuşamıştır. Almanya bundan istifade ederek Üçlü İtilaf grubunu parçalamak için bazı taktikler uygulamıştır. İlk önce İngilizlerin teklif ettiği deniz silahlarını sınırlama görüşmelerinde , Almanlar , onlardan çıkması muhtemel bir Avrupa savaşında tarafsız kalmaları yönünde bir garanti almaya çalışmışlardır. Bu isteklerine ulaşamayınca , bu sefer Bağdat demiryolunu Basra Körfezi'ne kadar indirmeme karşılığında aynı sözü almayı denemişler fakat bunda da İngiltere'nin 'hayır' cevabıyla karşılaşmışlardır. Bunun için Bkz. Ülman , a. g. e , s.273

³⁰⁸ Waylet. B. – E. Jackh , a. g. e , s.183

³⁰⁹ a. g. e , s. 183

³¹⁰ a. g. e , s. 184

Almanya ile imzalanan bu yeni demiryolu anlaşması Hüseyin Cahit tarafından yazılan bir makaleye de konu olmuştur. Öncelikle Cahit , Almanların göstermiş oldukları iyi niyet ve dostluktan ötürü müteşekkirdir. Osmanlı Devleti bu anlaşma neticesinde haklarından hiçbir şekilde ödün vermemektedir. “ *Şu halde Almanların , en büyük rakipleri olan İngilizler tarafından da zorluk ve itiraza uğramayacağı sabit olan bir haktan vazgeçmelerini Osmanlı Devleti ile dostça ilişkilerini devam ettirmek istediklerine , Osmanlıların düşüncelerine önem verdiklerine ve kendi menfaatlerini Türkiye'nin zararında ve sıkıntıya düşmesinde aramadıklarında delil olmak üzere kabul etmek zaruridir.* ”Almanlar , Bağdat-Basra kısmı üzerindeki haklarından vazgeçerek Türkiye'nin dış politikada kuvvetlenmesine olanak sağlamış aynı zamanda büyük bir yükten kurtulmasına yardımcı olmuştur.³¹¹

İngiltere'nin Basra üzerindeki , Osmanlı hukukunu çiğneyen talepleri bu sayede ortadan kalkmakta ve Almanlar görüşmelerde verdikleri bu ödüne karşı Osmanlılardan hiçbir özel imtiyaz isteğinde bulunmamaktadır ki bu da Almanların Türkiye hayrına yaptığı ince davranışlardan biridir. Gümrük zammı ve patent zammı konusunda da Almanlar Türk maliyesine büyük bir katkıda bulunmuşlardır. Hüseyin Cahit , Almanların ‘Şarkta’ kazandıkları üstünlüğe ise şöyle bir açıklama getiriyor : “ *Almanya politikasının bir müddetten beri Şarktaki başarısını anlamak isteyenler şu muamele tarzının nezaketini , bütün inceliklerini iyice incelemeli ve yorumlamalıdır. Sorunu çözmek için ufak tefek maddi menfaatleri Almanlar , Osmanlı dostluğunun devam etmesi için feda ediyorlar. Türkiye’de yeni idarenin devam ve sürekliliğine bir kere inandıktan sonra , kendi menfaatleri ile Osmanlı menfaatini uzlaştırarak ciddiyet ve metanet ile ayak atmayı en karlı bir politika kabul etmişlerdir. Bu yolda gelişme gösteren bir siyasetin kabul görmesine hayret etmemek gerekir.* ”³¹²

Almanya ile yapılan bu anlaşma bir çok dedikodu ve varsayımı da geçersiz kılmıştır. Almanya'nın Basra Körfezi'nde bir limanda yerleşeceği , orada bir kömür deposu inşasından başlayarak bir deniz üssü elde edeceği yolunda söylenen sözler Bağdat-Basra kısmının inşaatından şirketin vazgeçmesiyle fiilen tekzip edilmiş olmaktadır. Bu sayede İngiltere'nin bütün tereddütleri ortadan kaldırılmış ve Basra kısmında Osmanlı-İngiliz müzakerelerinin önü açılmıştır.³¹³

İngiltere'yi rahatlatacak diğer bir nokta da gümrük vergisine zam meselesidir. İngiltere Hükümeti bu zammın kendi ticari menfaatlerini ihlal edecek bir teşebbüse sarf olunması

³¹¹ Hüseyin Cahit , “Bağdad Şimendiferi ” , **Tanin** , 20 Mart 1911 , Nr: 914 , s.1

³¹² **a. g. m** , s. 1

³¹³ Hüseyin Cahit , “ Mukaveleden Sonra ” , **Tanin** , 25 Mart 1911 , Nr: 919 , s. 1

ihtimaline karşı bazı endişeler taşımaktaydı. Bu endişelerin yersiz olduğunu İstanbul'da imzalanan anlaşma kesin olarak ispatlamıştır. Bu sayede itirazlar izale edilmiştir ve Osmanlı Devleti bundan sonra başka ihtilaf ve itirazların çıkmasına ihtimal vermemektedir.³¹⁴

Sir Edward Grey'in Osmanlı-Alman anlaşmasından sonra yaptığı ve İngiliz bakış açısını gösteren konuşmasına burada yer vermekte fayda var. Çünkü bu anlaşmadan sonra Osmanlı Devleti ile İngiltere müzakerelerinin nasıl bir seyir izleyeceği konusu gündeme gelmiştir. Grey'e göre : “ ...Osmanlı Hükümeti Bağdat imtiyazı verildiği esnadaki yükümlülüklerden kendisini tamamen kurtarmış olmamakla beraber yapılan anlaşma üzerine önümüzde serbest bir zemin açılmış oluyor ki bu sayede evvelce kesilmiş olan görüşmelere şimdi devam edilecektir.

Bu Martta bir anlaşma meydana gelmesini cidden isterim. Çünkü İngiltere kamuoyunu memnun edecek biçimde yapılacak bir anlaşma hem Türkiye'yi hem Almanya'yu hem bizi memnun edeceği cihetle siyasi anlaşmazlık sebeplerini de ortadan kaldıracaktır. İngiltere kamuoyunun istediği şey Bağdat hattı inşa olunduktan sonra farklı tarife uygulamasına kalkışılıp İngiliz ticaretinin zarara uğratılmamasıdır. Bu takdirde her memleketin ticareti söz konusu hattın şubelerinden istifade eder ve bu suretle mevcut endişeler ve anlaşmazlık sebepleri ortadan kalkar.

Fikrime göre Bağdat hattının sırf bir ticari teşebbüs olarak görülmesi üzerine bir anlaşma imzalanabilir. Gümrük vergisine onay vermemiz için iki şey isteyeceğiz. Bunlar hattın teftiş ve denetime açık bulundurulması ve sermayeye iştirak edebilmektir. ”³¹⁵

İngiliz Dışişleri bakanının bu açıklamasına bakılırsa Osmanlı-Alman anlaşması İngilizleri tam manasıyla tatmin etmemiş ve ticari statüko konusundaki endişelerini yok etmemiştir. Bunun dışında Edward Grey , Kuveyt üzerinde İngiltere'nin bir himaye hakkına sahip olmadığını belirtmiştir ki , Hüseyin Cahit bu durumun demiryolu görüşmelerine etkisini şöyle yorumlamıştır : “ Kuveyt üzerinde İngiltere'nin bir himaye hakkı iddia etmesi doğrudan doğruya Osmanlı hukukuna tecavüz etmesi olurdu ki iki memleket arasında böyle şayan-ı esef bir ihtilaf buldukça cereyan edebilecek görüşmelerden büyük bir faydaya ulaşamazdı. ”

316

Times gazetesi Almanların Bağdat demiryolunun Basra şubesinden vazgeçmelerine atıfta bulunarak , Basra hattının inşasında Türk tarafına maddi yardımda bulunabilecekleri gibi Basra Körfezi'ndeki çıkarları noktasından Türkiye'ye bu şekilde yardım etmeleri arzu

³¹⁴ Hüseyin Cahit , “ Mukaveleden Sonra ” , s. 1

³¹⁵ **Tanin** , “ Sir Edward Grey'in Beyanati ” , 26 Mart 1911 , Nr: 920 , s. 1

³¹⁶ Hüseyin Cahit , “ Mukaveleden Sonra ” , s. 1

ettikleri bir şeydir. Öyle ki bu yardım Körfez'deki bütün sorunlar hakkında Türkiye ile İngiltere arasında makul ölçülerde yapılacak bir anlaşma esasına dayanmalıdır. Söz konusu sorunlar bir hayli süreden beri mevcut olup bazıları da Babıali'nin yaklaşımları ve bazı Osmanlı memurlarının düşmanca fikirleri yüzünden ortaya çıkarılmıştır. Müzakere sürecinde Osmanlı Devleti bu husumeti izale edecek adımlar atmalıdır.³¹⁷

Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Alman basını da Türkiye dostluğuna atıfta bulunan çeşitli haberler yayınlamıştır. *Frankfurter Zeitung* gazetesi , Bağdat Demiryolu Şirketi'nin bir takım kavga ve siyasi tartışmalarla bir ekonomik teşebbüsü tehlikeye atmamak için uzlaşmacı bir tavır ve meslek sergileyerek Türkiye'yi İngiltere karşısındaki zor durumdan kurtardığını ve bu özveri karşısında fedakarlık sırasının İngiltere'ye geldiğini yazarken , *Kölnische Zeitung* gazetesi de ; yeni anlaşmanın Türkiye'ye ciddi anlamda büyük bir yarar sağladığını ve bunun da yüzde dördlük gümrük vergisinden elde edilecek gelirden Almanya'nın el çekmesi olduğunu ifade etmiştir. Şirket aynı zamanda Türkiye'ye büyük bir hizmette bulunmuştur. Çünkü vergi artışı meselesi şimdiye kadar İngiltere'nin muhalefetine uğramaktaydı. Bu anlaşmadan sonra İngilizler bu endişelerinden vazgeçeceklerdir.³¹⁸

Neue Freie Presse gazetesinin bu anlaşmadan sonra yazmış olduğu makale dikkat çekici yorumlar içermektedir. Gazeteye göre ; dünyada şimdiye kadar yapılan hiçbir teşebbüse Almanya'nın yapacağı Bağdat hattı kadar zorluk çıkarılmamıştır. Sadece Süveyş Kanalı'na yapılan muhalefet bununla mukayese edilebilir. Kısa bir zaman önce bile Almanların bu hattı inşa edecek sermayeye sahip olmadığı söylenerek , Almanların sermaye tedarik etmesi zorlaştırılmaya çalışılmıştır. Sonra 1910 yılının yaz aylarında inşaatın yavaşlaması sermaye bulunamamasına bağlanmıştır. Halbuki bunun sebebi ; 1910 yazında Anadolu ovalarında şiddetli sıcakların meydana gelmesi ve buna paralel olarak hasılatın azalması dolayısıyla işçi ücretlerinin yükselmesidir.³¹⁹

Üçlü İttifak devletlerine atıfta bulunan gazete , İngiltere , Fransa ve Rusya'nın daimi surette Bağdat hattına yan gözle baktıklarını belirtmiştir. Şarkın en önemli hattının Almanların elinde bulunması onlar için siyasi bir tehlikedir. Oysa Almanlar bu hattı ticari faaliyetleri için yapmayı tasarlamışlardır. İngiltere ve Fransa dönüp dolaşıp Almanların hattı tamamlamak için para bulamayacağı ve sonunda kendilerinin bu hattı bitireceği nakaratını tekrarlamaktadırlar. Ancak güçlü Alman ekonomisi bunun üstesinden gelecek kadar muktedirdir. “ *Bunun içindir ki Almanya'nın Türkiye'de gündün güne artmakta olan iktisadi*

³¹⁷ BOA , HRC.SYS. , 95/37 , 12.08.1911(Hariciye Nezaretine Londra Sefaretinden gönderilen 552 nolu tahriratın tercümesi)

³¹⁸ Tanin , 22 Mart 1911 , Nr : 916 , s. 1

³¹⁹ Tanin , “ Bağdat Hattının İkmali İnşası ve Devletler” , 24 Mart 1911 , Nr: 918 , s. 1

yayılması , Şarkta gittikçe çoğalan Alman ticari ilişkileri ve bu sayede yakın doğuda daimi bir gelişme ve ilerlemeye devam eden Alman devletinin siyasi nüfuzu İngiltere ve Fransa'da acı bir his bırakmaktadır.”³²⁰

Neue Freie Presse , bu açıklamalardan sonra sözü Potsdam görüşmelerine getirerek , Bağdat hattına olan Rus muhalefetini Almanların bu görüşmeler sayesinde nasıl ortadan kaldırdığını ve İngiltere'nin bundan sonra engel olmaktan çıkarak uzlaşma yollarına girdiğini belirtmiştir. Gazeteye göre ; “ İşte Rusya bu suretle muhalefetten ayrıldıktan sonra zaten hattın hiç olmazsa Basra'ya kadar inşasına mani olması mümkün olmayan İngiltere de engellemelerden vazgeçti ve meselenin çözümü için ortaya konan teklifleri esasen kabul etti. Bundan sonra Osmanlı Hükümeti Alman şirketiyle bir anlaşma imzaladı. Bunda Bağdat'tan Basra Körfezi'ne kadar uzanacak kısmın imtiyazı , bilhassa Almanya ve İngiltere'nin , fakat bunlardan başka Avusturya , Fransa ve Türkiye'nin sonradan İngiltere ile görüşükten sonra tayin edecek oranda katılım payları bulunacak bir Osmanlı şirketine devrediliyor. ”³²¹

Neue Freie Presse'nin bu makalesinden Almanya'nın Bağdat hattını tamamlama konusunda nasıl bir strateji takip ettiğini anlamak mümkün. Öncelikle Üçlü İtilaf devletlerinin birleşik muhalefetini parçalamak amacıyla Rusya'yı kendi tarafına çekmeyi başarmış , İngiltere'yi yalnız bırakarak uzlaşmaya mecbur etmiş ve Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmadan sonra bazı temel haklarından vazgeçerek İngiltere'yi engel çıkarma politikasından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Uzlaşma için fedakar devlet rolünü oynayan Almanya'nın bu taktiği Osmanlı Devleti'nin lehine bazı sonuçlar doğurmuştur denilebilir. Çünkü Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli pürüz çıkaran İngilizler bundan sonra yapılacak görüşmelerde bazı itirazlardan vazgeçmek zorunda kalacaklardır. Gümrük zammı ve Basra kısmı konusunda Alman tavizleri Osmanlı heyetinin İngilizlere karşı dilini uzatacak avantajlar olmuştur.

İngiltere basınının da bu konuya değindiğini görmekteyiz. Dikkat çekici genel bir yorum şu şekildedir ; Bağdat Demiryolu Şirketi'nin yaptığı fedakarlık gerçek olmaktan ziyade görüntüden ibarettir. Çünkü şirketin gümrük zammı fazlasından vazgeçmesine karşılık ele geçirdiği Duyun-u Umumiye fazla gelirleri birkaç yıl sonra teminat akçesine fazlasıyla karşılık olacaktır. Bununla birlikte bu anlaşmanın asıl önemli noktası , Bağdat-Körfez hattından vazgeçilmesi olup , bu kararın ilgili devletlere hattın uluslararası hale getirilmesi imkanını sağlamış olmasıdır.³²²

³²⁰ **Tanin** , “Bağdat Hattının İkmali...” , 24 Mart 1911 , s. 1

³²¹ **aynı sayı** , s. 1

³²² **Tanin** , 23 Mart 1911 , Nr : 917 , s. 1

Times gazetesi , Lord Curzon'un bu anlaşmayı değerlendiren Lordlar Kamarası'ndaki konuşmasını sütunlarına almıştır. Curzon'a göre ; Bağdat Demiryolu Şirketi , Bağdat ve Basra kısmı üzerindeki hakkını terk etmeye karşılık Osmaniye'den İskenderun'a kadar bir demiryolu imtiyazını elde ederek pek karlı bir iş yapmıştır. Türkiye'ye şimdiki durumda başka sermayedarlara Bağdat-Basra hattının imtiyazını vermekte yetkili ise de bütün bütün serbest değildir. İngiliz sermayedarlarının hissesi Alman sermayedarlarının hissesinden fazla olamayacaktır. Bu şart dairesinde cereyan edecek görüşme bir sonuca ulaşamadığı takdirde Bağdat Demiryolu Şirketi kendi başına hattı inşa edecektir.³²³ Lord Curzon'un ifadesinden anlaşıldığına göre Almanlar aslında bazı haklarından görünüşte vazgeçmişlerdir ve gerçekte aynı derecede eski haklarına dolaylı da olsa sahiptirler.

Bu noktadan sonra Türkiye ile yapılacak görüşmelere sözü getiren *Times* , Almanya'nın onayıyla Türkiye tarafından yapılacak uygun teklifleri özenli bir şekilde incelemeye razı olmakla beraber İngiltere'nin siyasi ve ticari çıkarlarını zarara uğratacak bir çözüm yolunu kabule İngiltere razı olmayacaktır. Lord Curzon , Bağdat hattının Basra denizine kadar indirilmesinden Türklerin ve Almanların büyük istifadeler sağlayacağını belirtmiş ancak İngiltere'nin bundan ne kazanacağından emin olmadığını dile getirmiştir. Bu gerçeği göre göre hattın tamamlanmasına onay vermek İngiliz ticareti için pek sağlıklı bir karar olmayacaktır.³²⁴

Times'a göre Almanların Bağdat hattını kendi başlarına tamamlamaları zor görünmektedir. Çünkü daha hattın en büyük kısmı olan Bağdat'a kadarki bölümü inşa edilmemiştir. İşin sonu gelinceye kadar daha çok zaman geçecektir ki o zaman geldiğinde dahi İngiltere'nin onayı olmaksızın burası Kuveyt olmayacaktır. Çünkü Kuveyt Basra Körfezi'nin tek derin limanıdır. İngiltere ile Hindistan bu yüzden birçok kayba uğramamalıdır. Buna ek olarak İngiltere'nin ne Irak'ta ne de Basra Körfezi'nde arazi zapt etmekte gözü yoktur. Tabii ki İngiltere bağımsız bir devletin demiryolu yapmasına ve bunun için başka bir devlete imtiyaz vermesine itiraz etmemektedir. Ancak bu demiryolu ve imtiyaz İngilizlerin hayati çıkarlarına aykırı biçimde olursa buna karşı çıkararak tepki göstermek hakları vardır.³²⁵

Tanin'deki köşesinde Hüseyin Cahit , *Times* 'ın bu makalesini ele alarak Osmanlı Devleti'nin , Almanya ile yapılan anlaşmaya ve İngiltere ile yapılacak müzakerelere karşı sergileyeceği tutumu göstermeye çalışmıştır. Türkiye açısından Bağdat-Basra demiryolu hiçbir zaman İngiltere için bir tehlike teşkil etmez. Madem ki İngiltere'nin Basra Körfezi'nde

³²³ **Tanin** , “ Bağdat Şimendiferi ve Basra Körfezi ” , 28 Mart 1911 , Nr: 922 , s. 1

³²⁴ **aynı sayı** , s. 1

³²⁵ **aynı sayı** , s. 1

ve Irak'ta arazi zaptına niyeti yoktur o zaman oralarda Türkiye'nin kuvvetlenmesi hiçbir zaman İngiltere'nin siyasi çıkarlarına tehlike oluşturmaz. Türkiye'nin Basra Körfezi'nde kuvvetlenmesi Hindistan için bir tehdittir yönündeki iddialar da gülünçtür. Bunları söyledikten sonra Hüseyin Cahit şu soruyu soruyor ; “*Bağdat demiryolu İngiliz sermayesinin iştiraki olmaksızın yapılacak olursa İngiliz ticareti bundan daha ziyade mi istifade edecektir?* ” Cahit'e göre bu noktada İngiltere'nin yapması gereken şey demiryolu inşasına katılarak hissedar olmaktır.³²⁶

Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile müzakereye girişmek istemesindeki amaç , İngiltere'den bir hizmet bir lütuf istemek değil , İngiltere'nin ticari menfaatlerini göz önünde bulundurarak bunu ihlal etmek maksadında olmadığını göstermektir. Bu sayede İngiltere'nin endişeleri ve şüpheleri izale edilmeye çalışılmış , onların olaya bakış açıları öğrenilmek istenmiştir. “ *Müzakere kapısının bu suretle açıldığını unutmamak gerekir ki , görüşmeler esnasında izzet-i nefsi yaralayacak sözlerde ve taleplerde bulunulmasın.* ” Cahit'in bu sözü Osmanlı Devleti'nin rutin endişesini göstermektedir. Bu endişe , İngiltere'nin Türklerden olmayacak taleplerde bulunması ihtimalinin yüksek olması endişesidir.³²⁷

Tanin gazetesinin 21 Ağustos 1911 tarihli nüshasında Hüseyin Cahit'in yazdığı bir makalede Basra Körfezi ile ilgili tüm gelişmelerin bir panoraması yapılmıştır. Buna göre İngilizlerin Bağdat-Basra demiryoluna dair şimdiye kadar görülen taleplerinin başında , hattın kontrolünün kendi ellerinde olmasıdır. Bu kontrol kelimesi doğal olarak Osmanlıların hoşuna gitmemiştir. Ancak Cahit'e göre bu kısmen kelime hatasından ileri gelen bir durumdur. Yani Türkler kontrol kelimesini Fransızca'dan almışlardır ve İngilizce manası ile uyuşmayan bir anlam katmışlardır. Bu farka dikkat edildikten sonra anlaşılmıştır ki İngilizlerin kontrolden kasıtları , hattın inşasına katılacak sermayenin çoğunluğu İngiliz olsun yada İngiliz dostlarının elinde bulunsundur.³²⁸

Osmanlı Devleti , hattın inşasına iştirak edecek sermayenin büyük kısmı kendi olmak üzere kalan kısmın İngiltere , Fransa ve Almanya arasında eşit miktarda bölüştürülmesi fikrini ileri sürdüğü zaman İngiliz gazeteleri buna karşı çıkmışlardır. “ *Çünkü Osmanlı Hükümeti'ni Alman politikasına meyilli görmek işlerine gelmediği için Alman hissesi ile Osmanlı hissesi birleştiği takdirde İngiliz ve Fransız hisselerinin azınlıkta kalacağını düşünmüşlerdi.* ” Cahit , bunları söyledikten sonra ekliyor : “ *Halbuki burada gayet önemli bir ‘ nokta-i nazar’ hatası vardır ki insaf ile düşünülecek olursa düzeltmesi kolaydır. Osmanlı Hükümeti ne Alman*

³²⁶ Hüseyin Cahit , “ Times'in Makalesi Münasebetiyle ” , *Tanin* , 28 Mart 1911 , Nr: 922 , s. 1

³²⁷ *a. g. m* , s. 1

³²⁸ Hüseyin Cahit , “ Basra-Körfez Hattı ” , *Tanin* , 21 Ağustos 1911 , Nr: 1067 , s. 1

politikasına meyillidir , ne İngiliz veya Fransız politikasına. Osmanlı Hükümeti'nin yalnız bir politikası olabilir o da Osmanlı politikasından ibarettir. Onun için Bağdat ve Körfez hattına iştirak edecek Osmanlı sermayesinin Alman hissesiyle birleşeceğini kesin olarak kabul edenler hata ederler.”³²⁹

Hüseyin Cahit'in birçok makalesinde vurguladığı bir noktayı burada da tekrar ettiğini görüyoruz ki , o nokta , Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya meyletmesine İngiltere ve Fransa'nın yaptığı katkılardır. Cahit'in konuyla ilgili sözleri şu şekilde : “ *Osmanlı sermayesi Almanya hissesiyle birleşebildiği kadar İngiliz veya Fransız hissesiyle de birleşebilir. Osmanlı Hükümeti'nin menfaati ne tarafta ise o tarafı tercih edeceği aşikardır. Buna karşılık Bağdat ve Körfez hattına iştirak edecek Osmanlı sermayesinin Alman hissesine meyletmesinin önünü almak İngiliz ve Fransız sermayelerinin elindedir. Onlar mecbur etmezse Osmanlı sermayesi her zaman bağımsız ve her zaman her tarafa aynı derecede dost bir vaziyette kalır...*”³³⁰

2. 6 Osmanlı Devleti'nin Demiryolları Politikasında Fransa'nın Oynadığı Rol

İngiltere'nin Basra Körfezi ve Bağdat demiryoluna bakış açısı böyle olmakla beraber işin içine Fransa da katıldığı için Fransa'nın demiryolları konusunda Türkiye'deki durumuna bakmakta fayda var.

Fransa'nın genel olarak Bağdat Demiryolu'na bakış açısı şöyledir ; kontrolü Almanların elinde olacak bir demiryolu şebekesi , Şark'taki Fransız etkisine olumsuz etki yapabiliirdi. Alman güdümünde güçlenmiş bir Osmanlı Devleti , Fransa ve müttefiki Rusya'yı güç durumlara düşüreceği gibi , Türkler , Panislamizm'i demiryolu vasıtasıyla Ortadoğu'da yayarak Fransa'nın Müslüman sömürgelerinde kötü tesir yaratacaktı. Bu sebeplerden ötürü Fransa Bağdat hattına karşı çıktı.³³¹ Fakat Alman ve Türk taraflarının hattın yapılması çalışmalarında karalı bir tablo çizmeleri , Fransızları Türkiye'nin başka yerlerinde demiryolu yaparak en azından karlı yatırımlarda bulunma politikasına sevk etmiştir.

Le Temps gazetesinin İstanbul muhabiri 6 Şubat 1911'de gazetesine bir telgraf göndererek Fransa ile Osmanlı Devleti arasında Anadolu demiryolları ile ilgili müzakereler hakkında bilgi vermiştir. Bu telgrafa göre Osmanlılar bu hatları öncelikli olarak askeri ulaşım için ikinci olarak da ticari faaliyetler için yapma arzusundadır. Bir kısmı Arnavutluk'ta diğer

³²⁹ Hüseyin Cahit , “ Basra-Körfaz Hattı ” , s. 1

³³⁰ a. g. m , s. 1

³³¹ Kocabaş , **Alman Kapanı...** , s. 330-331

kısmı Kuzeydoğu Anadolu'da olmak üzere iki hat konusunda görüşmeler sürmektedir. Şimdiye kadar Fransız sermayedarları Osmanlı topraklarında toplam 2000 km hat inşa etmiş olup bu yeni hatların inşası ile birlikte toplam uzunluk 4000 km.ye ulaşacaktır ki bu Almanların inşa ettikleri hatlara denk olacaktır. Telgrafa göre demiryolu güzergahı ve uzunlukları şu şekildedir :³³²

Arnavutluk

Priştine'den Adriyatik denizine	275 km
Karaferye'den Avlonya'ya	550 km

Anadolu

Samsun-Amasya-Sivas	420 km
Sivas-Erzincan-Erzurum	550 km
Trabzon-Erzurum	390 km
Toplam:	2185 km

Anadolu'da yapılacak olan demiryolları ile ilgili Tanin'de yer alan bir habere göre , Hükümet tarafından 380 km.lik Samsun-Sivas hattının inşa edilmesine karar verilmiş ve 95 km.lik ilk kısmının hava koşullarının el verdiği andan itibaren yapımına başlanacağı belirtilmiştir. Hükümet aynı zamanda Ankara-Sivas hattının da inşasına karar vermiş ve bu hattın Yozgat'a kadar olan kısmının incelemeleri tamamlanmıştır. Bu Ankara-Sivas hattı 350 km olacak ve Samsun-Sivas hattı üzerindeki Sulusaray'a bağlanacaktır. Bu hattın inşa edilmesi konusunda Anadolu Demiryolu Şirketi ile müzakerelerde bulunulmuştur. Hattın inşasının dört yılda tamamlanması kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde Samsun-Sivas hattı da dört yılda bitirilecektir.³³³

Samsun-Sivas ve Ankara-Sivas hatları 450 km.lik Harput-Ergani-Diyarbakır hattına bağlanacağından Demiryolları Müdüriyeti Harput-Diyarbakır hattının incelemelerine 1911 yılının ilkbaharında başlayacaktır. İncelemeler biter bitmez Anadolu Demiryolu Şirketi ile görüşmelere girişilecektir. Görüşmeler sonucunda hattın inşasına karar verilirse Erzincan ve Erzurum şubesinin incelemelerine başlanacak ve Erzurum-Trabzon civarındaki limanlardan birine bağlanacaktır. Erzurum'un limana bağlanması için inşa edilecek hattın güzergâhında

³³² Tanin , “ Şimendiferler ” , 14 Şubat 1911 , Nr:880 , s.1

³³³ Tanin , “ Anadolu Şimendiferleri ” , 11 Şubat 1911 , Nr: 877 , s. 2

Nafia mühendisleri tarafından bir keşif yapılmıştır ve bu iki hattın inşasına 1911 yılında başlanması düşünülmektedir.³³⁴

Le Temps gazetesinin Fransa'nın Türkiye'deki demiryolları yapım faaliyetlerine katılması ile ilgili yazdığı makale gerek ekonomik gerek siyasi bakımdan anlamlı bazı yorumlar içermektedir. Bir defa Fransızların yapacakları Erzurum , Sivas , Samsun gibi hatlar fiziki durumdan ötürü hayli zor ve masraflı olacaktır. 1890 yılında Alman ve Belçikalı bir grup Sivas-Samsun hattının inşası için imtiyaz almış olmasına rağmen arazinin sarp ve engebeli yapısı yüzünden bu işten vazgeçmişlerdir. Fakat bu sıkıntının üstesinden gelmek fen ve teknoloji sayesinde hiç de zor değildir. Yeter ki Babıali Bağdat hattı teminat akçesi kadar önemli miktarda teminat versin.³³⁵

Fransa'nın düşüncesi ekonomik olmakla beraber *Le Temps* olayın siyasi boyutuyla da ilgilenmiştir. Yapılacak hatların öncelikli amacı askeri olacaktır ve Arnavutluk hatları Türkiye'nin iki deniz cephesinde de askerini yığmasını kolaylaştıracaktır. Anadolu hatları da kısa sürede hem kara hem deniz güçlerinin toplanmasını sağlayacak ve Kafkasya ile İran sınırında Osmanlı Devleti'ni daha etkin bir hale getirecektir. Bu hareket de büyük bir devletin yapmaması gereken bir davranıştır. Çünkü Fransa Osmanlı Devleti'nin askeri amaçlarına hizmet etmemelidir. “ *Osmanlı-Fransız dostluğu ne kadar gerçek bir değere sahip olursa olsun bu iki devlet bir diğerine herhangi bir ittifakname ile bağlı değildir.*”³³⁶

Fransa'nın yapacağı bu hatlarla ilgili *Le Temps*'in yaptığı yorumlar ve Üçlü İtilaf devletleri açısından öngördüğü değerlendirmeler oldukça önemli görünüyor. *Tanin*'de Hüseyin Cahit'in bir makalesine konu olan bu değerlendirmeler Osmanlı Devleti'nin Üçlü İtilaf ile müttefik ilişkileri kurmasının zorluğu üzerinde duruyor.

Fransa'nın kuzeydoğu Anadolu hatlarının yapımını üstlenmemesi gerekir çünkü bu hatlar birinci derecede askeri niteliktedir. Bu bölgede yapılacak askeri amaçlı hatlar Rusya'nın hoşuna gitmeyecektir. Çünkü Ruslar eskiden beri İran sınırında tehlike oluşturacak unsurları engellemeye çalışmışlardır. Eğer Fransa bölgede demiryolu inşa ederse kendi müttefiki olan Rusya'yı darıltmış olur. Türklerin dostlukları ne kadar kıymetli olursa olsun Fransa böyle bir teşebbüse girmemelidir. Üçlü İtilafı oluşturan Fransa , Rusya ve İngiltere'nin herhangi bir konuda kendi başlarına hareket etmeleri itilafın zafiyet göstermesine sebep olacağı için Fransa kendi menfaatleri için bile bu işe girişmemelidir.³³⁷ Almanya bile Bağdat demiryolunun inşasında Rusya'nın onayını alabilmek için Kuzey Anadolu'da şube inşa

³³⁴ **Tanin** , “ Anadolu Şimendiferleri ” , 11 Şubat 1911 , s. 2

³³⁵ **Tanin** , “ Fransa ve Türk Şimendiferleri ” , 14 Şubat 1911 , Nr: 880 , s. 1

³³⁶ **aynı sayı** , s.1

³³⁷ Hüseyin Cahit , “ Türkiye'de Şimendiferler ” , **Tanin** , 14 Şubat 1911 , Nr: 880 , s.1

etmeyeceğinin garantisini vermişken , böyle bir zamanda Almanya'nın yapmamaya karar verdiği bir hattı Fransa'nın yapması mantıklı olmayacaktır.³³⁸

Hüseyin Cahit'in bu acı gerçeği kabul eder tarzdaki yorumu ise şöyle: “ ...*bu sözler Türkiye politikasının Üçlü İtilaf hükümetleri politikası ile ne dereceye kadar uyumlu olabileceğini bize gösterecek mahiyete sahiptir. Osmanlı Hükümeti istediği kadar Üçlü İtilaf ile dost geçinmek istesin. O devletlerin menfaatleri bizimki ile uyum içinde olmazsa dost olmak arzusunu biz ne kadar istersek isteyelim , mümkün değil buna aynı samimiyetle karşılık görmeyiz.* ” Hüseyin Cahit'e göre bu düşünceler Fransa resmi makamlarının düşüncesi değilse de eğer Fransızlar kendimizi savunmaktan bizi mahrum bırakacak yaklaşımlarda bulunurlarsa Fransa ile Türkiye politikası birbirinden ayrılacak demektir.³³⁹

Le Temps Fransa'nın Rumeli'de de demiryolu yapmasına karşıdır. Bunun sakıncası ise İtalya ve Avusturya'nın rencide edilebilecek olmasıdır. Burada dikkat çeken nokta Fransızların , İtalya , Rusya ve Avusturya'nın politikalarını göz önünde bulundurduğu ölçüde Osmanlı politikalarına hiç önem vermemiş olmasıdır. Fransa'nın bu düşünceli ve anlayışlı tavrının altında yatan gizli sebep ise Suriye demiryollarıdır. Bu politika ile diğer devletleri gücendirmeden Bağdat-Humus hattının imtiyazını almak peşinde koşmaktadır.³⁴⁰

20 Mart 1911 tarihinde ise Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile Fransa Maslahatgüzarı Mösyö Boppe arasında Osmanlı Devleti ve Bağdat Demiryolu Şirketi arasında imzalanan anlaşmaya dair bir görüşme yapılmıştır. Rıfat Paşa , bu görüşmede Fransa maslahatgüzarına , Fransa tarafından Osmanlı demiryollarının çoğaltılması ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik gelişmesinin sağlanması hakkında iki taraf arasında yapılan müzakerelerin Türk-Fransız dostluğunu pekiştirecek bir sonuca varmasını temenni ettiğini söylemiştir.³⁴¹

Rıfat Paşa ile Mösyö Boppe'un yaptığı bu görüşme Hüseyin Cahit tarafından yazılan bir makalede değerlendirilmiştir. Rıfat Paşa'nın bu görüşmeyi yaparak vermek istediği mesaj şudur, Almanya ile bir anlaşma yaptık ve bununla şu ve şu menfaatleri ülkemize sağladık. Fakat Fransa bundan kesinlikle rahatsız olmasın. Çünkü her devletle dostluk ilişkilerimiz devam etmektedir. Nasıl ki sizinle de bir takım demiryolları için görüşmeler yapmaktayız. Cahit'e göre Rıfat Paşa , bu görüşmeyi Fransa'nın Türk-Alman ilişkileri konusunda aklına gelebilecek şüpheleri yok etmek için yapmıştır.³⁴²

³³⁸ **Tanin** , “ Fransa ve Türk Şimendiferleri ” , s. 1

³³⁹ **aynı sayı** , s. 1

³⁴⁰ **aynı sayı** , s. 1

³⁴¹ **Tanin** , “ Bağdat Şimendiferi ve Fransa ” , 21 Mart 1911 , Nr: 915 , s. 1

³⁴² Hüseyin Cahit , “ Fransa ile Müzakerat ” , **Tanin** , 22 Mart 1911 , Nr: 916 , s. 1

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında Samsun-Sivas , Sivas-Erzurum , Trabzon ve Van taraflarına yapılacak demiryollarıyla , Arnavutluk'ta yapılacak iki hat ve Bağdat sınırına varacak diğer bir hatta dair görüşmeler yapıldığını belirten Cahit , Kuzey Anadolu hatları konusunda daha önceden Rusya'ya verdikleri bir taahhütten dolayı Fransa'ya imtiyaz veremeyeceklerini o yüzden bu hatla ilgili görüşmelerin konusunu sadece istikrazın oluşturacağını belirtmiştir. Fransa'nın görüşmelerde istikraz için karşılık veya teminat gibi noktalarda zorluk çıkarmayacağı ve yanlış anlamalara meydan vermeyeceğine Osmanlılar kesin gözüyle bakmaktadırlar.³⁴³

Cahit'in ifadesine benzer bir ifade Maliye Nazırı Cavit Bey tarafından kullanılmıştır. Cavit Bey , Fransız Büyükelçisi Mösyö Bompard'a , Samsun-Sivas-Erzurum demiryolunun inşaat sermayesini Fransızlar Türklere borç olarak verirlerse Osmanlı Devleti de karşılık olarak hattı bir Fransız şirketine yaptırmayı hatta işletmesini de Fransızlara verebilecekleri teklifinde bulunmuştur.³⁴⁴

Hüseyin Cahit , görüşmelerde Fransa'nın nasıl bir yol izleyeceğine dair görüşlerini de şu sözleriyle ifade etmiştir: “ *Fransız sermayedarları bu işi yalnız olarak mı yapacaklar yoksa geçen yaz istikraz muamelesini yapmamakta anlaştıkları İngilizlerle bu defa yine ortak hareket ederek onlara bir hisse ayırtacaklar mı ? Burası bizden ziyade kendileriyle alakalı bir konu olduğu için bu düşüncenin uygulanabilir olup olmadığını incelemek ve yazmak istemiyoruz. Bununla beraber Fransa ve İngiltere arasındaki samimi yakınlığın devamlı olduğuna dair verilen teminata ve Londra'da cereyan edecek görüşmelerden Paris'in haberdar edileceğine dair teminat verildiği hakkında çıkan haberlere bakılacak olursa İngiltere ve Fransa sermayelerinin ortak olarak işe girişmeleri uzak görülemez. Bizim buna söyleyecek sözümüz ancak memnuniyet beyan etmekten ibaret kalır.* ”³⁴⁵

1911 yılının Nisan ayında Fransa'nın yeni Dışişleri Bakanı Mösyö Crupi , kendi bakanlığı döneminde izleyeceği demiryolu siyasetiyle ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. Mösyö Crupi'ye göre , Osmanlı Devleti'nin ekonomik gelişmesini temin edebilecek araçlara sahip olmasının Fransa açısından hiçbir mahzuru yoktur. Hatta Fransız sermayesinin buna iştirak etmesi memnuniyet verici bir durumdur. Fakat bu sözlerden sonra klasik Fransız politikası devreye giriyor ve Crupi alışıldık şu taleplerde bulunuyor ; Fransız sermayesinin demiryolu işlerine iştirakine karşılık iki şart ileri sürmektedirler , bunlardan

³⁴³ Hüseyin Cahit , “ Fransa ile Müzakerat ” , s. 1

³⁴⁴ **Tanin** , “ Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları ” , 9 Eylül 1943 , s. 2

³⁴⁵ Hüseyin Cahit , “ Fransa ile Müzakerat ” , s. 1

birincisi , Fransa'nın Şark'taki siyasi menfaatlerinin korunması , ikincisi ise , Fransa'nın ticari , sınai ve mali çıkarlarının memnuniyet verici biçimde muamele görmesidir.³⁴⁶

Hüseyin Cahit Mösyö Crupi'nin bu sözlerini Tanin'deki köşesinde değerlendirmiştir. Şöyle ki ; “ *Siyasi ve ticari menfaat gibi tabirler biraz belirsiz olmak itibariyle daima tereddütle yaklaşmak zaruri ise de Türkiye'nin kendi şan ve şerefine ve hayati çıkarlarına dokunan konularda zerre kadar yabancılara uysallık gösteremeyeceği delilleriyle sabit olduğundan sonuçta böyle bir ihtilaf ortaya çıkacağı düşünülseydi Fransızların hiç demiryolu müzakerelerine başlamayacakları tabi idi. Bizim tarafımızdan üstü kapalı olarak ortaya konulmuş bu şartı bilerek müzakereye girilmesi sonuçta uyuşmanın mümkün olduğunu gösterir.* ”³⁴⁷ sözleriyle Hüseyin Cahit , Osmanlı Devleti'nin bu konuda da Fransa'ya beklentilerinin ötesinde ayrıcalıklar vermeyeceğini göstermeye çalışmıştır.

Hüseyin Cahit aynı makalede Fransa'nın kendi müttefiklerini ve diğer Avrupa devletlerini düşünerek demiryolu inşaatına katılmayacak olması durumuyla ilgili olarak da şunları yazmıştır : “ *Fransızlar şunun hatırı için bu demiryolunu , bunun hatırı için şu demiryolunu yapmayacak olduktan sonra Türkiye'de demiryolu inşaatı müzakeresinden bahsedilmesi abes olur.* ”³⁴⁸ Bu ifadeler Osmanlı-Fransız ilişkilerinin ne kadar sağlıklı bir mecrada ilerlediğini göstermektedir. Çünkü Fransa her durumda Osmanlı Devleti'nin önüne ‘ Fransız çıkarları ’ adı altında şartlar koyup taleplerde bulunmakta , Osmanlı Devleti de buna karşılık her Fransız talebi karşısında ‘ milli şan ve şeref ’ adı altında engeller ortaya koymaktadır. Bu karşılıklı yaklaşım bu iki devletin ortak bir ittifak sisteminde birbirlerinden ne kadar uzak kalacaklarını net bir şekilde göstermektedir.

Hüseyin Cahit , Osmanlı Devleti ile Fransa arasında yapılan demiryolu anlaşmasının³⁴⁹ Almanya tarafından nasıl karşılandığına dair *Frankfurter Zeitung* gazetesinin yazmış olduğu makaleyle ilgili çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Öncelikle Cahit'in dikkat çektiği nokta gazetenin üslubudur. Cahit bu durumu şöyle ifade ediyor : “ *Frankfurter Zeitung'un görüşlerinde en evvel gözüümüze çarpan nokta Alman bakış açısının açıklamasında gayet ciddiyet ile hayırseverlik ile hareket edilmesi ve bizi rencide edebilecek sözlerden sakınılmasıdır ki bilhassa para konularında böyle itidale ve nezakete tesadüf nadir olduğu için bunu bir tarafa kaydetmeden geçmeyi uygun görmedik.* ”³⁵⁰

³⁴⁶ Hüseyin Cahit , “ Fransa Hariciye Nazırının Beyanâtı ” , **Tanin** , 9 Nisan 1911 , Nr: 933 , s. 1

³⁴⁷ **a. g. m** , s. 1

³⁴⁸ **a. g. m** , s. 1

³⁴⁹ Burada kastedilen anlaşma Osmanlı Devleti'nin Fransız Reji Jenral Şirketi ile imzaladığı anlaşmadır. Bu anlaşma Anadolu ve Rumeli'de yapılacak demiryollarının keşif ve tetkiki için yapılmıştır. Bu anlaşmanın tam metni için Bkz. **Tanin** , “ Reji Jenral Şirketiyle İmza Edilen Mukavelat ” , 20 Ağustos 1911 , Nr: 1066 , s. 1-2

³⁵⁰ Hüseyin Cahit , “ Şimendiferler Politikası ” , **Tanin** , 20 Ağustos 1911 , Nr: 1066 , s. 1

Almanların Türkiye'deki demiryollarına bakış açıları ise barışçıl ve paylaşımcıdır. Türkiye'deki bütün demiryollarını Almanlar yapmak niyetinde değillerdir. Başka milletler de gelip Türkiye'de demiryolu inşa ederlerse Almanlar bu durumdan çok memnun olacaklardır. Çünkü sermayelerini Şarka getiren diğer devletler de Şarkta huzur ve güvenliğin korunmasında Almanlar kadar alakadar olurlar. O yüzden gelsinler , Fransızlar da demiryolu yapsınlar ancak şu şartla ki ; Almanların kazanılmış hakları ihlal edilmesin. ³⁵¹

Frankfurter Zeitung durumu bu şekilde açıkladıktan sonra sözü gümrük zammına getiriyor. Demiryolunun yapımı için Fransızlardan istikraz edilecek paraya , gümrüklere zammı düşünülen yüzde dört vergi hasılatının teminat olarak gösterilecek olması Almanlar tarafından hoş karşılanmamaktadır. Çünkü bu hasılat Bağdat hattına tahsis edilmişken diğer devletlerin itirazı üzerine Türkiye'ye kolaylık olsun diye Almanya tarafından terk edilmiş iken şimdi o gelirin Alman demiryollarından alınarak Fransız demiryollarına verilmesi kabul olunamaz. Türkiye'de Fransız sermayesinin korunduğu oranda Alman sermayesi de korunmalıdır. ³⁵²

Hüseyin Cahit , Almanların bu endişelerinin yersiz olduğunu belirttikten sonra şu cümlelerle makalesine son veriyor : “ *Osmanlı Hükümeti gümrüklere zam için girişimlerde bulunduğu zaman diğer devletler bu zammın Bağdat demiryoluna karşılık olarak tahsis edileceğini itiraz makamında ileriye sürdüler ve kabul cevabı vermediler. Bunun üzerine Almanlar Genç Türkiye'ye bir cemile olarak haklarından vazgeçtiler. Şimdi onu Fransız demiryollarına karşılık olarak vermek hakkımız çerçevesinde olsa bile siyasi nezaket ölçülerinin dışındadır. Genç Türkiye burasını idrak etmeyecek kadar gaflet yahut Almanya'nın nezaketini ve zor dakikalarda Genç Türkiye'ye yardımını unutacak kadar hafıza kaybı davranışı göstermez.* ” ³⁵³

Cahit'in bu yorumu Osmanlı Devleti'nin Alman dostluğuna sadakatini göstermesi bakımından gayet önemli anlamlar içermektedir. Fransa için Alman dostluğunun kaybedilmeyeceği manasına gelen bu sözler Türkiye politikasının Alman yanlılığını pekiştirmektedir. Almanlar , Osmanlı Devleti'ne İngiltere ve Fransa'nın hiçbir zaman yapmayacakları bir yardımda bulunmuştur. Bu yardımın değerini çok iyi bilen İttihatçı liderler Almanların bu desteğine karşılık gümrük zammından gelecek olan paraları Fransızlara vererek Almanya'yı zor duruma düşürmeyi doğru bir politika olarak görmemişlerdir.

³⁵¹ Hüseyin Cahit , “ Şimendiferler Politikası ” , s.1

³⁵² a. g. m , s.1

³⁵³ a. g. m , s.1

III . BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN AVRUPA BÜYÜK GÜÇLERİYLE İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti , 1910-1911 yıllarında iç ve dış politik konularda Avrupa Büyük Güçleri'nin aralarındaki rekabetten kaynaklanan birçok konuda etki altında kalmıştır. Girit sorunu dahili bir konu olmasına karşın Büyük Devletlerin müdahalesi yüzünden dış soruna dönüşmüş ve 1910 yılında Girit'te meydana gelen olaylar ve Almanya ile diğer devletlerin bu olaylara yaklaşımları Jön Türklerin taraf seçme konusunda önemli fikirler edinmelerini sağlamıştır.

Almanya'nın Fransa ile yaşadığı Agadir krizi , büyük devletlerin kendi aralarındaki ve Osmanlıları direkt olarak ilgilendirmeyen konularda hangisinin daha güçlü ve etkili hangisinin daha zayıf ve çekingen davrandıklarını görmek bakımından Jön Türklere güzel bir örnek teşkil etmiştir. Agadir krizinin bir uzantısı olan Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgali ise Osmanlı-Alman ilişkilerini zayıflatan bir olay olarak değerlendirilmektedir. Üçlü İttifak'a mensup bir devletin Osmanlı toprağını işgal etmesi ve Almanya'nın bu işgal karşısında sessiz kalması Üçlü İtilaf bloğu için bir avantaj yaratmışsa da onların böyle bir fırsattan istifade ederek Türkleri kazanmak gibi bir hedefleri olmadığı için Osmanlı-Alman ilişkilerini çok fazla etkilememiştir. Zira ilerleyen yıllarda meydana gelen gelişmeler ve nihayetinde Birinci Dünya Savaşı'na bu iki devletin aynı safta katılması durumun böyle olduğunu ispatlamaktadır.

Osmanlı veliahdı Yusuf İzzettin Efendi'nin Almanya seyahati de Türk-Alman yakınlaşmasına olanak sağlamış bir olay olarak değerlendirilmelidir. Devletler arası ilişkilerde bu tür ziyaretler o dönem için büyük öneme sahipti ve muhakkak ki Almanya ile yakınlaşmada bu ziyaretin etkisi büyük olmuştur.

1910 ve 1911 yıllarında basında sık görülen polemiklerden de biri de Osmanlı Devleti'nin hangi ittifak bloğunda yer alacağı konusuydu. Bu konuda birçok spekülasyon yapılmış , devletler Osmanlılardan taviz koparmak için bu konuyu gündeme getirmişlerdir. Ancak dikkat çeken nokta özellikle İngiliz ve Fransız gazetelerinin sürekli olarak Türkleri Üçlü İttifaka yakın devlet olarak ilan etmeleridir. Osmanlı resmi makamları da sıklıkla bu söylentileri reddetmeye yönelik söylemlerde bulunmuşlardır. Dönemin ilginç özelliklerinden biri ise Osmanlı Devleti'ne sunulan alternatif ittifak önerileridir. Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf bloklarının dışında Türkler daha özgün ittifaklar sistemi yaratarak daha güçlü bir konuma sahip olabilirlerdi.

3.1 Girit Sorununun Çözümünde Almanya ve Diğer Devletler

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'ni çok uğraştıran konulardan biri olan Girit sorunu 1910 yılının yaz aylarında yeniden gündeme gelmiş ve Almanya ile diğer Avrupa devletlerinin bu soruna yaklaşımları Osmanlı Devleti'nin genel siyaset çizgisini belirlemesinde önemli fikirler edinmesine olanak sağlamıştır.

Girit sorununu gündeme getiren olay , 9 Mayıs 1910 tarihinde Girit Meclisi'nin Yunan Kralına sadakatini bildirmesi olmuştur.³⁵⁴ Bu olay yıllardır sürüncemede kalmış olan Girit sorununun yeniden alevlenmesine yol açtığı gibi Osmanlı Devleti'nde halkın büyük tepkilerine neden olmuştur. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti , yaptığı çalışmalarla kamuoyu yaratmaya çalışmış , donanma için gemi satın alınması konusundaki faaliyetlerini arttırmıştır. Osmanlıların , Girit sorununda endişelendikleri nokta , eğer Girit kaybedilirse diğer tüm Osmanlı adaları teker teker elden çıkacaktır. Buna ek olarak Girit kaybedilirse Trablus tehlikeye düşecek , Hac yolu riske girecektir.³⁵⁵

Osmanlı iç politikasında bu heyecanlı gelişmeler meydana gelirken , hariciye bürokratları yüzlerini adada etki sahibi olan büyük devletlere özellikle de İngiltere'ye çevirmişlerdir. Çünkü onların bu durum karşısında sergileyecekleri tavır çok önemlidir.

İngiltere genel olarak Girit meselesinde mülayim bir hareket takip etmiştir. Ancak burada ilgi çeken bir nokta vardır ki o da İngiltere hükümdar hanedanı ile Yunanistan kralının hanedanı arasındaki akrabalıktır. Bu nedenden ötürü İngilizler doğal olarak Yunanistan'da kralın ve hanedanının mevkiini zor duruma düşürecek bir yolu Girit sorununda takip etmeyeceklerdir. Ayrıca İngiliz gazeteleri ve bilhassa *Times* gazetesi Girit konusunda Osmanlı Devleti aleyhine açıklamalar yapmaktadır. İngiltere siyasi çevrelerinde er geç Girit'in Yunanistan'a bağlanacağı görüşünün ağır bastığı sıklıkla belirtilmektedir.³⁵⁶

Times'in asıl endişe verici sözleri ise , Girit'teki Osmanlı askerinin zorla çıkarıldığı esnada eğer istenilmiş olsa idi Osmanlıların hakimiyet hakları tümünden ortadan kaldırılabilirdi şeklindedir. Ancak İngiltere bu esnada ' âlicenaplık ' yapmış ve lütufta bulunarak Osmanlıların ada üzerinde hak taleplerini meşru kılan bir yol izlemiştir. Hüseyin Cahit bu yorumlara biraz da şaşkınlık içerisinde şu açıklamayı yapmıştır : “ *Doğrusu bu hareket tarzı*

³⁵⁴ İsmail Hami Danişmend , **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi** , C. 4 , Türkiye Yayınları , İstanbul , 1972 , s. 382. Mahmut Muhtar , **a. g. e** , s. 298

³⁵⁵ **Tanin** , “ Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin Beyannamesi ” , 12 Haziran 1910 , Nr: 639 , s.1

³⁵⁶ Hüseyin Cahit , “ Türkiye ve İngiltere ” , **Tanin** , 6 Haziran 1910 , Nr: 632 , s. 1

bize büyük hayretler verecek biçimdedir. Eğer İngiltere'ye karşı bu kadar muhabbet, bu kadar samimi bir meyil göstermemiş olsa idik, genç ve hür Türkiye'nin en ciddi dostları arasında İngiltere'yi göreceğimize bu kadar emin bulunmasa idik bugün hiç şaşkın olmaya gerek kalmazdı. İngiltere'ye kalbimizden ne verdik ki ne alacağız? derdik.

... Böyle olmakla beraber bütün bir milletin kalbinden kaynaklan bu en saf ve en yüksek hislerin takdir edilmediğini görmek cidden garip bir hadisedir. İngiltere siyasi çevrelerinin Türkiye'deki İngiliz sevgisinden istifade etmemek, Türkiye'yi İngiltere'ye bağlı bir dost yapmamak hususundaki ihmaline bir türlü akıl erdiremiyoruz. Zannederiz ki İngiltere'nin yerinde başka bir hükümet olsa idi Osmanlılar ona bu kadar kuvvetle, bu kadar ciddiyet ve samimiyetle temayül etse idi o hükümet başka türlü hareket ederdi.”³⁵⁷ Bu açıklamalar Girit konusunda İngiltere'den beklenti içinde olan Osmanlı Devleti'nin, beklentilerinin boşa çıkacağını göstermektedir.

Osmanlı kamuoyunda, İngiltere'nin Girit sorununda sergileyeceği tavır konusunda ciddi şüphelerin belirmeye başladığı günlerde İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmayla bu şüphelerin giderilmesine yardımcı olmuştur. Grey konuşmasında, Girit'teki Osmanlı hukukundan bahsederken 'metbuiyyet' kelimesini kullanmıştır ki, Babanzade İsmail Hakkı'ya göre bu, Türkiye'nin yasal çıkarlarına doğru atılmış bir adımdır. Bu kelimenin kullanılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin adadaki hakları üzerine çıkan tüm dedikodular ortadan kaldırılmıştır.³⁵⁸

Bu dönemde Girit sorununa yönelik iki çözüm önerisi gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki Fransa'nın önerisidir. Fransa'nın önerisi, öteden beri Roma'da cereyan eden Girit görüşmelerini Londra'ya naklederek, oradaki dört devlet sefiri arasında bir konferans vücuda getirmektir. Şayet böyle bir konferans olursa Osmanlı Devleti, konferansın gıyabi bir mahkeme, yalnız evrak üzerine inceleme yapan bir temyiz mahkemesi görüntüsünde olmasını istememektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti sefirinin de bu konferansa dahil olması gerekir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu şartları daha görüşülmeden İngiltere, böyle bir konferansın şu an için zamansız olduğunu dile getirmiş ve yeni bir uzlaştırma teklifi sunmuştur. Bu teklife göre, Girit sorununa müdahil olan dört devlet³⁵⁹, ada sularındaki savaş gemilerinin sayısını arttıracaklar ve gemilerin mürettebatını karaya asker çıkarabilecek bir dereceye getireceklerdir.

³⁵⁷ Hüseyin Cahit, “Türkiye ve İngiltere”, s. 1

³⁵⁸ Babanzade İsmail Hakkı, “Sir Edward Grey'in Nutku ve Konferans”, **Tanin**, 16 Haziran 1910, Nr: 643, s.1

³⁵⁹ Bu dört devlet İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'dır.

Böyle yapılmasındaki amaç da adada meydana gelecek küçük bir karışıklıkta bile müdahale edecek askere sahip olmaktır.³⁶⁰

İngiltere'nin bu teklifine Fransa onay verdiği gibi İtalya ve Rusya da bu teklife meyllidirler. Osmanlı Devleti için ise bu riskli bir çözüm olur. Çünkü adadaki Müslüman nüfusun hukuku daha fazla çiğnenmiş olacaktır. Babanzade'ye göre Osmanlıların lehine olacak en iyi çözüm konferansın yapılmasıdır. Ancak konferans da Osmanlı Devleti için yüzde yüz garanti sonuç vermeyebilir. Konferans neticesinde ortaya çıkacak karar Osmanlıların aleyhine olabilir. Ayrıca Türk sefirin konferansa katılması şüpheli olduğu gibi Türk tarafının sunacağı program diğer devletler tarafından kabul olunmayabilir. Babanzade bu ihtimalleri göz önüne koyduktan sonra makalesini şu sözlerle bitiriyor: “ *Sir Edward Grey'in nutkunda önemli bir nokta da Girit'teki şumarıklara verilen gözdağıdır. İngiltere'nin gözdağı yalnız sözde kalmadığı ve aynı zamanda gözdağını uygulamaya muktedir olduklarını Giritliler pekala takdir etmekle beraber büyük ihtimalle İngiltere diğer devletlerle beraber karaya asker çıkarmaya mecbur olacak ve çözümü sonraya bırakmanın sonuçlarından kendi de müteessif olacaktır.* ”³⁶¹

İngiltere Avam Kamarası'nda yapılan görüşmeler esnasında da farklı görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Mösyö Lyon , isimli mebus Girit sorunu ihmal edilmeye mahkum olursa bundan devletler arası ilişkilerin ciddi biçimde olumsuz etkileneceğini ve Girit Müslümanlarına karşı adalete aykırı bir muamele icra edilirse bunun Türkiye'nin ekonomik gelişmesine kötü etki etmesiyle beraber Mısır ve Hindistan'daki Müslümanların da hoşnutsuzluğuna sebep olacağını söylemiştir. Buna ek olarak Giritliler yeniden teşvik edilecek olursa bu hareketin Türkiye'de tesis eden Meşrutiyet yönetimini sıkıntıya düşüreceğini , çünkü Türkiye'nin büyük ve geniş bir arazi üzerinde bir takım problemlerle uğraştığını söyleyerek , Girit konusunda Hükümetten açıklama talebinde bulunmuştur.³⁶²

Edward Grey , bu açıklama talepleri üzerine yaptığı konuşmada önemli konulara dikkat çekmiştir. Girit sorununun başlangıcında Türkiye'ye Girit'in Yunanistan'a ilhakı için izin verilmeyeceği teminatının verildiğini belirten Grey , şimdiki halde de aynı durumun geçerli olduğunu ve diğer devletlerin Türkiye'nin nüfuzuna saygı göstermesinin makul olacağını söylemiştir. Bundan dolayı hazırlanacak bütün talimatnamelerde Türkiye'ye sormaksızın hiçbir kesin tedbir alınmaz. Bu esnada Giritliler tarafından Türkiye'nin nüfuzunu ihlal edecek bir şey yapılacak olursa statükonun muhafazasına devletler dikkat

³⁶⁰ Babanzade İsmail Hakkı , “ Sir Edward Grey'in...” , s.1

³⁶¹ a. g. m , s.1

³⁶² Tanin , “ Sir Edward Grey'in Nutku ” , 19 Haziran 1910 , Nr: 646 , s. 1

etmelidir. Ancak Girit Milli Meclisi , Müslüman üyeleri kabul etmeyince statüko bozulmuş oldu. Giritliler bu şekilde statükoyu Türklerin aleyhine bozmak hakkına sahip değildir. Her ne kadar adada Yunanistan'a ilhak için pek kuvvetli bir meyil ve arzu olduğu görülüyorsa da Türkiye'nin de kendine özgü hissiyatını unutmamak gerekir.³⁶³

Edward Grey'in asıl dikkat çeken sözleri ise şöyle : “ *Girit'le ilgili dört devlet Müslümanlara hakaret etmek ve Yunanistan'a bağlılık yemini vermek suretiyle bozulan statükonun düzeltilmesi ve iadesini Giritlilerden talep ettiler , eğer bu talep kabul edilmezse statükoyu bozmakta devam edilmemesi tekrar teklif olunacak. Şayet dört devlet bu hususta başarılı olamazlar ve Giritliler statükoyu ihlalde ısrar etmek isterlerse o zaman devletler meseleye bir kesin sonuç vermek mecburiyetinde bulunacaklar ve Türkiye ile müzakereye karar vereceklerdir.*

Eğer devletler Türkiye menfaati aleyhinde olarak statükonun ihlaline müsaade etmemekte devam eylerler ve Yunanistan şimdiki durumunu muhafazada sebat ederse Şark'ta barış ve sükunetin zarar görmesine hiçbir sebep kalmaz.”³⁶⁴

Grey'in bu sözleri aslında Yunanistan'a meyilli bir politikanın izlendiğini göstermektedir. Çünkü dört büyük devlet önce Yunanistan'ı uyarmışlar eğer Yunanistan bu uyarıyı dikkate almazsa bir daha uyarılacakmış. Şayet Yunanlılar bu statüko ihlaline devam ederse dört devlet devreye girerek Türkiye ile görüşecekmiş. Dört devlet neden devreye girmek için Yunanistan'ın statükoyu ihlal etmemesi şartını koyuyor? Türkiye ile statüko ihlali olmadan görüşmek dört devletin yaklaşımlarına ters düşen bir durum olsa gerek.

Almanya'nın Girit sorununa bakış açısını bir makalesinde Babanzade İsmail Hakkı etraflıca incelemiştir. Babanzade'ye göre Almanya , Girit sorunundan ötürü asabileşmiş görünse de bu asabiyet daha genel bir maksat içindir. Almanya Hükümeti'nin Girit sorununun Türkiye lehine halledilmesini arzu etmesi doğrudan doğruya Girit'te bir menfaati olduğundan değil belki bütün Türkiye için Girit sorununun artık bir ölüm kalım şeklini almış olduğunu bildiğindedir. Osmanlı Hükümeti , Meşrutiyet öncesi dönemde kayıtsız davrandığı için Almanya da lakayt kalmıştır.³⁶⁵

Girit sorununu yeniden alevlendiği şu günlerde ise Almanya'nın resmi duruşunun ne olacağına dair yeni bir delilleri olmadığını belirten Babanzade , Alman ve Avusturya basınının ise işin içinden sıyrılarak başkalarını belaya çattırان muziplere özgü bir tavırla hem kakhahalarını attıklarını hem de aradaki ihtilafı kızıştırdıklarını , ondan sonra da ; “ *gördünüz*

³⁶³ **Tanin** , “ Sir Edward Grey'in Nutku ” , s. 1

³⁶⁴ **aynı sayı** , s. 1

³⁶⁵ Babanzade İsmail Hakkı , “ Almanya ve Girit ” , **Tanin** , 24 Haziran 1910 , Nr: 651 , s. 1

mü içinde bulunmadığımız işler nasıl berbat oluyor? ” dediklerini dile getirmiştir. Buna karşılık tüm Alman gazeteleri Türkiye'nin hakkını teslim etmekle beraber hemen hepsinde mutlaka işin savaşa sebep olacağı görüşü hakimdir ve savaştan dolayı şaşırıp rahatsız olacak dört devletin durumuna yine kahkaha atmak arzusundadırlar. On iki sene önceki ifadelerinden anlaşıldığına göre Almanya ve Avusturya soruna Türkiye aleyhine bir kesin şekil verilmesine razı değillerdir. Hatta o dönemin Almanya Başbakanı Prens Bülow demiştir ki : “ Şark'taki politikamızın bize yüklediği ihtiyat ve tedbir ile uygun düşecek bir sorumluluğu bize verecek teklifler meydana gelmeyinceye kadar tarafsız bulunmak mesleğine sadık kalacağız. ”³⁶⁶

Almanya'nın o günden bugüne tarafsız kalma politikası hakkında ise Babanzade çok önemli yorumlarda bulunmuştur. Ona göre: “ Türkiye , Almanya ve Avusturya'yı Girit meselesinde bir ihtiyat kuvveti olarak telakki eder. Şayet farz-ı mahal olarak mesele yine Yunanistan'ın lehine bir değişime uğrar ve aleyhimizde olmak üzere şiddet yoluyla halline kalkılırsa o zaman Almanya'nın Girit'teki menfaati dolayısıyla uzak menfaatler olmak halinden çıkar. O zaman Girit Şark'ın genel politikası arasına dahil olur. Almanya ise Şark'ın genel politikası uğrunda bir değil birçok Pomerenyalyı feda edecek bir duruma gelmiştir. Almanya'nın birazcık düşünmekle beraber açık söyleyelim böyle bir gayreti Mösyö Bülow'un dediği gibi bize muhabbetinden dolayı olmayacaktır. Osmanlı varlığının , Osmanlı toprak bütünlüğünün devamı kendi çıkarı icabı olduğu için böyle bir fedakarlık yapacaktır. ”³⁶⁷

Almanya'yı da sorunun çözümüne dahil etmeyi amaçlayan bu cümlelerden sonra Babanzade , Almanların ister çıkarları için ister Türklere olan dostlukları için hakkımızda yapacakları herhangi bir yardım Türkiye için kabul edilebilir bir durumdur , yorumunu yapması bu konuda Alman yardımını istediğini gösterir. Bundan sonra da yaptığı şu yorumlarla makalesine son verir: “ İngiltere ile Almanya arasında siyasi bir düellonun masrafını ödeyecek olan yine zayıflardır. Bu iki düellocu birbirine silah çekmeden el sıkışırlar. Fakat her ikisi de güya bu düelloya sebebiyet vermiş olanları çizmeleri altında çiğnemeye çalışırlar. Fas'tan dolayı Fransa ile Almanya arasındaki düello neye sebep oldu? Yine Fas'ın ezilmesine değil mi? İran'da da aynı tehlike aynı vahamet görülüyor. Bu tecrübeler gözlerimizi açıyor. Gereksiz bir rekabet neticesinde , tabir mazur görülsün kabağın bizim başımızda patlamamasına çalışacağız. Almanya bürokratları his ile değil akıl ile teoriler ile değil gerçeklerle hareket etmeye alışmış olduklarından bu sözlerimizin isabetini herkesten

³⁶⁶ Babanzade , “ Almanya ve Girit ” , s.1

³⁶⁷ a. g. m , s.1

ziyade takdir ederler.”³⁶⁸ Alman politikacılara yapılan bu uyarı İngiltere ile girilecek gereksiz bir polemğin hem Almanya hem de Osmanlı Devleti için zararlı olacağını içermektedir. Almanya artık tarafsızlıktan vazgeçip sorunu çözmek için dört devletle ortak hareket etmeli yada en azından nasıl bir hareket takip edeceğini söylemelidir.

Almanya'nın hem konuyu uzaktan seyredip elini taşın altına koymaması buna karşılık hem de Girit sorunu ile ilgili yorumlar yapması üzerine adada sorumlu olan dört devlet Almanları da işin içine katmak için farklı bir strateji denemişlerdir. Buna göre , dört devlet Almanya ve Avusturya'ya müracaat ederek kendileri tarafından şimdiye kadar alınmış kararlar hakkında Almanya ve Avusturya'nın fikrini sormuşlar ve kesin çözüme kadar adaya yeniden dört devlet tarafından birer savaş gemisi gönderilmesi hakkındaki tedbir için görüşlerinin ne olacağını sormuşlardır. Buna ek olarak dört devlet , Girit sorunun kesin biçimde halledilmesi için görüşmelere girişilecek olursa Almanya ve Avusturya'nın da bu müzakerelere iştirak edip etmeyeceğini sormuşlardır.³⁶⁹

Almanya'nın bu sorulara karşılık olarak verdiği cevap ise şöyledir ; dört devlet tarafından bu sorun hakkında şimdiye kadar alınmış olan tedbirler hususunda kendileriyle hemfikirdirler ve adaya yeniden savaş gemisi gönderilmesini pek uygun bulmaktadırlar. Eğer Girit sorununun kesin biçimde halledilmesi için müzakereye girişilecek olursa buna Almanya ve Avusturya'nın da yardıma hazır olduğunu söylemişlerdir. Ancak Almanya'nın bir şartı vardır : “ *Almanya ve Avusturya'nın işe karışabilmesi için öncelikle ada üzerinde Osmanlı hükümlerinin hukukunun kati surette muhafaza edileceğinden emin bulunmak istemektedirler.*”³⁷⁰

Tanin gazetesi bu gelişmelere getirdiği yorumlarda , öncelikle dört devletin , Almanya ve Avusturya'nın sorunun çözümünde görüşlerini istemesi diplomatik nezakete bir örnektir. Ayrıca İngiltere ve Fransa , altı yıl önce Mısır ve Fas için yaptıkları anlaşmayı Almanya'ya bildirmemişler bu da Almanların sert tepkisine neden olmuştur. Fakat bu defa aynı hataya düşmemişlerdir. Alman cevabının Türkiye için önemi ise büyüktür. *Tanin*'e göre Alman cevabından çıkarılacak iki sonuç vardır. Bunlardan ilki ; ada üzerindeki Osmanlı hakimiyetinin yerleşmesi gerektiğinin Almanlar tarafından belirtilmiş olmasıdır. İkincisi ise ; Osmanlı hakimiyetinin sağlanmasından sonra kesin çözüm görüşmelerine Almanya ve Avusturya iştirak edecektir. Almanların bu cevabından ötürüdür ki yalnız dört devletin

³⁶⁸ Babanzade , “ Almanya ve Girit ” , s.1

³⁶⁹ **Tanin** , “ Girit Meselesi , Düvel-i Hamiye ve Almanya , Avusturya ” , 25 Haziran 1910 , Nr: 652 , s. 1

³⁷⁰ **aynı sayı** , s. 1

kararıyla Girit'in Yunanistan'a ilhakı ihtimali bertaraf edilmiştir. Bu da Osmanlı menfaati için bir teminat olması hasebiyle teşekkürle şayan bir davranıştır.³⁷¹

National gazetesi de 15 Temmuz tarihli bir haberinde Almanya'nın bakış açısını gösteren şu cümleleri kullanmıştır : “ *Her ne kadar Almanya Hükümeti Avusturya-Macaristan ile birlikte Girit meselesine açıktan açığa dahil olmayı reddetmiş ise de meselenin kesin biçimde çözümü nasıl olursa olsun herhalde Osmanlı meşru hukukunun ve Osmanlı hakimiyetinin korunmasını fevkalade savunacağını Osmanlı Hükümeti'ne kesin biçimde bildirmiştir. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisine , Babiali'ye bu yönde tebligatta bulunmak için izin bile verilmiştir. Almanya'nın bu meseledeki bakış açısını kamuoyuna tanıtmak için münasip bir fırsat ele geçirmesi uzak değildir.* ”³⁷²

Girit sorununun çözümüne yönelik en son hamle Fransa'da Mösyö Pichon tarafından yapılmıştır. Fransa'nın ısrarları üzerine ; “ *Osmanlı Devleti kesin çözüm zamanının geldiğine inaniyorsa Berlin Antlaşması'na imza koyan diğer iki devlete de müracaat etsin* ” teklifini öne sürmüş ve bunu Osmanlı Devleti'ne bir nota olarak sunmuştur. Mösyö Pichon'un bu çözümü bulması Türklerin arzularına uygun bir biçime sahip olduğu için Osmanlılar Fransa'ya karşı teşekkür borçludurlar. Ancak Fransa bunu yalnız Türkleri memnun etmek için yapmamıştır. Avrupa siyaset satrancında rakiplerini sıkıştırmak amacıyla bunu yapmıştır. Almanya ve Avusturya basınının Girit sorunu üzerine izlediği yol üzerine , acı ziyafete onları da davet etmek için bu nota verilmiştir. Fransızlar , Almanlara ; eğer Türklere bu kadar muhabbetiniz varsa yaptığımızı o kadar bozuk görüyorsanız , bu belalı işi düzeltmekte sizin daha ziyade iktidar ve uzmanlığınız mevcut ise işte , sizin de tecrübenizden istifade edelim demek istemişlerdir.³⁷³

Bu nota vesilesiyle Almanya ve Avusturya diplomatları Türkiye'nin gerçek dostu olduklarını , bütün hedeflerinin diğer devletlerin sıkıntısından istifade etmek olmadığını herkese göstermeli ve vazifeden kaçmadıklarını ispatlamalıdır. Babanzade'ye göre ; Girit meselesi Avrupa'yı tutuşturacak bir yangın şeklini her zaman alabilir. Çünkü bu sorun büyük devletler arasında bir düello haline gelmiş hatta Üçlü İttifak ile Üçlü İtilaf arasında bir rekabet ve tartışma şeklini almıştır. Ancak durum böyle olmasına rağmen *Neue Freie Presse* gazetesi Almanya ve Avusturya'nın şayet Yunanistan fiilen adayı işgale kalkışırsa müdahalede bulunacakları haberini vermiştir. Babanzade , İngiltere' de sorunun kesin şekilde halledilmesi

³⁷¹ **Tanin** , “ Girit Meselesi , Düvel-i ... ” , s. 1

³⁷² **Tanin** , “ Girit Meselesi , Almanya'nın Nokta-i Nazarı ” , 17 Temmuz 1910 , Nr: 674 , s. 1

³⁷³ Babanzade İsmail Hakkı , “ Son Notadan Sonra ” , **Tanin** , 3 Temmuz 1910 , Nr: 660 , s. 1

gerektiği konusunda bir kanaatin hasıl olmadığını belirtmiştir ki bu daha uzun süre Girit sorununun muallakta kalacağını göstergesidir.³⁷⁴

Almanya'nın yeni Dışişleri Bakanı Kiederlen Wachter ile Avusturya Dışişleri Bakanı d'Arenthal arasında Marianbad'da yapılan bir görüşmeden bahisle bir makale yazan *Fremdenblatt* gazetesi Girit sorusunda iki devletin bakış açılarında hiçbir değişiklik olmadığını belirtmiştir.³⁷⁵

Babanzade İsmail Hakkı , bu durumla ilgili olarak şu yorumlarda bulunmuştur : “ *Girit hakkında da iki devlet bakış açılarında sabit imişler. Bunu da zaten çoktan beri öğrenmiş idik. Zira geçen sene bu iki devlet nasıl seyirci kalmışlar idiyse şimdi de o kadar gürültü ve münakaşaya ve hatta dört devlet tarafından yapılan davete rağmen yine seyirci kalmışlardır. Fremdenblatt dahi Osmanlı Hükümeti gibi dört devletin son notasını ve bu notada belirtilen ‘Osmanlı egemenliği’ tabirini senet kabul ederek artık Girit’in siyasi vaziyetinde bir değişiklik olmasının mevzu-u bahis olamayacağını beyan ve Avusturya ve Almanya’nın seyirci kalmalarının sebebini işte bu şekilde izah ediyor. ‘Siyasi vaziyette değişiklik’ tabirinden maksat Girit’in Yunanistan’a ilhakı ise buna diyecek yoktur. Yoksa şimdiki durumda Girit sürekli bir siyasi değişim içerisinde yuvarlanmaktan uzak kalmıyor.* ”³⁷⁶

Babanzade İsmail Hakkı'nın dediği gibi Girit sorunu Balkan Savaşları'na kadar kesin çözüme kavuşmadan yuvarlanıp gitmiştir. Yunanistan'ın iç politikasındaki istikrarsızlık Girit adasının Balkan Savaşları'na değin Osmanlı egemenliğinden tamamen çıkmasını engellemiştir. Ancak Balkan Savaşları'nda uğranılan hezimetin bir sonucu olarak Girit adasıyla birlikte Ege denizindeki bir çok ada Yunan egemenliği altına girmiştir.³⁷⁷

3.2 Veliht Yusuf İzzettin Efendi'nin Almanya Seyahati ve Türk-Alman İlişkilerine Etkileri

Tanin gazetesinin 19 Ağustos 1911 sayısında Yusuf İzzettin Efendi'nin Almanya'ya bir seyahat yapacağı haberi çıkmıştır. Bu habere göre , Yusuf İzzettin Efendi Almanya İmparatoru tarafından önceden yapılan davete binaen aynı hafta içinde Berlin'e gidecek ve İmparatorun misafiri olarak üç gün kaldıktan sonra İstanbul'a geri dönecektir.³⁷⁸

³⁷⁴ Babanzade , “ Son Notadan Sonra ” , s. 1

³⁷⁵ Babanzade İsmail Hakkı , “ İki Hariciye Nazırı ” , **Tanin** , 30 Temmuz 1910 , Nr: 686 , s. 1

³⁷⁶ **a. g. m** , s.1

³⁷⁷ Fahir Armaoğlu , **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)** , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 2003 , s.

629

³⁷⁸ **Tanin** , “ Veliht Hazretlerinin Seyahati ” , 19 Ağustos 1911 , Nr: 1065 , s. 1

İmparatorun daveti aslında çok önce olmuş ve Veliht tarafından kabul edilmişse de ilk programa göre ziyaret süresi yirmi beş gün olarak kararlaştırılmışken sonradan programda değişiklik yapılmıştır. Çünkü davetin ilk şekline göre Yusuf İzzettin Efendi , iki farklı şehirde yapılacak büyük askeri manevralarda hazır bulunduktan sonra Berlin'e gidecek ve orada yapılacak resmi geçidi izledikten sonra birkaç gün kalıp geri dönecektir. Ancak bu şekilde Ramazan ayında İstanbul'a geri dönmesi mümkün olmayacağı ve Veliht Hazretleri hırka-ı saadet merasiminde bulunmak istediğinden seyahat programında bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliğe göre , büyük manevralar programdan çıkarılarak sadece Berlin'e gidilmesi ve oradaki resmi geçitte bulunarak üç günlük misafirlikten sonra geri dönülmesi kararlaştırılmıştır. Bu durumda Veliht'ın seyahati on günden fazla sürmeyecek Ramazan ayının on ikinci günü İstanbul'a geri döneceklerdir. Seyahat esnasında maiyetinde Süvari Dairesi Reisi Salih Paşa , teşrifatçısı Nesip Bey , yaverleri Hasan ve Nuri Beyler bulunacaktır.³⁷⁹

Yusuf İzzettin Efendi'nin Almanya seyahati için teşrifatçısı Nesip Bey , Babıali'ye giderek Sadrazam Hakkı Paşa ile uzun uzadıya bir görüşme yapmıştır. Buna göre , Veliht Hazretleri 1 Eylül'e denk gelen Cuma günü (1 Eylül 1911) Köstence yoluyla doğrudan doğruya Berlin'e gidecek ve dönüşünde Viyana yolunu kullanacaktır. Romanya Hükümeti Köstence'den geçildiği esnada Veliht Hazretlerini resmi surette kabul edecek ve Bükreş Osmanlı Büyükelçiliği heyeti karşılamaya gidecektir. Yusuf İzzettin Efendi'ye seyahati esnasında refakat edecek askeri heyetin reisi Sami Paşa da Hariciye Nazırı ile uzun bir görüşme yapmıştır. Bu mesele üzerine Rıfat Paşa ile Sadrazam Hakkı Paşa da bir görüşme yaparak gerekli tedbirleri kararlaştırmışlardır.³⁸⁰

Yusuf İzzettin Efendi'nin programında yine bir değişikliğin yapıldığına dair habere *Tanin*'de rastlıyoruz. Önceden demiryolu ile karadan gidilmesi kararlaştırılmışken sonradan deniz yolu tercih edilerek gemiyle Köstence'ye , Köstence'den demiryolu ile Berlin'e gidilmesi kararına varılmıştır. Veliht , Romanya'ya vardığında Romanya Kralı tarafından resmen kabul edilerek bir gün misafir kalacak , ertesi gün özel bir trenle Berlin'e gidecektir. Romanya Büyükelçisi kralı namına Babıali'ye resmi daveti bildirdiği gibi 21 Ağustos'ta Dolmabahçe'deki konutunda Yusuf İzzettin Efendi'yi ziyaret ederek daveti bizzat kendisine de yapmıştır.³⁸¹

³⁷⁹ **Tanin** , “ Veliht Hazretlerinin Seyahati ” , 19 Ağustos 1911 , s. 1

³⁸⁰ **Tanin** , “ Veliht Hazretlerinin Seyahati ” , 21 Ağustos 1911 , Nr: 1067 , s. 1

³⁸¹ **Tanin** , “ Veliht Hazretlerinin Seyahati ” , 22 Ağustos 1911 , Nr: 1068 , s. 1

Köstence'ye hangi gemi ile gidileceği konusunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Barbaros zırhlısı ile seyahat edileceği iddia edilmişse de *Tanin*'e göre bu doğru değildir. Kimilerine göre de Çanakkale'de bulunan Hamidiye kruvazörü ile seyahat edilecektir ancak bu konuda kesin bir karar çıkmamıştır. Seyahat günü konusunda her ne kadar gelecek hafta Cuma günü hareket edileceği yazılmışsa da sonradan anlaşıldığına göre Almanya İmparatoru Eylül'ün birine denk gelen Cuma günü Berlin'e döneceğinden Veliht Hazretleri bu Cuma İstanbul'dan hareket ettikleri takdirde Berlin'de uzun süre İmparatoru beklemek zorunda kalacağından seyahat günü gelecek hafta içinde bir güne ertelenmiştir. Romanya Kralı nezdindeki misafirlik de dahil olduğu halde Veliht'ın Berlin'e varış günü Alman İmparatoru'nun orada bulunduğu zamana denk gelecek biçimde düzenlenecektir. *Tanin*'e göre seyahat programı bugün (22 Ağustos 1911 Salı günü) kesin olarak belirlenerek yarın Hariciye Nazırı tarafından Yusuf İzzettin Efendi'ye sunulacaktır.³⁸²

Yusuf İzzettin Efendi'nin kesin seyahat programı 24 Ağustos 1911 tarihinde belli olmuş ve programın tüm detayları *Tanin*'in 25 Ağustos tarihli nüshasında verilmiştir. Buna göre Veliht Hazretleri'nin seyahat programı şu şekildedir : “ *Veliht hazretlerinin Berlin seyahatine ait program dün kesinlik kazanmış ve Hariciye Nazırı Paşa tarafından Yusuf İzzettin Efendi'ye bu konuda izahat verilmiştir.*

Gidiş günü Cumartesi'dir. Şu anda Beşiktaş önlerinde bulunan Mecidiye Kruvazörü Veliht Hazretleriyle maiyetini alarak Cumartesi günü öğleden sonra saat bir buçukta hareket ve Pazar günü sabahleyin alafranga saat sekizde Köstence'ye ulaşacaktır. Köstence'de Osmanlı Büyükelçisi ve elçilik erkaniyla Veliht Hazretlerinin mihmandarları ve mahalli hükümet memurları tarafından resmi surette karşılama merasimi yapıldıktan sonra özel bir tren ile Romanya Kralı Hazretlerinin buldukları ' Sinaya'ya gidilecektir. Veliht Hazretleri o gün resmen Kral Hazretleri tarafından kabul olunacağı gibi akşamı Kral'ın ikametgahında şereflerine resmi bir ziyafet verilecek , geceyi orada geçirdikten sonra ertesi günü öğleye yakın özel tren ile Almanya'ya gitmek üzere hareket edilecektir. Tren Salı günü Berlin civarında bir Slav şehrine ulaşarak Perşembe günü oradan hareketle öğleye doğru Berlin'e varılacaktır.

Almanya İmparatoru Hazretleri manevralardan Çarşamba akşamı Berlin'e dönecekleri cihetle Perşembe günü Veliht Hazretleri Berlin'e ulaşmakla beraber o akşam İmparatorluk sarayında resmi bir ziyafet verilecektir.

³⁸² **Tanin** , “ Veliht Hazretlerinin...” , 22 Ağustos 1911 , s. 1

Veliaht Hazretleri Berlin’de yapılması kararlaştırılmış olan büyük resmi geçide hazır bulunacakları ve üç gün kadar İmparator Hazretleri’ne misafir kalacakları gibi bunun ardından başlayacak olan büyük manevraları görmek üzere daha bir süre seyahatlerini uzatmaları için İmparator Hazretleri tarafından bir arzu beyan edilmesi de muhtemeldir. Buna rağmen önceden yazdığımız vecihle Veliaht Hazretleri Ramazan’ın on beşinden önce İstanbul’a dönmek arzusunda olduklarından manevralarda hazır bulunmak meselesi henüz kesinleşmemiştir.”³⁸³

Bu program gereği olarak Veliaht Hazretleri 26 Ağustos 1911 Cumartesi günü sabah alafranga saat on buçukta kendisine tahsis edilen Mecidiye kruvazörüyle Köstence’ye gitmek için hareket etmiştir. Maiyetinde bulunanlar arasında Şehzade Abdülmecit Efendi , büyük oğlu Ömer Faruk Efendi , eniştesi Damat Ahmet Zülküf Paşa , Sadrazam Paşa , Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa ve Hariciye Müsteşarı Ohannes Kuyumcuyan Efendi , Bayındırlık Bakanı Hulusi Bey , Baş Mabeyinci Lütfi Bey gibi isimler bulunmaktadır.³⁸⁴

Osmanlı gazetesinin verdiği ve Köstence’den 27 Ağustos’ta alınan bir habere göre ; Yusuf İzzettin Efendi saat sekizi çeyrek geçerken Mecidiye kruvazörüyle bu şehre ulaşmış ve Türkiye Sefiri Sefa Bey ile büyükelçilik ve konsolosluk erkanı , mülkiye ve askeriye memurları tarafından karşılanmıştır. Veliaht Hazretleri resmi selamda bulunan askeri kıtayı teftiş ettikten sonra özel tren ile Sinaya’ya gitmek üzere hareket etmiştir. Yine aynı gazetenin Sinaya’dan aldığı bir habere göre ise ; Veliaht Hazretleri saat ikide buraya varmış ve istasyonda Kral Karol , bakanlar , mülkiye ve askeriye memurları ile büyükelçiler tarafından karşılanmıştır. İstasyonda bulunan askeri mızıkacı tarafından ‘ Marş-ı Sultani ’ çalınmıştır. Kral ile Veliaht arasında meydana gelen görüşme samimi bir hava içerisinde geçmiştir. Daha sonra Kral Yusuf İzzettin Efendi’yi ikametine tahsis edilen Paloş Kasrı’na götürmüştür. Bu ikametgahta daha önce Arşidük François Ferdinand da misafir edildiği gibi akşam saat sekizde bu kasırda Veliaht Hazretleri şerefine gayet mükellef bir ziyafet verilmiştir.³⁸⁵

Romanya’daki misafirlikten sonra Yusuf İzzettin Efendi , Almanya’ya gittiği zaman Berlin istasyonunda bizzat İmparator tarafından karşılanmış , bütün Hükümet erkanı ve yüksek rütbeli komutanlar bu karşılama töreninde hazır bulunmuştur. Bir askeri kıta da selam ve saygı merasimini yapmıştır. İmparator , Veliaht Hazretleri ile tokalaştıktan sonra sıhhatini sormuş karşılama erkanı ve teşrifatçılarıyla tanıştırmıştır. Teşrifatçılar heyetinin başkanlığına von der Goltz Paşa seçilmiştir ki Almanya’da bir feldmareşalin teşrifatçılığa getirilmesi

³⁸³ **Tanin** , “ Veliaht Hazretleri (Seyahat Programı) , 25 Ağustos 1911 , Nr: 1071 , s. 1

³⁸⁴ **Tanin** , “ Veliaht-ı Saltanat Hazretlerinin Azimeti ” , 27 Ağustos 1911 , Nr: 1073 , s. 1

³⁸⁵ **Tanin** , “ Veliaht Hazretlerinin Seyahati ” , 29 Ağustos 1911 , Nr: 1075 , s. 1

şimdiye kadar hiçbir hükümdar için yapılmamış özel bir uygulamadır. Veliht Hazretleri'nin diğer teşrifatçıları ise Berlin Kumandanı General Büsen , İstanbul Almanya Büyükelçiliği Ateşemiliteri von Eschtrepel'dir.³⁸⁶

İstasyondaki mutat merasim tamamlandıktan sonra İmparator ve Veliht Hazretleri muhteşem bir alay ile arabalarına binerek İmparator Sarayı'na gitmişlerdir. Burada Yusuf İzzettin Efendi kendisine tahsis edilen daireye yerleşmiştir. Aynı günün akşamı İmparator Sarayı'nda doksan kişilik resmi bir ziyafet verilmiş ve ertesi günü Hassa Ordusu tarafından gerçekleştirilen resmi geçidi izlemiştir. Veliht Hazretleri bu vesile ile Alman ordusunun meşhur olmuş intizam ve mükemmelliğini , Alman askerinin üstün niteliklerini bizzat görmüş ve takdir ederek İmparator ile yaptıkları konuşmalarda bu hislerini dile getirmiştir.³⁸⁷

1 Eylül 1911 tarihinde de İmparator Sarayı'nda dört yüz kişilik bir ziyafet verilmiştir. İmparator ile İmparatoriçe tarafından verilen bu ziyafette Yusuf İzzettin Efendi yemek salonuna kolunda Prens Friedrich Leopold bulunduğu halde inmiş ve İmparator Wilhelm'in sağ tarafına oturmuştur.³⁸⁸ Veliht Hazretleri bu ziyafet münasebetiyle Almanya ileri gelenlerinin hemen hepsini tanımış , bilhassa Saksonya Kralı ile görüşmüş , Almanya prensleri , nazırları ve Hassa Ordusu tabur kumandanına kadar üst düzey devlet görevlileri bu yemekte hazır bulunmuşlardır. Veliht Hazretleri ile İmparator yemek esnasında samimi bir şekilde sohbette bulunmuşlardır.³⁸⁹

Yusuf İzzettin Efendi Berlin'de bulunduğu süre zarfında Alman kamuoyu üzerinde iyi etkiler bırakmış , teşrifatçılarının refakatinde şehrin görülmeye değer yerlerine gitmiş eğitim kurumları ve sanayi tesislerini ziyaret etmiş ve herkesten saygı ve hürmet görmüştür. Misafirliğinin üçüncü günü akşamı Berlin Büyükelçisi Osman Nizami Paşa , Veliht Hazretleri'nin şerefine bir akşam ziyafeti vermiştir. Ziyaretin dördüncü günü İmparator Friedrich Potsdam'da bir akşam ziyafeti vermiş , o akşam Kiel'e gitmesi kararlaştırılmış iken Veliht Hazretlerini bizzat istasyona kadar uğurlamak için programını ertelemiş ve istasyona kadar gelerek veda etmiştir.³⁹⁰

Tanin gazetesine göre , bu seyahat esnasında İmparator ile Yusuf İzzettin Efendi birkaç defa uzun uzadıya görüşmüş , her defasında iki devlet arasında mevcut olan iyi ilişkiler ve dostluktan bahsedilmiş , bu iyi ilişkilerin devam etmesinin iki devletin karşılıklı menfaati icabından olduğu belirtilmiştir. Alman siyasi ve resmi makamlarından alınan haberler Berlin

³⁸⁶ **Tanin** , “ Veliht Hazretlerinin Seyahati ” , 11 Eylül 1911 , Nr: 1088 , s. 1

³⁸⁷ **aynı sayı** , s. 1

³⁸⁸ **Tanin** , “ Veliht'in Seyahati ” , 3 Eylül 1911 , Nr: 1080 , s. 1

³⁸⁹ **Tanin** , “ Veliht Hazretlerinin Seyahati ” , 11 Eylül 1911 , s. 1

³⁹⁰ **aynı sayı** , s. 1

Hükümet yetkililerinin bu görüşmelerden pek memnun kaldıkları yönündedir. Alman gazeteleri de hangi parti yada görüşe sahip olursa olsun adeta ağız birliği yapmışçasına ziyaretin öneminin , iki hükümet arasındaki ilişkilerin arttırılmasının bu devletler için önemli faydalar temin edeceğinin üzerinde durmuştur.³⁹¹ *Lokal Anzeiger* gazetesine göre de ; Veliht Hazretleri , medeniyet aleminde Almanya'nın işgal ettiği mühim mevkinden ve kendisinde pek derin hisler oluşturan Alman ordusundan duyduğu hayranlığı belirtmiştir.³⁹²

Veliht Hazretleri'nin seyahati hakkında Türk-Alman ilişkileri çerçevesinde bir değerlendirme makalesi Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınmıştır. Cahit'e göre ; Yusuf İzzettin Efendi'nin Almanya'ya yaptığı seyahat üstünkörü geçilecek siyasi bir olay olarak görülemez. Hele Veliht'ın Romanya yolunu seçmesi bazı ülkelerde özellikle dikkatleri çektiği gibi Romanya'da Kral tarafından verilen ziyafette söylenen nutukların alışılmış merasim kurallarının ötesinde bir dostluk manası taşıması farklı yorumlara yol açmıştır.³⁹³

Cahit'e göre : “ *Türkiye ile Romanya arasında ciddi esaslar , müşterek menfaatler üzerinde mevcut olan dostça ilişkilerin böyle gözle görünür bir surette teyidi Balkan politikası açısından ne kadar anlamlı ise Almanya'ya vuku bulan bir seyahatin ilk aşamasını Alman politikasına bir peyk olarak kabul edilen Romanya'nın teşkil etmesi de o derece dikkatleri çekmiştir.*

*Bütün bunlar Türkiye-Romanya ve Türkiye-Almanya ilişkilerinin samimiyetine , kuvvetine delalet ederse de işin yalnız görünürdeki haliyle yetinmeyerek uzaktan uzağa bir takım sonuçlar çıkarmaya ve hükümler vermeye kalkışmak doğru olamaz. ”*³⁹⁴ Gerçekten de Veliht'ın Romanya gibi Üçlü İttifak'a yakınlığı ile bilinen bir ülke üzerinden Almanya'ya gitmesi Osmanlı Devleti ile Üçlü İttifak grubunun ilişkileri açısından son derece önemlidir.

Makalenin devamında Cahit şunları yazıyor : “ *Veliht Hazretlerinin Berlin'e seyahatleri Türkiye ve Almanya arasında zaten mevcut olan dostane ilişkileri pek ziyade takviyeye hizmet edeceği şüphesizdir. Almanlar daha geçende bir Osmanlı özel heyetine pek tantanalı ve tantanalı olduğu nispette pek dostça ve samimi bir misafirperverlik örneği göstermişler ve bu suretle genç Türkiye hakkında besledikleri dostluk hislerini ifade etmek istemişlerdi.*

Böyle dost bir memleketin saltanat veliahdı hakkında gösterecekleri hüsn-ü kabul Osmanlı özel heyetinin gördüğü ağırlamadan pek kolay anlaşılabilir. Gerçekten , Almanya'nın yarı resmi gazetelerinden muhalif gazetelerine varıncaya kadar bütün basını

³⁹¹ **Tanin** , “ Veliht Hazretlerinin Seyahati ” , 11 Eylül 1911 , s. 1

³⁹² **Tanin** , “ Velihtın Seyahati ” , 3 Eylül 1911 , s. 1

³⁹³ Hüseyin Cahit , “ Veliht Hazretlerinin Seyahati ” , **Tanin** , 4 Eylül 1911 , Nr: 1081 , s. 1

³⁹⁴ **a. g. m** , s. 1

gerek Veliâht Hazretleri hakkında gerek Türkiye hakkında pek sıcak bir dille yazı yazıyorlar. Bu kısmen bir nezaket vecibesi ise de nezaket ancak yapılması zorunlu bir durumda hatıra gelebilir. Veliâht Hazretlerine Almanların yaptıkları teşrifat , gazetelerin yazdıkları makaleler bir nezaket icabının kat kat üstündedir. »³⁹⁵

Hüseyin Cahit'in makalesinden de anlaşılacağı gibi bu seyahat Türk-Alman ilişkilerinin geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Osmanlı Veliâhdı'na gösterilen hürmetten ötürü Almanlar tüm Osmanlıların kalbini kazanmışlardır. Ancak Türkiye'nin büyük devletlerden biriyle olan ilişkilerinde meydana gelecek samimiyeti yanlış bir yoruma dayandırmamak gerekir. Çünkü genç Türkiye bütün dostluklarıyla beraber yalnız kendisinin milli politikasını takip edecektir.³⁹⁶ Cahit'in bu görüşü , Türkiye Üçlü İttifak'a giriyor dedikodularına bir cevap olarak yazılmış olsa gerek.

Hüseyin Cahit'in de içerisinde bulunduğu ve başkanlığını yaptığı başka bir heyetin Yusuf İzzettin Efendi'nin ziyaretinden önce Almanya'ya gittiğini görmekteyiz. Alman *Neckarzeitung* gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Ernst Jackh , bir Türk araştırma komisyonunu Almanya'ya davet ederek gezdirmeyi yetkili makamlarına önerdi. Bu geziyi yapmadaki amaç nüfuzlu Türklerin Almanya'nın çalışma , sanayi ve ticaret hayatıyla ilgili gerçek ve yerinde bir izlenim edinmelerini sağlamaktı. Zira aynı şeyi daha önce Avusturya , İtalya , Romanya ve Fransa yapmışlardı. Bu gezinin sonucunda Osmanlı Devleti'nin etkili isimleri üzerinde iyi tesirler yaratılacak ve bu sayede Almanya , Türkiye aydın sınıfının sempatisini kazanacaktı.³⁹⁷

Hüseyin Cahit , siyasi anılarında bu seyahat hakkındaki izlenimlerini yazmıştır. 15 Haziran 1911'de İstanbul'dan ayrılan heyet Almanya'ya vardığı zaman Goltz Paşa'nın refakatinde Berlin'in çeşitli yerlerini dolaşmış ve Almanya'nın gücünü yakından görme imkanı bulmuştur. Hüseyin Cahit , 21 Haziran 1911'de Berlin Ticaret Odası'nın verdiği bir şölende kapitülasyonların kaldırılması gerektiği yönünde yaptığı bir konuşmanın dinleyiciler üzerinde soğuk düş etkisi yarattığını belirtirken , buna cevap veren Deutsche Bank direktörü Gewinner kaçamaklı bir ağız kullanarak Türklerin paralarını silahlanmaya harcamamaları gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.³⁹⁸

Gewinner'in böyle bir tavsiyede bulunması dikkat çekici ve Alman politikalarıyla çelişkili görünmektedir. Zira Osmanlı Devleti , Alman silah fabrikaları için önemli bir müşteridir. Türklerin silahlanmaya para harcamaması demek Alman fabrikalarının müşteri

³⁹⁵ Hüseyin Cahit , “ Veliâht Hazretlerinin Seyahati ” , 4 Eylül 1911 , s. 1

³⁹⁶ a. g. m , s. 1

³⁹⁷ Mustafa Gencer , **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhı”** , 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim , İletişim Yayınları , İstanbul , 2003 , s. 154

³⁹⁸ Hüseyin Cahit Yalçın , **Siyasal Anılar** , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları , İstanbul , 2000 , s. 228

kaybetmesi anlamına gelmektedir. Gewinner'in bu ifadesi Türkiye'nin harcamalarını bayındırlık ve ekonomi işlerine yapması gerektiği yönünde iyi niyetli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

3. 3 Fas Buhranı (Agadir Krizi) ve Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı-Alman İlişkilerine Etkileri

Almanya ile Fransa arasında Fas konusunda 1905'te yaşanan ilk krizden sonra ikincisi 1911 yılının Temmuz ayında yaşanmıştır. 1 Temmuz 1911 tarihinde Almanya'nın Paris Büyükelçisi Schön , Fransa Dışişleri Bakanı Mösyö Salou'nun huzuruna çıkarak Agadir ve civarında hüküm sürmekte olan karışıklık hali yüzünden o bölgedeki Alman ticarethaneleri ve vatandaşları endişe içinde olduklarından Berlin Kabinesi'nin Panther kruvazörünü Agadir limanına göndermeye karar verdiğini ancak bu kararın hiçbir şekilde Almanya-Fransa ilişkilerini bozmayacağından ümitli olduğunu bildirmiştir. Fransız Dışişleri Bakanı , bu tebligatı aldıktan sonra hayret ve teessüflerini dile getirmekten çekinmemiş ve bu hareketin Fransız kamuoyunda kötü etkiler yapacağını söylemiştir.³⁹⁹

Tanin gazetesine göre Almanya bu şekilde davranarak , adeta masanın başına geçmiş ve muhatabı ile görüşmeden önce masanın ortasına şiddetle bir yumruk indiren kalın pazulu bir kimsenin sergilediği tavrı sergilemiştir. Böyle yaparak da , önce yumruğumun gücünü anla , ondan sonra gel görüşelim demek istemiştir. Fransa da “ Peki görüşelim ! ” diyerek müzakereleri başlattı. Almanya , Fransa'yı bu yolla görüşmeye mecbur ettiği gibi diğer taraftan çeşitli kabinelere , özellikle de Rusya'ya Fas'ta hiçbir tecavüz amacı beslemediğini ve Fransa'ya karşı düşmanlık niyetinde olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁰

Fransa ise Almanların hangi amaçla bu girişimde bulduklarını anlamak için Almanya Dışişleri Bakanı Kiederlen-Wachter'e ne istediklerini sormuştur ve Almanların açık talebini öğrenmek istedikten başka müttefik dostlarıyla durum değerlendirmesi yapmıştır. Bunun sonucu olarak Sir Edward Grey ile Fransa Büyükelçisi Cambon 3 Temmuz'da bir görüşme yapmışlardır. Bu görüşmede Fransa tarafından teklif edilen Almanya'ya karşı savaş gemisi gönderme önerisinin İngiliz Parlamentosu'nda endişe yarattığı görüşü Grey tarafından belirtilince bu hamleden vazgeçilmiştir. 4 Temmuz'da Grey İle Cambon yeniden görüşmüşler ve bunun ardından Sir Edward Grey , Londra'daki Alman Büyükelçi Meternich'le bir

³⁹⁹ Babanzade İsmail Hakkı , “ Fas Buhranı” , *Tanin* , 16 Eylül 1911 , No : 1093 , s. 1-2

⁴⁰⁰ *a. g. m* , s. 1-2

görüşme yaparak İngiltere'nin Fas'ta meydana gelecek değişikliğe kayıtsız kalamayacağını bildirmiştir.⁴⁰¹

İngiltere Başbakanı Asquith , 6 Temmuz'da İngiliz parlamentosunda yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir : “ *Fas'ta yeni bir durum meydana geldiğinin ve bu durumun ileride alacağı şeklin İngiliz menfaatini şimdikinden ziyade doğrudan doğruya olumsuz etkileyebileceğinin açıkça anlaşılmasını isterim. Diplomatik bir müzakere sonucunda bu sorunun hallolacağına inancımız vardır. Bu müzakerelere yapacağımız iştirak esnasında çıkarlarımızın korunması için lazım gelen girişimlerde bulunacağımız gibi Fransa ile imzalamış olduğumuz anlaşmalarda mevcut taahhütlerimizin yerine getirilmesi için de çalışacağız.* ”⁴⁰²

İngiltere bu şekilde davranarak Agadir krizinde Fransa'nın yanında olacağını gösteriyor idi. Fransız basını gelişmelerin Fransa lehine olduğunu belirterek Rusya'nın Berlin Büyükelçisi vasıtasıyla Bethman Holveg'den açıklama istediğini ve Paris kabinesine yardıma hazır olduğunu dile getirmiştir. Üçlü İtilaf grubunda bu yönde bir dayanışma görülürken Üçlü İttifak grubunda ise aynı bağlılığı görmek mümkün olmamıştır. İtalyan devlet adamları ve basını sorunun İtalya çıkarları noktasından alacağı şekle göre hareket edeceklerini belirtmişler ve bu yüzden açık ve kesin bir tavır sergilememişlerdir. Avusturya ricali ise olayı ekonomik gözle gördüklerini söyleyerek endişeye mahal olmadığını belirtmekle yetinmişlerdir. Hatta Macaristan Başbakanı : “ *Fas meselesi bizi Almanya'ya bağlayan ittifakın maksat ve hedefinden o kadar uzaktır ki benim fikrimce bu yüzden – hiç olmazsa bize nazaran- bir uyuşmazlık ve karışıklık ortaya çıkması beklenmemektedir.* ” demiştir.⁴⁰³

Osmanlı Devleti açısından Üçlü İttifak grubunun bu durumuna bakacak olursak pek de güven vermeyen bir yapıda olduklarını görürüz. Çünkü müttetikleri olan bir devletin karşı grupla yaşadığı bir sorunda usul icabı bile olsa yanında olmamışlar ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Oysa ki devletler arasında böyle bir ittifak mevcutsa ihtilafli konularda destekleyici politikalar takip etmelidirler. Osmanlı Devleti şayet Almanya'nın başını çektiği bloğa dahil olursa bu tip yaklaşım ve muamelelere maruz kalabilir ki o zaman bir ittifaka dahil olmak hiçbir anlam ifade etmez.

Almanya ile Fransa arasında ilk görüşmeler 9 Temmuz'da başlamıştır. 15 Temmuz'da Almanya ilk defa ne talepte bulunduğunu Fransa'ya bildirmiştir. Buna göre , Almanya Fas'taki çıkarları ve ekonomik haklarını terk etmemekle beraber Fransa'dan Gabon

⁴⁰¹ Babanzade , “ Fas Buhranı ” , 16 Eylül 1911 , s. 1-2

⁴⁰² a. g. m , s. 1-2

⁴⁰³ a. g. m , s. 1-2

sömürgesini – Sanga nehrinden denize kadar- ve Fransa'nın Belçika Kongo'su üzerindeki hakkını talep etmiştir. Buna karşılık Güney Kongo'da Fransa'ya bir hinterlant bırakılacak ve hatta belki de Alman sömürgesi olan Togo da Fransızlara verilecektir.⁴⁰⁴

Bu taleplerin gündeme geldiği sıralarda İngiltere Maliye Nazırı Lloyd George 21 Temmuz'da yaptığı bir konuşmada sert bir dil kullanarak , İngiltere için son derece önemli konularda , diğer ülkelerin çeşitli durumlar yaratarak bunu İngiltere'ye kabul ettirmeye çalışamayacağını , barış yanlısı İngiliz politikasının onur kırıcı davranışlar karşısında savaşa doğru evrimleşebileceğini belirtmiştir. İngiltere Başbakanı Asquith ise 27 Temmuz'da konuyla ilgili daha yumuşak bir konuşma yaparak Fas konusundaki tartışmalara etkin biçimde katılmak istediğini belirtti.⁴⁰⁵

Fransızlar arkalarına İngiltere'nin desteğini aldıkları için kendilerini ağırdan satıyorlar , talep edilen sömürgeleri haddinden fazla buluyorlardı. Ayrıca Almanya'dan taleplerini kabul etmeleri halinde Fas işlerinden tamamen el ayak çekecekleri garantisini vermesini istiyorlardı. Almanya ise bu şekilde kesin olarak Fas'ı bırakmak istememekle beraber Afrika'daki sömürgesi Togo'nun Fransa'ya verilmesinden vazgeçmiş gibi görünüyordu. Zira Almanya'daki radikal nasyonalistler Alman yerleşiminin olduğu bir sömürgeден vazgeçilmesine şiddetle karşı çıkıyorlardı.⁴⁰⁶

Fas sorununun çözümüne yönelik bir takım anlaşmalar Fransa ile Almanya arasında 4 Kasım 1911'de Berlin'de imzalanmıştır. Bunlara göre ; Almanya Fransız Kongo'sunun tamamını istemekten vazgeçmiş ve Fransa buna karşılık bu toprakların 275.000 km karelik bir kısmını Almanya'ya vermeyi kabul etmiştir. Fakat Fransa Almanların üstünlüğünü kabul etmediği imajını kendi ülkesi ve dünya kamuoyuna göstermek amacıyla Almanya'nın elindeki Kamerun'dan bir kısım toprağı kendi kontrolüne almıştır. Fas konusunda ise Almanya Fransa'yı tamamen serbest bırakmıştır. Buna karşılık olarak , Fransa da , Almanya'nın Fas'taki ekonomik çıkarlarına saygı göstereceğini garanti etmiştir.⁴⁰⁷

Agadir krizinin bu şekilde sonuçlanması üzerine Almanya'nın düştüğü duruma dair bir makale Babanzade İsmail Hakkı tarafından yazılmıştır. Babanzade'ye göre Almanya , İngiltere'nin üçüncü bir devlet olarak olaya karışmasından sonra geri adım atmış ve daha fazla uzlaşma yanlısı bir politika takip etmeye başlamıştır. Hatta Avrupa kamuoyu Fas ve Kongo anlaşmasını Fransa adına alınmış önemli bir galibiyet olarak kabul etmişlerdir. İngiliz bürokratları pervasızca açıklamalar yapmalarına rağmen Almanlar suskun kalmışlar , Fransız

⁴⁰⁴ Babanzade , “ Fas Buhranı ” , 16 Eylül 1911 , s. 1-2

⁴⁰⁵ Armaoğlu , a. g. e , s. 479-480

⁴⁰⁶ Babanzade , “ Fas Buhranı ” , 16 Eylül 1911 , s. 1-2

⁴⁰⁷ Armaoğlu , a. g. e , s. 480

ve İngiliz basını savaş davulu çalarken Alman gazeteleri mülayim bir yayın politikası takip etmişlerdir. Almanlar önce barışı bozan , kuvvetine fazla güvenen devlet olarak kendini göstermiş , ancak gücünün yetmediğini anlayınca sinmiş bir vaziyet almıştır.⁴⁰⁸

Fransa ile imzalanan anlaşma da göstermektedir ki , Almanya çok büyük bir güce sahip olmasına karşın Afrika'yı Fransa'ya teslim etmiştir. Kongo'dan alınan küçük bir parça , Fas'ın Fransa'ya verilmesine denk gelemeyecek kadar basittir. Gerçi Almanya kendi malından bir şey vermemiştir ama bu şekilde davranması diğer bazı devletlerin Almanya'ya olan güvenini sarsmıştır.⁴⁰⁹ Babanzade'nin bu şekilde bir yorum yapması Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya artık bu şekilde bakmaya başladığı biçiminde yorumlanabilir. Zira Osmanlı Devleti bu tip krizlerden zaferle çıkacak bir devletle müttefik olmayı yeğleyecektir.

Alman kamuoyu ve parlamento üyeleri Hükümete ve İngiltere'ye ateş püskürürken , Almanya Hariciye Nazırı böyle bir yol takip edilmesinin nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Ancak Babanzade'nin gözünde , yapılan bu açıklamalar koskoca Almanya Hariciye Nazırına yakışmayacak itiraflardır. İngiltere'nin kriz günlerinde gösterdiği sert üslup üzerine Almanya'nın sessizlik ve barış politikasını takip ederek barışseverlerin takdirini kazanmaya çalıştıkları açıklaması da kabul edilir cinsten değildir.⁴¹⁰

Babanzade'nin makalesinin ilgi çekici cümleleri ise şöyledir : “ *Bu açıklamalar Almanya dış politikasında eleştirilecek pek çok hatanın olduğunu gösterir. Zira Almanya gibi hakikaten kuvvetli ve hiçbir devletten korkmaması lazım gelen bir devlet için değil savaş alanında siyasi alanda bile başarısızlık büyük bir hezimettir. Bu açıklamalardan ikinci bir sonuç çıkarmak lazım gelirse o da İngiltere ve Fransa arasındaki samimiyet , samimiyet seviyesini aşarak adeta bir ittifak şeklini almıştır...Ve bu suretle yalnız kuvvetin değil bazen tedbir ve siyasetin de dünya dengesinde önemli bir iş olduğu meydana çıkmış olacaktır.* ”⁴¹¹

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı hayal kırıklığını gösteren bu makaleye paralel olarak şunu söylemek mümkün ; bu hayal kırıklığı aslında Almanya'da da tüm şiddetiyle yaşanmıştır. Hatta Almanya Sömürgeler Bakanı Lindequist , Kiderlen-Wachter'in Fas bunalımında izlediği yanlış politikayı protesto etmek amacıyla görevinden istifa etmiştir.⁴¹²

Osmanlı Devleti'nin Agadir krizi karşısında kayıtsız kaldığını belirten *Tanin* gazetesi , Avrupa siyaset dengesine Osmanlı Devleti'nin son derece bağlı olduğunu ve Fas sorunundan ötürü çıkacak bir problemin ister istemez Türkiye'yi de etkileyeceğini iddia etmiştir. Ancak

⁴⁰⁸ Babanzade İsmail Hakkı , “ İngiltere ve Almanya ” , *Tanin* , 27 Kasım 1911 , Nr: 1163 , s. 1

⁴⁰⁹ *a. g. m* , s. 1

⁴¹⁰ *a. g. m* , s. 1

⁴¹¹ *a. g. m* , s. 1

⁴¹² Pierre Renouvin , *1. Dünya Savaşı Ve Türkiye 1914-1918* , (Çev. Örgen Uğurlu) , Örgün Yayınevi , İstanbul , 2004 , s. 188

bu konuda Osmanlı kamuoyu pasif kalmış gerekli ilgi ve alakayı göstermemiştir. Osmanlıların Fas işleriyle meşgul olmaya başlaması Trablusgarp'ın söz konusu edilmesiyle ortaya çıkmıştır.⁴¹³

İkinci Fas buhranının Trablusgarp Savaşı ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Çünkü Agadir krizi ve Fransa'nın Fas'a asker çıkarması belki de İtalya'ya cesaret vermiş ve artık Trablusgarp'ta eyleme geçme zamanının geldiği fikrinin uyanmasına sebebiyet vermiştir. Almanya'nın müttefiki olan İtalya ortaya çıkan bu durumdan istifadeyle 1911 Eylülünde Trablusgarp'ı işgal edecektir.⁴¹⁴

İtalya Dışişleri Bakanı San Giuliano Fas Buhranı'ndan yararlanarak Trablusgarp'ta harekete geçmeleri gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir : “ *İtalya için Trablusgarp'ta istila saati gelmiştir.* ” Yine San Giuliano'ya göre Fransa Fas'ı kontrolüne alınca Akdeniz'de üstün bir konuma gelecekti. İtalya Trablusgarp'ı işgal ederek bu durumu dengeleyebilecekti.⁴¹⁵

Fas Buhranı ile Trablusgarp arasında bir bağlantının olduğuna *Tanin* gazetesi de değinmiştir. *Tanin*'in bununla ilgili kullandığı net ifade şöyledir : “ *İtalya'nın Trablusgarp hakkındaki tasavvurlarına dair bir müddetten beri çeşitli matbuatta meydana gelen tartışmalar hiç şüphe yoktur ki Fas kıtasının Fransa tarafından elde edilmesinin aks-i sada ve tesiridir.*” *Tanin*'in üzerinde durduğu nokta ise Osmanlı Devleti'ni ilgilendirmeyen Fas sorunundan ötürü İtalya'nın cezayı Türklere keserek Trablusgarp'a göz dikmesidir.⁴¹⁶

Tanin'in bu konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir : “ *Fas'ta buhran çıksın Fransa müdahale etsin , Almanya kılıcını çekip , pay istesin diyen ve bu tertibatı düzenleyen Türkiye değildi ki ‘ Bak bize ne işler açtın , şimdi acısını çek , bize tazminat ve ödünler ver’ bağırtılarına maruz olalım. İtalya matbuatı Trablusgarp için yaygara koparacaklarına dengeyi bozan Fransa ile Almanya'ya müracaat ederek bu iki devletten hisse istesinler. Fas'ta İtalyanlara yer verilmiyorsa Cibuti'de , Madagaskar'da hatta Çin Hindi'nde Fransa'nın ihsan edecek pek çok arazi ve emlaki var. Fransa Hükümeti'ne gelince Akdeniz dengesini temin , İtalya'nun hırs ve tamahını sakinleştirmek istiyorsa bu hükümeti mutlaka bize musallat etmeye muhtaç değildir.*”⁴¹⁷

Tanin'in ifadelerine göre , Türkiye sorunu ya savaşarak yada diplomasi yoluyla çözecektir. İtalya bu konuda Fransa'nın tarafsızlığını sağlamayı başarmışsa da diğer Avrupa devletlerinin nasıl bir yol izleyecekleri daha netleşmemiştir. İtalyanlar , Almanya'nın

⁴¹³ Babanzade İsmail Hakkı , “ Fas Buhranı ” , *Tanin* , 15 Eylül 1911 , Nr : 1092 , s. 1-2

⁴¹⁴ Armaoğlu , **a. g. e** , s. 480

⁴¹⁵ Süleyman Kani İrtəm , **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)** , Temel Yayınları , İstanbul , 2004 , s. 178

⁴¹⁶ Babanzade İsmail Hakkı , “ Fas veTrablusgarp” , *Tanin* , 23 Eylül 1911 , Nr: 1100 , s. 1-2

⁴¹⁷ **a. g. m** , s. 1-2

Kongo'da lazım gelen desteğini aldıktan sonra Trablusgarp sorununda kendilerine göz kırpağına güvenerek bir oldu bitti yapmak arzusunda iseler yanılmaktadırlar. Çünkü ne Almanya ne de Avusturya , İtalya'nın bu cesurca hareketine izin vermeyeceklerdir.⁴¹⁸

Hüseyin Cahit , Trablusgarp sorunu dolayısıyla yazdığı bir makalede farklı yönlere temas etmiştir. Ona göre ; Babıali , Avrupa kabinelerine başvurarak nabız yoklamış ve bunun sonucu olarak onlardan bu konuda hiçbir görüşmenin yapılmadığı , kararlaştırılmış bir şey olmadığı cevabını almıştır. Oysa ki İtalya , büyük devletlerin kabinelerinden destek almadıkça böyle bir teşebbüste bulunamaz. Cahit , bununla birlikte İstanbul'daki yabancı siyasetçilerden edindikleri bilgilere göre , büyük devletlerin kabineleri durumdan haberdardır ve hatta bazıları onay bile vermişlerdir.⁴¹⁹

Avrupa kabinelerinin bu yaklaşımlarından sonra sözü Almanya'ya getiren Cahit şu çarpıcı ifadeleri kullanmıştır : “ *Dersaadet Almanya Sefiri Baron Marschall Cenapları'nın şehrimize dönmesi ile Trablusgarp meselesi arasında bir ilişki görmek isteyenler bütün bütün haksız görülmemelidir. Çünkü bir taraftan İtalya'nın müttefikleri ve diğer taraftan üç yüz milyon İslam'ın dostu bulunan İmparator Wilhelm Hazretleri'nin takip edeceği hareketin terazinin kefesinde pek ağır basacağı tabiidir. Hele Trablusgarp meselesi Agadir limanına bir Alman savaş gemisinin gitmesi sonucu olarak doğduğu cihetle kendi politikasının sonuçlarından Türkiye'nin zarar görmesine meydan vermek Almanya Hükümeti için her halde az çok bir vicdan azabı yaratabilir.* ”⁴²⁰ Cahit'in bu sözlerinden , Trablusgarp sorunu Almanya yüzünden çıkmıştır ve sorunu çözmek de yine Almanya'nın elindedir , sonucunu çıkarmak mümkün.

Hüseyin Cahit'in bu amaçla yazdığı makalesi Almanya'da aksi tesir yapmış ve Alman basını buna tepki göstermiştir. Bunun üzerine Cahit yazdığı başka bir makalede şu yorumlara yer veriyor : “ *Bir dosttan beklemeye haklı olduğumuz bu siyasi yardımdan bahsedişimizi Alman matbuatı Almanya'ya karşı hücum biçiminde telakki ederek gereksiz bir şiddetle karşılamaya kalkacak olursa kendilerinin ancak iyi gün dostu oldukları hakkında bize pek haklı bir kanaat vermiş olurlar.* ” Bu makalede Cahit , Almanya'nın dışında İngiltere ve Fransa'ya da değinerek , bu iki devletin zamanında imzalanan bir anlaşma gereğince Trablusgarp'ı İtalya'ya bıraktıklarını ve şayet bugün İtalya , Trablusgarp'a el uzatırsa buna

⁴¹⁸ Babanzade , “ Fas ve Trablusgarp ” , s. 1-2. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalden önce İngiltere , Fransa ve Rusya'dan örtülü bir onay aldığına ve Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın tarafsız kalmasını sağladığına dair bir bilgi için Bkz. Erik Jan Zürcher , **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** , (Çev. Yasemin Saner Gönen) , İletişim Yayınları , İstanbul , 2006 , s. 156

⁴¹⁹ Hüseyin Cahit , “ Trablusgarp ” , **Tanin** , 24 Eylül 1911 , Nr: 1101, s. 1

⁴²⁰ **a. g. m** , s. 1

hiçbir engel çıkarmayacaklarını belirtmişlerdir ki bu devletler de İtalya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olmayacaklardır.⁴²¹

Tanin'in 28 Eylül 1911 tarihli sayısında yer alan bir makalesinde Cahit , orta karar bir dille Almanya'ya İtalya'yı durdurmazsan Türkiye'yi kaybeder ve İngiltere tarafına geçmesine sebep olursun mesajını vermiştir. Cahit'in net ifadelerine burada yer vermek doğru olacaktır :
“ Şu takdirce Türkiye dış politikasının gelecekte alacağı şekil hususi olarak Almanya'nın bu Trablusgarp meselesinde oynayacağı hareket biçimine bağlı bulunuyor. Berlin kabinesine pek nazik bir görev düştüğünün inkar edilmesi mümkün değildir. İtalya'ya karşı biraz şiddetle davransa İtalya'nın Üçlü İttifak'tan çıkararak Fransa ve İngiltere tarafına geçeceğinden korkulabilir. Buna karşılık Almanya Türkiye'yi kazanmış olacak. Fakat Türkiye , İtalya'nın Üçlü İttifak'tan çekilmesiyle ortaya çıkan zararı telafi edebilir mi?

İtalya'ya karşı şiddetli davranmaz ve Türkiye'ye siyasi destekte bulunmazsa Berlin kabinesi Osmanlı politikasını zaruri olarak Üçlü İtilaf'a tamamıyla mecbur edeceğini de görüyor. Çünkü Türkiye'ye zarar Almanya'nın müttefikleri tarafından gelebilir. Buna Almanya engel olmuyor. Engel olabilecek devletler Üçlü İtilaf devletleridir. Bundan dolayı Türkiye'nin Üçlü İtilaf politikasına meylederek gerektiği zaman kendisine arka çıkan araması zaruret icabı olacaktır. ”⁴²²

Büyük Avrupa Devletlerinin , Osmanlı Devleti'ne umulan yardımı yapmayacaklarının anlaşıldığı günlerde İtalya , Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp ile ilgili bir ultiatom vermiştir. 28 Eylül 1911⁴²³ tarihinde İtalya Maslahatgüzarı Mösyö Martino saat bir civarında Sadrazam Hakkı Paşa'nın makamına giderek İtalya adına beş sayfalık ayrıntılı bir ultiatom tebliğ etmiştir. Ültimatomon içeriğinde Trablusgarp'ın İtalya için öneminden , burada şimdiye kadar hiçbir imar faaliyeti yapılmadığından , İtalya'nın iyi niyetli girişimlerinin engellendiğinden bahsedilmiştir. Bu konuda müzakerelerin yapılabilmesi için önce İtalya'nın Trablusgarp'a girmesi gerektiği ve bundan sonra görüşmelere başlanması icap edeceği anlaşıldığından Trablus'un yirmi dört saat zarfında tahliyesi talep edilmiştir. İtalya'nın bu ultiatom için tanıdığı süre ise sadece 24 saat olacaktır.⁴²⁴

İtalya'nın bu ultiatomu üzerine Sultan Mehmet Reşat , İngiltere Kralı ve Almanya İmparatoru'na birer telgraf göndermiştir. 1 Ekim 1911 tarihi itibariyle bir cevap alınmamasına karşın , Almanya İmparatoru tarafından verilen emir üzerine Almanya'nın Roma Büyükelçisi ,

⁴²¹ Hüseyin Cahit , “ Avrupa ve Türkiye ” , *Tanin* , 27 Eylül 1911 , Nr : 1102 , s. 1

⁴²² Hüseyin Cahit , “ İttifak ve İtilaflar Karşısında Türkiye ” , *Tanin* , 28 Eylül 1911 , Nr : 1103 , s. 1

⁴²³ Ültimatomon tarihi Fahir Armaoğlu'nun eserinde 29 Eylül 1911 olarak belirtilmektedir. Hatta Osmanlı Devleti'nin cevabını aynı gün yani 29 Eylül'de verdiğini belirtmesine karşın Osmanlı Devleti , 28 Eylül'de aldığı ultiatomun cevabını 29 Eylül'de vermiştir. Bunun için Bkz. Armaoğlu , **a. g. e** , s. 639

⁴²⁴ *Tanin* , “ İtalya'nın Ültimatomu ” , 29 Eylül 1911 , Nr: 1104 , s. 1

İtalya Dışişleri Bakanı nezdinde bir teşebbüste bulunmuştur. Bu teşebbüse göre İtalya ve Osmanlı Devleti sorunu diplomatik yollardan çözmek için çaba göstermeli ve düşmanca hareketlerde bulunmamalıdır.⁴²⁵

Tanin gazetesi , Almanya İmparatoru'nun cevabını , Paris gazetelerinde görülen bir örneğini tercüme ederek okurlarına sunmuştur. Buna göre İmparatorun cevabı şöyledir :

“ *Zat-ı şahanelerinin ve memleketlerinin hararetli bir dostuyum. Geçirmekte olduğunuz buhranın zorluğundan son derece müteessif olduğumdan girişimde bulunulmasını hükümetime tavsiye ettimse de bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. İnşallah kesin bir uzlaşma biçimi bulunması için hükümetimi uygun zamanda müdahale etmekten geri kalmayacağım.*”⁴²⁶

Almanya'nın , İtalya Büyükelçisi aracılığıyla savaşa son verilmesi için yaptığı bu girişim hiçbir sonuca ulaşmamıştır. *Tanin*'e göre : “ *Bu konuda şayet İtalya'ya daha fazla ısrarda bulunulursa Üçlü İttifak'ın bozulmasına sebep olacağı ve bunun da Osmanlı Devleti'ne hiçbir yararı olmayacağı cihetle Almanya'nın bundan başka bir şey yapamayacağı anlaşılmıştır.*

Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa , İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ile uzun bir mülakatta bulunmuş ve Edward Grey aracılık için zamanın geçmiş olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı devletlerin siyasi teşebbüslerinden bir şey beklememek icap ediyor.”⁴²⁷

Almanya ve İngiltere'nin bu cevapları üzerine , yazdığı bir makalede değerlendirmeler yapan Hüseyin Cahit , Almanya'nın müttefiki ile dostu arasında kaldığını , Roma Kabinesi nezdinde iki defa girişimde bulunduğu halde beklenen cevabı alamayarak daha fazla tereddüt etmeden müttefikini Osmanlı Devleti'ne karşı feda edemeyeceğini nezaketle bildirmiştir. Cahit'in asıl ilginç değerlendirmesi ise İngiltere ile ilgili olanıdır. Buna göre : “ *İngiltere'ye gelince , daha ilk girişimlere , bu işte aracılık için İtalya'nın müttefiklerine müracaat etmek uygun olacağını söyleyerek Şark'ta Alman politikasına meyledilmesinin acısını çıkarmış , son girişimde aracılık için vaktin geçtiğini söyleyerek bir şey yapamayacağını kesin bir dille anlatmıştır.*” Bundan sonra Osmanlılar ne Almanya'dan ne de İngiltere'den hiçbir medet ummamalıydılar.⁴²⁸

Savaşın başladığı günlerde İtalyan Hükümeti Almanya'dan Osmanlı topraklarındaki İtalyan vatandaşlarının durumuyla ilgilenmesini istemiştir. Bu istek üzerine Alman hükümeti Babıali'ye başvurarak Türkiye'deki İtalyan çıkarlarını kendisinin koruyacağını bildirmiş ve Osmanlı Hükümeti de bunda hiçbir mahzur olmadığını Alman tarafına söylemiştir.

⁴²⁵ **Tanin** , “ Teşebbüsât-ı Siyasiye ” , 1 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr : 1106 , s. 1

⁴²⁶ **Tanin** , “ İmparatorun Cevabı ” , 7 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr: 1112 , s. 1

⁴²⁷ **Tanin** , “ Almanya ve İngiltere'nin Cevabı Kimseden Hayır Yok ” , 7 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr: 1112 , s. 1

⁴²⁸ Hüseyin Cahit , “ Hal ve Mevki ” , **Tanin** , 2 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr: 1107 , s. 1

“ *Almanya'nın İtalya'nın çıkarlarının korumak istemesi , Osmanlı Hükümeti'nce dost bir ülkenin bir iyi niyet girişimi olarak değerlendirildi. Almanya'nın Türkiye'nin dostu görüntüsü arkasında gizli anlaşmalarla İtalya'ya verdiği sözü yerine getirdiği hiç kimsenin aklının köşesinden bile geçmiyor , Osmanlı siyasi çevrelerinde Almanya'ya karşı olan güven sürüyordu.*”⁴²⁹

Almanya'nın , müttefiki olan İtalya'yı düşünerek Üçlü İttifak'ın zarar görmemesi için Osmanlı Devleti'ne yardım etmemesi ve İtalyanları Osmanlılara tercih etmesi durumu aslında Türkiye'nin ilk defa yaşadığı bir durum değildir. 1910 istikraz görüşmelerinde de İngiltere , müttefiki Fransa'yı Osmanlı Devleti'ne tercih ederek Üçlü İtilaf'ın zaaf göstermemesine çaba harcamış ve Türklere para vermemiştir.⁴³⁰ Bu iki örneğin de gösterdiği gibi ne Üçlü İttifak için ne de Üçlü İtilaf için Osmanlı Devleti feda edilmeyecek bir öneme sahip değildir.

Tanin gazetesi , Osmanlı Devleti Almanya'dan umduğu yardımı göremeyince konuyla ilgili bazı dedikodulara bile sütunlarında yer vermiştir. Bu ilginç söylenti şu şekildedir : “ *Sabık İtalya Büyükelçiliği Müsteşarı Mösyö Di Martino tarafından mevcut savaş hakkında yapılan önemli bir açıklamaya dair aldığımız aşağıdaki haberi kayd-ı ihtiyat ile yazıyoruz.*

Mösyö Martino'nun ifadesine göre İtalya Hükümeti'nin öyle birden bire ultimatom vererek savaş ilan etmesi Almanya'nın Dersaadet'te bulunan önemli diplomatlarından birinin tavsiyesi üzerine imiş. Çünkü Almanya Hükümeti Türkiye ile olan dostluktan dolayı zor bir durumda kalmakta ve Türkiye'nin aracılık tekliflerini reddedememekte olduğundan İtalya hemen savaş ilan ederse artık yapacak bir şey kalmadığı söylenerek bu zor durumdan kurtulmak mümkün olacağı düşünülmüş ve İtalya'ya bu yolda tavsiye icra edilmiştir.”⁴³¹

Trablusgarp Savaşı'nın Üçlü İttifak ile Üçlü İtilaf açısından çok önemli bir değerlendirmesi Hüseyin Cahit tarafından yapılmıştır. Bu konuda bütün Avrupa devletlerinin ortak hareket ettiklerini ve bu ortaklığın İtalya'yı işgalci hareketlerinden men etmemek için kurulduğunu belirtmiştir. İtilaf bloğu bundan on yıl önceki bir anlaşmayı öne sürerek işgale ses çıkarmak istememiş , İttifak bloğu hükümetleri ise müttefiklerini Türkiye için feda etmek istemediklerinden bir şey yapmamışlardır. Cahit'e göre , devletlerin ilk resmi hareketi Türkiye ile İtalya'yı savaşmaya terk etmek olmuştur.⁴³²

Avusturya'ya göre Trablusgarp , Osmanlı Devleti için zaten kaybedilmiş bir arazidir. Onun için Osmanlı Devleti , Trablusgarp'ı İtalya'ya terk etmelidir. Almanya'nın kullandığı

⁴²⁹ İsrail Kurtcephe , **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)** , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1995 , s.74-75

⁴³⁰ Ahmad , **İttihatçılıktan Kemalizme** , s. 201

⁴³¹ **Tanin** , “ Diploması Aleminde Mühim Bir İfşaat ” , 2 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr: 1107 , s. 1

⁴³² Hüseyin Cahit , “ Muharebe ve Avrupa ” , **Tanin** , 8 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr : 1113 , s. 1

“ münasip zaman ” tabirinin ise “ Trablusgarp’ın İtalya tarafından işgalinden sonra ” anlamına geldiğini belirten Cahit , şu açıklamalarda bulunuyor : “ *İtalya Hükümeti İttifak-ı Müselles’te pek oynaklık etmekle beraber ne kadar olsa yine Almanya ve Avusturya’nın müttefikidir ve bir Avrupa savaşı durumunda müttefikleriyle birlikte yürümesi pek normaldir. Halbuki İtalya Hükümeti Trablusgarp’ta uzun ve zor bir sömürge savaşına dalarak kuvvetinin bir kısmını oraya sevk edecek , eksilen askerin yerine senelerce asker göndermeye mecbur olacak , elindeki avucundaki beş on parayı da bu uğurda sarf ederek dahili birçok sıkıntı içinde kalacak olursa gerektiği zaman müttefiklerine pek az yardım edebilir. Mançuri Savaşı’nın Rusya’nın Avrupa’daki durumuna ne kadar etkide bulunduğu meydandadır. Bundan dolayı Almanya ile Avusturya için İtalya’nın Trablusgarp’ta işgal politikasına girişmesi hiç hoş gidecek bir hal olmamak icap eder. Doğal olarak bu savaş aynı zamanda Türkiye’yi de yoracağından dostlarının zarar görmesi kendilerini de etkiler.* ”⁴³³

İngiltere ve Fransa açısından da Trablusgarp Savaşı’nı değerlendiren Hüseyin Cahit şu değerlendirmeyi yapıyor : “ *Gerçekten savaşın uzaması Üçlü İttifak’ın İtalya’dan beklediği hizmetin önemden düşmesi sonucunu doğurunca bundan Üçlü İttifak zarar görecektir , Üçlü İtilaf yarar sağlayacaktır. İngiltere ve Fransa İtalya’yı Üçlü İttifak’tan ayırmak için ellerinden geleni yapıyorlarsa da İtalya’ya hiçbir zaman güvenilmeyeceğini bildiklerinden İtalya’nın yorulmasını , hırpalanmasını , kuvvetten düşmesini pek arzu ederler. Bunun için de en iyi çare Trablusgarp’taki savaşın uzamasından ibaret olabilir.* ”⁴³⁴

Trablusgarp Savaşı’nın devam ettiği günlerde de , Padişah V. Mehmet Reşat’ın büyük oğlu Ziyaettin Efendi’nin özel bir heyetle , Delhi’de Hindistan İmparatorluğu tacını başına koymak üzere yolculuğa çıkan İngiltere Kralı ile Mısır’da görüşmesi , Babanzade’nin farklı düşünceler içeren bir makale yazmasına sebep olmuştur. Makaleden anlaşıldığına göre , İtalya Trablusgarp’a girince sanki İngiltere de fırsattan istifade Mısır’daki Osmanlı söz hakkını lağvetmeye çalışacaktır. Bu yüzden Ziyaettin Efendi’nin seyahati tertiplenmiş ve buluşma noktası da özellikle iki devletin müşterek söz hakkına sahip olduğu Mısır olarak belirlenmiştir.⁴³⁵

Babanzade’nin şu ifadeleri incelendiği zaman yukarıda belirtilen sonucu çıkarmak mümkün görünüyor : “ *...Evvvela bundan anlıyoruz ki savaş münasebetiyle İngiltere’ye isnat edilmek istenilen ve Osmanlı kamuoyunda gerçekliğine asla inanılmayan Mısır’ın siyasi mevcudiyeti ve statükosuna ilişkin bazı söylentilerin kesinlikle aslı yoktur.* ”

⁴³³ Hüseyin Cahit , “ Muharebe ve Avrupa ” , s. 1

⁴³⁴ a. g. m , s. 1

⁴³⁵ Babanzade İsmail Hakkı , “ Devlet-i Osmaniye ve İngiltere ” , **Tanin** , 25 Teşrin-i Sani 1911 , Nr : 1161 , s. 1

Evvelce resmen tekzip edilmiş olan bu söylenti Mısır Hidivliği dahilinde İngiltere Kralı Hazretleri tarafından Ziyaettin Efendi hazretlerine gösterilen fevkalade saygı ile pek parlak suretle yalanlanmış oluyor.” Babanzade , Mısır’ın doğrudan doğruya Sadaret makamına bağlı olduğunu belirterek , Mısır’daki mevcut siyasi durumun değişiklik göstermeye başladığı vehminde bulunanların yanıldıklarını söylemiştir.⁴³⁶

İtalya’nın tutarsız bir politika izlediğini belirten *Hamburger Nachrichten* gazetesinin haberini vererek Almanya’nın İtalya’yı tercih etmesinin yanlış olduğunu vurgulamak isteyen *Tanin* , bu haberi şu satırlarla vermiştir : “ *Almanya’nın İtalya ile imzalamış olduğu anlaşmanın bugün bizi hiçbir mecburiyet halinde bulundurmamakta oluşu teşekküre şayandır. Esasen İtalya’nın hareket tarzı bizi daima zor durumlara düşürmüştür. Kendisinin destek ve yardımına ne zaman ihtiyacımız olsa bizi terk ediyor. İşte El-Cezire meselesinde böyle olduğu gibi siyaset sahnesinde oynadığı valslarda hal yine tamamıyla aynıdır. Eğer Almanya imzalamış olduğu mukavele ve anlaşmalardan dolayı bugün askeri yardımda bulunmak mecburiyetinde ise hiç şüphesizdir ki 1870’te olduğu gibi hareket edecek ve iki yüzlü bir tarafsızlığı muhafaza etmiş olacaktır. Bununla beraber muhalefette bulunurken düşmanlarımız tarafına geçmesi de muhtemeldir.* ”⁴³⁷ İtalya’nın Birinci Dünya Savaşı’nda Üçlü İttifak’tan Üçlü İtilaf’a kayması bu öngörünün ne kadar doğru olduğunu ispatlamıştır.

Avrupa basınının bu tarzda Osmanlıların lehine yazmış oldukları haber ve yorumlara rağmen , Avrupa kabinelerinin ilk baştaki bakış açılarından vazgeçmeleri ihtimal dahilinde değildir. Alman ve Avusturya gazetelerine bakılacak olursa bu devletler İtalya’dan ziyade Türkiye ile müttefiklerdir. Fakat bu Osmanlı Devleti için çok fazla anlam ifade etmemektedir. Basında görülen bu hak ve adalet anlayışının Almanya ve Avusturya kabinelerine bir etkisinin olmaması bu yaklaşımları geçersiz kılmaktadır. Ayrıca bu tip haberler çoğunlukla muhalif basından çıkmakta , Hükümet yanlısı basında ise İtalya’ya taraftar görünen yazılar yazılmaktadır.⁴³⁸

Trablusgarp Savaşı’nın devam ettiği günlerde 1911’in Haziran ayında Almanya’yı ziyaret eden Osmanlı heyetinin rehberliğini yapmış olan Ernst Jackh , savaştan ötürü kaybedilen Osmanlı kamuoyunu geri kazanmak amacıyla bir mektup yazmış ve bu mektup *Tanin*’de yayınlanmıştır. Jackh’a göre Alman kamuoyu genel olarak Türkiye lehindedir.

⁴³⁶ Babanzade , “ Devlet-i Osmaniye ve İngiltere ” , s. 1

⁴³⁷ **Tanin** , “ Almanya İtalya Aleyhinde ” , 10 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr : 1115 , s. 1

⁴³⁸ Hüseyin Cahit , “ Hal ve Mevki ” , **Tanin** , 14 Teşrin-i Sani 1911 , Nr : 1150 , s. 1

Alman gazeteleri ‘ Türk medeniyeti ’ ve ‘ İtalya barbarlığı ’ , adı altında haberler vermekte hatta kiliselerde papazlar Roma Hıristiyanlarını ‘ cellatlar ’ olarak tanımlamaktadırlar.⁴³⁹

Ernst Jackh , Almanya’nın Trblusgarp Savaşı’nın başlamasında suçsuz olduğunu asıl kışkırtmanın İngiltere ve Fransa tarafından yapıldığını söylemiştir. Bu konuyla ilgili ifadeler şöyle : “ *İtalyanların Trablusgarp’ı gasp etmek niyet ve fikrinde olduklarından Berlin’in asla haberdar olmadığı muhakkaktır. Yalnız Londra ve Paris bu durumdan haberdar olduklarından İtalyanlara yataklık etmekten doğan sorumluluk Berlin’e değil doğrudan doğruya Londra ve Paris’e aittir. Şimdiki halde Almanya ve Avusturya Balkanlar’daki asayişin bozulmamasına yönelik Osmanlılara pek büyük yardım etmişlerdir. Bu da müttefikimiz olan İtalyanlara karşı bir harekettir. Avrupa devletleri içerisinde yalnız bir Almanya devletidir ki ne İslam ülkelerinden bir memleket zaptetmek ne de bir İslam kavmini ezmek fikrine düşmüştür...Tekmil İslam devletlerini gasp etmiş olan Avrupa hükümetleri Türklerin hiçbir zaman güçlü olmasını istemezler. Çünkü Türkler güçlendiği zaman Türkiye’nin dışındaki Müslümanları bir miknatis gibi çekeceğini bilirler. Bunun için Türkiye’nin daima zayıf bir halde kalmasını istiyorlar. Almanlar ise Türkiye’nin müstakil ve kuvvetli olmasını istiyorlar ve onları bu mertebeye çıkarmaya çalışıyorlar.* ”⁴⁴⁰

Trablusgarp Savaşı’ndan ötürü gerginleşen Osmanlı – Alman ilişkilerini düzeltmek amacıyla yazıldığı belli olan Ernst Jackh’ın makalesine , zehir zemberek bir cevap yazan Hüseyin Cahit , Almanya’ya duyulan öfkeyi göstermeye çalışmıştır. Türkiye’de , Almanya’ya karşı şüphelerin başladığını belirten Cahit , buna karşılık Alman kamuoyunun Osmanlıların lehinde davrandıklarını bazı Alman gazeteleri de dahil olmak üzere bu yaklaşımlarından ötürü müteşekkir olduklarını belirtmiştir. Ancak ne halkın sempatisi ne de basın dostluğu Osmanlılar için yeterli değildir. Gerçi bazı gazeteler Üçlü İttifak’a İtalya yerine Osmanlı Devleti’nin alınmasını tavsiye etmişlerdir ama bu muhalif basının yaklaşımıdır.⁴⁴¹

Osmanlı Devleti’nin beklentisi resmi gazetelerin Türklerin yanında olduklarını gösteren yazılar yazmalarındır. Hatta Almanya haber ajansları İtalya’ya ayrı bir ağızla Osmanlı Devleti’ne ayrı bir ağızla konuşarak iki tarafı da idare etmeye çalışmıştır. Cahit’in asıl önemli sözleri ise şöyle : “ *...Farz edelim ki Londra ve Paris İtalya’yı teşvik yahut tasvip etmiş olsun. Bunun sebebi nedir? Türkiye’nin Alman dostu olması değil mi ? Londra ve Paris’in Türkiye’yi daha ziyade Berlin’e mütemayil görmeleri değil mi? Bugün Türkiye’de kamuoyu emindir ki İngiltere ve Fransa isteseler idi İtalya’yı men edebilirlerdi. Onlar istemiyor ,*

⁴³⁹ **Tanin** , “ Osmanlı Dostlara Açık Mektup ” , 18 Teşrin-i Sani 1911 , Nr: 1154 , s. 1

⁴⁴⁰ **aynı sayı** , s. 1

⁴⁴¹ Hüseyin Cahit , “ Muharebe ve Almanya ” , **Tanin** , 18 Teşrin-i Sani 1911 , Nr: 1154 , s. 1

İtalya'ya ses çıkarmıyor. Çünkü Türkiye'yi kendilerine dost bilmiyorlar. Almanya'ya dostluğu yüzünden diğer devletlerin yardımından mahrum kalan Türkiye , Alman dostluğundan , Alman nüfuzundan bir yardım beklemekte haklı idi. Hele Almanya engel olursa İtalya kımıldayamaz ! tarzında teminatı da çok işitmiştik. Şimdi bundan , madem ki İtalya kımıldıyor demek ki Almanya men etmiyor , sonucunu çıkarmaktan kamuoyunu ne men edebilir? ”⁴⁴²

Almanya'ya karşı duyulan hayal kırıklığını net bir şekilde gösteren bu makale , Osmanlı Devleti'nin aslında Alman yanlısı olduğunu açıkça dile getiren ifadeler içermektedir. Üstelik saldırı Almanya'nın müttefikinden geliyor ve herkes tarafından Almanya'ya meyli bilinen Osmanlı Devleti'ne Almanlar yardımcı olmuyor. Ancak ilerleyen yıllar göz önüne alınacak olursa bu gerginlik hali kısa sürecek ve Osmanlı Devleti üç yıl sonra Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girecektir.

3.4 Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf Blokları Karşısında Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti adına 1910 ve 1911 yılları Avrupa ve dünya siyasetinde yalnızlık politikasını mı tercih etmek yada herhangi bir anlaşma bloğuna mı üye olmak konusunun çok defa gündeme geldiği yıllardır. Bu durum karşısında *Tanin* gazetesinde çıkan haber ve makalelerin çoğunda tarafsız bir Osmanlı Devleti görüntüsü çizilmeye çalışılmış , olayların alacağı boyut üzerine bir tercih yapılacağı mesajı verilmek istenmiştir. Osmanlı yönetimi içerisinde ordunun başını çektiği grup Alman yanlısı bir hareket biçimi benimserken sivil kanadın büyük bir bölümü İngiliz yanlısı tavırlar takınmıştır. Tabi ki meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmeler bazen Osmanlıları Almanların kucağına atmış bazen de Almanlardan uzaklaştırarak İngiliz ve Fransız bloğuna itmiştir. Ama bu gelişmeler incelenecek olursa Alman yanlılığının ağır bastığı görülecektir. Bunda İngiltere ve Fransa'nın hiç de dostça olmayan hareketlerinin etkisi bir hayli büyüktür.

Türkiye ile Fransa ilişkilerinde çeşitli pürüzlerin gündeme geldiğini görmekteyiz. Örneğin Tunus konusunda Osmanlı-Fransız ilişkileri belirli bir gerginlik süreci yaşamıştır. Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Mösyö Bompard , 1910 Ocak ayında ülkesine giderek bu konuyu Başbakanı Mösyö Pichon ile görüşecektir. Bu görüşmeye istinaden Babanzade'nin yazdığı bir makalede , Türkiye'nin takip edeceği yolun , kendi iç politikasını düzeltmek olduğu ve bunun için kendisine dost olması mümkün olan devletlerle iyi geçinmek olacağını

⁴⁴² Hüseyin Cahit , “ Muharebe ve Almanya ” , s. 1

dile getirmiştir. Fransa ile olan ilişkiler de Meşrutiyet'in ilanından beri başta ekonomik olmak üzere iyi bir seyir göstermiştir.⁴⁴³

Babanzade , Tunus sınırında meydana gelen bu olaylardan ötürü , Osmanlı Hükümeti'nin tarihi haklarının çiğnenmeden bir müzakere kapısının açılması gerektiği , Fransız diplomasi çevrelerinin Türk-Fransız dostluğunu göz önünde tutarak davranmalarının nezaket icabı olduğunu belirtmiştir. Türkiye statükonun devamından yanadır ve Fransa'nın da aynı kanaatte olduğuna inanmaktadır. Aslında bu ifadeler şunu gösteriyor ki sürekli bir endişe hali , karşılanması zor taleplerle yüz yüze gelmek korkusu ve onur kırıcı muamele görme endişesi Osmanlılar da mevcuttur. Bu görüşü haklı çıkaran ve *Le Temps* gazetesinde çıkan bir haberde değinilen noktalar şöyledir : “ ...Türkiye madem ki Avusturya ve Bulgaristan'a karşı emri vakileri kabul etti – ve biz de Türkiye'ye Meşrutiyet'in ilanından beri o kadar teveccüh ve muhabbet gösterdik – Tunus'taki fiili durumumuz da tasdik edilmelidir.” Avusturya ve Bulgaristan en azından açıktan açığa eylemlerini yapmışlardır. Ancak Fransa dost maskesi altında düşmanca emeller beslemektedir.⁴⁴⁴

Babanzade , Osmanlı Devleti'nin hem Fransa hem de ittifak blokları için hangi açıdan önemli olduğunu şu cümleleriyle ifade ediyor : “ Kendisinin (Fransa) değil , diğer bir devletin ve faraza Türkiye'nin bile savaşıyor olması onun için zararlıdır. Çünkü milyarlarca sermayesi tüm dünyaya yayılmıştır. Çünkü genel bir savaş bu milyarlarca frankın heba olmasına sebep olabilir. Halbuki Türkiye'nin mevcut fiili durumunu değişikliğe uğratacak bir teşebbüs , Osmanlı meşrutiyetinin kalbine bir hançer vurmak gibidir.”⁴⁴⁵ Bu ifadelere göre , Osmanlılar , Fransa'yı ekonomik yönden sıkıştırabilecek bir kapıya sahip oldukları mesajını vermektedirler. Ancak istikraz meselesinde de görüldüğü gibi Fransa ekonomik konularda hiçbir devletin gözünün yaşına bakmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine kolunu kaptırdığı konulardan biri de “ Uhud-u Atika” (eski anlaşmalar) meselesidir. Avrupalı büyük devletlerin hemen tamamı bu konuda ayrıcalıklı bir konuma sahiptir ve Osmanlı iç hukukunun ihlalinde bundan büyük istifadeler sağlamaktadırlar. Meşrutiyet'le birlikte Jön Türkler , bu ayrıcalıkların kaldırılması gerektiği düşüncesindedirler. Ama Avrupa devletlerinin bundan çok fazla hoşlanmayacakları aşikardır. Hele hele Osmanlı Devleti'yle yapılması muhtemel bir ittifak anlaşması bu ayrıcalıkların tehlikeye girmesi anlamına gelmektedir ki Avrupa devletleri müttefik hatırına bu fedakarlığa girmek istememektedirler.

⁴⁴³ Babanzade İsmail Hakkı , “ Türkiye ve Fransa ” , **Tanin** , 21 Kanun-u Sani 1911 , Nr: 497 , s. 1

⁴⁴⁴ **a. g. m** , s. 1

⁴⁴⁵ **a. g. m** , s. 1

Bu konuya değindiği bir makalesinde Hüseyin Cahit , Avrupa devletlerinin bu girişimi olumsuz tepki göstereceklerini şu cümleleriyle ifade ediyor : “ ...Eskiden bu ihtilaflar daima bizim zararımıza neticeleniyordu. Çünkü medeniyet aleminde adeta hak ve adaletin haricinde yaşıyorduk. Hakkımızda her türlü tecavüz reva görülebiliyor , icra olunabiliyordu. Fakat şimdi tabi ki milli nefsimiz en ufak bir tecavüze bile tahammül edemeyecek haldedir. Bir ihtilaf ortaya çıkınca biz bunda uhud-u atikayı bütün bütün hükümsüz kabul edecek bir çözüm yolunu bulmaya meyledeceğiz. Bizim bu teşebbüsümüzü ise Avrupa devletleri kabul edemeyecekler. Vaka onlarda da bizi beyhude yere rencide etmek , bize hakaret etmek arzusu yoktur. Böyle olmakla beraber uhud-u atika resmen kaldırılmış olduğu için hükümlerini muhafaza etmek isterler. Bunu bizi kırmaksızın tatbik edebilmek yolunu bulurlarsa onlar da memnun olurlar.”⁴⁴⁶ Bu çelişkili cümleler , hem uhud-u atikayı geçersiz saymak hem de Osmanlıları kırmadan tatbik edebilmek , aslında Cahit’in bu konuda pek de umutlu olmadığını gösteriyor.

Osmanlı Devleti , iki bloğun ekonomik arenada en büyük rekabet merkezi olduğu için birçok alanda bu rekabetten olumsuz etkilenmektedir. Gemi siparişi konusunda da Almanya ile İngiltere rekabetinin Osmanlı Devleti’ni yıpratıcı etkiler yarattığını görmekteyiz. Hüseyin Cahit’in : “ ...bu memleketin iyiliğinde zerre kadar alakadar olmayan , memleketi bir sağmal inek gibi sağıp istifade etmekten başka bir şey düşünmeyen kimselerin emellerine çalışıyoruz , birbirimize düşüyoruz.” sözleri bu yaklaşımlara tepki olarak söylenmiştir. 1910 yılının Mart ayında Osmanlı Devleti’nin İngiltere’ye gemi siparişi vermesi Alman gazetelerinin tepkisine neden olmuş ve çeşitli iddialarda bulunarak Osmanlıları zor durumda bırakmak istemişlerdir.⁴⁴⁷

Osmanischer Lloyd gazetesinin iddiasına göre İngiltere’ye verilen siparişlerde , Osmanlı hizmetinde bulunmuş olan bazı kişilerin etkisi olmuştur. Yani kapalı kapılar ardındaki kulis çalışmaları zırhlı siparişlerinin İngiliz tezgahlarına verilmesini sağlamıştır. Cahit’e göre , ortada beş milyonluk bir yağlı lokma vardır ve Almanlar bundan mahrum kalmamak amacıyla çeşitli iftiralar atarak ortalığı karıştırmaktadır. Hatta bu Alman gazetesi biraz daha ileri giderek zırhlıların halktan toplanan parayla alınacağını ancak alma biçiminin halktan uzak ve habersiz olarak gerçekleştiğini söyleyerek kamuoyunu galeyana getirmeye çalışmaktadır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Hüseyin Cahit , “Uhud-u Atika ” , **Tanin** , 7 Mart 1910 , Nr: 542 , s. 1

⁴⁴⁷ Hüseyin Cahit , “ İftiralar Nasıl Çıkıyor? ” , **Tanin** , 26 Mart 1910 , Nr : 561 , s. 1

⁴⁴⁸ **a. g. m** , s. 1

Hüseyin Cahit , gazetenin bu iddialarına verdiği cevapta : “ *Ne hayırlı lakırdılar! Fakat bir Alman deniz inşaatı tezgahının ve bunların çıkarlarını muhafaza eden bir Alman gazetesinin acaba bizim paralarımızı tasarrufla toplayıp harcamamız umurunda mıdır? Acaba imkan ve fırsat bulurlarsa mümkün olduğu kadar mallarını pahalıya satmaya uğraşmazlar mı? İşte burasını düşününce bütün bu sözlerin ne maksatla yazıldığı göz önüne gelerek bir paralık değeri kalmıyor.*” demiştir. Bu İngiliz-Alman rekabetinin Osmanlılara zarar verdiğini sözlerine ekleyen Cahit , İngiliz gemilerinin Alman gemilerinden daha kaliteli olduğunu ve Osmanlı Devleti’nin en iyisi neredeyse oraya gideceğini belirtmiştir. Cahit’in dikkat çeken son cümleleri ise şöyle : “ *Biz savaş levazımlarımızı sipariş edeceğimiz zaman İngiliz , Fransız , Alman bilmeyiz. Hangi malın nerede iyisini ve işimize gelenini bulursak oradan alırız. Gizli bir düşüncemiz olsa toplarımızı ve sairimizi Almanya’dan almazdık. Fakat bizi her şeyimizi iyi kötü Almanya’dan almaya böyle mecbur etmek isterlerse zannederiz ki meydana getirecekleri nefret hissi yine kendilerinin menfaatine dokunacaktır.*”⁴⁴⁹

Hüseyin Cahit , her ne kadar bu makalesinde zırlı siparişi yüzünden Almanya’ya sitem etse de yeri geldiği zaman hayranlığını gizlemeyen ifadeleri de makalelerinde kullanmıştır. Brüksel’de açılan uluslar arası bir sergide Osmanlı reyonunun acınacak halinden bahsettiği bir yazısında Almanlar için şu yorumları yapıyor : “ *...Hele Almanlar faaliyetlerini , gayretlerini , medeniyetlerini bir kere daha ispata muhtaç olmadıkları halde şubelerini o kadar mükemmel yapmışlardır ki herkesi hayret içinde takdir etmeye mecbur bırakmışlardır. Bir milletin üstünlük ve liyakatini böyle ispat etmesi o millet için elbette memnun edici bir başarıdır.*”⁴⁵⁰

Tanin gazetesinde özellikle Babanzade İsmail Hakkı’nın dış politika konularında yazdığı makaleler gündemin yakından takip edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Rusya ile Almanya ilişkilerini ele aldığı bir makalesinde , Bosna-Hersek işgali yüzünden soğuyan ilişkide ikinci bir soğukluk da İran yüzünden olacaktır demektedir. Deutsche Bank’ın İran’da bazı imtiyaz girişimlerinde bulunması üzerine Rusların asabilikleri artmıştır. Almanya’nın bu konuda nasıl bir yol takip edeceğini ise *Kölnische Zeitung* gazetesi izah ederken , Prens Bülow’un Reichstag’da yaptığı bir konuşmadan bahisle , Almanya’nın İran’da hiçbir siyasi maksat gözetmediğini buna karşın açık kapı politikası taraftarı olduğundan

⁴⁴⁹ Hüseyin Cahit , “ İftiralar Nasıl...” , s. 1

⁴⁵⁰ Hüseyin Cahit , “ Avrupa’ya Karşı Genç Türkiye ” , *Tanin* , 4 Haziran 1910 , Nr : 631 , s. 1

İngiltere ile Rusya arasında İran için imzalanmış olan bir anlaşmanın Almanya'ya ekonomik etki yapamayacağı ifadelerini kullanmıştır.⁴⁵¹

İki ayrı ittifak bloğuna mensup Almanya ile Rusya'nın atacakları adımlar ister istemez Osmanlı Devleti'ni etkileyecektir. Bunun için yakından takip edilen bu tür gelişmeler sonucunda aslında Jön Türkler de ileride şayet bir bloğa girmek durumunda kalırlarsa hangisini tercih edecekleri konusunda bir fikir edinmeye çalışmaktadırlar. Çünkü sürekli ve hızla değişen koşullar taraf devletlerin yaklaşımlarını etkilemekte ezeli düşmanlar birbiriyle dost , dostlar birbiriyle düşman olabilmektedirler.

Osmanlı Devleti'nin Japonya ile bir ittifak yapması gerektiği yönünde çıkan bazı haberler de ilginç bir duruma işaret etmektedir. Rusya ile Japonya arasında yapılan anlaşmadan sonra ortaya atılan bu tavsiyeler Babanzade İsmail Hakkı tarafından değerlendirilmiştir. Babanzade'ye göre , daha aralarında resmi bir ilişki bile olmayan iki devletin bir anda ittifak yapmalarının tavsiye edilmesi şaşılacak bir durumdur. Osmanlı Devleti doğrudan doğruya ilişkide bulunduğu Avrupa devletleri ile henüz böyle bir ittifak yapmadığı halde Japonya gibi bir müttefiki nasıl tedarik edebilmiştir? Osmanlı Devleti için Japonya dosttan başka bir şey olamaz.⁴⁵²

Babanzade gerek Türkiye'ye önerilen bu ittifakı ve gerek Türkiye'nin ittifaklardan beklentilerinin neler olduğunu şöyle ifade etmiştir : “ *Binaenaleyh burada da Türkiye tamamen tarafsızlığını korumak mecburiyetindedir. Türkiye zamanımızda ihmal edilir bir kuvvet halini aldı. Bu kuvveti biz ancak bize en ziyade çıkar sağlayabilecek ve en buhranlı bir dakikada bize en ziyade yardım edebilecek bir yöne bağlarız. Henüz Türkiye'nin başka böyle bir imtihan dakikası gelmedi ki hakiki dostlarını riyakar dostlarından ayırsın. Hususiyle Türkiye şu çoğalan ittifak heyetlerine dahil olmak isteyince elbette bana da ne var ? diyecek. Çünkü her anlaşma malum olduğu üzere üçüncü bir şahsın zararınadır. Son Rusya-Japonya anlaşması da Mançuri ve Kore hesabına barış uğrunda çekilmiş bir ziyafettir. Türkiye de böyle bir anlaşma imzalamakla acaba hangi ziyafetten nasibini alacaktır? Elbette hiç...O halde bu anlaşma heyeti veya sair bir ittifak heyeti bize ne zaman ciddi , daimi , kârlı bir menfaat gösterirse o zaman biz reyimizi söyleriz. Şimdiki halde Türkiye'nin ittifak siyaseti kapalı bir kutu halinde kalacaktır. O kutunun kapağını açmak için mutlaka dibine önemli bir menfaat atılmalı , o menfaatin sesini kulaklar duymalıdır. O zaman kapak kendi kendine açılır. ”⁴⁵³*

⁴⁵¹ Babanzade İsmail Hakkı , “ Rusya ve Almanya ” , **Tanin** , 28 Mayıs 1910 , Nr : 624 , s. 1

⁴⁵² Babanzade İsmail Hakkı , “ Yine Rusya-Japonya İtilafnamesi ” **Tanin** , 1 Temmuz 1910 , Nr : 667 , s. 1

⁴⁵³ **a. g. m** , s. 1

Babanzade'nin bu biraz hayalperestçe ve kendini ağırdan satan ifadeleri göstermektedir ki Osmanlılar kendilerini hala güçlü bir konumda görmektedirler. Ancak meydana gelen gelişmeler durumun hiç de öyle olmadığını ispatlamıştır. Babanzade bunları yazarken , ortaya bir yem atıp gelecek tepkilere göre nabız yoklamak amacını gütmüş olsa gerek.

Japonya-Osmanlı Devleti ittifakına başka bir makalesinde daha değinen Babanzade İsmail Hakkı , Rusya'nın Japonya ile anlaşma imzalamasından sonra Avrupa'daki dengelerin değiştiğini dile getirmiştir. Zira Rusya Uzakdoğu'dan el ayak çekip Avrupa politikasına geri dönünce Üçlü İtilaf güç kazanmıştır. Bu durumda Fransız-Rus işbirliği olasılığı Almanya'yı tehdit edecek bir durum olacaktır. Bu sebeple Rusların Japonlarla anlaşarak yeniden Avrupa siyasetinde boy göstermeleri Almanya'nın işine gelmemektedir. Japonya'ya bu sebepten ötürü Türkiye ile ittifak yapmasını öğütleyen de Almanya'dır.⁴⁵⁴

Almanya böyle davranarak Rusya'yı Japonya ile Türkiye arasına sıkıştırmak istemekte , Fransa ile birlikte Almanya'ya saldırımları söz konusu olduğunda Japonya ve Türkiye vasıtasıyla Rusya'yı caydırmak amacını gütmektedir. Çünkü o dönemde Türk-Japon ittifakının Üçlü İttifaka dahil olacağı söylentileri çok yaygındır. Japonya açısından düşünüldüğü zaman da bu ittifak aslında işe yarar gibi görünüyor. Çünkü Rusların tekrardan Uzakdoğu hayallerinin artması durumunda Üçlü İttifak desteğini arkasına almış olmak Japonya'nın memnun olacağı bir durumdur.

Almanya , Rus-Japon ittifakından sonra Osmanlı Devleti ile olan ittifak arzularını gazeteleri aracılığıyla dile getirmiştir. *Neue Freie Presse* bir makalesinde , Avusturya-Macaristan ile Almanya'ya yanaşmanın Türkiye'nin çıkarına olacağını , Türkiye'nin bu iki devletten daha iyi dostlarının olmadığını ve ortak çıkarlara sahip olduklarını belirtmiştir. *Lokal Anzeiger* ise , Türkiye ile Üçlü İttifak arasında günde güne yakınlık meydana geldiğini ve Girit sorununda İngilizlerin takındığı tavrı Jön Türklerin gördüğünü ve bundan sonra bu yakınlığın arttığını yazmıştır. Babanzade'ye göre Almanya ile Avusturya Türkiye'nin dostudur görüşünde yanlışlık yoktur ama bu iki devlet bunu lafla değil hareketle göstermelidir.⁴⁵⁵

Dostuz diye geçinen Avusturya , Bosna-Hersek'i işgal etmiştir. Girit sorununda bu iki devlet gazeteleri aracılığıyla Rusya , İngiltere ve Fransa'yı kötülerden başka bir şey yapmamışlardır. Türkler bu kışkırtmalardan etkilenip İngiliz ve Fransız dostluğunu bozmak isteyen politikalara alet olmayacaklardır. Bu noktadan sonra Babanzade yine iddialı görüşler

⁴⁵⁴ Babanzade İsmail Hakkı , “ İttifak Talepleri ” , **Tanin** , 22 Temmuz 1910 , Nr: 679, s. 1

⁴⁵⁵ **a. g. m** , s. 1

ileri sürüyor : “ ...Zira bir taraftan Rusya-Japonya anlaşmasının Avrupa siyaset dengesine yaptığı büyük etki , diğer taraftan Osmanlı ordusunun kazandığı kuvvet Üçlü İttifakı yeni dayanaklar yeni ihtiyat orduları aramaya sevk ediyor. Fakat diğer devletler bloğa da aynı ihtiyacı hissetmektedir. Şu halde Avrupa’da şimdi nazik bir mevkie sahip olduk. Herhangi bir tarafa ciddi bir meylimiz , Avrupa dengesinde oldukça önemli bir inkılap meydana getirebilecektir. ” Osmanlı Devleti hangi tarafta yer alacaktır sorusuna Babanzade şu cevabı veriyor : “ Fakat biz yine bu soruya kesin bir cevap vermek zamanının geldiğini düşünmüyoruz. Bize en iyi dostluk gösterenleri işbaşında görmedikten sonra kararımızı vermeyiz. ”⁴⁵⁶

Almanya ; İngiltere , Fransa ve Rusya’nın Osmanlı politikalarını çok iyi bildiği için er geç Türklerin kendi taraflarına geçeceklerinden emindiler. Bu sebepten dolaydır ki , Meşrutiyet’in ilanından Birinci Dünya Savaşı’na kadar Osmanlı Devleti’nden ziyade , genel bir savaşta kendi yanına çekip faydalanmayı planladığı diğer devletlere yaranarak onların desteğini almaya çalışmıştır. Bosna-Hersek olayında Avusturya , Girit sorununda Yunanistan , Trablusgarp Savaşı’nda İtalya ve Balkan Savaşları’nda Balkan İttifakı devletlerine yaranmak amacıyla bu taktiği uygulamıştır. Bütün bu olaylarda Türkiye lehine destek için somut bir politika izlenmemiş , talepler geçirilerek durum oluruna bırakılmıştır.⁴⁵⁷

Osmanlı Devleti’nin Üçlü İttifak’a katılacağı dedikodularının yaygınlaştığı günlerde Sadrazam Hakkı Paşa’nın Marianbad’a gidecek olması büsbütün bu dedikoduları alevlendirmiştir. Hatta *Le Temps* gazetesi , Türkiye’nin Üçlü İttifak’a yanaşması ihtimalinin yüksek olduğu dedikodusu üzerine bir makale yazarak , Türkiye Üçlü İttifak’a yanaşacak olursa bizden yardım beklemesin diyecek kadar işi ileri götürmüştür. Babanzade bu durum karşısında Fransa’nın Alman gazetelerinin attığı yeme düştüğünü belirterek , Fransa ve İngiltere’yi Türkiye’den soğutmayı planlayan bu söylemlere inanmamaları gerektiğini dile getirmiştir. Bazı Alman gazetelerinin Osmanlıların bilimsel konularda Almanlardan yararlandıklarını söylemesi üzerine Babanzade de , Osmanlıların buna karşılık birçok imtiyazı Almanlara verdiklerini ve sadece Almanya’nın değil İngiltere ve Fransa’nın da Türkiye’ye karşı hiçbir iyiliği karşılıksız yapmadıklarını ifade etmiştir.⁴⁵⁸

Almanya’dan iki yıl boyunca hiçbir siyasi destek görmediklerini dile getiren *Tanin*’e karşı Alman gazeteleri , peki İngiltere’den ne gördünüz? karşılığını verme hakkına sahip değildir diyen Babanzade , Almanya ile ayrı İngiltere ile ayrı politik yaklaşımlara sahip

⁴⁵⁶ Babanzade , “ İttifak Talepleri ” , s. 1

⁴⁵⁷ Süleyman Kocabaş , **Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı? 1890-1918** , Vatan Yayınları , İstanbul , 1991 , s. 401

⁴⁵⁸ Babanzade İsmail Hakkı , “ Türkiye ve İttifak-ı Müselles ” , **Tanin** , 25 Temmuz 1910 , Nr : 681 , s. 1

olduklarını ve birbiriyle karşılaştırılmasının yanlış olduğunu dile getirmiştir. *Tanin*'in bu tavrına ise şu şekilde yaklaşıldığını gösteriyor Babanzade : “ *Bu sözlerimizin yine Almanya aleyhinde yorumlanmasını istemeyiz. Zira maksatları karıştırmaktan ibaret olan bazı matbuat yine anlamamaktan veya anlamamazlıktan gelerek Tanin Almanya aleyhinde bulunuyor diyecekler. Halbuki vaktiyle Tanin için (Von Der Tanin) denilecek derecede bu gazeteyi Almanya taraftarı olmak üzere gösterdiler. Tanin ise bu meselede mesleğini Meşrutiyet'in ilanından beri değiştirmedir. Şimdi de pek çok görüşü vardır ki kendisine (Von Der Tanin) dedirtebilir. Fakat Tanin'e Mösyö Tanin , Mister Tanin , Kont der Tanin ve Mösyö Taninof desinler korkutmaz. O daima fesi başında Osmanlı (Tanin Efendi)dir.*”⁴⁵⁹

İttifak söylentilerine karşı Osmanlı Devleti'nin sürekli dile getirdiği şey , iki bloğa da eşit mesafede olduğu ve bu zayıf durumundan ötürü girdiği ittifaklardan esir muamelesi görmek istemediğidir. Hangi tarafta yer alacağı konusunda susmayı tercih ederek aslında uygun zaman ve zeminin oluşmasını beklemekte ve karşısına çıkacak en uygun fırsatta rengini belli etmeyi doğru hareket olarak benimsemektedir.

İki bloğa eşit mesafede olma politikası bazen yanlış anlaşılmalara da sebebiyet vermemiş değildir. Osmanlı Devleti , Almanlarla işi bittikten sonra İngiltere ile yada Fransa ile görüşmeye başlayınca ikiyüzlü bir rota çiziyormuş görüntüsü vermekten kendini kurtaramamıştır. Bu konuyu ele alan Hüseyin Cahit bir makalesinde şunları söylüyor : “ *Almanlarla işimiz bitip şimdi demiryolu işleri için Fransızlarla , Basra Körfezi işleri için İngiltere ile müzakereye girişmiş bulunduğumuz sırada siyasetimizin verdiği ihtisas ise tekrar İngiliz ve Fransız politikasına temayül ettiğimiz merkezindedir. Bir iş bitinceye kadar bir tarafa güler yüz gösterip o iş biter bitmez olan biteni unutmak belki geçici bir zaman için faydalı bir siyaset kabul edilebilirse de az bir süre zarfında bu siyasetin mahiyeti meydana çıkacağından sonra hiçbir tarafta önemi kalmaz...*”⁴⁶⁰ Cahit'i böyle bir makale yazmaya iten sebep ise Alman basınının Türklerin bu yolu takip ettiği yönünde bazı iddialarda bulunmasıdır.

Alman gazetelerine göre , Almanya yüzde dört gümrük vergisine taraftar ise de kesin onayını resmi kanallardan daha bildirmemiştir. Bununla zamanında İngiltere kendi ticari menfaatlerini korumak için onay cevabını nasıl bir silah gibi kullanmışlarsa kendilerinin menfaatleri de İngiltere ile Türkiye arasında yapılan müzakerelerde ihlal edildiği takdirde aynı silahı kullanacaklarını anlatmışlardır. Cahit , Alman gazetelerinin böyle düşünüyor olmalarını Osmanlı Devleti'ne güvenmedikleri şeklinde yorumluyor ve üzüntüsünü dile getirdikten sonra şunları söylüyor : “ *Bu düşüncüyü izale edecek ve Osmanlı Hükümeti'nin gördüğü*

⁴⁵⁹ Babanzade , “ Türkiye ve İttifak-ı Müselles ” , s. 1

⁴⁶⁰ Hüseyin Cahit , “ Alman ve İngiliz ” , **Tanin** , 22 Ağustos 1911 , Nr : 1068 , s. 1

düşmanlıkları da dostlukları da hiçbir zaman unutmadığını ve ne Alman ne İngiliz hiçbir tarafa aşık olmayarak sırf vatan menfaati endişesiyle Avrupa devletler ahengi arasında dengeli durup bağımsızlığa çalıştığını gösterecek şey siyasetimizin cereyan tarzıdır ki Babiali'nin bu mühim noktayı anlamış olduğundan şüphe etmeyiz.”⁴⁶¹

Osmanlıların açıktan açığa taraf tutmaları da sıkıntı yaratmakta tutmamaları da yaratmaktadır. İttihatçıların devraldıkları devletin , dış politikada ne kadar nazik bir pozisyonda olduğunu gösteren bu örnekten yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki Jön Türkler yetenekleri , deneyimleri ve bilgileri ölçüsünde en doğru olanı yapmaya gayret etmişlerdir.

Osmanlı Devleti , bazı durumlarda da adeta kendisini İngiltere'ye karşı sorumlu hissederek yaptığı icraatların sebeplerini açıklamıştır. Hele hele söz konusu icraat Almanya ile yapılmışsa İngiltere'nin tepkisinden çekinildiği için ve onunla karşı karşıya gelinmek istenmediği için açıklama gecikmeden gelmekteydi. 1910 yılının Ağustos ayı içerisinde İngiltere tahtına Beşinci George'un oturması üzerine İngiliz – Türk dostluğundan dem vuran bir makale yazan Babanzade , her iki hükümdarın birbirlerine gönderdikleri iyi niyet ve temenni mektuplarına değindikten sonra sözü asıl meseleye yani Üçlü İttifak ve Almanya'dan alınan zırhlılara getirmiştir.⁴⁶²

İngiltere'nin , Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan savaş gemisi almasına göstereceği tepkiyi azaltmak için kullanılan ifadelerle göre : “ *Almanya'dan iki zırhlı alıyor isek bunu Almanya'ya hizmet ve yardım için değil , kendi mevkiimizi sağlamlaştırmak için yapıyoruz.* ” Aslında ilk teklif İngiltere'ye yapılmış ancak onlardan olumlu bir cevap alınamamıştır. Bunun üzerine Osmanlılar yönlerini Almanlara çevirmişlerdir. İngiltere'den hayır cevabını aldığına Türkiye gücenmediği gibi İngiltere de kendisine rakip olan Almanya'dan Türkiye'nin zırhlı almasına gücenmemelidir. Üstelik bu alışveriş Almanya'nın deniz gücünü zayıflatacağı için İngiltere , Türkiye'ye müteşekkir olmalıdır. Babanzade'ye göre , artık müttefikler bile çıkarları söz konusu olduğunda bağlı buldukları bloktan bağımsız olarak hareket edebilmektedirler.⁴⁶³

Bunun en güzel örneğini , Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in İngiltere Kraliçesi Victoria'yı ziyarete gittiği esnada Alman Veliadının karısı ile birlikte Rusya'ya gitmesinde görmekteyiz. Aynı anda aynı ittifak bloğunda yer alan iki devlete Alman imparatorluk ailesinin ziyaretleri tesadüf eseri değildir. İngiltere'yi ziyarete İngiliz-Alman ilişkilerini

⁴⁶¹ Hüseyin Cahit , “ İngiliz ve Alman ” , s. 1

⁴⁶² Babanzade İsmail Hakkı , “ Türkiye ve İngiltere ” , **Tanin** , 8 Ağustos 1910 , Nr : 695 , s. 1

⁴⁶³ **a. g. m** , s. 1

düzeltilmek amacı güdüldüğü gibi Üçlü İtilaf'ı parçalamak amacı da vardır. Bu örnek Avrupa dış politikasının her şeye gebe olduğunu göstermektedir.⁴⁶⁴

Babanzade'nin yukarıdaki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi Osmanlı Devleti , İngiltere'yi karşına almak istememektedir. Bazen Fransa'ya bazen de Almanya'ya karşı çok sert ifadeler kullanan *Tanin* gazetesi İngiltere söz konusu olduğunda daha ılımlı bir tavır sergilemektedir. Aslında Osmanlı Devleti çoğunlukla İngiltere'nin saflarında yer almak istemektedir ancak zırlı meselesinde de görüldüğü gibi İngiltere yüz vermeyerek kendi elleriyle Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın kucağına atmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti , İngiltere açısından müttefik olmak için değil çıkar elde etmek için var olan bir devlettir. *Tanin*'de istendiği kadar açıklama makaleleri yazılın İngilizler bu fikirlerinden vazgeçmemişlerdir.

Fransa Parlamentosu'nda yapılan görüşmelerin bazılarında Osmanlı Devleti'nin de bahis konusu edildiği görülmektedir. 1911'in Ocak ayında yine böyle bir görüşme esnasında bazı parlamenterler , 1910 istikrazı meselesinden ötürü hükümetlerinin yanlış yol izlediğini söyleyerek eleştirilerde bulunmuşlardır. Ayrıca Fransa'nın yaptığı yanlışlardan biri de Osmanlı ordusunun eğitilmesi fırsatının elden kaçırılmasıdır. Yapılan konuşmalarda Türkiye'nin çıkarlarının Fransa ile uzlaşmayı icap ettirdiği belirtilmiş ve Fransa'nın dostluğundan Türkiye'nin emin olması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁴⁶⁵

Fransız Parlamentosu'nda konuşan Dışişleri Bakanı Mösyö Pichon ise şu ifadeleri kullanmıştır : “ *Fransa Türkiye'ye en geniş bir mali muamelede bulunmaya amadedir. Zaten Osmanlı Hükümeti ile Fransız sermayedar heyetleri arasında pek çok muameleler ve sanayi girişimleri görüşülüyor ve bunların başarıyla sonuçlanacağı kesin görülüyor.* ” Osmanlı-Fransız ilişkilerinin soğumasına sebep olan 1910 istikrazı olayından sonra Fransa'nın soğukluğu gidermeye çalıştığını görmekteyiz. Pichon'un bu açıklamasına karşılık Babanzade , şu yorumda bulunmuştur : “ *Bu cümle ilerideki mali ilişkilerimiz için geçen yıl meydana gelen yanlış anlamaları izale edecek derecede önemli bir dostluk vaadidir. Fransa Hariciye Nazırı'nın bu vaat dairesinde sabit kalarak kadim Türkiye dostunun hatırını rencide etmeyeceğini ve tam dostluğun gösterileceği zamanda bazı etki ve tahriklere kapılarak vaadini dar bir anlam ile yorumlamayacağını kuvvetle ümit ederiz.* ”⁴⁶⁶

Fransa Parlamentosu'nda yapılan bu konuşmalar böyle olmakla birlikte Fransız basınının konuşmalara ne gibi yorumlar getirdiğine bakmakta fayda var. *Le Temps* gazetesi

⁴⁶⁴ **Senin** , “ Almanya İmparatoru'nun Londra Seyahati ” , 23 Mayıs 1911 , Nr : 978-2 , s. 1

⁴⁶⁵ **Tanin** , “ Fransa Meclis-i Mebusanı'nda – Beyanat-ı Mühimme-” , 14 Kanun-u Sani 1911 , Nr: 849 , s. 1

⁴⁶⁶ Babanzade İsmail Hakkı , “ Fransa Meclis-i Mebusanı'nda ” , **Tanin** , 14 Kanun-u Sani 1911 , Nr : 849 , s. 1

Osmanlıları , Almanya'ya iyice yaklaştıran istikraz ve demiryolları hakkında , Fransa'nın iki yıldan beri yani Meşrutiyet'in ilanından 1910'a kadar olan dönemde İstanbul'da faal bir politika yürütmediğini belirtmiş ve şöyle devam etmiştir : “ *Bizim eleştirilerimiz istikrazdan daha uzağa gitmektedir. İstikraz görüşmeleri öyle bir vaziyet aldı ki bunun kesilmesi zaruri idi. Fransa sıkı , sınırlı şahsi teminat talep ediyordu. Mesele de öyle bir acemi surette bahis konusu olmuştu ki Fransa bunlardan başka teminat isteyemezdi. Fransa ısrar etti ve iyi yaptı. Lakin bahsedilen teminatlar içerikleri itibariyle hem Türkiye hem Almanya'ya endişeye düşürmüştü ve sonuçta reddedilmiş olmasından dolayı hayrete mahal yoktur.*”⁴⁶⁷

Le Temps'in de ifade ettiği gibi Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne olan ilgisiz politikaları yada ilgilendiği zamanlarda Türkleri rencide edici yaklaşımlarda bulunması Almanları müdahale etmek mecburiyetinde , Osmanlıları da Almanya'ya yeşil ışık yakmak durumunda bırakmıştır. Bu gelişmeler zamanla ittifak bloklarının belirginleşmesine neden olacak ve Fransa bu ilgisiz halinden ötürü Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni düşman olarak karşısında bulacaktır.

Fransa aslında istikraz görüşmelerinin sonuçsuz kalmasından sonra en azından resmi makamları vasıtasıyla Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Fransız Parlamentosunda bu konuya değinen Mösyö Pichon şunları söylemiştir : “ *Türkiye ile bizi iktisat zemininde ayırabilecek meselelerde bir çözüm anlaşması imzalayarak siyasi anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya çalışacağız , zira iktisadi meselelerde uyuşmak daha kolaydır.*” Mösyö Pichon'un bu sözleri üzerine Babanzade , ekonomik ilişkilerin politikayı etkilememesi gerektiğini belirterek şu yorumda bulunmuştur : “ *Sermaye , ekonomik teşebbüsler , demiryolu imtiyazı ve saireye anlayışla ehlen ve sehlendir. Fakat her bir liranın arkasında bir süngü parlıtısını görmemek , her bir imtiyaz sahibinin bir büyükelçi tarafından kukla gibi oynatılmadığına inanmak koşuluyla...*”⁴⁶⁸ Osmanlı topraklarının ekonomik çıkar arenası olduğuna güzel bir örnek olan bu yorum Türkiye'ye gizil bir sömürge mantığıyla yaklaşıldığını gösteriyor. Fransa'nın ekonomik ilişkilerini düzeltmek istemesinde bu ekonomik çıkarları kaybetmemek düşüncesinin yattığını söylemek mümkün.

Babanzade İsmail Hakkı , Fransa'ya Almanya ile artık uzlaşması gerektiği tavsiyesinde bulunmaktan da geri kalmamıştır. Çünkü Fransa ile Almanya uyuşursa bundan Osmanlı Devleti istifade edecektir. Babanzade'nin bu konudaki ifadesi şöyle : “ *Fransa hakikaten sağlam ve emin adımlarla ilerlemek isterse Almanya ile artık uyuşmalıdır. Birçok yerlerde Almanya çıkarları ile Fransa çıkarları şaşırtıcı bir denge gösteriyor. Mesela Şark'ta*

⁴⁶⁷ **Tanin** , “ Tan'ın Mütalaatı ” , 18 Kanun-u Sani 1911 , Nr : 853 , s. 1

⁴⁶⁸ Babanzade İsmail Hakkı , “ Mösyö Pişon'un Yeni Bir Nutku ” , **Tanin** , 18 Kanun-u Sani 1911 , Nr:853 , s. 1

Almanlarla Fransızlar arasında rekabet konusu olacak durum ve olaylar hemen hiç yoktur. Bu devletlerin her ikisi de coğrafi mevkileri hasebiyle Osmanlı ülkesinde arazi işgali hevesinde bulunamazlar. Osmanlı Devleti , kendisine en ziyade dostluk gösterebilecek , daha doğrusu kendisine en az zararı dokunabilecek bu iki devleti görüyor.” Bu rekabetin devamı halinde Osmanlı Devleti arada kalmakta , Fransa’yı memnun etmek istersem Almanya’yı gücendiririm , Almanya’yı memnun etmek istersem Fransa’yı gücendiririm , endişesi yaşamaktadır ki bu en çok Osmanlılara zarar vermektedir.⁴⁶⁹ Bu görüş , Abdülhamit’in denge politikasından uzaklaşıldığını göstermektedir.

Tanin’deki köşesinde yazdığı bir makalede Hüseyin Cahit , tek tek Almanya , İngiltere ve Fransa ile Osmanlı Devleti’nin iyi ilişkilerinin mevcudiyetini değerlendirmiştir. Cahit’e göre zaten Almanya ile olan dostluk inkar edilemeyecek bir boyutta devam etmektedir. Potsdam mülakatının Alman yetkililerce Osmanlı’ya zararı olmadığı yönünde tekzip edilmesi ve Osmanlı Hükümeti ile Bağdat Demiryolu Şirketi’nin Basra Körfezi konusunda Osmanlı lehine bir anlaşma imzalaması ilişkilerin iyi gittiğinin delilleridir. Üstelik Basra Körfezi’ne dair yapılan fedakarlık Osmanlı Devleti’nin İngiltere ile yapacağı görüşmelerde Türk tarafına rahatlık sağlamıştır. Bu da Almanların sayesinde elde edilmiş bir avantajdır.⁴⁷⁰

İngiltere ile olan ilişkilerde Hüseyin Cahit’in yorumları şöyle ; iki devlet Meşrutiyet’in başlangıcında bir flört devresi yaşamışlarsa da daha sonraki günlerde birbirlerine yarı dargın bakışlarla bakmaya başlamışlardır. Ancak bu dargınlık uzun sürmemiş ve Türkler İngiltere’ye bir adım yaklaşarak müzakere kapısını açmıştır ki bu durum Londra’da olumlu bir havanın esmesine imkan sağlamıştır. Bu sayede de Makedonya’da meydana gelen olaylarda suçlunun Türkiye değil çeteler olduğu gerçeğini İngilizler görmeye başlamışlardır. İngiltere’nin Türkiye’ye karşı dostluğunu geliştirdiğine örnek olarak İngiliz Parlamentosu’nda kullanılan dilin içeriğini vermek mümkündür. Kuveyt üzerinde İngiltere’nin himaye hakkı olmadığını söyleyen kişi sıradan bir milletvekili değil Hariciye Nazırı Sir Edward Grey’dır. İngilizler Osmanlı hukukuna bu şekilde riayet ettikçe Türklerin İngilizlere olan sevgi ve muhabbetleri artacaktır.⁴⁷¹

Fransa ile istikrazdan kaynaklanan kırıngılığın çoktan geçtiğini ve ilişkilerin normale döndüğünü söyleyen Cahit , sözü İttifaklara getirerek şunları söylüyor : “*Üçlü İtilaf ve İttifak heyetlerinin en esaslı meyilleriyle devam eden dostça ilişkilerimiz diğer devletler ile aynı şekilde cereyan ediyor. Büyük devletler bu dostça hislerin son delilini Karadağ’ın*

⁴⁶⁹ Babanzade , “ Mösyö Pişon’un Yeni Bir Nutku ” , s. 1

⁴⁷⁰ Hüseyin Cahit , “ Vaziyet-i Hariciyemiz ” , *Tanin* , 8 Nisan 1911 , Nr : 933 , s. 1

⁴⁷¹ *a. g. m* , s. 1

muhtırasına verdikleri cevapta pek güzel gösterdiler. Evvelce hemen kararlaştırılmış bir kural gibi , Balkanlar'da bir mesele çıksa bunun mutlaka sorumlusu Türkiye olmak icap ederken şimdi devletler tarafsızlık görevinden ayrıldığı takdirde sorumlu olacağını Karadağ'a kesin ve açık bir biçimde ihtar ediyorlar."⁴⁷² Bu cümlelerden çıkartılacak sonuç , büyük devletlerle aran iyi olursa sen de iyi olursun kötü olursa sen de kötü olursun. Osmanlı Devleti bu yüzden iki tarafla da iyi geçinmelidir.

Hüseyin Cahit , *Tanin*'da yazdığı bir başmakalede , Osmanlı Devleti kendini İttifak gruplarına karşı ne kadar tarafsız gösterirse göstereceğini , iki tarafa da eşit mesafede olduğunu istediği kadar söylesin buna kimse inanmamaktadır. Hatta *Tanin* gazetesi bunu söylediği günlerde bile " von der Tanin " denilecek kadar Alman yanlısı olarak görülmüştür. Cahit'e göre bu konuda suç yine Osmanlılardır. Çünkü bu durumunu her iki bloğa da yeterince gösterecek politikalar izlememektedir.⁴⁷³

Cahit'in bu yorumuna farklı bir yorum eklemek mümkündür. Aslında Üçlü İtilaf devletleri Osmanlıların bu tarafsızlık politikalarının farkındadırlar. Onlar için Osmanlı Devleti gizil bir sömürgeci ve kendileri Osmanlı toprağında bir çıkar elde etmek istiyorlarsa hemen Türklerin Üçlü İttifak'a meylettığını dile getirmektedirler. Böylece Osmanlılar köşeye sıkıştırılmış olacak ve İngiltere ve Fransa'yı rakip olarak karşılıklarına almamak korkusuyla talepleri yerine getireceklerdir. Aynı şey Üçlü İttifak devletleri için de geçerli olmakla beraber yaşanan olaylara bakıldığında zaman İngiltere ve Fransa'nın daha fazla bu taktiği uyguladığını görmekteyiz. Demiryolu imtiyazı , istikraz , zırhlı alımı gibi olaylar buna örnek olarak gösterilebilir. Almanlara demiryolu imtiyazı verildikten sonra Fransızlar bu taktiği uygulayarak başka demiryolu imtiyazı almışlar , Almanlardan zırhlı alınıncaya İngilizler aynı taktikle Osmanlılara zırhlı satmışlardır. Fransızlar istikraz görüşmelerinde parayı veririz ama Almanlardan silah alamazsınız demişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde durum böyle olmakla beraber sıkı Alman taraftarı olan devlet adamları da çoğunluktadır. Özellikle ordu mensupları arasında görülen bu Alman yanlıları , Osmanlı politikasının Almanya'ya kaymasında etkili olmuşlardır. Mahmut Şevket Paşa , Alman taraftarı olduğunu açıkça şöyle dile getiriyor : " *Fransa , Almanya'yı tuttuğumuz için bize kıızıyordu. Hatta Fransa Hariciye Nazırı , bu hususta büyükelçimiz Rifat Paşa'ya şikayette bulunmuştu. Büyükelçi , Cavit Bey'in Paris'te Fransız ileri gelenleriyle*

⁴⁷² Hüseyin Cahit , " Vaziyet-i Hariciyemiz " , s. 1

⁴⁷³ Hüseyin Cahit , " Dört Yol Ağzı " , **Tanin** , 19 Kanun-u Sani 1911 , Nr: 854 , s .1

kavgalarından da şikayet etti. Hatta benim de Almanya'yı Fransa'ya tercih ettiğim imasında bulundu. Doğrusu da buydu."⁴⁷⁴

Cemal Paşa'nın hatıralarından anlaşıldığı üzere aslında İttihatçı liderler Almanya'nın gerçek niyetlerini bilmektedirler. Ancak koşullar Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanına itmiştir ve bu gerçek karşısında bardağın dolu tarafını görmek politikasını göz önünde tutup Alman ittifakının sağlayacağı yararları düşünmüşlerdir. Cemal Paşa'nın ifadesine göre Almanların Osmanlılara faydaları şunlar olacaktır , Osmanlı Devleti Almanların yanında yer alırsa genel bir savaşa sebep olmamak için Üçlü İtilaf devletleri Osmanlılara karışmazlar. Almanya'nın bilim adamları , yatırımcıları , hizmet ve sanayi çevreleri Türkiye'nin arzuları doğrultusunda Türkiye'de görev yaparlar. Bu sayede ülke kısa sürede müreffeh olur ve hatta az bir zaman sonra kapitülasyonlardan kurtulmak bile mümkün olur.⁴⁷⁵

Alman ittifakının bu faydalarını sayan Cemal Paşa , hatıralarının başka bir yerinde ise Almanya'nın hangi çıkarlar doğrultusunda Osmanlılara yaklaştığını çarpıcı bir dille şöyle ifade ediyor : “ *Avrupa'da genel bir savaşın çıkacağını ve hususiyetle de Almanya'nın bizim hatırımız için Rusya'ya savaş ilan edeceğini rüyada görsek hayra yormayacaktık. Biz diyorduk ki , inkılabımızın daha ilk günlerinde bizi hayal kırıklığına uğratan Bosna-Hersek'in ilhaki , Almanya'nın en güvenilir müttefiki olan Avusturya tarafından yapıldığı halde Almanya ne yaptı ? Trablusgarp ve Bingazi'ye apansız tecavüz eden İtalya , ona karşı pek sadık görünmese bile her halükarda Almanya'nın müttefiki değil miydi ? Almanlar bizden ekonomik bakımdan istifade etmek isterler ve bu istifadenin tehlikeye girmesine kesinlikle izin vermezler. Bu kez Ermeni ıslahatı meselesine karışmaları da tamamen Rus nüfuzunun Bağdat hattı civarına kadar inmesine engel olmak amacına dayanmaktadır. Yoksa bir tehlike durumunda bizi bütün güçleriyle korumak , Alman siyasetinin kıyısından bile geçmez!* ”⁴⁷⁶

Ancak bu düşünce tarzı sadece Almanlara özgü değildir. İngiltere ve Fransa da aynı mantıkla Osmanlı politikalarını çizmektedirler. Belki aradaki fark İngiltere ve Fransa bunu alenen sömürgeci tavırlarla yapmakta Almanya ise dostça ve babacan bir rol takınarak siyasetini yürütmektedir.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ Mahmut Şevket Paşa , **Sadrızam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü** , Arba Yayınları , İstanbul , 1988 , s. 48 Burada şunu da açıkça belirtmekte fayda var ki , Mahmut Şevket Paşa'nın Alman taraftarlığı körü körüne değil de daha akılcı bir özellik göstermektedir. Çünkü Osmanlı Devleti Beyoğlu Kışlasını Almanlara satacakken , Fransızlar bundan telaşlanmışlardır. Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa yarım milyon verdikleri takdirde kışlayı Fransızlara satabileceklerini söylemiştir. Fransa bu teklifi kabul etmiş ve Maliye Nazırı paranın teslimi için Fransızlara 48 saat süre tanımıştır. Bundan da anlaşılacağı üzere devletin çıkarı Alman'ı bırakıp Fransız ile anlaşmaksa bunu yapmaktan çekinmemiştir. Bu bilgi için Bkz. **a. g. e** s. 20

⁴⁷⁵ Cemal Paşa , **Hatırat (1913-1922)** , (Haz. Ahmet Zeki İzgöer) , Nehir Yayınları , İstanbul , 2006 , s. 134

⁴⁷⁶ **a. g. e** , s. 114

⁴⁷⁷ Enver Ziya Karal , Almanların bu durumunu “ Barışçı Sızma ” olarak adlandırıyor ve bu yolla Osmanlı Devleti'nden çeşitli ekonomik imtiyazlar almaya çalıştıklarını belirtiyor. Alınacak bu imtiyazlar da Avusturya-

Alman politikasına körü körüne meyilli olmadığı itirafında bulunan önemli isimlerden biri de Enver Paşa'dır. 27 Temmuz 1911 tarihli bir mektubunda Enver Paşa : “ *Almanya'nın menfaatlerini bir tek güçlü bir Türkiye garanti edebilir. Avrupa'da çıkacak umumi bir savaşta Almanya'ya bir tek Türkiye yardım edebilir*” diyor ve ekliyordu : “ *Ama tekrar ediyorum , Almanları sevmemin sebebi duygusallık değil sevgili vatanım için tehlikeli olmadıklarından dolayı tam aksine bizim için faydalılar ve her iki memleketin menfaatleri beraber yürüyor ve daha uzun süre bir arada yürüyebilir.*”⁴⁷⁸

Hüseyin Cahit , gerek Osmanlıların gerekse de İngilizlerin birbirlerine sürekli şüpheyle baktıklarını söyleyerek , İngiltere ile Osmanlı Devleti ilişkilerini dobra dobra şöyle anlatmıştır : “ *İtiraf etmek lazım gelir ki , İngilizler bizim dostluğumuza pek itimat gösteremedikleri gibi İngilizlerin Irak'taki politikaları da bize endişe vermekten geri kalmıyor. İngilizler bizim bu görünüşteki dostluğumuz , teminatımız altında faal bir İslam birliği politikası gizlendiğinden şüphe ediyorlar. Zannediyorlar ki biz Hindistan'ı tahrik ediyoruz , zannediyorlar ki biz Mısır'da tahrikler yapıyoruz ve hep İngiltere aleyhinde çalışıyoruz. Bizi böyle iki yüzlü politika takip eder zannettikleri durumda mümkün müdür ki dostluk teminatımıza inansınlar. Biz de İngilizleri Irak'ta yerleşmek ister zannediyoruz , biz de İngilizleri memleketimizin bazı taraflarında tahrikler yapıyor , bazı tarafları kendi himayesi altında geniş bir İslam hükümeti teşkil etmek üzere bizden ayırmaya çalışıyor zannediyoruz. İki tarafın kalbinde birbirine karşı bu itimatsızlık mevcut iken , İngilizler bizi kendilerine düşman , biz İngilizleri memleketimize göz dikmiş zannederken hakiki bir dostluğun , devamlı bir anlaşmanın tesisi mümkün müdür? ” Cahit'e göre eğer Türkiye kendini açık bir şekilde ifade edemezse bu tür durumlarla sık karşılaşır ve bir gün İngiltere ve Fransa yanlısı olarak diğer bir gün Almanya yanlısı olarak lanse edilir. Oysa ki , Osmanlı Devleti , bu devletlerin çatışmalarından değil uzlaşmalarından nemalanmalıdır.⁴⁷⁹*

Hüseyin Cahit böyle düşünmekle beraber İngiltere , Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'yı tercih etmiştir. Ortadoğu'da Rusya'yı kızdırmadan Türkiye'deki çıkarlarını korumak gibi bir durum içinde olan İngiltere sonunda , Balkanlar'da , Arabistan ve Afrika'da çoğu topraklarını kaybetmiş , ekonomisi enkaz halinde bulunan ‘ istikrarsız ’ bir Osmanlı Devleti yerine , daha güçlü olan Rusya'yı tercih etmiştir.⁴⁸⁰

Macaristan'ın çıkarlarını zedeleyecek değil tersine tamamlayacak niteliktedir. Bu bilgi için Bkz. Enver Ziya Karal , **Osmanlı Tarihi** , C. IX (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918) , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1996 , s. 217

⁴⁷⁸ M. Şükrü Hanioglu , **Kendi Mektuplarında Enver Paşa** , Der Yayınları , İstanbul , 1989 , s. 61

⁴⁷⁹ Hüseyin Cahit , “ Dört Yol Ağzı ” , s. 1

⁴⁸⁰ Halim Demir , **Yeraltından İktidara İttihat ve Terakki , Darbeler ve Suikastlar Tarihi** , Ozan Yayıncılık , İstanbul , 2005 , s. 267

Osmanlı Devleti'nin hangi devletler bloğunda olması gerektiği konusunda Babanzade İsmail Hakkı dikkat çekici yorumlarda bulunduğu bir makalesinde farklı noktaları göstermeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin resmi politikasını tarafsızlık üzerine oturttuğunu ancak farklı kesimlerin farklı düşüncelere sahip olduklarını belirterek herhangi bir ittifak bloğuna girmenin gerektiğini düşünenlerin fikirlerine göre , Osmanlı Devleti bir tarafa geçince düşmanın ismini koymuş olacak ve kimden ne darbe geleceğini tahmin ederek tedbirini alacaktır. Eğer bir bloğa girilmezse nereden geleceği belli olamayan darbeler karşısında kalınmaya devam edilecek ve telaşla darbelerin etkisini azaltmak için çaba sarf edilmeye mecbur kalınacaktır. Ama tarafına geçtiğin devletler milyonlarca süngüsü ile seni bu darbelerden koruyacaklardır.⁴⁸¹

Avrupa'daki ittifak düzeninin çapraşıklığundan bahseden Babanzade , herhangi bir blokta yer almasına rağmen durumun ve çıkarlarının icabı gereği devletlerin karşı blok devletleri ile anlaşabildiklerini dile getiriyor ve İtalya , Üçlü İttifak'ta olmasına rağmen Fransa ile anlaşmıştır , Rusya İtilaf bloğunda yer almasına rağmen Almanya ile uzlaşmıştır örneklerini vererek şu yorumu yapıyor : “ *Şu halde Avrupa gemisini görünüşte vaka iki ittifak çarkı yürütüyor. Fakat hakikatte bu çarkların bütün çalıştırıcıları , motorları uzlaşmalardır. Uzlaşmalar bütün devletleri sınıksız ihata eden bir şebeke halini almıştır.*” Osmanlı Devleti'nin bu durumda ne yapması gerektiği konusunda ise şu görüşleri ileri sürüyor , Türkiye'nin savaş gücü Avrupa'nın beş güçlü devletiyle denk olmadığı ve zayıf olduğu için hangisi olursa olsun gireceği blokta eşit muamele görmeyecektir.⁴⁸²

Babanzade'ye göre : “ *Doğrusu ittifaka girilince taraflar arasındaki menfaat eşit olmayacağı gibi zayıf olan tarafa düşecek zarar da zayıfın perişan ve mahvolmasına sebep olabilir. Faraza bugün İttifak-ı Müsellese girersek bu ittifak dışında kalanların müthiş çekiçlerine karşı bize kalkanlık vazifesi güçlülükle icra edilir ve bu surette ittifak içinde bir esir veya hiç olmazsa bir himaye gören derecesinde kalarak hem haysiyet ve şerefimiz zarar gören olacak hem umulan menfaati toplamaktan mahrum kalacağız.*” Bu durumda Osmanlı Devleti'nin yapması gereken hiçbir bloğa dahil olmadan ayrı ayrı bütün büyük devletlerle çıkarları doğrultusunda konuşarak uzlaşma yolunu tercih etmelidir. Almanya ile Avusturya ile ve İngiltere , Fransa ve Rusya ile uyuşabileceği konularda anlaşmalar yapmalıdır.⁴⁸³

Babanzade'nin bu görüşleri mantıklı görünmekle beraber karşı tarafın size bakış açısını da göz önünde tutmak gerekir. Siz istediğiniz kadar her iki blokla iyi ilişkiler kurmaya

⁴⁸¹ Babanzade İsmail Hakkı , “ İttifak Değil İtilaf ” , **Tanin** , 24 Kanun-u Sani 1911 , Nr : 859 , s. 1

⁴⁸² **a. g. m** , s. 1

⁴⁸³ **a. g. m** , s. 1

çalışın eğer onlar size uzlaşma duygularıyla yanaşmıyorsa tüm çabalar nafiledir. İstikraz sonrasında bozulan Fransız-Türk ilişkilerini iki taraf da düzeltme çabası içerisinde olmuşsa da Fransızlar da kemikleşmiş bazı düşünceleri değiştirmek mümkün olmamıştır.

İstikraz konusunda Fransız kamuoyunun bir kısmı şu görüştedir : “ *Türkiye Almanya’da para bulamayacak tekrar Fransa’ya baş vurmaya mecbur olacak. Onun için Osmanlılara cemile göstermeye hacet yok. Çünkü Osmanlılar Şark kavimlerindedir. Şark’ta başarılı olmak için ise sabırlı olmalı , lakayt ve etkisiz olmalı , tam zamanını seçebilmeli. İstanbul’da diplomatlığın en birinci şartı budur. Baron Marschall böyle davrandığı için başarılı oluyor. Baron Marschall’ın Genç Türklere pek yüz verdiği zan olunuyorsa hatadır. Baron Marschall sefarethanesinde oturuyor , gelip kendisini bulmalarını bekliyor. Bir müracaat meydana geldiği zaman nezaketle kabul ediyor , gerekli olanı yapıyor , buna karşılık da tavizler talep ederek istediğine nail oluyor. Genç Türkler zaten Fransa’ya tekrar sokulmaya başlamışlardır. Onun için Fransızlar beklemelidir.*” Hüseyin Cahit’in bu düşünceye verdiği cevap ise şöyle : “ ...eğer Fransız diplomatları bu kafada yaşarlarsa çekilecekleri köşede Genç Türklerin kendilerine sokulmalarını çok beklerler , ebediyen beklerler!”⁴⁸⁴ Görüldüğü gibi Cahit’in bu sözleri Babanzade’nin tavsiyeleri ile çelişmektedir. Çünkü her devletle ayrı ayrı uyuşmak için onlara müracaat ettiğinizde onlar , ayağımıza geldiler işte , bize muhtaçlar ve o zaman bir şeyler koparmadan göndermeyelim , mantığıyla hareket etmektedirler.

Osmanlı Devleti kendisine en uygun ittifak bloğunu yada bu bloklara karşı nasıl yaklaşması gerektiğini düşünedursun Fransız gazeteleri artık Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf devletlerinin miadını doldurduğu yönünde makaleler yazmışlardır. Hatta *Le Temps* gazetesi bu devlet gruplarının lafta müttefik olduklarını , uygulamada ise Aneksi hastalarına özgü düzenli hareket kabiliyetini kaybetmiş davranışlarda bulduklarını ileri sürmüştür. Avusturya Delegasyon Meclisi’nde dış politika ile ilgili bir açıklama yapan Comte d’Arenthal’in sözleri üzerine Fransa’da birçok gazete Üçlü İtilaf’ın eski birliğini kaybettiğini ileri sürmüştür.⁴⁸⁵

Fransız gazetelerinin Üçlü İtilaf’ın çözüldüğüne dair ileri sürdükleri ispatlar ise şunlar :

1- Rusya Potsdam mülakatındaki görüşmelerden ve görüşmelerin sonuçlarından müttefiki olan Fransa’yı haberdar etmemiştir. Almanya ise bilakis bütün görüşmeleri günü gününe Avusturya’ya bildirmiştir.

⁴⁸⁴ Hüseyin Cahit , “ Fransa ve Türkiye ” , **Tanin** , 31 Kanun-u Sani 1911 , Nr: 866 , s. 1

⁴⁸⁵ Babanzade İsmail Hakkı , “ Bir Köşe Başında Mı Bulunuyoruz ? ” , **Tanin** , 3 Şubat 1911 , Nr : 869 , s. 1

2- Rusya Hükümeti Fransa'yı haberdar etmeksizin Şark sınırında yani Almanya yakınındaki kolorduları daha ziyade içerilere almıştır. Bu ise Almanya'ya karşı savunma ve saldırı noktasından fevkalade öneme sahip olduğundan Üçlü İttifak'ın kıymetini yalnız azaltmakla kalmamış aynı zamanda bu ittifakı sonuçsuz bırakmıştır.

3- Üçlü İtilaf da durgunluk ve verimsizlik durumuna girmiştir. İngiltere ve Fransa Bosna-Hersek meselesinde hak savunucusu olarak ileri atılmışlarken sonra şevk ve isteklerinin yağı çözülmüştür. Bundan dolayı Rusya basını da Bosna ve Hersek meselesinde İngiltere ve Fransa'dan icabı derecesinde yardım göremediğinden sitem etmiştir.

4- Osmanlı inkılabından beri İngiltere , Rusya ve Fransa bu inkılap karşısında düzgün bir politika takip etmemişlerdir. Örneğin , bu inkılap esnasında Fransa Türkiye için övgülerini yağdırdığı halde İngiltere Kamil Paşa'nın gitmesinden beri soğuk davranmaya başlamıştır.

5- İstikraz konusunda ve sair ekonomik siyasetlerde Türkiye'ye karşı düzgün bir hareket takip edilmemiştir.⁴⁸⁶

Bu şekilde zaafı olan bir ittifak bloğunda yer almaktansa daha sağlam temellerde hareket eden Üçlü İttifak'ın yanında yer almak Osmanlı Devleti'nin daha fazla çıkarına olsa gerek. Ancak şu da unutulmamalıdır ki Meşrutiyet'in ilanından sonra Üçlü İttifak'ın iki devleti yani Avusturya ve İtalya , Bosna-Hersek ve Trablugarp'ı işgal ederek Osmanlıların kafasında bu bloğa karşı da soru işaretlerinin belirmesine sebep olmuşlardır.

Le Temps gazetesi bazı konularda Fransa Dışişlerinin yanlış uygulamalar yaparak Osmanlı politikasında hatalara düştüğünü İngiltere'nin de bu konuda Fransa'ya eşlik ettiğini dolayısıyla Türkiye'nin kaybedildiğini yazmıştır. Hüseyin Cahit , *Le Temps*'in bu görüşlerine katılmakla beraber özellikle istikraz görüşmelerinde söz konusu gazetenin Osmanlılara düşman bir yayın politikası izlediklerini ve görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasında büyük etkilerinin olduğunu söyledikten sonra sözlerine şu cümleleri ekliyor : “ *Genç Türkiye kendisini İngiltere ve Fransa'nın kollarına samimi duygular ve muhabbetle teslim ediyordu. Birçok olayda bu kollar kendisini sebepsiz yere reddettiler.*”⁴⁸⁷

Hüseyin Cahit'in bu yorumu çok yerinde bir yorumdur. Osmanlılar , borç almak için önce Fransa'ya gitmişler ancak elleri boş dönünce Almanya'ya sarılmışlardır , zırhlı almak için önce İngiltere'ye başvurmuşlar olumsuz cevap alınca Almanya'ya yönelmişlerdir. Bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir. Aslında Alman politikasının Osmanlı Devleti'nde etkin hale gelmesinde Büyükelçi Marschall von Bieberstein'dan ziyade İngiltere ve Fransa emek

⁴⁸⁶ Babanzade , “ Bir Köşe ... ” , s. 1

⁴⁸⁷ Hüseyin Cahit , “ Fransa Siyaseti ” , **Tanin** , 7 Şubat 1911 , Nr : 873 , s. 1

harcamışlardır. Sürekli kapıların yüzünüze kapatıldığı bir durumda siz de ister istemez başka kapılar ararsınız.

Said Halim Paşa , Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya yaklaşmasında Üçlü İtilaf devletlerinin nasıl bir rol oynadığını anılarında şöyle ifade etmiştir : “ *Çünkü Üçlü İtilaf , ta Güney Amerika hükümetlerine varıncaya kadar her tarafta kendine müttefikler arıyor ; yirmi beş otuz seneden beri Almanya'nın müttefiki olan İtalya'yı , yine Avusturya-Macaristan ile anlaşma imzalamış olan Romanya'yı kendi tarafına çekmek için mümkün olan her şeyi yapıyor , hiçbir fedakârlıktan çekinmiyordu. Fakat bütün bunların yanında , Türkiye'yi ittifak dairesine sokmak için herhangi bir teşebbüste bile bulunmamıştı. Hatta bu hususta bir arzu dahi göstermedi...*”⁴⁸⁸

Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye ittifak konusunda ne kadar uzak olduğunu şu ilginç yorumda görmek mümkün : “ *Meşrutiyet'in ilanından önce ve sonra Türk aydınlarının İngiliz dostluğundan bekledikleri iyilikler ile İngiliz devlet adamlarının Meşrutiyet hareketinden duydukları kuşkuşların bağdaşabilmesi kutuplarda narenciye ziraatından daha zayıf bir ihtimaldi; ama bu , çok uzaklardaki bir gerçektir.*”⁴⁸⁹

Osmanlı bürokratlarının bir kısmı buna rağmen İngiltere'den medet umduklarını gösteren düşüncelere sahip olmuşlardır. Bunlardan biri de Maliye Nazırı Cavit Bey'dir. 29 Ekim 1911'de resmi bir sıfatı olmadığı halde İngiltere Deniz İşleri Bakanı Winston Churchill'e , Türk-İngiliz dostluğunu zedeleyen faktörlerin kaldırılmasının iki ülkenin de çıkarına olacağına ve bu misyonu yüklenmede Churchill'in şahsına çok güvendiğine ve nüfuzunun buna yeteceğine dair görüş ve dileklerini içeren bir mektup yazmıştır. Mektubun devamı ise şöyledir :

“ *Meşrutiyetimizin başlangıcında ümit etmiştik ki , Türkiye ile İngiltere arasında sıkı bir dostluk kurulacaktır. Bazı ufak tefek hadiselerin buna engel teşkil etmesi teessüfe değer...İngiltere'nin Türkiye'de ciddi dostları vardır. Bu gibi anlaşmazlıkların önüne geçmek için ellerinden geleni yapmışlardır.*

Son hadiseler İngiltere'ye olan dostluğumuzu yüksek seviyeye çıkarmak için ortam hazırlamıştır. Almanya , Avusturya , İtalya itilaf zümresine mensup bir devletin bize tecavüzü (Trablusgarp olayı) millet üzerinde derin tesirler bırakmış ve bizi bu zümreden uzaklaştırmıştır...Türkiye ile İngiltere arasında bir ittifak kurmak zamanı gelmiştir.”

⁴⁸⁸ Said Halim Paşa , **Buhranlarımız ve Son Eserleri** , (Haz. Ertuğrul Düzdâğ) , İz Yayıncılık , İstanbul , 1998 , s. 194

⁴⁸⁹ Ali Birinci , “ Türk Siyasi Düşüncesinde İngilizperestlik ” , (Bu makale P.P.Graves'in İngilizler ve Türkler adlı eserinin arka bölümünde yer almaktadır.) s. 182

İttihat ve Terakki adına yazılan bu mektubu Churchill aldıktan sonra bu teklifi Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e bildirmiştir. Churchill , Türkler'in bu taleplerine olumlu yanıt verilmesini isteyen tek kabine üyesiydi ve Türkiye'nin dostluğunun İtalya'ninkinden daha önemli olduğunu savunuyordu. Ona göre Türkler , Almanların İngilizlere karşı kullanabilecekleri en büyük kara silahıydılar. Ancak Churchill'in özendirici çabaları sonuç vermemiştir.⁴⁹⁰ Grey mektuba cevap olarak ise Türk-İngiliz dostluğunun eski olduğunu ve zaman içerisinde bu dostluk sayesinde yakınlaşmanın gerçekleşebileceğini ancak şu zamanda İngiltere'nin yeni taahhütler yüklenerek dış politikasını değiştirmeyeceğini belirterek nazikçe ittifakın mümkün olmadığını yazmıştır.⁴⁹¹

İttihat ve Terakki liderlerinin aslında en başından beri İngiltere ve Fransa ile bir ittifak yapma taraftarı olduklarını görmekteyiz. Mithat Şükrü Bleda bu konuda şunları yazıyor : “ *Bir cihan harbi elle tutulacak hale gelmeden hayli önce İtilaf devletlerine yanaşmak yolunda birçok teşebbüste bulunmuştuk. Diplomatik faaliyetlerle sık sık zemini yoklamıştık. Hatta Meşrutiyet'in ilanını takip eden aylarda ilk heveslendiğimiz iş İngiltere ile dostluk kurmaktı. Meşrutiyet'in ilanından tam bir yıl sonra bu maksatla Talat'ın başkanlığında yedi , sekiz milletvekilinden kurulu (benim de içinde bulunduğum) bir parlamento heyeti Londra'ya gitmişti.*

Londra'da birçok diplomat ile görüştük ve bütün gayretlerimize rağmen kendileriyle yazılı bir anlaşmaya varamadık ve gittiğimiz gibi kollarımızı sallaya sallaya geri döndük. Diğer taraftan Fransız dostu olarak tanınan Cavid Bey'i Fransa'ya gönderdik. Ne var ki o da bizden fazla bir şey yapamamış , Fransızları bizden sağlam bir anlaşma yapmaya ikna edememişti.” İttihatçılar bununla da yetinmeyerek Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanlarla yaptıkları anlaşmadan İngiltere ve Fransa'yı haberdar etmişlerdir.⁴⁹² Bunu yapmaları bile aslında İttihatçıların hala İngiltere ve Fransa'dan medet umduklarını gösterir.

Avrupa'daki her iki devletler bloğunun da Osmanlı Devleti için faydadan ziyade zarar verici şeyler düşündüğünü belirten Hasan Amca ise konuyla ilgili şunları söylüyor : “ *Avrupa'yı ister dost say ister düşman , bu halde bir topluluğa yöneltilecek dostluğun yeri olmayacağı besbelli , böyle bir cemiyet karşısında en evvel düşünülecek şey , koparılacak menfaatten başka ne olabilir ? Avrupalının bu kadar iyi niyete ehliyeti de neden düşünülün. Onun beklediği şey senin adam olman değil , olmaman...*

⁴⁹⁰ David Fromkin , **Barışa Son Veren Barış , Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922** , (Çev. Mehmet Harmancı) , Sabah Kitapları , İstanbul , 1994 , s. 38

⁴⁹¹ Nazmi Eroğlu , **Fırtınalı Günlerin Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey** , Birharf Yayınları , İstanbul , 2006 , s. 42-43

⁴⁹² Mithat Şükrü Bleda , **İmparatorluğun Çöküşü** , Remzi Kitabevi , İstanbul , 1979 , s. 78-79

Bazılarımıza göre dostumuz Almanların , bazılarımıza göre İngilizlerin bizden bekledikleri tek şey bu...

Her koparılan parça onlarda belirli menfaat bölgelerini aşmadıkça , bize karşı ve aleyhimize samimi bir ittifakla karşılanıyordu. Bosna-Hersek'in ilhakına , İngilizler bir şey dememişler. Trablus'un ilhakına yine dostumuz Fransızlar bir şey demediler ve bu böyle devam etti durdu.” Hasan Amca'ya göre, Osmanlı Devleti'nin bu ittifaklar arasındaki çekişmelerden istifade etmesi gerekirdi ancak bu dönemde onu başaracak iç dinamizmden yoksundu.⁴⁹³

İttihatçı liderlerin dış politikada yanlış hareket ettiklerini belirten Şeyhülislam Cemaleddin Efendi , kimi zaman Üçlü İttifak'a kimi zaman Üçlü İtilaf'a yanaşmanın istikrarsız bir strateji olduğunu dile getirmiştir.⁴⁹⁴ İttihat ve Terakki yöneticilerinin uluslar arası konularda ve dış politikada kendilerinden öncekilere nazaran daha orijinal bir hava yaratamadıkları , kimilerinin Almanların yenilmez kimilerinin İngilizlerin yenilmez olduğu şeklindeki kısır düşüncelerinin farklı bir yaklaşım olmadığı yönünde de görüşler mevcut olmuştur.⁴⁹⁵ Jön Türklerin çelişkili bir dış politika izledikleri konusunda benzer bir yorumda şöyle denilmektedir : “ *Türk diplomasisi on dokuzuncu yüzyılla yirminci yüzyılın başlarında , büyük Avrupa devletleri – bir yanda Fransa ,Rusya , İngiltere'yle diğer yanda Almanya , Avusturya – arasında iki ayrı kampa bölündüğünden , bir gücü diğerine karşı kullanmanın giderek güçleşmesi gerçeğiyle kısıtlanıp kalmıştı. İktidara gelmeden önce tüm Avrupa güçlerine karşı düşmanlık gösteren Jön Türkler , devrimden sonra tam tersi bir politika izleyerek bu güçlerin tümüyle dost ilişkiler geliştirmeye çalışıyorlardı.*”⁴⁹⁶

Avrupa devletlerinin hangi ittifaka dahil olursa olsun Osmanlı Devleti'nin hayrına düşünmediği kesindi ancak bir taraftan da Osmanlıları her ihtimale karşı kendi yanlarına çekmek istiyorlardı. Fethi Okyar'a göre : “ *İngiltere ile Almanya arasında ise , Osmanlı politikasını kendilerine bağlama yolunda esaslı rekabet ve mücadele vardı.*”⁴⁹⁷ Ancak bu rekabet Osmanlı Devleti ile bir ittifak yapmak için değil muhtemel bir Avrupa yada dünya savaşında ihtiyaç duyulduğunda Türkleri kullanabilmek içindir. Aynı yaklaşımın Fransızlar tarafından da benimsendiğini görmekteyiz.

⁴⁹³ Hasan Amca , **Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İçyüzü 1908-1918** , Arba Yayınları , İstanbul , 1989 , s. 110-111

⁴⁹⁴ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi , **Siyasi Hatıralarım** , (Sad. Ziyaeddin Engin) , Tercüman 1001 Temel Eser , İstanbul , 1978 , s. 74

⁴⁹⁵ Falih Rıfık Atay , **Zeytindağı** , Pozitif Yayınları , İstanbul , 2004 , s. 99

⁴⁹⁶ William Hale , **Türk Dış Politikası 1774-2000** , (Çev. Petek Demir) , Mozaik Yayınları , İstanbul , 2003 , s. 23

⁴⁹⁷ Fethi Okyar , **Üç Devirde Bir Adam** , Tercüman Yayınları , İstanbul , 1981 , s. 160

Osmanlı Devleti ile Fransa ilişkilerinin istikrazdan sonra büyük darbe aldığı bilinmekle beraber Fransa'nın çeşitli görüşmeler neticesinde Osmanlı Bankası'nın Türkiye'deki eski etkinliğini arttırması için çalışmalar yaptığını görmekteyiz. Osmanlı Bankası'nın yeni müdürü Mösyö Revoil'in yaptığı iyi niyetli çalışmalar ve Osmanlı Bankası'nın Paris ve Londra şubelerinin Osmanlı Hükümeti ile iyi ilişkilerde bulunmak konusundaki azimleri sayesinde Osmanlı Maliye Nezareti ile Osmanlı Bankası arasında bir anlaşma imzalanmıştır.⁴⁹⁸

Bankanın ne gibi fedakarlıklar yaparak Osmanlıları kazanmaya çalıştıklarını görmek için anlaşmanın içeriğine bakmakta fayda vardır. Bu anlaşmaya göre :

“ 1. Osmanlı Bankası hükümete yıllık yüzde beş buçuk faiz ile bir buçuk milyon liralık bir cari hesap açacak ve bu cari hesap için rehin teminat istemeyecektir. Bundan önce bankanın maliyeye açtığı cari hesap bir milyon liradan ibaret idi. Hükümet bu cari hesaba yüzde yedi faiz verdiği gibi bankaya tahvilat da rehin etmişti. Şu iki şart arasındaki fark göze çarpacak bir mahiyettedir. Hükümet şimdi rehin vermeye mecbur olmak gibi onur kırıcı bir kayıttan kurtulacak ve faizin düşmesi sayesinde de ayrıca yıllık yirmi iki bin beş yüz lira istifade etmiş olacaktır.

2. Osmanlı Bankası'na hükümet hesabına icra ettiği muameleler ve paraların taşınması için maliyenin yıllık vermekte olduğu elli bin lira kırk bine , vilayetlerde açılan banka şubeleri için komisyon namıyla vermekte olduğu otuz iki bin lira yirmi bine indirildiği gibi (...) vilayet-i selasesi için verilen beş bin lira da bütün bütün kaldırılmıştır. Demek oluyor ki maliye hazinesi bu yüzden de yedi bin lira istifade edecektir.

3. Vilayetlerde Osmanlı Bankası şubeleri açılmasından ticari ve nakdi muameleler itibariyle hükümet ve memleket bir hayli istifade ettiği halde muameleleri az olan mahallerde açılan şubelerin masrafı kazancını korumadığından şimdiye kadar vilayetler ve müstakil vilayetlerin merkezlerinin tamamında banka şubesi açılmamıştı. Şimdi banka: Diyarbakır , İşkodra , Bitlis , Van , Rodos , Hadide , Cidde , (...), Bingazi , Bolu , Çanakkale , Urfa'da bir şube açmayı hükümete karşı taahhüt etmiştir. Bunlardan ilk beşini derhal açacaktır. Hükümetin lüzum görüp açtırdığı banka şubelerinden her biri için yıllık bin iki bin lira verildiği halde Osmanlı Bankası bu açacağı şubeler için hükümetten hiçbir komisyon talep etmemeyi taahhüt etmiştir.

4. Maliye Nezareti'nin ihraç etmekte olduğu hazine tahvilleri meselesinde de Osmanlı Bankası uzlaşmacı bir yaklaşım izlemiştir. Önceden Osmanlı Bankası şartnamesine istinaden

⁴⁹⁸ Hüseyin Cahit , “ Maliye ve Bank-ı Osmani ” , **Tanin** , 15 Şubat 1911 , Nr : 881 , s. 1

hazine tahvilleri ihracında üstünlük hakkına sahip olduğunu iddia ediyordu. Şimdi bu iddiadan vazgeçmiştir...

*5. Osmanlı Bankası'nın şartnamesi mucibince İstanbul'da bir İdare Meclisi kurulmak ve bu İdare Meclisi'nde Paris ve Londra komiteleri tarafından seçilen ve Maliye Nazırının onayıyla tayin edilmiş üç Osmanlı üye bulunmak icap ederken şimdiye kadar bu şarta riayet olunmamıştı. Osmanlı Bankası bundan sonra bu taahhüdüne riayet edecektir.*⁴⁹⁹

Bu anlaşmada da görüldüğü üzere Osmanlı Bankası ciddi anlamda tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu tavizler Fransa'nın Osmanlı ekonomisindeki eski durumuna ulaşması için verilmiş tavizlerdir. Bir bakıma istikrazda yıktıkları güveni bu anlaşma ile onarmak istemişlerdir.

Üçlü İttifak yada Üçlü İtilaf devletleri Osmanlı Devleti ne kadar zayıf olursa olsun Türklerin dış politikadaki yönelimlerine kayıtsız kalmak lüksüne sahip değillerdi. Gerçek böyle olmakla birlikte onlar bu gerçeği somut bir ittifak anlaşması imzalama boyutuna getirmemişler sadece Osmanlı bürokratları arasındaki sempatizanları vasıtasıyla çıkarlarını koruma yoluna gitmişlerdir.⁵⁰⁰

İttihatçı liderler İngiltere yada Almanya ile bir ittifak yapma çabası içerisindeyken sürpriz bir ittifak teklifi Rusya'dan gelmiştir. 12 Ekim 1911'de Rus Büyükelçisi Çarikof , Sadrazam Küçük Sait Paşa'ya , Osmanlı Devleti'nin Boğazları diğer devletlerin savaş gemilerine kapatıp Ruslara açık tutmaları karşılığında , Boğazlar ve çevresinin muhtemel bir saldırıya uğraması karşısında Rusya'nın savunacağı teklifini sunmuştur. Çarikof'un , buna ek olarak müttefikleri İngiltere ve Fransa'nın da buna benzer garantiler vermesinde yardımcı olabileceğini , ekonomik konular ile demiryolu meselesinde uzlaşmaya meyilli olduklarını hatta Rusya'nın Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında yakınlaşma sağlayacağını ima ettiğini de görmekteyiz. Rusların bu teklifi karşısında Osmanlı Hükümeti , başkenti ve Osmanlı topraklarını Rus himayesine sokacağı ve kamuoyundan sert tepkilerin görülebileceği endişesi ile olumsuz bir tavır takınmıştır.⁵⁰¹

Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak yada Üçlü İtilaf bloklarından birine girmesinin mecbur olmadığı eğer birileriyle muhakkak ittifak yapmak istiyorsa Balkan devletleriyle ,

⁴⁹⁹ Hüseyin Cahit , “ Maliye ve Bank-ı Osmani ” , s. 1

⁵⁰⁰ Ferous Abdullah K. Yasamee , “ Avrupa İttifaklar Sistemi İçerisinde Osmanlı İmparatorluğu ” , **Osmanlı** , C.2 , s. 40. Almanya'nın Türklerle bir ittifak yapmak istememeleri konusunda Ulrich Trumpener şunları söylemiştir : “ Savaş öncesi yıllar boyunca Alman ordu ve donanmasındaki pek çok üst düzey yetkili , Osmanlılar ile bir ittifakın potansiyel jeopolitik avantajlarının farkında olmalarına rağmen , Osmanlı silahlı kuvvetlerini önemli bir Avrupa savaşına katkıda bulunmaya yetecek kadar eğitilmiş ve donanımlı saymıyordu.” Ulrich Trumpener , “ Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu “ , **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler** , (Ed. Marian Kent) , Tarih Vakfı Yurt Yayınları , İstanbul 1999 , s. 141

⁵⁰¹ Yasamee , **a. g. m** , s. 40

İslam devletleriyle yada Amerika Birleşik Devletleri ile farklı ittifaklar yapabileceği yönünde alternatif ittifak önerileri de ortaya atılmıştır. Japonya ile ittifak yapması önerilerinden sonra bu üç önerinin ortaya atılmasında Osmanlı Devleti'nin gücünün ancak bu ittifak devletleriyle denk olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf blokları arasında eriyip gitmesi muhtemel görüldüğünden ve bu alternatif ittifaklardan daha büyük çıkarlar sağlayacağı düşünüldüğünden bu öneriler gündeme gelmiştir.

Bu konuda *Tanin*'e bir mektup gönderen Mösyö Ested , Osmanlılara İslam birliği yada Balkan birliği ittifakı oluşturmalarını salık vermiştir. İslam birliği konusunda Mösyö Ested'in görüşleri şöyle : “ *Mesela Türkiye'nin en büyük bir mevkii olan alem-i İslam'ı dikkate alınız. Bütün Müslümanlar din itibariyle sizin tabi dostlarınızdır. Bir halifenin ilk doğal hissi bütün Müslümanları bir kardeş birliğiyle bağlamak olmalıdır. Bir ittifak aynı dine mensup insanlar arasında güç bir şey değildir. Fakat hakikat öyle mi ? Müslüman Arnavutlar soğutuldu. Müslüman Araplar isyana mecbur edildi. Ve İranlılar şaşkınlık ve nefretle memleketlerinin Osmanlı askeri tarafından istilasını gördüler ki hala da orada bu asker mevcut bulunuyor. Şimdi Türkiye kendi sınırı dahilinde ve haricinde Müslümanlarla savaşırken İtalya gibi Hıristiyan veyahut dinsiz bir hükümetin Trablus'a hücumuna hayret etmemelidir. İtalya hücumuyla aynı savaş safında toplanan Araplar İslam birliğini artık kabul edeceklerdir. Bu hal onları metin bir kardeşliğe , birleşmeye sevk edecektir.* ”⁵⁰²

Mösyö Ested , Osmanlı Devleti'nin ikinci sınıf müttefikleri olarak Balkan devletlerini gösteriyor. Mösyö Ested'e göre : “ *Türkiye'nin ikinci sınıf müttefikleri de vaktiyle Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı fakat son yüzyıl zarfında savaş ve isyanla ayrılıp ayrıca hükümet teşkil eden milletlerdir. Bu milletler Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını isterler , Osmanlı Devleti'nin dağılmasından korkarlar. Çünkü öyle bir halde en büyük parçaları ceplerine yerleştirecekler küçük hükümetler değil yine büyük hükümetlerdir. Bu küçük hükümetlerin Türkiye'ye karşı hiçbirinde ciddi diplomatlar vasıtasıyla ittifaka kadar gitmeyecek bir bozgunluk yoktur. Hürriyetçi ve meşrutiyetçi Türkiye İmparatorluğu başkanlığında Romanya , Bulgaristan , Sırbistan , Karadağ ve Yunanistan bir ittifak grubu teşkil ederlerse üçlülerden uzaklıklarına rağmen yine mutlu ve mesut yaşayabilirler...* ”⁵⁰³

Osmanlı Devleti'nin ittifak yapması için önerilen üçüncü devlet ise Amerika'dır. Amerika , Türkiye'de manen menfaat sahibi olsa da toprak ve siyaset menfaati yoktur. Bu sebepten ötürü ileride Türkiye'nin bu devletle sıkıntı yaşamaması olası değildir. Türkiye , ne

⁵⁰² **Tanin** , “ Türkiye'nin Müttefikleri ” , 26 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr: 1131 , s. 1

⁵⁰³ **aynı sayı** , s. 1

İngiltere'ye ne de Almanya'ya yanaşmalı , Türklerin yapması gereken şey Amerika ile iyi ilişkiler kurmaktır.⁵⁰⁴

Mösyö Ested'in bu önerilerine karşılık olmak üzere arka arkaya iki makale yazan Hüseyin Cahit önce İslam birliği ittifakını ele almış , ikinci makalesinde ise Balkan ittifakından bahsetmiştir. Amerika ile uzlaşmayı ise bir devletler ittifakı olarak görmediği için inceleme dışında bırakmıştır.

İslam birliğini ele aldığı makalesinde Cahit , olayı iki açıdan değerlendirmiştir. Birincisi bağımsız Müslüman devletleriyle ittifak yapmak ikincisi Osmanlı Devleti dahilindeki Müslümanlarla İslam birliği oluşturmak. İlki için Cahit'in yorumları şu şekilde :
“ ...Bugün bir İslam devleti olarak maatteessüf yalnız İran'ı görüyoruz. Fas hükümeti bağımsızlığına veda etmek üzeredir. İran ile resmen müttefik değiliz. Fakat bir müttefikten geri kalır yerimiz de yoktur. İran'ın bizim kadar toprak bütünlüğünü arzu eden hiçbir devlet bulunamaz. İranlıların da Osmanlılara bir felaket gelmesini zerre kadar arzu etmediklerinde şüphemiz de yoktur. Fakat son derece karışık iç sıkıntılar içinde pençeleşen İran ile ıslahat ile yenileşmesini icra için yine türlü türlü gaileye maruz bulunan Türkiye'nin birbirlerine büyük faydaları dokunabileceğine maatteessüf inanmıyoruz. Her ikisi de çalışmaya muhtaç bir halde bulunan Türkiye ile İran birbirlerine ancak kalpten ve saf temennilerden başka bir şey ithaf edemezler. İşin doğrusu budur. Binaenaleyh İran ile Türkiye arasında bir ittifak anlaşması imzalanmasında biz hiçbir genel fayda düşünemiyoruz. ”⁵⁰⁵

Osmanlı Devleti içinde bulunan Müslümanlardan bir ittifak oluşturma konusunda da Cahit , bunun mümkün olamayacağını çünkü Osmanlı Devleti'nin özelliğinin Hıristiyan ile Müslüman unsurları bir arada yaşatmak olduğunu , ülke içinde Müslüman birliği kurmanın Hıristiyan tebaayı dışlamak anlamına geldiğini , böyle bir şeyin yapılmasının Osmanlılığın karakterine aykırı olacağını dile getirmiştir. Kısacası her iki durumda Osmanlı Devleti'ne hiçbir kazanç sağlamayacaktır.⁵⁰⁶

Balkan ittifakı konusunda da Cahit'in çoğunlukla olumsuz düşüncelere sahip olduğunu görmekteyiz. Bir defa bu ittifak önerisini ortaya koyanlar programlı bir müzakere biçimi ortaya koymalıdır. Hangi esaslar ve noktalar üzerine kurulacağı belli olmayan bir ittifak sağlıklı yürümez. Ayrıca Balkan ittifakını sadece Osmanlıların istemesi yetmez. Diğer Balkan devletlerinin de aynı derecede istekli olmaları gerekir. Cahit'e göre : “ *Bulgar ve Yunan*

⁵⁰⁴ **Tanin** , “Türkiye'nin Müttefikleri” , 26 Teşrin-i Evvel 1911 , s. 1

⁵⁰⁵ Hüseyin Cahit , “ Türkiye'nin Tabii Müttefikleri ” , **Tanin** , 27 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr: 1132 , s. 1

⁵⁰⁶ **a. g. m** , s. 1

*kamuoyuna bir Osmanlı ittifakını kabul ettirmek şimdiki durumda zordur zannederiz. Çünkü unutmamalıdır ki bu devletlerin Türkiye üzerinde bir takım milli emelleri vardır...”*⁵⁰⁷

Cahit bunları belirttikten sonra sözü Yunanistan ile Bulgaristan’ın Osmanlılarla olan sorunlarına getiriyor. Girit konusunda Yunanistan bütün muhtariyet tekliflerini reddedip tamamen kendisine bağlamak istemektedir ki böyle ciddi ihtilafları olan iki devletin ortak bir ittifak içinde olması gayet zordur. Aynı ihtilaflar Bulgaristan için de geçerlidir. Özellikle Makedonya da gözü olan Balkan devletleri ile anlaşmak mantıklı görünmemektedir. Eğer Türkiye’nin Balkan komşuları ittifak yapmak arzusunda iseler önce Makedonya’da nüfuz arttırmak politikasından vazgeçmelidirler.⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ Hüseyin Cahit , “ Balkan İttifakı ” , **Tanin** , 28 Teşrin-i Evvel 1911 , Nr: 1133 , s. 1

⁵⁰⁸ **a. g. m** , s. 1

SONUÇ

Osmanlı Devleti için II. Meşrutiyet dönemi yeni açılmış temiz bir sayfa olarak düşünülmektedir. İttihatçılara göre, II. Meşrutiyet ilan edilince Büyük Avrupa Devletleri'nin Osmanlılara bakışı değişecek , II. Abdülhamit'in modası geçmiş rejimi yüzünden bozulmuş olan imaj , yeni yönetim biçimiyle birlikte restore edilecekti. Ancak meydana gelen siyasi gelişmeler hiç de İttihatçıların öngördüğü biçimde olmamıştır. Yeri gelecek Abdülhamit'in politikalarına geri dönüş yapılacak yeri gelecek özgün dış politik hamleler yapılması gereken durumlar ortaya çıkacaktır.

Batılı Büyük Devletler , yeni rejimi kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirme yarışına girmişler , II. Abdülhamit döneminde uyguladıkları sömürgeci politikaları farklı versiyonlarıyla uygulamaya koymuşlardır. Böyle bir durum karşısında İttihatçıların nasıl bir dış politika takip etmeleri gerektiği konusunda kafalarının karışık olduğunu görmekteyiz. İttihatçıların çoğunlukla Alman yanlısı politikalar izlediğini kabul etmekle birlikte aslında Üçlü İtilaf bloğuna , bu blokta da özellikle İngiltere'ye yakın bir siyaset izlemeye çalıştıklarını görmekteyiz. Birkaç defa İngiltere'ye yapılan ittifak teklifleri durumun bu şekilde olduğunu ispatlar niteliktedir.

Bu noktada şurasını belirtmekte de fayda vardır ki , Osmanlıların Alman tarafına kaymaları , İttihatçı liderlerin kişisel hayranlıklarından kaynaklanmıştır demek basit bir yorum olmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda Enver Paşa'nın oldubittisiyle Almanların yanında savaşa girdiğimizi söylemek , II. Meşrutiyet dönemi dış politikasının savaşa kadar olan sürecini iyice incelememiş olmak demektir. Zira , İttihatçı liderler Almanya ile savaş arifesinde imzaladıkları ittifak anlaşmasını dahi İngiltere ve Fransa'ya haber vermişlerdir ve bu ittifak üzerinden İngiltere ile bir uzlaşma politikasına girme çabasında olmuşlardır.

Tanin gazetesinin başyazarı ve İttihatçı kadronun önde gelen isimlerinden biri olan Hüseyin Cahit , Alman yanlısı makaleler yazmış , İngiltere ve Fransa'yı yeri geldikçe sert bir biçimde eleştirmiştir. Birçok İttihatçı gibi onun da Alman hayranı bir çizgiye sahip olduğunu söylemek , en azından makaleleri göz önüne alınarak , mümkündür. Aynı durum İttihatçıların biraz filozof biraz da kuramcı yönüyle ön plana çıkan isimlerinden Babanzade İsmail Hakkı'nın makalelerinde de görülmektedir. Bu iki isim de aslında birçok makalesinde İngiltere ve Fransa dostluğu üzerinde durmuşlardır. Ancak bu devletlerin umulan dostluğu Osmanlılara göstermemeleri sebebiyle Hüseyin Cahit ve Babanzade makalelerinde Alman dostluğu üzerinde durmuşlardır.

Osmanlı Devleti ne zaman İngiltere ve Fransa'ya herhangi bir konu için müracaat etmişse her zaman taviz vermek zorunluluğunda bırakılan bir pozisyona düşürülmüştür. Borçlanma konusunda ilk kapısı çalınan ülkeler İngiltere ve Fransa'dır. Savaş gemisi alımında da aynı durum söz konusu olmuştur. Girit sorunun çözümünde asıl beklenti İngiltere'dendir. İngiliz politikasını Türkiye yararına bir biçimde kazanmak için gereken çaba gösterilmiştir. İttihatçıların bütün bu politikalarına karşı İngiltere ve Fransa hiçbir zaman Osmanlılara "yeşil ışık" yakmamışlardır. Bu da Alman yanlısı olmayı belli ölçülerde zorunlu hale getirmiştir. Burada , ' o zaman Osmanlı Devleti savaşa girmeseydi ' demek mümkün gibi görülse de zaten savaşın çıkışında odak noktayı Osmanlı toprakları oluşturduğu için devletin tarafsız kalabileceğini söylemek gerçekçi bir yorum olmaz.

Osmanlı Devleti'ni , Almanlardan uzaklaştırabilecek olaylar da meydana gelmemiş değildir. Bosna-Hersek'in ilhakında Avusturya'nın tutumu , Trablusgarp Savaşı'nda İtalya'nın sergilediği yaklaşım , Balkan Savaşları'nda Alman silah fabrikalarının , Türkiye'nin düşmanlarını da mühimmat bakımından beslemesi Almanya'ya karşı ciddi küskünlük nedenleridir. Üçlü İtilaf bloğuna geçmek için aslında İttihatçıların elinde yeterli bahaneler vardı. Ancak Üçlü İtilaf devletlerinin Türkleri yanlarına çekmek gibi bir düşünceleri olmadığı için Osmanlı Devleti , Üçlü İttifak devletlerinin bu olumsuz yaklaşımlarını unutmak zorunda kalmıştır. Bu yakınlaşmaya Almanların Türkiye'yi rencide edici davranışlarda bulunmamaya dikkat eden politikalarını da eklememiz gerekir.

Tanin gazetesi , 1910-1911 yılları içerisinde meydana gelen dış politik gelişmeleri günü gününe takip ederek Osmanlı kamuoyunu olaylardan haberdar etme görevini layıkıyla yerine getirmiştir. Gazetenin misyonunu sadece haber aktaran bir basın organı olarak sınırlandırmak tabii ki yanlış olur. Çünkü *Tanin* , İttihat ve Terakki Fırkası'nın yarı resmi yayın organıdır. Yani haber ve makalelerde İttihat ve Terakki'nin görüşlerini net olarak aktarmıştır. Buna ek olarak belirli konularda kamuoyu oluşturarak olayları İttihatçı gözüyle aktarıp halkın desteğini istediği yöne çevirme fonksiyonunu da yerine getirmiştir.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönetimde bulunduğu dönemler içerisinde kısmen gönüllü kısmen zorunlu Alman yanlılığı politikasını halka anlatmada *Tanin* gazetesi görevini yerine getirmiştir. Almanya'nın övülmesi gereken günlerde Hüseyin Cahit , makalelerinde bunu yapmış , Almanların yerilmesi gereken günlerde de aynı Hüseyin Cahit , kalemiyle eleştiri oklarını göndermek görevini eksiksiz yerine getirmiştir.

KAYNAKÇA

A – Tanin 1910-1911 (Tarih ve numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Tanin , Meşrutiyet Devrine Dair Cavit Bey'in Hatıraları , 1943

B – 1 . Yayınlanmış Belgeler :

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (İlgili bilgiler dipnotlarda verilmiştir.)

2. Yayınlanmamış Belgeler :

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hariciye Siyasi , 22/54 , 110/6 , 95/37

C – Kitap , Hatırat ve Makaleler

Ahmad , Feroz , **İttihat ve Terakki 1908 – 1914** , (Çev. Nuran Yavuz) , Kaynak Yayınları , İstanbul , 2004

Ahmad , Feroz , **İttihatçılıktan Kemalizme** , (Çev. Fatmagül Berktaş) , Kaynak Yayınları , İstanbul , 1986

Akşin , Sina , **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** , Remzi Kitabevi , İstanbul , 1987

Akşin , Sina , **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** , Gerçek Yayınevi , İstanbul , 1980 , s. 178-179

Alkan , Ahmet Turan , **II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset** , Ufuk Kitapları , İstanbul , 2006

Amca , Hasan , **Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İçyüzü 1908-1918** , Arba Yayınları , İstanbul , 1989

Armaoğlu , Fahir , **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)** , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 2003

Arslan , Ali , **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını** , Truva Yayınları , İstanbul , 2005

Atay , Falih Rıfkı , **Zeytindağı** , Pozitif Yayınları , İstanbul , 2004

Babanzade , İsmail Hakkı , **Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları** , (Yay. Haz. Murat Çulcu) , Büke Yayıncılık , İstanbul , 2002

Bayur , Yusuf Hikmet , **Türk İnkılabı Tarihi** , C.2 , K. 1 , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1983

Beşirli , Mehmet , “Birinci Dünya Savaşı Öncesi Büyük Güçlerin Osmanlı Stratejileri: İttihatçılar Ve Alman Nüfuzunun Tanınması “ , **Türkler** , C : 13 , ss. 321-330

Birinci , Ali , “ Türk Siyasi Düşüncesinde İngilizperestlik ” , P.P.Graves , **İngilizler ve Türkler** , 21. Yüzyıl Yayınları , Ankara , 1999 , ss.177-185

Bleda , Mithat Şükrü , **İmparatorluğun Çöküşü** , Remzi Kitabevi , İstanbul , 1979

Cemal Paşa , **Hatırat (1913-1922)** , (Haz. Ahmet Zeki İzgöer) , Nehir Yayınları , İstanbul , 2006

Çavdar , Tevfik , **Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu** , Ant Yayınları , İstanbul , 1970

Çiçek , Hikmet , **Dr. Bahattin Şakir , İttihat ve Terakki'den Teşkilatı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni** , Kaynak Yayınları , İstanbul , 2007

Danişmend , İsmail Hami , **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi** , C. 4 , Türkiye Yayınları , İstanbul , 1972

Demir , Halim , **Yeraltından İktidara İttihat ve Terakki , Darbeler ve Suikastlar Tarihi** , Ozan Yayıncılık , İstanbul , 2005

Earle , Edward Mead , **Bağdat Demiryolu Savaşı** , (Çev. Kasım Yargıcı) , Milliyet Yayınları , İstanbul , 1972

Ekinci , İlhan , **Fırat ve Dicle'de Osmanlı-İngiliz Rekabeti (Hamidiye Vapur İdaresi)** , Asil Yayınları , Ankara , 2007

Eldem , Edhem , **Osmanlı Bankası Tarihi** , (Çev. Ayşe Berktaş) , Tarih Vakfı Yurt Yayınları , İstanbul , 2000

Enis , Mehmet , **Alman Ruhü** , Nefaset Matbaası , İstanbul , 1330

Eroğlu , Nazmi , **Fırtınalı Günlerin Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey** , Birharf Yayınları , İstanbul , 2006

Fromkin , David , **Barışa Son Veren Barış , Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922** , (Çev. Mehmet Harmancı) , Sabah Kitapları , İstanbul , 1994

Gencer , Mustafa , **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhü” 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri Ve Eğitim** ” , İletişim Yayınları , İstanbul , 2003

Graves , P. Philip , **İngilizler ve Türkler Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)** , (Çev. Yılmaz Tezkan) , 21. Yüzyıl Yayınları , Ankara , 1999

Gülen , Nejat , **Şanlı Bahriye. Türk Bahriyesinin İkiyüz Yıllık Tarihçesi 1773-1973** , Kastaş Yayınları , İstanbul , 2001

Hale , William , **Türk Dış Politikası 1774-2000** , (Çev. Petek Demir) , Mozaik Yayınları , İstanbul , 2003

Hanioğlu , M. Şükrü , **Kendi Mektuplarında Enver Paşa** , Der Yayınları , İstanbul , 1989

Herbert , Aubrey , **Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler** ,(Çev. Yılmaz Tezkan) , 21. Yüzyıl Yayınları , Ankara , 1999

İrtem , Süleyman Kani , **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)** , Temel Yayınları , İstanbul , 2004

Karabekir , Kazım , **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri** , (Haz. Orhan Hülagü – Ö. Hakan Özalp) , Emre Yayınları , İstanbul , 2001

Karal , Enver Ziya , **Osmanlı Tarihi** , C. IX (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918) , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1996

Kocabaş , Süleyman , **Pançermenizm'in "Şark'a Doğru" Politikası** , **Tarihte Türkler ve Almanlar** , Vatan Yayınları , İstanbul , 1988

Kocabaş , Süleyman , **Alman Kapanı Almanya'nın Nasıl Sömürgesi ve Eyaleti Yapılacaktı? (1883-1918)** , Vatan Yayınları , İstanbul , 2003

Kocabaş , Süleyman , **Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı? 1890-1918** , Vatan Yayınları , İstanbul , 1991

Kocabaş , Süleyman , **Paris'in "Doğu Yolu"nda Yaptıkları** , **Tarihte Türkler ve Fransızlar** , Vatan Yayınları , İstanbul , 1990

Koloğlu , Orhan , **Abdülhamit Gerçeği** , Eylül Yayınları , İstanbul , 2002

Kurtcephe , İsrail , **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)** , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1995

Mahmut Şevket Paşa , **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü** , Arba Yayınları , İstanbul , 1988

Muhtar , Mahmut , **Maziye Bir Nazar Berlin Antlaşması'ndan Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri** , (Yay. Haz. Erol Kılınç) , Ötüken Yayınları , İstanbul , 1999

Mevlânzade Rıfat , **Türkiye İnkılabının İçyüzü** , Pınar Yayınları , İstanbul , 2000

Okyar , Fethi , **Üç Devirde Bir Adam** , (Haz. Cemal Kutay) , Tercüman Yayınları , İstanbul , 1981

Ortaylı , İlber , **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu** , İletişim Yayınları , İstanbul , 2004

Önsoy , Rifat , **Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914)** , Enderun Yayınları , İstanbul , 1982

Özçelik , Selahattin , **Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti** , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 2000

Özyüksel , Murat , **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları** , Arba Yayınları , İstanbul , 1988

Petrosyan , Yuriy Aşatoviç , **Sovyet Gözüyle Jöntürkler** , (Çev. Mazlum Beyhan – Ayşe Hacıhasanoğlu) , Bilgi Yayınevi , Ankara , 1974

Ramsaur , Ernest E. , **Jön Türkler ve 1908 İhtilali** , (Çev. Nuran Yavuz) , Pozitif Yayınları , İstanbul , 2007

Rathmann , Lothar , **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi** , (Çev. Ragıp Zarakolu) , Belge Yayınları , İstanbul , 2001

Renouvin , Pierre , **1. Dünya Savaşı Ve Türkiye 1914-1918** , (Çev. Örgen Uğurlu) , Örgün Yayınevi , İstanbul , 2004

Said Halim Paşa , **Buhranlarımız ve Son Eserleri** , (Haz. Ertuğrul Düzdağ) , İz Yayıncılık , İstanbul , 1998

Soy , H. Bayram , **Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi (1890- 1914)** , Phoenix Yayınları , Ankara , 2004

Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri , (Haz. İsmet Bozdağ) , Pınar Yayınları , İstanbul , 2005

Şeyhülislam Cemaleddin Efendi , **Siyasi Hatıralarım** , (Sad. Ziyaeddin Engin) , Tercüman 1001 Temel Eser , İstanbul , 1978

Toprak , Zafer , **İttihat-Terakki ve Devlet , Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)** , Tarih Vakfı Yurt Yayınları , İstanbul , 1995

Trumpener , Ulrich , “ Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu “ , **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler** , (Ed. Marian Kent) , Tarih Vakfı Yurt Yayınları , İstanbul 1999

Uşaklıgil , Halid Ziya , **Saray ve Ötesi** , Özgür Yayınları , İstanbul , 2003

Ülman , A. Halûk , **1. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş** , İmge Kitabevi , Ankara , 2002

Wallach , Jehuda L. , **Bir Askeri Yardımın Anatomisi Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919** , (Çev. Fahri Çeliker) , Genelkurmay Başkanlığı Yayınları , Ankara , 1985

Waylet , Bonyar -Ernst Jackh , “ **İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu , Doğu'da İngiliz Alman Rekabeti ve Balkan Savaşı'ndan Sonra Almanya** ” ,(Çev Vedat Atila) , Chiviyazıları Yayınevi , İstanbul , 2004

Yalçın , Hüseyin Cahit , **Siyasal Anılar** , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları , İstanbul , 2000

Yasamee , Feros Abdullah K. , “ Avrupa İttifaklar Sistemi İçerisinde Osmanlı İmparatorluğu ” , **Osmanlı** , C.2 , ss. 35-44

Yılmaz , Faruk , **İmparatorluk Döneminde Türk-Alman İlişkileri , Goltz Paşa'nın Hatıratı** , Berikan Yayınları , Ankara , 2004

Zürcher , Erik Jan , **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** , (Çev. Yasemin Saner Gönen) , İletişim Yayınları , İstanbul , 2006

EKLER

Ek-1 Osmanlı Devleti ile Almanya Arasında İmzalanan Demiryolu Anlaşmasının Metni (Tanin - 20 Mart 1911 Nr: 914)

Halif – Bağdad Hattı

1. Bağdat demiryoluna müteallık 5 ve 20 Mart 1318 ve 1903 tarihli mukavelenameye aid üçüncü mukavele-i muntazamadır:

Birinci Madde - Bağdat demiryoluna müteallık 20 Mayıs 324 ve 2 Haziran 1908 tarihli mukavelenameye aid birinci mukavele-i munazzıme ahkâmına tevfi ken Bulgurlu-Halif kısmı inşaatının takriben altı yüz kilometre bir tul-u cedit üzere temdidiyle Bağdat şehrine kadar isali hükümet-i Osmaniyece takarrür etmiştir.

İkinci Madde - Şirket tul-u hakikisi icra edilecek keşfiyat-ı katiye neticesinde tayin eyleyecek olan Halif- Bağdat kısmının inşa ve işletilmesi zımında 20 Şubat 1318 ve 5 Mart 1903 tarihli mukavelenamenin otuz beşinci maddesinde tayin kılınan taksit-i senevi ile işletme mesarif-i maktuasına karşılık olmak üzere devletin varidat-ı cerideyi şirkete tahsis edeceğine dair olan hukukundan feragat eyler ve bu takdirce salif-üz-zıkr otuz beşinci madde mucibince şirkete itası muktezi meblağ evvela : 28 Muharrem 1299 tarihli kararname zeylinin yedinci maddesi ahkâmına tevfi ken hükümet-i Osmaniyece aid bulunan Duyun-u Umumiye varidat-ı safiyye fazlalarından yüzde üç gümrük resm-i munzammı hasılatı bit-tenzil kalacak miktardan tediye edilecektir. Şurası mukarrerdir ki şirket hükümet-i Osmaniye tarafından yeniden vaz-ı teşebbüste bulunulan yüzde dört gümrük resm-i munzammı hasılatına dair mukaddema teati edilmiş olan mukavelattan munbais bil-cümle hukukundan dahi feragat etmiştir. Saniyen : Meblağ-ı mezbur Bağdad demiryolunun ilk iki yüz kilometrolük kısmıyla Anadolu Osmanlı demiryolları kilometre teminatına tahsis olunan aşar fazla varidatından tesviye edilecektir.

Üçüncü Madde - Halif ile Bağdad beynindeki hattın harita ve projeleri işbu mukavele-i munazzımenin tarih-i teatisinden itibaren bir sene müddeti zarfında Ticaret ve Nafia Nezaretine tevdi kılınacaktır. Mezkur harita ve projelerin nezaret-i müşarileyhaca tasdiki müddeti iki mahtan ibaret olacaktır.

Dördüncü Madde - Şirket işbu mukavelenamenin imzalandığı tarihten itibaren her zaman beherinin kıymet-i itibarisi elli dört milyon frank olacak olan dört , beş ve altı numrulu istikraz tertiblerini gerek münferiden ve gerek müctemian vaz etmesini hükümet-i Osmaniye'den talep eylemek salahiyetini haiz ve Bağdad'a kadar temdid olunacak kısmın

heyet-i umumiyesini kısm-ı mezkura ait harita ve projelerin tasdiki tarihinden itibaren beş sene müddet zarfında ikmal eylemeyi müteahhidir.

Beşinci Madde - Dört , beş ve altı numrulu istikraz tertibleri 20 Mayıs – 2 Haziran 324-908 tarihli mukavelenamede iki ve üç numrulu tertibler hakkında muharrer ahkama tabi olacaktır. Şu kadar ki ;

Evvela , yeni tertiblerden her birinin kıymet-i itibarisi işbu mukavele-i munazzımenin dördüncü maddesinde beyan edildiği vecihle elli dört milyon frank olarak tayin kılınmıştır.

Saniyen , zıkr olunan yeni tertiblerin muameletına tahsis olunan karşılıklar işbu mukavele-i munazımenin ikinci maddesinde muharrer olan karşılıklardır.

Salisen , yeni tertibler aksamının bir ve beş tahvilli eshama suret-i taksimi ve kuponların müddet-i tediyeleri şirket tarafından tayin kılınacaktır.

Altıncı Madde – Bulgurlu'dan Bağdad'a kadar yapılacak ameliyat-ı temdidiye ikiden altıya kadar olan istikraz tertiblerinin hasılatı yekunuyla mevki-i tatbika konulacak bir (.....) halinde şirket iki ve üç numrulu tertibler hasılatını mücerred Bulgurlu- Halif ameliyat-ı temdidiyesine hasredeceğine bundan böyle mezkur tertiblerden lazım gelen (.....) Halif'ten ileriye mümtedd kısmın gerek Bağdad'da ve gerek faideli göreceği bilcümle nuktadaki ameliyat-ı inşaiyeye tahsis eyleyebilecektir.

İskenderun Şube Hattı

Bağdad demiryoluna müteallık 20 Şubat 318 (5 Mart 1903) tarihli mukavelenameye aid dördüncü mukavele-i munazzımedir.

Birinci Madde - Hükümet-i Osmaniye Bağdad hattının Mustafa Bey ve Osmaniye mevkiinden ayrılarak liman hututuyla kesb-i iltisak etmek üzere İskenderun'a müntehi geniş bir şube hattının inşa ve işletilmesi için Bağdad Demiryolu Şirket-i Osmaniyesine şerait-i atiyeye tevfiken imtiyaz ita ve şirket-i mezkure dahi işbu imtiyazı kabul eder.

İkinci Madde - İşbu şube hattının şerait-i imtiyaziyesi Bağdad demiryolu imtiyazına müteallık 20 Şubat 1318 – 5 Mart 1903 tarihli mukavelename ve şartnamenin işbu mukavelename ile tadil edilmeyen ahkam ve şeraitine tabi olacaktır.

Üçüncü Madde – Müddet-i imtiyaz Bağdad hattının ikiyüzüncü kilometrosuyla Halif beynindeki kısmın imtiyaz müddetiyle beraber hitam bulacaktır.

Dördüncü Madde – Şube hattına aid projeler işbu mukavelenamenin tarih-i teatisinden itibaren nihayet dokuz mah müddet zarfında Nafia Nezareti'nin nazar-ı tasdikine arz edilecektir.

Beşinci Madde – Mezkur şube hattı inşaatı aid olduğu projelerin tarih-i tasdikinden itibaren nihayet iki sene müddet zarfında ikmal olunacaktır.

Altıncı Madde – Şirket işbu mukavelenamenin mevzuu olan şube hattını hazine-i devletten bir (...) teminat veya muavenet-i maliye talep etmeksizin zarar ve hasarı kendisine aid olmak üzere tasvib ve intihab edeceği usul ve vesaitle inşa edecek ve işletecektir. Buna mukabil atideki yedinci maddede muharrer kuyud-u ihtiraziye dairesinde salif-üz-zikr şube hattının bittabi Bağdad demiryolu hasılatı meyanına idhal edilmeyecek olan her türlü hasılatı kamilen şirkete aid olacaktır.

Yedinci Madde – İskenderun limanı mukavelenamesinde gösterilen ahvalde itası muktezi hisse dahil ve fakat şirketin kendisine aid olan mebalığden ifrazen teşkil edeceği ihtiyat akçeleri faizlerinden mütevellid temettuat hariç olmak üzere şube hattıyla müştemilatının her gün hasılat-ı gayr-i safiyyesinin evvela işletme umuruyla imalat ve edevatın tecdid ve hüsn-ü halde muhafazası için şirketçe ihtiyar olunacak masarif-i seneviye , saniyen : tesisat-ı ibtidaiyye ve ameliyat-ı mütemmim için sarf olunacak sermayenin yüzde altı faiziyle müddet-i imtiyazın hitamına kadar amortismanı tenzil edilecektir.

İşletme masarifiyle tesisat-ı ibtidaiyye ve ameliyat-ı mütemmim için sarf olunacak sermayenin miktarı hissedaran içtima-i umumilerinde tasdik olunacak bilançolarla tayin edecektir. Şirket işbu bilançoları Nafia Nezaretine tevdi etmeye mecburdur.

Şayed hasılat-ı gayr-i safide zikr olunan iki kalem meblağın tesviyesine kifayet etmez ise farkı yüzde beş hesabıyla faiz yürütülmek ve “ hasılat-ı gayr-i safiyye” noksanları ünvanını haiz olmak üzere bir intizar hesabına geçirilecektir.

Eğer bilakis hasılat-ı gayr-i safiyye bervech-i bala iki kalemin yekununu tecavüz eder ise temettü teşkil edecek olan işbu fazla evvel-be-evvel salif-üz-zikr noksanlar hesabının kapatılmasına tahsis olunacaktır. Bir kere bu hesap tasfiye olunca hasıl olacak temettü yüzde ellisi devlete ve yüzde ellisi şirkete aid olmak üzere taksim edilecektir.

Sekizinci Madde - Zikr olunan şube hattının tesisi için şirket tarafından mevki-i tedavüle vaz edilecek esham-ı (...) kanunu ahkamına tabi olacaktır.

Dokuzuncu Madde – 20 Şubat sene 1318 (5 Mart 1903) tarihli mukavelenamenin kırk beşinci ve kırk altıncı maddeleri ahkamı işbu mukavelenamenin mevzuu olan şube hattına tatbik edilmeyecektir.

Onuncu Madde – Hükümet-i Osmaniye aynı zamanda Bulgurlu ile Halif arasındaki Bağdad demiryolu kısmını mübayaa etmeksizin işbu mukavelenamenin mevzuu olan şube hattını iştirâ eyleyemeyecektir. Şubenin iştirâsı halinde bundan dolayı imtiyaz müddetinin hitamına kadar (...) mütebakiyeden beher senenin nihayetinde devletçe verilecek taksit senevi

tarih-i iştiradan evvelki beş senenin hasılat-ı safiyye-i seneviyesinin mikdar ve (...) yedinci madde mucibince devlete aid olabilecek mebalîğ ifraz edildikten sonra kalacak miktara müsavi olacaktır. İşbu taksit-i senevi hiçbir vecihle şubenin tesisat-ı ibtidaiyye ve ameliyat-ı mütemmimesi masarifin yüzde altı faiziyle amortismandan dun olmayacaktır. Bundan maada devlet yedinci maddede zikr olunan “ hasılat-ı gayr-i safiyye noksanları ” hesabının henüz tasfiye edilmemiş miktarını tediye edecektir.

On Birinci Madde – Bağdat demiryolu mevakiyle mevzu-u bahs olan şube hattı mevki-i beyinde müşterek tarifeler tanzim edildiği takdirde bunların (...) işbu hat ile Bağdat hattı arasında her iki hattın üzerinde kat olunan mesafelere göre mütenasiben taksim olunacaktır.

İskenderun Limanı

Haydarpaşa limanına müteallık 3 ve 15 Mart 1315 ve 1899 tarihli mukavelenameye aid mukavele-i munazzıme.

Birinci Madde – Hükümet-i Osmaniye İskenderun’da gemilerin doğrudan doğruya rıhtıma yanaşmasına ve yolcu ve askerın girip çıkmalarıyla eşya ve mühimmatın kezalik doğrudan doğruya rıhtıma tahmil ve ihracata ve inşa edeceği mağaza veya antrepolara vazıyla muhafazasına ve Haydarpaşa limanında olduğu gibi silolar ve (...) etmiş âlât ve edevat teşkiline muktezi bilcümle inşaat ve müessesata şamil bir ticaret limanının inşa ve işletilmesi için Haydarpaşa limanı şirketine şerait-i atiyeye tevfikeyn imtiyaz ita ve şirket-i mezkure dahi işbu imtiyazı kabul eder.

İkinci Madde - İşbu limanın şerait-i imtiyaziyesi Haydarpaşa limanı imtiyazına müteallık 3 ve 15 Mart 1215 ve 1899 tarihli mukavelename ve şartnamenin işbu mukavelename ile tadil edilmeyen ahkam ve şeraitine tabi olacaktır.

Üçüncü Madde – Müddet-i imtiyaz Bağdat hattının iki yüzüncü kilometrosuyla Halif beyindeki kısmının imtiyaz müddetiyle beraber hitam bulacaktır.

Dördüncü Madde – Limana ait projeler işbu mukavele-i (...) tarih-i (...) itibaren nihayet on beş mah müddet zarfında Nafia Nezaretî’nin nazar-ı tasdikine arz edilecektir.

Beşinci Madde – İnşaat aid olduğu projelerin tarih-i tasdikinden itibaren nihayet dört sene müddet zarfında ikmal olunacaktır. İskenderun limanına işbu mukavelenameye merbut tarifeler tatbik edilecektir.

Altıncı Madde – Şirket yolcu ve askerın girip çıkmalarıyla eşya ve mühimmatın tahmil ve ihracı için Papas’ta bir iskele inşa etmek ve işletmek salahiyetini haiz olacaktır. İşbu

iskele Osmaniye ve Mustafabey ile İskenderun beynindeki şube hattına ılsak edilecektir. İskelenin istimalinden dolayı tatbik edilecek tarifeler atiyen Nafia Nezareti'nin ve şirketin muvafakat-ı müşterekesiyle tayin olunacaktır. Şayet şirket İskenderun limanı ameliyatının hitamından itibaren iki sene müddet zarfında bu salahiyeti istimal etmez ise salahiyet-i mezkure (...) hükmünde olup hükümet Papas'ta liman veya iskele tesisi için aher bir şahıs veya şirkete imtiyaz ita edebilecektir.

Yedinci Madde – Zikr olunan imtiyazın vücuda getirilmesi için şirket tarafından ihraç edilecek esham damga kanunu ahkamına tabi olacaktır.

Sekizinci Madde – Şirket inşaatı devletten bir gûna teminat veya muavenet-i maliye talep etmeksizin zarar ve hasarı kendisine ait olmak üzere tasvip ve intihap edeceği usul ve vesaitle inşa ve fakat buna mukabil devlete atideki onuncu maddenin tayin eylediği aidattan başka tediyatta bulunmaksızın icra edecek ve işlenecektir.

Dokuzuncu Madde – İskenderun limanıyla inşa edildiği takdirde Papas iskelesinin hasılat-ı gayr-i safiyesi Haydarpaşa limanı hasılat-ı gayr-ı safiyesi meyanına ithal edilecektir.

Onuncu Madde – Şirketin kendisine ait mebalığden ikrazen teşkil edeceği ihtiyat akçelerinin istimalinden hasıl olacak temettuat hariç olmak üzere İskenderun limanıyla inşa edildiği takdirde Papas iskelesinin her gûna hasılat-ı seneviye-i gayr-ı safiyesinden evvela işletme umuruyla amalat ve edevatın tecdidi ve hüsn-ü halde muhafazası için ihtiyar olunacak masarif-i seneviye , saniyen tesisat-ı ibtidaiye ve ameliyat-ı (...) için sarf olunacak sermayenin yüzde altı faiziyle müddet-i imtiyazın hitamına kadar amortismanından tenzil edilecektir.

İşletme masarifiyle tesisat-ı ibtidaiye ve ameliyat-ı (...) için sarf olunacak sermayenin miktarı hissedaran ictimai umumilerinde tasdik olunacak bilançolarla tayin edecektir. Şirket işbu bilançoları Nafia Nezareti'ne tevdi etmeye mecburdur.

Şayet hasılat-ı gayr-ı safiye balada zikr olunan iki kalem meblağın tesviyesine kifayet etmez ise fark yüzde beş faiz-i basit (...) ve “ hasılat-ı gayr-i safiye noksanları ” unvanını haiz olmak üzere bir intizar hesabına geçirilecektir. Eğer bilakis hasılat-ı gayr-i safiye işbu iki kalem yekununu tecavüz ederse temettüü teşkil edecek olan fazla evvel ba-evvel salif-üz-zikr noksanlar hesabının tasfiyesine tahsis edilecektir.

Bir kere bu hesap tasfiye olununca temettü bervech-i ati taksim edilecektir:

1. Osmaniye veya Mustafabey'le İskenderun beynindeki şube hattının hasılat-ı safiyesi şubenin tesisat-ı ibtidaiye ve ameliyat-ı (...) sermayesinin yüzde altı faiziyle amortismanından dun olursa İskenderun limanının temettüü evvela İskenderun şubesi üzerindeki hasılat-ı

seneviye noksanlarının saniyen mezkur şubenin “ hasılat-ı gayr-ı safiye noksanları ” hesabının kapatılmasına hasredilecektir.

2. İskenderun şubesinin hasılat-ı safiyesi miktarı kifayet eder ve noksanlar hesabı dahi tasfiye edilmiş bulunursa temettü yüzde ellisi hükümete yüzde ellisi şirkete ait olmak üzere taksim edilecektir.

On Birinci Madde – Hükümet-i Osmaniye ancak aynı zamanda Bağdat demiryolunun Bulgurlu ile Halif beynindeki kısmını mübayaa etmek şartıyla İskenderun limanı ile – inşa edildiği takdirde- Papas iskelesinin imtiyazını iştirak edebilecektir.

On İkinci Madde – Şirket gerek Haydarpaşa limanı imtiyazını ve gerek İskenderun limanı ile – inşa edildiği takdirde – Papas iskelesi imtiyazını aher bir şahıs veya şirkete terk veya devretmeyeceğini taahhüt eder.

On Üçüncü Madde – 3 ve 15 Mart 1305 - 1899 tarihli mukavelenamenin on dokuzuncu maddesi ahkamı İskenderun limanı ile – inşa edildiği takdirde – Papas iskelesine tatbik edilecektir.

تاریخ تالیسی : ۱۳۲۹ - ۱۳۲۸ اوچونجه نومه ۷۵۵

سرمحرر : حسین چاهد

عمل اداره

نور حیاتده نازده خنومه

ولایت ایرون برسهکه آتوره جیل پسته ابرته برار : ۱۰۰ آتی آتی ۶۰ غرض

طنین

۱۳۲۸ شوال ۲۶ ۱۳۲۹ ۹ تشرین اول افریقین، ۱۹۱۰

محرر مشرک : حسین چاهد

اخطار مختصر

نشر ایچله جن آتار واریاق امانه اولتار

کله ایچنه ایرون سهکه آتوره جیل پسته ابرته برار : ۱۸۰ آتی آتی ۹۵ غرض

نومه (۱۰) یازدهم

بازار

نومه (۱۰) یازدهم

بیانات

کنج تورکیه و آلمان قودری

فرانس غزلبه غریب بر حلت کلدی. تورکیه بولیکه بیسهک آلمان بولیکه. بیل ایش اولدی ایجاب ایشک ایسه بور. بو آرزوده اصرارده هر کون کاب عه ایشکری برستیک ایشکون رده ایشک ایچون بیک دودنه سو کیمه لریه ایچنه کدی ایجاب کیمه لریه. فاتح اولدی. مع ماره به باه فرانسه انکار عومیه تورکیه و آلمان قاتری براس واقع سورته هرش ایشک کول برقیصدن طولای عبور اولدقوری آکلیبور.

ایچون مع آکلف تاپیرسه کالیوری. فرانسه کونج کنی تورکیه آتوره ایسته فرانسه انکار عومیه کن تورکیه کن حیاته حبه واقف اولدقوری تیبسی اولدقوری فرانسویان بولیکه. فرانسه عومیه. غزلبه لیک لریقی فرانسه عالیته بولون بولون باشقه برکنکله ادا ایشدیر. خاتل غزلبه لری فرانسوی تهللیله آلتیجه آیشدن آیشه ایشدیر. فرانسوی فرانسه لری شت و کولوازه بولون ایشدیر. بوسورکده انکار عومیه طلیزه انضاب ایدمک صرف قوتی برحت مالیک غیر مشروع شایقی مدافعه قنله نظر دن ایدقوری سرتیورتون فرانسه مانع ملیسی مقصدی اختیار ایشک برسرک و مطروقات کلکده سورده دوا ایشدیر.

جولید کلکده ملی طرف غزلبه عومیه وقوع بولان بیاتیق برسوق قودن تاپیری اجرا ایشدی. بوک ایچونده علاقه دار اولان سرماهداری حق تون اولدایر. چونکه بیساتن ذوات بولقی آتیق آماندقوری آکلیبق. دی. تورکیه آلتیجه تورکیه کیمه لری اولدقوری ایشدیر. تورکیه کیمه لری اولدقوری ایشدیر. تورکیه کیمه لری اولدقوری ایشدیر. تورکیه کیمه لری اولدقوری ایشدیر.

مینی نفاذه بوسلار زده ایش فرانسز عتقانی ایچون مشرک ایند ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر.

میاج سامت اومه و کله و بل فراد ایچون حادله اولدقوری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر.

تشدیکه موسو غریباریک آنتیه کیسی حکومت بولیکه. اصل ایشک مقصدیه مسته اولون. لکن مشرک ایشک آتوره ایشک ایجاب دیکر براب خنده اولدقوری ایشدیر. دیکر براب خنده اولدقوری ایشدیر.

سولک ماره جریان اولدقوری ایشدیر. لال نظرده ایسه بوکول مسکله نین ایشدیر. بولیکه کله فرانسه کرک ایشدیر. بولیکه کله فرانسه کرک ایشدیر.

ایچون مع آکلف تاپیرسه کالیوری. فرانسه کونج کنی تورکیه آتوره ایسته فرانسه انکار عومیه کن تورکیه کن حیاته حبه واقف اولدقوری تیبسی اولدقوری فرانسویان بولیکه.

مینی نفاذه بوسلار زده ایش فرانسز عتقانی ایچون مشرک ایند ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر.

میاج سامت اومه و کله و بل فراد ایچون حادله اولدقوری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر.

تشدیکه موسو غریباریک آنتیه کیسی حکومت بولیکه. اصل ایشک مقصدیه مسته اولون. لکن مشرک ایشک آتوره ایشک ایجاب دیکر براب خنده اولدقوری ایشدیر.

تشدیکه موسو غریباریک آنتیه کیسی حکومت بولیکه. اصل ایشک مقصدیه مسته اولون. لکن مشرک ایشک آتوره ایشک ایجاب دیکر براب خنده اولدقوری ایشدیر.

ایچون مع آکلف تاپیرسه کالیوری. فرانسه کونج کنی تورکیه آتوره ایسته فرانسه انکار عومیه کن تورکیه کن حیاته حبه واقف اولدقوری تیبسی اولدقوری فرانسویان بولیکه.

ایچون مع آکلف تاپیرسه کالیوری. فرانسه کونج کنی تورکیه آتوره ایسته فرانسه انکار عومیه کن تورکیه کن حیاته حبه واقف اولدقوری تیبسی اولدقوری فرانسویان بولیکه.

مینی نفاذه بوسلار زده ایش فرانسز عتقانی ایچون مشرک ایند ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر.

میاج سامت اومه و کله و بل فراد ایچون حادله اولدقوری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر.

تشدیکه موسو غریباریک آنتیه کیسی حکومت بولیکه. اصل ایشک مقصدیه مسته اولون. لکن مشرک ایشک آتوره ایشک ایجاب دیکر براب خنده اولدقوری ایشدیر.

تشدیکه موسو غریباریک آنتیه کیسی حکومت بولیکه. اصل ایشک مقصدیه مسته اولون. لکن مشرک ایشک آتوره ایشک ایجاب دیکر براب خنده اولدقوری ایشدیر.

ایچون مع آکلف تاپیرسه کالیوری. فرانسه کونج کنی تورکیه آتوره ایسته فرانسه انکار عومیه کن تورکیه کن حیاته حبه واقف اولدقوری تیبسی اولدقوری فرانسویان بولیکه.

ایچون مع آکلف تاپیرسه کالیوری. فرانسه کونج کنی تورکیه آتوره ایسته فرانسه انکار عومیه کن تورکیه کن حیاته حبه واقف اولدقوری تیبسی اولدقوری فرانسویان بولیکه.

مینی نفاذه بوسلار زده ایش فرانسز عتقانی ایچون مشرک ایند ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر.

میاج سامت اومه و کله و بل فراد ایچون حادله اولدقوری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر. فرانسه ارا ایدر. چونکه تورکیه قاتری ایشدیر.

تشدیکه موسو غریباریک آنتیه کیسی حکومت بولیکه. اصل ایشک مقصدیه مسته اولون. لکن مشرک ایشک آتوره ایشک ایجاب دیکر براب خنده اولدقوری ایشدیر.

تشدیکه موسو غریباریک آنتیه کیسی حکومت بولیکه. اصل ایشک مقصدیه مسته اولون. لکن مشرک ایشک آتوره ایشک ایجاب دیکر براب خنده اولدقوری ایشدیر.

11 Mart 1911, 26 Şubat 1329, 11 Mart 1311

مدير مسئول: حسین چادر

اختصاص مخصوص

تشریح این آثار و اوراق انجمن آلمانها

نسخه انجمن آلمانها در ۱۰ آبان ۱۳۰۰

تاریخ تالیف: ۱۳۲۹ - اوجیتا: ۹۰۵

سرمحرر: حسین چادر

عمل اداره

تور مجله ماهانه مخصوصه

دولت آلمان در ۱۰ آبان ۱۳۰۰

طنین

چهارم آرمی -

نسخه (۹۰) پارود

باخت

تورکيه، انگلتره و آلمان

آلمانها که در قرن نوزدهم و بیستم میلادی در اروپا و خاور میانه به قدرتی عظیم رسیده بودند و در تمام قاره اروپا و آسیای صغیره و شمال آفریقا تسلط یافته بودند و در تمام دنیا به قدرتی عظیم رسیده بودند و در تمام دنیا به قدرتی عظیم رسیده بودند...

تاریخ آلمانها در قرن نوزدهم و بیستم میلادی در اروپا و خاور میانه به قدرتی عظیم رسیده بودند و در تمام قاره اروپا و آسیای صغیره و شمال آفریقا تسلط یافته بودند و در تمام دنیا به قدرتی عظیم رسیده بودند...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

تاریخ آلمانها در قرن نوزدهم و بیستم میلادی در اروپا و خاور میانه به قدرتی عظیم رسیده بودند و در تمام قاره اروپا و آسیای صغیره و شمال آفریقا تسلط یافته بودند و در تمام دنیا به قدرتی عظیم رسیده بودند...

تاریخ آلمانها در قرن نوزدهم و بیستم میلادی در اروپا و خاور میانه به قدرتی عظیم رسیده بودند و در تمام قاره اروپا و آسیای صغیره و شمال آفریقا تسلط یافته بودند و در تمام دنیا به قدرتی عظیم رسیده بودند...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

تاریخ آلمانها در قرن نوزدهم و بیستم میلادی در اروپا و خاور میانه به قدرتی عظیم رسیده بودند و در تمام قاره اروپا و آسیای صغیره و شمال آفریقا تسلط یافته بودند و در تمام دنیا به قدرتی عظیم رسیده بودند...

تاریخ آلمانها در قرن نوزدهم و بیستم میلادی در اروپا و خاور میانه به قدرتی عظیم رسیده بودند و در تمام قاره اروپا و آسیای صغیره و شمال آفریقا تسلط یافته بودند و در تمام دنیا به قدرتی عظیم رسیده بودند...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

در این مقاله ما سعی داریم تا به بررسی این تحولات تاریخی بپردازیم و به آن عواملی که منجر به این تغییرات شده است بپردازیم...

Ek - 4 İngiltere'nin Yüzde Dört Gümrük Zammı İle İlgili Düşüncelerini İçeren Belgeler (BOA HRC.SYS. 110/6 10.04.1911)

1

19 June 1911

His Britannic Majesty's Embassy lost no time in forwarding to His Majesty's Government the Memorandum handed to His Majesty's Ambassador by His Excellency the Minister for Foreign Affairs on March 1st, 1911, containing certain proposals regarding the completion of the Bagdad - Persian Gulf Railway. These proposals will receive the careful consideration of His Majesty's Government and a reply will be sent in due course.

In the meantime His Majesty's Embassy desires, under instructions from its Government, to call attention to the fact that paragraph 2 of the memorandum referred to, which deals with one of the conditions of the assent of His Majesty's Government to the increase of the Customs duties by four per cent, gives a statement of the conditions laid down by His Majesty's Government which does not correspond with those which have at various times been explained to the Sublime Porte.

The point of view always maintained by His Majesty's Government has been that they would be unable to consent to the proposed increase for a fixed period if such increase were to be devoted, by setting free other affected revenues, to facilitating the prolongation of a railway which could not but have a prejudicial effect upon long established British commercial interests in Mesopotamia.

These views were clearly set forth in a conversation which His Excellency the Minister for Foreign Affairs had with His Majesty's Principal Secretary of State for Foreign Affairs in London on the 19th of May last, and on the 20th of July they were again explained at the Foreign Office to His

Highness

Highness the Ottoman Ambassador in London, who was on that occasion accompanied by His Excellency the Minister of Finance.

Subsequently these views were set forth at greater length in a memorandum which was placed in the hands of His Excellency the Minister of Finance when His Excellency was in London.

The Sublime Porte will doubtless also remember that His Majesty's Government, in the course of the pourparlers regarding the question of consenting to the additional imposition of the four per cent, expressed the desire, in the interests of the internal development of Egypt, that the Ottoman Government should arrange to remove the restrictions on the borrowing powers of the Government of His Highness the Khedive imposed by the Imperial Firman of 7 August 1879/19 Chaban 1296 and thus revert to the financial status quo ante of Egypt as indicated by the Imperial Firman of September 25 172/Redjeb 22 1289 and that of June 8 1878/Rabi-Akher 13 1290.

Comptroller
 of the Treasury

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Faysal MAYAK
Doğum Yeri ve Tarihi : Diyarbakır – 29 / 07 / 1979
Medeni Durumu : Bekâr

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Antalya Gazi Lisesi
Lisans Diploması : Karadeniz Teknik Üniversitesi , Fatih Eğitim Fakültesi ,
Tarih Öğretmenliği Bölümü
Tez Konusu : Tanin Gazetesine Göre II. Meşrutiyet Döneminde
Osmanlı-Alman İlişkileri (1910-1912)
Yabancı Dil : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

Akdeniz Üniversitesi , Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü'nün 22-24 Kasım 2007 tarihleri arasında düzenlediği “**20. Yüzyılda Antalya** ” konulu sempozyuma sunduğu “ Antalya Atayolu Gazetesi ve 1954 Genel Seçimlerinde Antalya ” başlıklı bildiri.

İş Denevimi

2000 – Sosyal Bilgiler Öğretmeni , Nuri Cıngıllıoğlu Pansiyonlu İlköğretim Okulu ,
Mardin / Savur

2004 – Balcı İlköğretim Okulu , Isparta / Gelendost

2006 – Hüseyin Avni Çöllü İlköğretim Okulu , Antalya / Merkez

Adres: Yıldız Mah. 220. Sok. Bayrakçı Apt. No: 27/13 ANTALYA

Tel. : 0 505 264 23 90